

İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı
Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Bir Celâlî Reisinin Sergüzeşti: Karakaş Ahmed

Onur ATA

2501201621

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Özgür ORAL

İstanbul | 2024

ÖZ

Bir Celâlî Reisinin Sergüzeşti: Karakaş Ahmed

Onur ATA

Bu tez, sekban birliğinin reisi, Celâlî ordusunun bölükbaşlarından biri ve Osmanlı idarecisi olan Karakaş Ahmed'in hayatına odaklanmaktadır. Birinci bölümde Karakaş Ahmed, mekân ve zamanın bir ürünü olarak Celâlî komuta kademesinin önemli bir bölükbaşısı, ikinci bölümde Büyük Kaçgun'un esaslı sorumlularından biri olacak cihette bir Celâlî lideri, üçüncü bölümde çeşitli beylerbeylikler ile payelendirmiş bir Osmanlı idarecisi ve komutanı olarak incelenecektir. Tezin odak noktası Karakaş'ın sergüzeşti olmakla beraber Osmanlı karar vericileri ile Celâlîlerin ilişkisini ortaya koyma amacını gütmektedir.

Anahtar Kelimeler: Karakaş Ahmed, Celâlîler, Osmanlı İmparatorluğu, Deli Hasan, Karayazıcı, Osmanlı Siyaseti, Askerî Tarih

ABSTRACT

The Exploits of a Celâlî Leader: Karakaş Ahmed

Onur ATA

This thesis focuses on the life of Karakaş Ahmed, the head of a sekban troop, an important leader of the Jalâlî command echelon and an Ottoman administrator. In the first chapter, Karakaş Ahmed will be analyzed as an influential “bölükbaşı” (captain) of the Celâlî command cadre, shaped by the context of his time and place. In the second chapter, he will be examined as a Celâlî leader and one of the primary Celâlî leaders responsible for the “Büyük Kaçgun” (Great Flight). The third chapter will focus on his role as an Ottoman administrator and commander, vested with authority across various beylerbeyliks (provinces). While the main focus of this thesis is on the exploits of Karakaş Ahmed, it also aims to shed light on the relationship between Ottoman decision-makers and the Celâlîs.

Key words: Karakaş Ahmed, Celâlîs, Rebellion, Banditry, Ottoman Empire, Karayazıcı, Deli Hasan, Ottoman Politics, Military History

ÖNSÖZ

Her şey Vezneciler semtinde, Fen Fakültesi girişinin hemen yanı başında yer alan türbede medfun olan bir ismi öğrenmemle başladı. Haftanın en az üç günü gördüğüm bir tarihi yapıyı ve mahiyetini bilmeyecek kadar kayıtsız bir öğrenci elbette değildim. İnşa ettirdiği medresenin, sıbyan mektebinin ve tabii ki sıklıkla ekmek arası döner yediğim dükkanlarının da içerisinde bulunduğu külliye'nin banisinin ve türbede medfun olan kişinin Celâlikıran ve Kuyucu lakaplarıyla maruf Murad Paşa olduğunu elbette biliyordum. Ancak türbede yer alan diğer sandukaların kimlere ait olduğunu merak etmemiş ve bunların da Paşa'nın aile efradı olduğunu düşünmüştüm. Lakin hiç de düşündüğüm gibi değilmiş. Zira beni dumura uğratacak cihette bu sandukaların birinin altında medfun olan kişi, Celâlî Abaza Mehmed Paşa'ymış. İlk etapta, bir Celâlî ile Celâlî karşıtı bu iki şahsiyetin arasında az da olsa bir zaman farkı olduğu düşünülebilir. Ancak Abaza Mehmed Paşa'nın vaktiyle Kuyucu Murad Paşa'nın mağlup ettiği Canboladoğlu Ali'ye hazinedarlık yaptığı ve dahi esir düştüğü yani kariyerine Celâllik ile başladığı göz önünde bulundurunca bu durum benim için çarpıcı bir hikâyeye dönüşmüştü.¹

Bu bilgiyi öğrendiğim vakitler lisans öğrenciliğimin üçüncü senesinin yazına tekabül eder. Zira bu yaz dönemi, aynı zamanda tezimin danışmanı Özgür Oral hocamın verdiği, eğitim-öğretim hayatım boyunca başarısız olarak bir sonraki sene görmek zorunda kaldığım tek ders olan 17.-18. Yüzyıl Osmanlı Tarihi'ne içерlenerek Mustafa Akdağ'ın *magnum opus* eserini güz dönemi başlamadan sıkılarak da olsa baştan sona ciddiyle okuduğum bir zamana denk düşer.

Lisans son senemde bitirme tezi için dürüst olmak gerekirse polemik ve bir bakıma masa başı tarihçiliği yapmak amacıyla kurcaladığım Osmanlı siyaset düşüncesine dair bir şeyler yazma isteğim vardı. Ancak vize yani sunum zamanı gelip çatmasına rağmen doğru dürüst spesifik bir konu bile belirleyememiştım. Bunun üzerine seminer dersini veren Yusuf Alperen Aydın hocamın ara sıra örnekler verdiğim Celâlîlere dair bir yazı ortaya çıkarmam hususunda

---

¹ Tabii ki sonradan öğrendiğim üzere Gabriel Piterberg, ilmî eserinde bu gerçekliğe “*an instance of the Ottoman imperial sense of humor / Osmanlı imparatorluk mizah anlayışının bir örneği*” demekle yetinir. Oktay Özel ise akademik kaygı gütmenden kaleme aldığı “ACÂyîP KİTAp”ında “*kaderin cilvesi mi?*” sorusunu sorar. (**An Ottoman Tradey: History and Historiography at Play**, Berkeley & Los Angeles & London: University of California Press, 2003, s. 166. **Türkiye 1643: Goşa'nın Gözleri**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s. 184.)

haklı olarak hafifçe çıkışması üzerine Akdağ'ın kitabında ilgimi çeken Karakaş Ahmed'i ele almanın ilginç olacağını düşünüp bunun üzerine on iki sayfalık bir metin hazırlamıştım.

Bitirme tezi faslından sonra Karakaş Ahmed'in ilginç hayat hikayesinin çok daha fazlasına hizmet edeceğini düşündüm. İlk bakışta Celâlî ordusunu ihdas eden Karayazıcı'nın ve onun akabinde bu bütünlüğü devam ettiren kardeşi Deli Hasan'ın göz önünde olmaları, görece kıt kaynaklar içerisinde kendileri hakkında daha fazla bilgi edilebileceğini tabiatıyla da bunların birinin ya da ikisinin merkezde olduğu bir çalışmanın daha eli yüzü düzgün olacağı düşünülebilir. Karakaş işbu iki insan ile de birlikte yol yürümüş ve sonunda kendi yolunu çizmiş biri olduğu için kendisine dair daha fazla bilgi edinebileceğimi, bu iki kardeş ile beraber diğer Celâlî reisleri ile karşılaştırma yapabilecek imkana sahip olacağımı ve olası bilinmezliklerde bana manevra payı bırakacağı için Karakaş Ahmed'i baş rol tayin etmemin stratejik bir karar olacağını düşündüm. Öyle ki başta anlattığım bana çarpıcı gelen hikâyeyi bir nebze olsun çözümlemeye hizmet edecek cihette de Deli Hasan Celâlî ordusu ile Avusturya'ya karşı çıkılan seferde saf tutarken Karakaş Ahmed de kendisini takip eden Celâlî sekbanları ile Safevilere karşı çıkılan seferde boy gösterecektir.

Bu meselelerin takipçisi iyi bir okuyucunun fark edebileceği üzere aşağıdaki Giriş bölümünde çektiğim ıstırap Celâlî muammasından kaynaklanır. Bu sebeple daha işin başında bir Celâlî reisinin ve bunların peşinden giden bireylerin ve grupların arka planını tespit etmek önemlidir. Tezin birinci bölümü bu ehemmiyetinin farkındalığıyla geçmiş bir kara delik olan Karakaş Ahmed'i mekân ve zaman bağlamında büyük bir hikâyenin detaylarından çekip çıkarmaya çalışır. Onu takip edenleri ve bu sergüzeşte bahsedilmesi gereken önemli Celâlî reislerine dair detaylar, başka çalışmalara ön ayak olmak gibi mütevazî bir arzuyla dipnotlarda kendine yer bulur. İkinci bölüm, yalnızca mevzu bahis Klasik Çağ'ın değil teneffüs ettiğimiz bu zamanların da “kötü” veya “zalim” etiketi vurmaktan çekinmeyeceği Karakaş Ahmed'i takip ederek faaliyetlerini inceler. Üçüncü bölüm, başta ifade ettiğim türbenin aksine bir araya gelişin veya bir bütünleşmenin ya da ironik bir şekilde yok etmenin “kanlı canlı” hikâyesini ele alır. Bu bölüm, Celâlîler ile Devlet arasındaki ilişkilerin detaylı bir şekilde incelendiği, Karakaş Ahmed'in bir Osmanlı paşasına dönüştüğü süreçle birlikte katıldığı seferlerin ayrıntılarıyla ortaya konduğu, Avrasya'da örnekleri görülen, esaslı bir örüntünün fâş edildiği ve Karakaş Ahmed'in hayatının geri kalan kısmının incelendiği son kısımdır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında ve nihayete ermesinde ciddi katkıları bulunan, minnet duyduğum insanlar vardır. Bunların en başında gelen tez danışmanım Doç. Dr. Özgür Oral, haddinden fazla süren bu macerada önüme çıkan maddi ve manevi engelleri aşmamda her

daim yanımda oldu. Tezin meselesine ve yapabileceklerime dair derin kuşkular duyarken kendisi bir kez olsun benden şüphe etmedi. İpe sapa gelmez düşüncelerimi, Giriş bahsinde ifade ettiğim büyük meseleleri son düzlükte ayrı bir bölüm olarak teze ilave etme patavatsızlığımı, tümünden ıskartaya çıkarmak yerine söylediklerime, yazıp çizdiklerime kıymet verdi.

Doç. Dr. Yusuf Alperen Aydın, lisans ve yüksek lisansta verdiği ufuk açıcı dersleri ile angarya işleri ile malul tarihçiliğin keyifli veçhelerini göstermekle tarihçilik iştiağını artırdı. Kendisinin seminer dersinde ortaya çıkan yalnız bu tez değil, birkaç konuda daha yazıp çizmemdeki teşvikleriyle aylak bir okuyuculuktan çıkmamda doğrudan etkisi vardır. Son kertede tez jürisine katılarak kıymetli eleştirileri ile birlikte detaylı okumasıyla metnin redaksiyonunda çok büyük kolaylıklar sağlamıştır.

Doç. Dr. Özgür Kolçak, yalnızca Osmanlı tarihine merak duymayan bir öğrenciyi dahi kendisine hayranlık uyandıran verdiği dersleri ile değil, tarihçiliğe gözlerimi açtığım çalışmalarıyla da askerî tarihin cazibesine kapılmamda doğrudan etkisi vardır. Ele aldığı meselelerin bir takipçisi olarak bu tez; işbu yazıların bayağı, bir diğer deyişle ”alçak *hallü*” bir taklidi olduğu gibi tezin üçüncü bölümdeki sefer anlatılarını betimleme uğraşısı, kendisinin önem verdiği “Anlatının Diriltilmesi” konseptine hizmet etmek çabasından kaynaklanır.

Doç. Dr. Günhan Börekçi, yıllar önce yazdığı doktora tezinin ilk bölümünde dosya tasnifinden kullandığı çarpıcı iki belge ile bir yüksek lisans tezi olarak bu işe girişmemde itici güç oldu. Viyana’da olduğu için tüm bu süreçte mailler ve video konferanslar aracılığıyla kendisinin bilgisinden, tecrübesinden ve dökümanlarından nasiplenme şansı elde ettim. Hayatım boyunca sevinçle anacağım tevafukların başını çekecek cihette kendisi uzun zaman sonra İstanbul’a döndü ve akademik yılın ilk haftasında yoğun gündemine rağmen tez jürisine katılarak her zamanki gibi kıymetli eleştirileriyle teze katkıda bulundu.

Lisans son sınıfta tanışma şansı elde ettiğim Arş. Gör. İsmail Emre Pamuk, bu meselenin bitirme tezi olarak ortaya çıkışından yüksek lisans tezi olarak nihayete erişine değin hemen her aşamada hocalık, ağabeylik ve dostluk vasıflarıyla ufkumu genişletmiş, yol göstermiş ve işlerimi kolaylaştırmıştır. Tüm bu süreçte kendisi benim için belirleyici bir kotayı ifade etmekle beraber redaksiyondan doküman elde edimine, veri/aneddot paylaşımından bunların tetkikine kadar birçok hususta doğrudan payı vardır.

Henüz pandeminin patlak vermediği 2020 yılının soğuk bir Bursa kış akşamında, popüler tarih konulu bir konferansın ardından ayaküstü sohbet ederken Prof. Dr. Oktay

Özel'den yazdıklarımı okuyacağının sözünü almayı başarmıştım. Kendisi yıllar sonra tezin müsveddelerini okuyarak kıymetli ve teşvik edici fikirlerini ifade etme büyüklüğü gösterdi.

Dr. Henry R. Shapiro, isteğimi kırmayarak Karakaş Ahmed'i bulmak için elindeki Ermeni kolofonlarını tekrar inceleme zahmetine girdi. Keyifli ve bilgilendirici sohbetinden edindiklerim ile birlikte sayesinde tez kaynağını genişletme fırsatını buldum.

Bu sancılı süreçte Umutcan Seyitoğlu, devlet yurtlarında savrulurken eşyalarımı taşımaya yardım etmekten Osmanlı Türkçesindeki acemiliğime katlanmaya kadar çok kahrımı çekti ve muhabbetini benden esirgemedi. Pandemi ve dijitalleşme ile birlikte sosyalleşmenin kalmadığı Osmanlı Arşivi'nde Dr. Eralp Yaşar Azap, zihnimdekileri dinleme büyüklüğü gösterip birçok hususta yardımcı oldu. Her ne kadar yüz yüze tanışamasak da arşivin bir diğer mensubu Aydın Kurt, Hızır gibi yetişerek okuyamadığım başta şehir ve kişi isimleri olmak üzere birçok kelimeyi bir çırpıda okuyuverdi.

Patronaj, himaye, torpil ağı gözetmeden ve herhangi bir şart koşmadan yaptıkları mülakatta yalnızca tez konumu beğendiklerini ifade ederek bir sene boyunca hatırı sayılır bir burs sağlayan Türk Petrol Vakfı'na ve ilgili çalışanlarına müteşekkirim.

Son olarak elbette en büyük teşekkür beni bu günlere getirenleredir. Anlam veremedikleri bu uğraşımı üstelemeden, ekseriyetle sineye çekerek maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen babam Kadir Ata'ya, annem Saide Ata'ya, ağabeylerim Özgür Ata ve Uğur Ata'ya derin bir minnet ve hicap ile şükranlarımı ifade ederim.

İsimlerini zikrettiğim bu değerli şahsiyetlere ve kurumlara minnettarım. Katkı ve destekler aşikârdır, lakin ortaya çıkabilecek tüm hata ve eksiklikler yalnızca bana aittir.

Onur Ata

Bursa, 2024

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ	1

Birinci Bölüm

Karakaş Ahmed'in Erken Hayatına Dair Mülâhazalar

1.1. Mekânın İlliyeti: Bilâd-ı Şam.....	21
1.2. Zamanın İlliyeti: 16. Yüzyılın Sonlarında Osmanlı Taşrası.....	28
1.3. Bölükbaşı Karakaş Ahmed.....	33
1.4. Celâlî Ordusunun Zuhuru: Karayazıcı ve Karakaş Ahmed.....	35

İkinci Bölüm

“Büyük Kaçgun”: Karakaş Ahmed Anadolu’da

2.1. Deli Hasan ve Karakaş Ahmed.....	47
2.2. “Karakaş Fetreti”	54
2.3. Karakaş Ahmed’in Bölükbaşları ve Büyük Çıkmaz.....	66
2.4. Karakaş Ahmed’in Ardından: Anadolu’nun Vahim Manzarası	73

Üçüncü Bölüm

Karakaş Ahmed Paşa: Celâlî ve Devlet

3.1. Celâlî Siyasetindeki Kritik Eşik: 1603 İsyanı	81
3.2. “Cannon Fodder” Celâlîler: Deli Hasan Osmanlı Ordularında	88
3.3. “...Karakaş’ı Bozmak Azîm Hidmetdür...”: Mağlup Ancak Makbul Karakaş Ahmed	101
3.4. “Düşman Eliyle Tutulmak İstenen Bir Yılan” mı?: Karakaş Ahmed Osmanlı Hizmetinde	108
3.5. “...Bir Yüz Aklığ Zuhûra Gelmiştir Ki Takrîr Olunmaz.”: Rakka Beylerbeyi Karakaş Ahmed Paşa.....	115
3.6. Bir Cinayet Birçok Fail: Karakaş Ahmed Paşa’nın Öldürülmesi	124
3.6.1. Eski Hasımlar mı?.....	124
3.6.2. Su Testisi Su Yolunda: Karakaş Cinayetinin Sır Perdesini Aralamak	126

SONUÇ	133
KAYNAKÇA.....	136

KISALTMALAR

akt.	: Aktaran
bknz.	: Bakınız
BOA	: Başkanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
der.	: Derleyen
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
krş.	: Karşılaştırınız
s.	: Sayfa
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vr.	: Varak
yay.	: Yayımlayan

GİRİŞ

Belirsizlikler Yumağı: Celâlî Fenomeni

“– Sel gibi kan akıtan, köy üstüne köy komayan, Bolu halkına yıllardır zulmeden
Köroğlu değil Bolu beyidir!”¹

(Köroğlu (1968) filminden bir replik.)

“Benim ademim gerçi Celâlîdir, ammâ bizzât Sinan Paşa oğlu Sinan [Mehmed]
didikleri Paşâzâde Celâlîdir! ... Ben asî değilim pâdişâhımızın bir ednâ kuluyum.”²

(Celâlî ordusu ihdas eden Karayazıcı'nın mektubundan ifadeleri.)

Evliya Çelebi, Alman boğazından³ eşraftan da insanların bulunduğu maiyeti ile geçerken önünde kim olduğu belirsiz yirmi kadar atlı belirdi. Perişan ve kan revan hâldeki bu kimseler hemen atlarından inip feryat ederek koşuşturmaya başladılar. Bunlar kaçışırken içlerinden biri, kırk-elli kadar eşkıyanın yollarını keserek mallarını yağmaladığını ve kendilerini kovaladığını söyleyip hızla oradan uzaklaştı. Bunun üzerine Evliya, refikleri ile beraber “bî-aman” boğazda teyakkuza hâline geçip ilerlemeye devam ettiler. Kısa bir süre sonra ellerinde muhtelif silahlar taşıyan, elleri ve kolları kızıl kana boyanmış bir grup ile karşılaştılar. Bu gruptan biri, Evliya ve taifesine, geldikleri yolda kendileri gibi atlı bir grubu görüp görmediklerini sordu. Evliya gördüklerini söyleyince, adamlar gördükleri o kişilerin harami olduğunu, kendilerine saldırdıklarını ancak başarısız olamayınca kaçtıklarını ve bu

¹ Osmanlı radarına düşmesiyle Ruşen Ali/Köroğlu'ya dair bazı vesikalara erişmek mümkündür. İyi bir okuyucu bu tezin baş aktörü olan Karakaş Ahmed ile Köroğlu arasındaki çarpıcı paralellikleri fark edecektir. İlgili vesikalar için: Faruk Sümer, “Köroğlu, Kızıroğlu Mustafa ve Demircioğlu ile İlgili Vesikalar”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, 46. Cilt, 1987. Köroğlu destanlarının Osmanlı-Safevi sınırlarında üretilen varyasyonlarına odaklanan Ali Aydın Karamustafa, Köroğlu destan geleneğinin 18. yüzyıl Osmanlı ayanlarının tedavülde tuttuğu, kadim destan temalarını içerecek cihette iki emperyal güce karşı bir tepkiyi ortaya koyduğunu ifade eder. (**The Koroghlu Epic in Trans-Imperial Perspective: The Story of the Ottoman and Safavid Expansion and Crises**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Stanford University, 2019. Yazarın bu bağlamda Türkçe bir makalesi için: “Köroğlu Destanına Tarihsel Bir Bakış: İran ile Anadolu Arasında Eşkıyalık ve Nostalji”, **Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar**, 22. Sayı, 2023.)

² **Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi**, Revan, 1943, vr. 69a. Bilinen bir mecmua olmasına rağmen gözlerden kaçan bu mektuptan bahseden ilk isim Günhan Börekçi'dir. **Factions and Favorites at the Courts of Sultan Ahmed I (r. 1603-17) and his Immediate Predecessors**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, The Ohio State University, s. 38.

³ Yer İzmir'dir. bkz: İbrahim Şirin, “Evliya Çelebi'nin Günümüz İzmir İl Sınırları İçinde Kullandığı Güzergâh ve Seyahatnâme'de Buna Dair Sorunlar”, **Kent ve Seyyah: Evliya Çelebi'nin Gözüyle İzmir ve Çevresi**, III, ed. Metin Ekici, Turan Gökçe, Ege Üniversitesi, İzmir 2013, s. 118-120.

sebeple peşlerine düştüklerini söyledi. Ne var ki atlarının dermansız kaldığı için onları yakalayamadıklarını belirterek Evliya ve maiyetinden yardım istedi. Tüm bu olup bitenlere karşı Evliya'nın ve taifesinin yaşadığı tereddüt, yalnızca kendilerinin teneffüs ettiği, Celâliğin ileriki evresine has bir durum değildi. Filhakika, ortaya çıkışı, mahiyeti, bilahare ordulaşan yapısıyla Celâlilik, yalnızca devrin karar vericileri için değil bu tufana kafa yoran devrin çağdaş ve modern tarihçileri için de benzer mikyasta tereddüt ve muğlaklıklar dolu bir fenomendir:

“...Ammâ gel imdi ne çâre edersin? İleri kaçanlar bunlar için harâmî deyüp kaçdılar.
Bunlar mı harâmî, anlar mı Celâlî? Şek [ü] şübhede kaldık.”⁴

Muğlaklık, daha Celâlî tanımlanmasında ortaya çıkar. Osmanlı terminolojisinde kabaca iki asır boyunca kullanılan Celâlî lafzının Celâl'e mensup anlamına geldiği şekliyle 1519 yılının Tokat'ında mehdilik iddiası ile huruç eylemiş Şeyh Celâl'in takipçilerine izafeten verildiği kabul edilmiştir.⁵ Şeyh Celâl'in isyanı; Şahkulu⁶, Sülün, Baba Zünnûn, Kalender Şah isyanları gibi yapısı gereği Türkmenler tarafından hazırlanan zemin üzerine Şah İsmail'in uyandırdığı coşku halinin bir artçısı, halkın ve eski beylik bakiyeleri olan tımarlı sipahilerin geçim sıkıntılarının temelinde Safevi halifeleri tarafından gerçekleştirilen beşinci kol faaliyetlerin bir sonucu, eskatolojik kıyamet gerginliğine mündemiç mehdici⁷ ve gayrimüteşerri⁸ bir çizgi de icra edilen hareketlerin bir halkası olarak göze çarpar. Ancak ne

⁴ Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zıllî, **Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi**, IX. Kitap, haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005, s. 69-70.

⁵ William J. Griswold, “Djalali”, **The Encyclopedia of Islam**, Leiden, 1981, s. 2. Mücteba İlgürel, Celâlî İsyanları, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, 7. Cilt, İstanbul: 1993, s. 252. Mustafa Akdağ, Celâlîliğin dönüşümünün altını çizerek zımmen kabul eder. Bknz: Mustafa Akdağ, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: “Celali İsyanları”**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul: 2009, s. 15. Karen Barkey, şu sözleriyle gayet emindir: “Merkezi yönetim 1519'daki Şeyh Celal isyanından sonra tüm asilere, eşkıyalara ve adi haydutlara Celali adını vermiş, Celali muamelesi yapmıştı. Bu yafta, tüm eşkıyaları Şeyh Celal'in mirasıyla, isyanıyla ve Osmanlı toplumundaki, İran'ın Şii nüfusuyla yeraltı bağlarının kurulmasını sağlayan ve devletin denetim gücünü tehdit eden esaslı ideolojik değişimle özdeşleştiriyordu.” (Karen Barkey, **Eşkıyalar ve Devlet: Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi**, çev. Zeynep Altınok, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011, s. 158)

⁶ Feridun M. Emecen, “İhtilalci Bir Mehdilik Hareketi mi? Şahkulu Baba Tekeli İsyanı Üzerine Yeni Yaklaşımlar”, **Ötekilerin Peşinde Ahmet Yaşar Ocak'a Armağan**, haz. Mehmet Öz ve Fatih Yeşil, İstanbul: Timaş Yayınları, 2015. Mihriban Artan Ok, **Mehdilik ve Şahkulu Ayaklanması**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2024.

⁷ Ahmet Yaşar Ocak, “XVI. Yüzyılda Osmanlı Anadolu'su'nda Mesihyanik Hareketlerinin Bir Tahlil Denemesi”, **V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi (Tebliğler)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990.

⁸ Bu tabiri ilk kez Rıza Yıldırım kullanır: “Böylece Kızılbaş düzeni, şeriat düzeninde hukuki varlığı olmayan dolayısıyla dini-toplumsal yapının ana gövdesinden kopmuş kabul edilen başka bir dini-

hikmetse uzun yıllar boyunca kronik ve can sıkıcı bir şekilde cereyan eden, krizler çağının katalizörü olan isyan ve eşkıyalık silsilesinin adı; adı geçen diğer isyanlardan ayrı olarak Şeyh Celâl'e nasip olmuştu.

Büyük bir fenomen hâline gelen Celâlî isimlendirmesinin Şeyh Celâl'e izafeten ortaya çıktığına dair temel dayanak, görgü tanıklığı yetmezmiş gibi uzun yıllar devletin sadaret mührünü taşımış Lütî Paşa'nın, emekliliğinde yazdığı tarih kitabında Şeyh Celâl'den sonra Anadolu'da ortaya çıkan eşkıyalara Celâlî denmeye başlandığını belirttiği ifadedir.⁹ Bereket versin ki bir Osmanlı veziriazamının yakasına yapışan yeni yetme tarihçi görüntüsü vermeyeceğim zira kabul edildiği gibi bu sözlerin sahibi Lütî Paşa değil, Lütî Paşa'nın tarihini 1922/23 tarihinde notlandırarak basan Ali Beğ'dir!¹⁰ Bu tabirin üzerine giderek kavram tarihçiliği yapmak işbu yüksek lisans tezinin sınırlarını aşacağı gibi bu denli belit bir kabullenmeyi kırmak için esaslı ve sabırlı bir tetkike ihtiyaç olduğu için şimdilik bu problemi ifade etmekle yetineceğim.¹¹

---

toplumsal yapıya tekabül ediyordu. İşte toplumsal ve hukuksal boyutlarıyla çok kapsamlı bir farklılaşma temeline dayanan bu alternatif dindarlık biçimini ifade etmek için "gayri-müteşerri" tabirini kullandım. Bu tabirle, kendisi şeriatlaşma sürecini tamalamamış ancak diğer şeriatlaşmış mezheplerin herhangi birisine de tabi olmayan dindarlık türlerini kastediyorum." (Aleviliğin Doğuşu: Kızılbaş Sufiliğinin Toplumsal ve Siyasal Temelleri 1300-1501, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, s. 284.)

⁹ "Bozok eşkıyasından Celâl namında bir müfsid Tokat semtlerinde Mehdilik da'vasıyla hurûc idüb başına yigirmi binden ziyade haşarat toplamışdı. Şehsuvar-oglu Ali Beg bu cem 'iyeti külliye mahzul ve perişan eylemiş. Ve andan sonra Anadolu da zuhur iden bu mekule eşkiyaya Celali ta'bir olunmuşdur." (Lütî Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman, haz. Kayhan Atik, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 2001, s. 446, 283 numaralı dipnot.)

¹⁰ Hayati Develi, "Lütî Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman Üzerine", *İlmî Araştırmalar*, 14. sayı, 2002, s. 249.

¹¹ Anadolu'da belli ki Teğeltici kod adını kullanan bir şahıs, büyü ve sihirde mahir imiş. Öyle ki bu meziyetini kullanarak Şehzade Bayezid'in (Kanuni'nin oğlu) cariyesini kendisine bağlamaya çalışmakta olduğuna dair bilgiler veren bir istihbarat raporunda Teğeltici, vaktiyle Şehsuvaroğlu Ali Bey tarafından mağlup edilen Şeyh Celâl'in öz oğlu olduğu ifade edilir. Bizim için önemli olan husus ise Şeyh Celâl'in geçmişine bahisle şu çarpıcı ifadedir: "...mezkûrun atası Celâl, Celâlî olub Bozok cânibinde zuhûr etmiş..." (BOA, TS.MA.e, 754/12) Öte taraftan Lütî Paşa ve Keşfi Şeyh Celâl ismi yerine Şah Veli adını kullanır ki onlara göre isyanın mekânı Tokat havalisi değil, Maraş/Dulkadir vilayetidir: "Zülkâdir vilâyetinde Şah Veli nâm müfsid Celâlî olub hurûc itdi." (Lütî Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*, s. 242.) "Şâh Velî nâm bir dâll u mudıllın ve muhtell u muhillin ki Celâlîler demegle meşhûr u ma'rûf tâyifenin bi-re'yliğinden ve rûsvaylığından haber getirüb..." (Keşfi Mehmed Çelebi, *Selim-nâme*, haz. Abdurrahman Sağırlı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1993, vr. 117b-118b.) Son olarak imparatorluğun meşhur bürokrat-entelektüeli Nişancı Celâlzâde Mustafa, Celâlîleri Türkmenler içerisindeki bir topluluk olarak tanımlar: "Ol eelden Türkman tayîfesi içinden Celâlî dimekle ma'rûf bir kavm-i delâlet-pişe ve fesâd-endişe dâyire-i ita'atden hurûc idüb, tarika-i fesâd u fitneye vülûc itdiler. 'Ale'l-gafle baş kaldırub, evbâşdan bir nice bin müfsidler, hânîler 'isyan u tугyân eylediler." (Celâl-zâde Mustafa, *Selim-nâme*, haz. Ahmet Uğur ve Mustafa Çuhadar,

Celâlî tabirinin ortaya çıkışı bir yana, hakikaten meseleyi Şeyh Celâl ile başlatsak bile 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra Celâlî tabiri tam olarak neye tekabül ediyordu? İslam fikhınca şaki ile asi arasındaki fark izahtan varestedir.¹² Celâlîler bunlardan hangisiydi?¹³ Şeyh Celâl ve 16. yüzyılın ilk yarısındaki diğer isyanların aksine tezin odaklandığı dönem olan 16. yüzyılın sonu ve 17. yüzyılın başlarındaki Celâlîlerin açıkça bir dini motivasyonları sahip olmamalarını, bunların saltanatı hedef almamalarını, bağımsız ya da konfedere bir yapı inşa etme niyetinde olmamalarını nasıl açıklayabiliriz? Bu da müstakil bir makalenin detaylıca incelenmesi gereken bir konunun başlıca soruları olmakla birlikte metinde yeri geldiğinde tezin baş aktörü olan Karakaş Ahmed nezdinde tartışılacak ancak makro düzeyde düşüncelerimi ifade etmek istiyorum. Zira 16. yüzyılın ikinci yarısında değişen ve dönüşen yalnızca imparatorluk organizasyonu değildi.¹⁴ Belli ki her ne kadar üzerinde durulmasa da başta isyan olmak üzere muhalefetin ve bilumum kanundışı hareketlerin formları da bu dönüşüme eşlik ediyordu.

Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul: 1990, s. 215) Kroniklerdeki varyasyonları ve TS.MA'daki diğer belgeleri tetkik eden şu çalışmada ifade edildiği üzere Şah Veli'nin Şeyh Celâl'in bir diğer oğlu olduğu görülür: Jean-Louis, Bacqué-Grammont, "Etudes Turco-Safavides, III. Notes et Documents Sur la Revolte de Şah Veli b. Şeyh Celal", **Archivum Ottomanicum**, 1982, 5-69. Şahkulu'nun müthiş bir güce erişmesini anlamlandıramayarak ortadaki başarıyı büyüye bağlayan bir rapor için bkz: M. Çağatay Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?", **Sancaktan Saraya: Seçme Yazılar**, haz. M. Sabri Koz – Haşim Şahin, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012, s. 47, 13 numaralı dipnot.

¹² Khaled Abou El Fadl, **Rebellion and Violence in Islamic Law**, Cambridge & New York: Cambridge University Press, 2001.

¹³ "Farklılaştırma yönündeki resmi girişimlere karşın, Celali terminolojisi çabucak her türlü kırsal isyan ve şiddetin kestirmeden tanımı haline geldi; şiddetin doğası ve kırsal toplum üzerindeki yıkıcı etkisi açısından temelde aynı olduğu düşünülürse, belki de haklı bir gelişmeydi bu." Oktay Özel'in resmi girişimlerle neyi kastettiğini anlayamadım. Yıkıcılık bağlamında ise İstanbul'un halkın nazarında meseleye bakmadığını düşünüyorum. Şayet bu yıkımı nizamın bozulması, vergi veren halkın topraklarını terk etmesine karşılık geldiği üzere değerlendireceksek de karar vericilerin Celâlî gailisinin önceliği olmadığını ikinci bölümde ifade edeceğim. ("The Reign of Violence: The Celalis c. 1550-1700", **The Ottoman World**, ed. Christine Woodhead, New York: Routledge, 2012, 197. Bundan sonra Türkçe çeviriyi kullanacağım: "Şiddetin Egemenliği: 1550 ila 1700 Arasında Celaliler, **Osmanlı Dünyası**, çev. Gül Çağalı Güven, ed. Christine Woodhead, İstanbul: Alfa Yayınları, 2012, s. 266)

¹⁴ Rifa'at 'Ali Abou-El-Haj, **Formation of the Modern State: The Ottoman Empire, Sixteenth to Eighteenth Centuries**, New York: Syracuse University Press, 2005. Baki Tezcan, **The Second Ottoman Empire: Political and Social Transformation in the Early Modern World**, Cambridge: Cambridge University Press, 2010. Pál Fodor, **The Business of State: Ottoman Finance Administration and Ruling Elites in Transition (1580s-1615)**, Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 2018.

Bir kere merkez tarafından Celâlî etiketi vurulan vakıalar ne sanıldığı kadar geç tarihte¹⁵ başlamış ne de yalnızca Anadolu'dan çıkmıştı.¹⁶ Tespit edebildiğim kadarıyla bir istisna¹⁷ dışında 1579 yılına kadar Celâlî sıfatı, şiddet enstrümanlarına başvuran gayri-müşerri gruplara takılan ayırt edici bir gösterge olarak öne çıkar. Lakin aşağı yukarı bu vakitten sonra merkez bürokrasi, Celâlî sıfatını kullanmakta hayli bonkör davranacaktır. Bu da haliyle Celâlî öznelerinin ortaya çıkış saiklerini ve motivasyonlarını gizlediği gibi Celâlîliğin sınırlarını belirsiz hâle getirecektir.

1580'lerden sonra sayıların çokluğuna mukabil işbu şiddet icracılarının Celâlî olarak damgalanması akla gelen ilk husus olsa da pratikte geçerli bir durum değildir. Öyle ki yirmi

¹⁵ “Demek oluyor ki 1575’ten itibaren daimî hareket haline geçen muntazam Celâlî bölükleri Bayezit hadisesinde tımarlı sipahilerin başbuğluğu altında ortaya çıkmış bulunuyordu.” (Mustafa Akdağ, “Celâlî İsyanlarının Başlaması”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 4. Cilt, 1. sayı, 1945, s. 37. “997/1580 tarihli bir belgede Celali adının geçmesiyle, ilk kez resmi kayıtlara girmiş görünüyor.” (William J. Griswold, **Anadolu’da Büyük İsyan 1591-1611**, çev. Ülkün Tansel, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, s. 11) Sam White her ne kadar şüpheyle meseleye yaklaşırsa da Celâlî ibaresinin 16. yüzyılın sonlarına değin sık kullanılmadığını ifade eder: “Kesin anlamı hâlâ belirsiz olmakla birlikte, Osmanlı belgelerinde daha 1571’de karşımıza çıkar. ... Ancak 1590’lar sonuna kadar çok nadir kullanılması nedeniyle, ibarenin kesin anlamını saptamak zordur. 1591-1596 arasındaki yüzlerce eşkıyalık olayının sadece küçük bir kısmında Celâlî ifadesi kullanılmıştı. Yaygın kullanılmaya başladığı 1600 dolayındaysa besbelli ki kötüleyici bir anlam kazanmıştı.” (Sam White, **Osmanlı’da İsyan İklimi: Erken Modern Dönemde Celâlî İsyanları**, çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul: Alfa Yayınları, 2011, s. 227-28.) Erken Modern/Klasik dönem Osmanlıların isyan algısını analiz etmek gibi büyük bir cesaret gerektiren işe kalkışan Birol Gündoğdu, literatürü bu bağlamda tekrar etmekle birlikte Sam White’ın bu sözlerini şu ifadelerle iddialaştırır: “Elimizdeki dökümanlarda ilk defa bu ismin kullanılması 1571 yılındaki Softa İsyanı’na dayanmaktadır.” (Birol Gündoğdu, **Erken Modern Dönemde Osmanlı’da İsyan Algısı**, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2023, s. 59.)

¹⁶ Osmanlı Arşiv evrakında tespit edebildiğim en erken tarihli Celâlî, Silistre’de 1556 senesinin başında ortaya çıkmış ancak ismi zikredilmeden idam edilmiş biridir. Bu vakıa Şahkulu isyanında varlığını kanıtlayan Şeyh Bedreddin fay hattı olarak tanımlayabileceğimiz coğrafyanın aktifliğini gösterir: “Silistre’de zuhûr eden Celâlî’nin yeniçeri ağası izni üzere müfsid siyâset buyuruldu.” (BOA. **A.DVNSMHM.d.** 2, 3. sayfa, 6. hüküm. Gurre-i Rebiülevvel sene 963 | 14 Ocak 1556) İsimsiz bu Celâlî’ye Keligra kalesinin dizdarı Hızır b. İlyas, çadır ve çeşitli eşyalar gönderdiği için bu vazifesi elinden alınmıştır. “...üç bin on dört akçe timarla hâliyâ Keligra Kal’ası dizdârı olan Hızır bin İlyas livâ-i mezbûrda sâbıkâ hurûc iden Celâlî müfside çadır ve ba’zı esbâb gönderdiği beyne’n-nâs meşhûr olmağla müstahik-ı azl olup...” (BOA. **A.DVNSMHM.d.** 2, 97. sayfa, 1005. hüküm. 13 Şaban 963 | 22 Haziran 1556) Bir de kurunun yanında yaş da yanmıştır ki bu Celâlî’nin yanına gittiği iddia edilen Ali isimli sipahiye bilahare iade-i itibar yapılmıştır: BOA. **A.DVNSMHM.d.** 2, 180. sayfa, 1644-1645. hükümler. (5 Muharrem 964 | 8 Kasım 1556)

¹⁷ Boğdan voyvodası iken isyan bayrağını çeken Yovan’ı ortadan kaldırmak ve artçı isyanların üstesinden gelebilmek için payitahtın emirler yaydığı zamanda, Erdel voyvodasına gönderdiği bir hükümde şayet kendi topraklarında “Celâlî hayfı” söz konusuysa topraklarını terk etmemesini, askerlerini ilgili beylerle birlikte göndermesini emretmişti. BOA. **A.DVNSMHM.d.** 26, 13. sayfa, 37. hüküm. (23 Safer 982 | 14 Haziran 1574)

kişilik bir bölük de yedi-sekiz yüz kişilik bir tabur da Celâlî olarak isimlendirilebiliyordu.¹⁸ Bu detayları ile birlikte nihaî verileri ancak başta da ifade ettiğim müstakil bir çalışma gün yüzüne çıkartabilir. Bu makalenin yapması gereken işi her ne kadar sınır eşkıyalığı ile meselesini sınırladırsa da Güneş Işıksel, kendisine has üslubu ile belirlemiştir. Buna göre merkez bürokrasisinin dilini kavramak gerekir ki bunun için de arşiv materyallerinin esaslı bir tarama ile vakıaların hakkıyla ortaya çıkartılıp betimlenmesi gerekir.¹⁹ Muhsin Soyudoğan ve Oktay Özel aslında bu bağlamda örnek bir hususiyeti (zulüm ve te‘addî ile şekavet ve fesadın farkı) zikreder.²⁰ Lakin tam teşekküllü bir çerçeve çizilmesi elzemdir, şimdilik kabaca 1580’lerden sonra icracıların niteliği ve niceliğinden ziyade sonuç ve şiddet odaklı; birden fazla köyü tesiri altına alabilecek, kız kaçırma, günü kurtaracak ölçekte soygun gibi yerel örüntülerin ötesinde haraç kesmek/salgun salmak gibi İstanbul’un sessiz kalamayacağı ve bir tahakkümü imleyen şiddet hareketlerini, merkez bürokrasisinin Celâlî olarak nitelediğini söyleyebilirim.²¹ Lakin tabii ki bunlara karşı alınan aksiyon, bilhassa 16. yüzyılın sonunda Celâlîlerin muazzam artışı ile beraber icracıların kim olduğuna göre değişeceği gibi karar

---

¹⁸ Yirmi kişilik bir Celâlî grubu için 27 numaralı dipnota bakınız. Elli-altmış kişilik Celâlî grubu için: **BOA, A.DVN.MHM.d.** 71, 410. sayfa, 766. hüküm. 10 Zilkade 1001 | 8 Ağustos 1593. Söz konusu diğer Celâlî taburu için: **BOA, A.DVN.MHM.d.** 67, 199. sayfa, 487. hüküm. 12 Rebiülahir 1000 | 27 Ocak 1592. Osmanlı bürokrasisinin veya herhangi bir Osmanlı okuryazarın sayı bazlı bir tasnifi yoktur. Böyle bir tasnife dair bir örnek vermek gerekirse Wessex Kralı Ine’in yasalarındaki bir madde basit ve işlevseldir. “*Deofas we hatað oð vii men; from vii hloð oð xxxv; siððan bið here. / Yedi kişiye kadar olanlara hırsız deriz; yediden otuz beşe kadar bir çetedir, bundan sonrası ise bir ordudur.*” (Stefan Jurasinski, **The Laws of Alfred: The Domboc and the Making of Anglo-Saxon Law (Studies in Legal History)**, Cambridge University Press, 2021, s. 380)

¹⁹ “*Mühimme Defterleri’nin dili, bu demektir ki kararları veren ve onları yayımlayan iki odağın -divan-ı hümayun ve divanhane- dili olduğundan idari meşruiyetin sözcesini yeniden kurmamızı (cadde-i inkiyad, na-meşru evza ü etvar) sağlasa da ve bunların içindeki hükümler ve nameler merkezce olumlanan veya olumsuzlanan eylemleri (şekavat ü inad, zulm ü teaddi, fitne ve fesad, itaat ve inkiyad) veya bazı olumsuzlanan eyleyicileri (eşirra, eşkıya, haramî) ve bunların eylemlerini tanımlasa da tarihçinin ilk yapması gereken işlerden biri, kuşkusuz, söz konusu dilin ve tanımların nasıl eklemlendiğini saptamak veya başka bir ifadeyle illiyetini kavramaktır. Bu da saptanan eylemlerin işleyişini betimleme zorunluluğunu getiriyor.*” (Güneş Işıksel, “16. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı-Safevi Sınırında Eşkıyalar: Bir Çözümleme Denemesi”, **Kebikeç**, 33. sayı, 2012, s. 43) Uzun erimli bir reçete için bkz: Palmira Brumett, “Classifying Ottoman Mutiny: The Act and Vision of Rebellion”, **Turkish Studies Association Bulletin**, 22. Sayı, 1998, 91-107.

²⁰ Muhsin Soyudoğan, **Tribal Banditry in Ottoman Ayntab (1690-1730)**, Bilkent Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005, s. 15-16. Özel, **Celaliler**, s. 266.

²¹ Bu forma sokma çabasından ziyade bir deneme olarak değerlendirilmelidir. Öte taraftan Soyudoğan kavramların gelişigüzel/klişe bir şekilde kullanıldığını, eşkıyalığın dahi mutlak anlamda tanımlanamayacağını iddia eder. “Aşiretlerin Ekonomi Politikası ya da Olağan Şiddet: Osmanlı Ayntab’ında Aşiret Eşkıyalığı Üzerine”, “**Ta Ezelden Taşkıdır...**” **Antep**, der. Mehmet Nuri Gültekin, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011, s. 138-141.

vericiler konjonktüre göre farklı yollara başvuracaktır ki tezin ikinci ve üçüncü bölümü bu meseleyi ele alır.

Tecrübe ettiğimiz modern zamanda bir nesil sonraki kuşakla çatışma vaka-i adiyeden sayılırken zamanın daha ağır aktığı kadim zamanlarda nesiller arası süreklilik bilinen bir gerçekliktir. Yalnızca Osmanlıların kendi düzenine kattığı beyliklerin, aşiretlerin, kabilelerin mensuplarında değil Babai isyanından bu yana bilhassa 16. yüzyılın ilk yarısında, imparatorluğun yalnızca askerî sahada değil doktrin/teorik düzeyde de cevap vermek zorunda kaldığı Kızılbaş isyanlarının alt ve orta kademedeki öznelerinin -şayet köklerinin kınıldığına kani değilseniz²²- çocukları ve torunları zamanında da isyan edilen şartlar hala varlığını

---

²² Safevi tarafına göç eden aşiretlerin geri dönüşüne dair bazı veriler için bkz: Huricihan İslamoğlu, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, s. 223-24, 15 numaralı dipnot. Feridun Emecen, **Yavuz Sultan Selim**, İstanbul: Kapı Yayınları, 2010, s. 87-145. 1585 tarihinde Çorum sancakbeyinin gönderdiği arzda Halife Haydar'ın Safevi Şah'ı için asker topladığını 1593 yılında Rum Beylerbeyi Mehmed Paşa'nın Rum eyaletini kastederek bu ahalinin çoğunluğunun Kızılbaş olduğunu, bunların İran'a mal ve para gönderdiklerini, bunun karşılığında aldıkları hilafetnameler ile halifeler tayin olunduğunu ve bu sebeple burada sürekli Celâli ortaya çıktığına dair ifadeleri önemlidir. BOA, **A.DVN.MHM.d.** 71, 118. sayfa, 239. hüküm. (12 Safer 1002 | 7 Kasım 1593) Akt. Saim Savaş, **XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018, s. 62. Transkripsiyon için s. 215-16.

sürdürüyordu. Hatta enflasyon ve devalüasyon²³, nüfus baskısı²⁴, küçük buz çağı²⁵ gibi olgular düşünülürse durum bu marjinal gruplar dahil olmak üzere reayanın geri kalanı ile birlikte orta kademe ehl-i örf için daha vahimdi. Göç edenlerini, isyan ve savaşlarda ölenlerini bilmek zor, ancak Kızılbaşların evvelki esaslı isyanlarından uzak 16. yüzyılın sonundaki bazı bireylere ulaşmak mümkündür.²⁶

---

²³ Halil Sahillioğlu, **Kuruluştan XVII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerinde Bir Deneme**, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1958. Ömer Lütfi Barkan, “16.Yüzyılın İkinci Yarısında Türkiye’de Fiyat Hareketleri”, **Belleten**, 136. Sayı, 1970, s. 569. Ömer Lütfi Barkan, “The Price Revolution of the Sixteenth Century: A Turning Point in the Economic History of the Near East”, **International Journal of Middle East Studies**, 1975. Suraiya Faroqi, **Towns and Townsmen of Ottoman Anatolia**, Cambridge, Cambridge University Press, 1984, s. 206-10. Cemal Kafadar, **When Coins Turned into Drops of Dew and Bankers Became Robbers of Shadows: The Boundaries of Ottoman Economic Imagination at the End of the Sixteenth Century**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, McGill University, 1986. Şevket Pamuk, **İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler (1469-1998)**, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 2000, 102-109. Şevket Pamuk, “The Price Revolution in the Ottoman Empire Reconsidered”, **International Journal of Middle East Studies**, 33. Sayı, 2001, 69-89. Baki Tezcan, “The Ottoman Monetary Crisis of 1585 Revisited”, **Journal of the Economic and Social History of the Orient**, 52. sayı (3), 2009, s. 460-504. Cemal Kafadar, “Prelude to Ottoman Decline Consciousness: Monetary Turbulence at the end of the Sixteenth Century and the Intellectual Response”, **Osmanlı Araştırmaları**, 2018, s. 265-294. Daha fazlası için bkz: Mehmet Kuru, **Osmanlı’nın Para ile İmtihanı: XVI. – XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu’nun Para Krizi**, Ankara: Fol Kitap, 2022.

²⁴ Braudel, 16. yüzyılda Akdeniz Dünyası’ndaki nüfus artışına dikkat çeken ilk isim olmuştu: Fernand Braudel, **II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, I, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2017, s. 265-280. Osmanlı Anadolu’sundaki şehirler üzerine yapılan çalışmalar bunu bilhassa mücerredler için doğrular. Barkan öncülüğünde seçmece şehir tarihlerinden demografik yükselişe dair bilgiler için bkz: Ömer Lütfi Barkan, “Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”, **Türkiyat Mecmuası**, 10. cilt, 1953. Nejat Göyünç, **XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul: 1969, s. 86-8. M.A. Cook, **Population Pressure in Rural Anatolia 1450-1600**, New York & Toronto: Oxford University Press, 1972, s. 58-65. Ronald C. Jennings, “Urban Population in Anatolia in the Sixteenth Century: A Study of Kayseri, Karaman, Amasya, Trabzon and Erzurum”, **International Journal of Middle East Studies**, 7. sayı, 1976, s. 21-57. Feridun M. Emecen, **XVI. Asırda Manisa Kazası**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 1989, s. 142. Fikret Yılmaz, **XVI. Yüzyılda Edremit Kazası**, Ege Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1995, s. 204. Mehmet Öz, **XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 1999, s. 64. Ahmet Nezihi Turan, **XVI. Yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı**, Şanlıurfa: Şurkav Yayınları, 2005, s. 66 Oktay Özel, **The Collapse of Rural Order in Ottoman Anatolia: Amasya 1576-1643**, Brill, Leiden, 2016, s. 110-120.

²⁵ Sam White, **Osmanlı’da İsyan İklimi: Erken Modern Dönemde Celâli İsyanları**, çev. Nurettin Elhüseyni, Alfa Yayınları, İstanbul: 2011. Meselenin eleştirel bir değerlendirmesi için bkz: Kayhan Orbay, “Osmanlı Topraklarında ‘Küçük Buzul Çağı’nın Etkileri Hakkında Bazı Notlar”, **Kebikeç**, 23. sayı, 2007.

²⁶ Rum beylerbeyine gönderilen hükümde, “râfizilik”ten dolayı asılan Hasan’ın oğlu Hamza Çavuş, tezvîr ü telbîs ile Halkûlvad savaşında yaralandığını öne sürerek üç bin akçelik tımarı elde ettiği ve eşkıyalık yapmaya başladığı ifade olunur. (BOA, **A.DVN.MHM.d.** 71, 32. sayfa, 61. hüküm. 10

Huzursuzluklarını aşmak, vaziyetlerini iyileştirmek ve inandıkları uğruna topyekûn isyan etme eylemini rafa kaldıran, ancak yeterince üzerinde durulmadığı için haliyle farazi gibi görülebilecek bir düşünce; başta gayrı-müteşerri topluluklar olmak üzere, özellikle Osmanlı'nın rekabete dayanan sisteminde kaybedenler tarafına düşmüş gayrimemnun bireylerin ve kanundışı kestirme yolları tercih edenlerin zihinlerinde heyula misali geziyor olmalıydı. Hayli determinist bir yaklaşım olarak görünse de Osmanlıların kurduğu nizam her ne kadar çağdaşları gibi ağır sınavlardan geçse de ilgili öznelerin şahit olduğu üzere zaman zaman bu nizamın koruyucuları olan ordular mağlup edilse de nihayetinde yıkılamayacak denli oturmuş olmasıydı. Bu ifadeyle bir giriş bölümü için hayli iddialı bir şey söylediğimin ve bu tarz genel-geçer bahislerin bilhassa Osmanlı Arşivinden gün yüzüne çıkan bir belgenin pekâlâ rahatça aksini gösterebileceğinin farkındayım. Bu sebeple tabiri caizse ilk taşı kendim atarak meramımı açıklamak isterim.

Zilhicce 1001 | 7 Eylül 1593) Rum beylerbeyi ve Amasya kadısına gönderilen hükümde Şah Bey isimli tımarlı sipahi, Safevi Şah'ı Kızılbaş neslinden olduğu için ona kılıç çekenin Müslüman olmayacağını söyleyerek sefere katılmayı reddetmiş, akabinde tımarı elinden alınmıştı. Bunun üzerine kendisi “*müfsid softalar*” ile bir araya gelerek eşkıyalık yapmaya başlamıştı. (BOA, A.DVN.MHM.d. 71, 163. sayfa, 324. hüküm. 25 Rebiulevvel 1002 | 19 Aralık 1593) Baba Halil önderliğinde erbab-ı tımar ve softalar toplanarak yağmalar yapmaya başlamıştı. (BOA, A.DVN.MHM.d. 71, 185. sayfa, 367. hüküm. 4 Rebiülahir 1002 | 28 Aralık 1593.) Dobruca yani Şeyh Bedreddin'in ortaya çıktığı ve Şahkulu isyanıyla hâlâ canlı olduğu anlaşılan havalide İne(?) Baba isimli zât “*Bu gece Tengri ve Hazret-i Ali ile söyleşdim ve hem tenüm yatur ben çıkub yedi kat yeri ve göği seyerân ve melekler ile müsâhabet iderüm.*” demekte ve hükümde “*Celâli olması mukarrerdir*” diye altı çizilse de bu hareketin devamına dair bir veri yoktur. (BOA, A.DVN.MHM.d. 72, 22. sayfa, 32. hüküm. 24 Zilkade 1002 | 11 Ağustos 1594.) Seyyid Gazi kadısına gönderilen hükümde yeniçeri ve acemi oğlanı gibi dolaşan nice eşkıyanın yol kesip reayanın üzerine çıktığı gibi camide sazendeler cem edip saz çaldıkları, bundan dolayı namaz kılınmadığı için kendileri uyarılsa da “*kadîmden olagelmiştir*” diyerek kendilerini savundukları ifade edilmişti. (BOA, A.DVN.MHM.d. 73, 302. sayfa, 681. hüküm. 9 Zilkade 1003 | 16 Temmuz 1595.) Bozok beyine gönderilen hükümde, “*Aliler tayife*”si ismiyle meşhur “*hırsızlar*” evvelce babaları ve dedeleri katledilmesine ve Adana, Maraş ve Karaman vilayetlerine dağıtılmış olmalarına rağmen tekrardan bir araya geldikleri bildirilir. (BOA, A.DVN.MHM.d. 73, 318. sayfa, 710. hüküm. 14 Zilhicce 1003 | 20 Ağustos 1596.) “*Râfizi*” mültezim Hacı Mehmed birkaç kişi ile Gence'ye gönderilen bir adaletnameyi parça parça edip bu emri okuyan ve duyanlara kötü sözler etmiş. (BOA, A.DVN.MHM.d. 74, 11. sayfa 28. hüküm. 15 Zilkade 1004 | 11 Temmuz 1596.) Bir de hükmün gönderildiği coğrafyalar hesaba katıldığında başta Şah Ali, Ali Kulı, Şahoğlu, Pürnur Alişah, Saniye Haydar gibi isimlerinin öznesi olduğu “eşkıyalık” faaliyetleri vardır ki hatırı sayılır bir yekûn tutar. İsimlerden işbu öznelerin Kızılbaş geçmişini çıkarmaya çalışmak, takdir edileceği gibi geniş ortak isim havuzundan dolayı problemli olmakla birlikte Ömer isimli bir Kızılbaş'a dahi rast gelinebileceğinden ihtiyatlı olmak gerektiğini ifade etmeliyim. “*...zemîn-i Ömer bin Melikşah ki Kızılbaş şod der tasarruf-ı Emirhan Ağa...*” (52 numaralı tahrir defterinden akt. Coşkun Kökel, **Der “Güvenç Abdal”-Orden (Gemeinde) Die Aleviten Der Schwarzmeerregion Als Organisationsmodell Am Beispiel Der Ortschaft Sakarlı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Universität Konstanz, 2014, s. 298.)

Çarpıcı bir örnek üzerinden ifade edersem, ısdar olacak hatt-ı hümayuna ön koşul olan bir hükümde, Uludağ eteklerinde İnegöl'e bağlı Kirlaz, (Paşaören) köyü ahalisinin yenice Anadolu beylerbeyliğine atanıp Kütahya'ya hareket eden Sinan Paşa'nın zahire toplamak üzere gelen adamlarını katlettiğini, gelen kadı naiblerini ve zabitlerini de dövüp köylerinden kovarak alenen isyan ettiği bildirilmektedir. Doğrudan ifade edilmese de belli ki Sinan Paşa, gönderdiği arzda “*şöyle ki cümlesi ele getirilüp karyeleri ihrâk ve kendüleri katl olunmazlar ise sâyirleri dahi isyân idüp yollara kat olunup nice fesâd zuhûrı mukarrerdür*” benzersiz bir cümle kurmaktadır.²⁷ Ancak bu veya başka örnekleri²⁸ verebileceğim hususların aksine kast ettiğim şey; Celâlî fenomeninin aksine bir veya birkaç köy ile sınırlı kalmayan, taraftar toplayabilecek maddi ve(ya) manevi motivasyona hitap edecek bir gelecek vaat eden, Osmanlı nizamını bertaraf etme amacı güden ve tabii ki ardı arkası gelen geniş çaplı isyanlardır.²⁹

²⁷ BOA, A.DVN.MHM.d. 76, 87. sayfa, 218. hüküm. (29 Muharrem 1017 | 15 Mayıs 1608)

²⁸ Niksar'ın önde gelenlerinin İstanbul'a gönderdiği mahzarda, “*telbîs ü tezvîr*” ile de uğraştığı için belli bir birikime sahip olacağını düşünebileceğimiz cinsten kendini Gazi olarak tanıtan şahıs, Anadolu'da kurulan ilk Türkmen beyliklerinden olan Danişmendlilerin kurucusu Melik Danişmend Gazi'nin soyundan geldiğini iddia etmekte kalmayıp Melik Gazi'nin vakfına amiyane tabirle çökmüştü. Bu vakfın karyelerin reayasından “*kimesnenin atın kimesnenin ineğin kimesnenin tarlasın*” alan Gazi, emrinde birçok eşkıya olduğu için ahali sesini İstanbul'a duyuramamıştı. “*...kasaba-i Niksârda telbîs ü tezvîr ve şîrret ü şekâ ile meşhûr ve müte'ârif olan Gâzî nâm şahs Fâtih-i vilâyet-i Rûm merhûm Melik Danişmend evlâdındanım dimekle yanına nice eşkıyâ ve kuttâ'-ı tarîk cem' idüb...*” “*...mezkrû Melik Gâzî Hazretlerinin vakfını mücerred ellerinde muharrer vilâyet defteri sûreti olub vakfiyye-i ma'mûl bihâları yok iken mülkiyyet üzerine zabt idüb...*” (BOA, A.DVN. 12/21) Bir başka isyan yine hatırı sayılır bir geçmiş ihdasıyla Dulkadir/Maraş havalisinden gelir. Adı bile zikredilmeyen bir şahıs peşine taktığı yirmi kişi ile Dulkadir soyundan geldiğini ifade ederek halka vergiler dayatıyor ve kızlara tecavüz ediyormuş. Ancak belli ki ufak bir levend grup ile tutunamadığı için yaptığı eylemlerden sonra kayıplara karışmış: “*...Dûlkadriyye evlâdındanım diyu isyânında musırr olub ve havfından bir yerde durmayub dâyimâ gaybet idüb hısımları ele gelmedükleri için...*” (BOA, A.DVN.MHM.d. 74, 117. sayfa, 390. hüküm. 3 Muharrem 1004 | 8 Eylül 1595)

²⁹ 1585 tarihinde Safevi tarafından gerisin geriye Çorum'a dönen Şeyh Haydar, Şah tarafından kırk bin adam toplamak ile görevlendirildiğini zira kısa zaman sonra Şah'ın buraya geleceğini ifade eder. Tipik Safevi halifesi olan Şeyh Haydar'ın bu isyan teşebbüsünün devamı gelmemiştir. Her ne kadar bu durumdan haberdar olan İstanbul'un bu hareketi başlamadan bitirdiği iddia edilebilirse de geçen kabaca yarım asırda Osmanlıların istihbarat ve hızlı müdahalede bulunma reflekslerinin gelişmesinden ileri geldiğini düşünmüyorum. Şayet aksi iddia edilecekse Anadolu'daki artan yeniçeri varlığı bu meseleye dahil edilebilir ancak bu mesele de bünyesinde ayrı problemleri barındırır. “*...Şah'ın yanında idim, bu cânibden kırk bin adem kaldırmağa müte'ahhid oldum. Hemân hâzır ola ki Şah bu cânibe gelse gerekdir...*” (BOA, A.DVN.MHM.d. 58, 268. sayfa, 683. hüküm. 13 Ramazan 993 | 8 Eylül 1585.) Belgeden ilk kez bahseden Ayşe Baltacıoğlu-Brammer'dır. Lakin yazar, “*It states that Halife Haydar, who had previously left the region, had reappeared with 40,000 followers who were willing to revolt against the Ottoman authorities.*” cümlesi ile sanki Şeyh Haydar'ın sembolik olarak ifade edilen 40 bin takipçiyi elde etmiş gibi yanlış bir ifadede bulunur. “*The Formation of Kızılbaş Communities in Anatolia and Ottoman Responses, 1450s-1630s*”, *International Journal Turkish Studies*, 20. Sayı, 2014, 42.)

Aidiyet örüntüleri bakımından “biz” ve “öteki”si olan ve alternatif olma potansiyele haiz, topyekûn isyanların artık meydana gelmemesi üzerinde durulması gereken bir olguya işaret eder ve bunu belgelendirmek gereklidir. Her ne kadar bu zamanlarda detaylarına vakıf olamasak da Paşa kapularında yığılan sekban öbekleri, yeniçeri bölüklerine girmeye hevesli “ecnebi”leri³⁰, medreselerde dolup taşan suhteleri³¹ göz önünde bulundurduğumuz da halkın askerî sınıfa meyli açıktır.³² İlgili literatürün ifade ettiği gibi halkın bu arzusu yalnızca vergiden kaçmak için değildi ve 17. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmamıştı. Birinci bölümde tezin ana kurgusundan dışarıya çıkmamaya özen göstererek ifade ettiğim üzere 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra imparatorluğun geniş coğrafyasında yaygınlık gösteren sahte yeniçerilik, gammazlık ve evrakta sahtecilik (*telbîs ü tezvîr*) trendlerinin bu mesele ile doğrudan alakalı olduğunu iddia ediyorum. Bu trendler ile kastettiğim şey ise şudur, reayadan üst kademe ehl-i örf mensubuna kadar kanundışı bir eylem, kanıksanan Osmanlı sisteminin (hukuk, siyasa, askerî) görece açıklarının üzerine gidilerek tabiri caizse kitabına uygun icra ediliyor ve bu suistimaller hiç olmadığı kadar yaygınlık arz ediyordu. Aslında ortaya koymaya çalıştığım şey, Hülya Canbakal’ın 17. yüzyılın sonlarında Antep halkının askeriliğe yönelimi üzerine “Ottomanization” ve “Inflation Honours” çerçevesinde ifade ettiklerini bir-bir buçuk asır geriye çekerek 16. yüzyılın ikinci yarısındaki isyan, muhalefet, eşkıyalık örüntülerinin içine yerleştirmektir. Birinci bölümdeki ilgili dipnotta literatür ve bu eğilimlerin Celâlîlik ile daha önemlisi Karakaş ile bağlantısını ifade edeceğim.

Celâlî Unsurları

İncelikli suistimal yolları aşındırılırken öte taraftan kadim dünyanın kronik olgularından eşkıyalık³³, geniş kapsamlı isyanların yokluğunda ve zikrettiğim kötü şartlar tırmanırken bu nispette 16. yüzyıl sonuna doğru büyük artış gösterdi.³⁴ Bu minvalde devrin kaybedenleri veya az önce ne yazık ki benim de ifade ettiğim gibi gayrı memnun kimseler

³⁰ Mustafa Akdağ, “Yeniçeri Ocak Nizamının Bozuluşu”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 5. Cilt, 3. Sayı, 1947, s. 295.

³¹ Akdağ, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası**, s. 239-263. Yunus Koç, “XVI. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı İmparatorluğu’nda Suhte Olayları”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 18. sayı, 2013, s. 147-160.

³² İnalçık, **Military and Fiscal Transformation**, s. 284-85. Özel, **The Celalis**, 197.

³³ Akçaluoğlu Mahmud, 70 atlı sekban ile Akhisar havalisindeki köyleri talan eder iken kendisini mahkemeye davet edenlere kurduğu şu cümle mahkeme kayıtlarına geçer: “*Biz Celâlîyüz, Celâlî etdiklerin şer’le mi ider?*” (BOA, **A.DVN.MHM.d.** 74/1, 202. sayfa, 431. hüküm. Tarih kısmı deforme olmuştur. Ancak sene bellidir: 1010/1601-1602)

³⁴ Fernand Braudel, **II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, II, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Doğu Batı Yayınları, İstanbul: 2017, s. 572-88.

olarak mistifikasyona uğratılan başta Celâlî reisleri olmak üzere bu şiddet saçan öznelere arka planını, hüviyetini ve bilumum hususiyetlerini tespit etmek büyük öneme sahiptir. Ancak bunları tespit etmek her zaman mümkün değildir. Bu sebeple bazı öneriler bu husus ile uğraşan tarihçiler tarafından ileri sürülmüştür.

Mustafa Cezar³⁵ ve daha ayrıntılı bir şekilde meseleyi ele alan Mustafa Akdağ, nüfus artışına bağlı olarak ekilebilir tarım alanlarının kendilerine yetmemesi ile cinsel açlıklarına yenik avareler olarak betimlediği çiftbozan veya işsiz köylü bekâr erkeklerin, kendilerine ekmek kapısı bulmak üzere suhteliğe ve sekbanlığa tevessül ettiklerini belirtir. Ancak burada da bir yığılma sonucu bunların istediklerini bulamayarak işsiz kalarak Celâlîlerin kaynağını oluşturduklarını ifade eder.³⁶ Nüfus artışı gibi ayan beyan ortada olan bir olguya sırtını dayaması ve Celâlîlerin tam teşekküllü isyandan uzak, gruplar halde icra ettiği yağmaların öne çıkması hasebiyle mantıklı görünen bu tespit, tarihçilerce ekseriyetle kabul edilmiştir.

Akdağ'ın esaslı bir şekilde öne sürdüğü bu keyfiyet, öte taraftan yerel elitler ve göçebe aşiretler gibi politik nosyonu yüksek organizasyonların dahlini ister istemez göz ardı eder. Muhsin Soyudoğan³⁷ ve Onur Usta³⁸ bu hususa dikkat çekmiştir ki hakikaten politik formasyonun nüvesini oluşturan aileyi³⁹ ve diğer yakın akrabalık bağlarını da unuttur ve bu Celâlî öznelere birer maceraperest görme eğiliminde bulunuyoruz. Karayazıcı'nın Küçük Bey isimli oğlu olması, yerini kardeşi Deli Hasan'ın alması, tezin baş aktörü olan Karakaş Ahmed'in Bektaş isimli oğlu olması, Naima'nın aktardığı meşhur hikâyede Celâlîleri

---

³⁵ Mustafa Cezar, **Osmanlı Tarihinde Levendler**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1965, s. 139-146

³⁶ Akdağ, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası**, s. 109-140 ve s. 145-152. Elbette benzerliklerin olduğu ancak bilhassa bu zamanların eşkıyalığına monte etmenin zor olduğu Eric J. Hobsbawm'ın meşhur çalışmasında da bu yön vurgulanır. **Eşkıyalar**, çev. Osman Akınhay, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2011, s. 45-47.

³⁷ Muhsin Soyudoğan, **Tribal, Banditry in Ottoman Ayntab (1690-1730)**, Bilkent Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005. Soyudoğan, **Antep**, s. 125-137.

³⁸ Onur Usta, "Celâlîliğin Türkmen Cephesi: 17. Yüzyıl Anadolu Kırısında Türkmen Voyvodası ve Türkmenler", **Kebikeç**, 33. sayı, 2012.

³⁹ "Çok farklı grupları barındıran imparatorluklarda en tepeden en tabana kadar grupların kendi içlerindeki ilişkileri ya da öteki gruplara karşı tepkileri benzer bir fraktal yapı oluşturur. Bu bağlamda Rousseau'nun "aileyi politik toplumların ilk örneği olarak addetmesindeki haklılığından daha somut olan, aşiret yapısının özünde bir "erken-millet" (proto-nation), yani hafife alınamayacak derecede politik bir örgütlenmeye sahip olduğudur. Bu yüzdendir ki Ernest Gellner Ortadoğu'daki bu kabile tipi örgütlenmeleri "devletimsi" (quasi-state) olarak adlandırır." (Soyudoğan, **Aşiretlerin Ekonomi Politikası ya da Olağan Şiddet**, s. 129.)

çoşturmak vazifesiyle şeştar çalan bir babanın oğluyla beraber Celâlîler ile hareket etmesi⁴⁰ gibi sembolik örnekler başta olmak üzere mühimme defterlerinde küçüklü büyüklü şiddet hareketlerinin öznelinde çok ciddi sayıda baba-oğul veya amcaoğlu gibi akrabalık bağlar da belirgin olur ki bu örnekler yaygın şiddet hâlinin kolektif tarafını gözden kaçırmamızı salık verir.

Gereksinim duyulduğunda reayadan asker toplamak, olması gerekenin peşinde koşan nasihatname yazarlarının itiraz ettiğinin aksine uygulanan bir yöntem olagelmıştır.⁴¹ Askeri Devrim⁴² olarak isimlendirilen literatürün ortaya koyduğu üzere askerî alanda yaşanan değişim ve dönüşüme mukabil Avusturya Habsburgları ve Safevilere karşı 1578-1606 arasındaki kesintisiz Uzun Savaşlar'da⁴³ Osmanlılar⁴⁴, seferlerin mevsimlik bir uğraştan çıkıp süregelen

⁴⁰ Naîmâ Mustafa Efendi, **Târih-i Na'îmâ (Ravzatü'l-Hüseyn Fî Hulâsati Ahbârî'l-Hâfikayn)**, II. Cilt, haz. Mehmet İpşirli, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007, s. 353-54.

⁴¹ Cezar, **Levendler**, s. 31-34. Yunus Koç, "Osmanlı'da Toplumsal Dinamizmden Celali İsyanlarına Giden Yol ya da İki Belgeye Tek Yorum", **Bilig**, 35. Sayı, 2005, s. 231-35.

⁴² İlgili literatürün belli başlı çalışmaları şunlardır: Michael Roberts, **The Military Revolution, 1560-1660: An Inaugural Lecture Delivered Before the Queen's University of Belfast**, Boyd, Belfast 1956. (Birkaç düzeltme ile kurama adını veren bu öncü bildiri tekrardan yayımlanmıştır: **Essays in Swedish History**, London Weidenfeld & Nicolson, 1967, s. 195-225.) Geoffrey Parker, **The Military Revolution: Military Innovation and the Rise of the West 1500-1800**, Cambridge: Cambridge University Press, 1998. Jeremy Black, **A Military Revolution? Military Change and European Society 1550-1800**, Hong Kong: Macmillan Education Ltd., 1991. **The Military Revolution Debate: Readings on the Military Transformation of Early Modern Europe**, ed. Clifford J. Rogers, Boulder: Westview Press, 1995.

⁴³ Uzun Savaşlar ismini ilk kez kullanan Gábor Ágoston'dur: "Firearms and Military Adaptation: The Ottomans and the European Military Revolution, 1450-1800", **Journal of World History**, 25. sayı, 2014. Avusturya Habsburglarına karşı cereyan eden savaşa dair bir monografi için: Caroline Finkel, **The Administration of Warfare: the Ottoman Military Campaigns in Hungary, 1593-1606**, Verband der wissenschaftlichen Gesellschaften in Österreich, Wien 1988. Safevi cephesi için bkz: Bekir Kütükoğlu, **Osmanlı-İran Siyâsî Münâsebetleri (1578-1612)**, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 1993.

⁴⁴ Bu tarihsel kuramın amacı modern devlete giden yolu ve Batı Avrupa'nın yükselişini tespit edebilmektir. Nitekim Askeri Devrim'in esaslı ayırt edici bir göstergesi olan ordu personellerinin artması, malî-bürokratik modern devleti zorunlu hâle getirdiği iddia edilmiştir. Bu denklemde Batı Avrupa merkezli bakışla bu bölgenin dünyayı hegemonyası altına almasının hikayesi ortaya konulurken pek tabii ki bu sürecin sonunda mağlup olan Osmanlılar konu edilmez. Ancak yapılan çalışmalar ile Osmanlıların askerî dönüşümün nesnesi yani bir nevi bir hedef tahtası yahut rakiplerinin peşinden soluk soluğa koşturan bir özne olmadığı ortaya koyulmuştur. Bir örnek vermek gerekirse Geoffrey Parker, ateşli silahlarını etkili bir şekilde kullanmayı Batılı güçlere hamlederek taktiksel bir formasyon olan yayılım ateşine önem verir. Ona göre bu dizilimi uygulayabilen devletler hatırı sayılır bir ilerleme kaydettiğine işaret ediyordu. Kendisi bu bağlamda en erken tarihli atılımı Hollanda, 1600 yılındaki Nieuwpoort Muharebesinde göstermişti. ("The Limits to Revolutions in Military Affairs Maurice of Nassau, the Battle of Nieuwpoort (1600), and the Legacy", **The Journal of Military History**, 71. sayı, 2007, s. 407-438.) Ancak Günhan Börekçi, bir isimlendirme olmasa da Topçular Kâtibi'nin 1597

hâle gelmesine bağlı olarak bilhassa tüfek taşıyan kalabalık piyade askerlere ihtiyaç duymaktaydı. Hali hazırda her ne kadar tüfek taşımayı reddederek “muhafazakâr” olmaları iddiası sorunlu olsa da nihayetinde piyadeye duyulan ihtiyaç ile birlikte kademe kademe tımarlı sipahileri geri hizmete çeken karar vericiler⁴⁵, yeniçerilerin sayısını baş döndürücü cihette arttırmakla yetinmeyerek sekbanlara başvurmaktaydı. İşte bu sekbanların savaşlarda kullanıldıktan sonra işsiz kalmasından dolayı bunların bir Celâlî’ye dönüştüğü düşünülür. Sekbanların taşradaki Paşa kapularında olmalarıyla İstanbul’un kaydını tut(a)madığı bu sekban öbekleri, ampirik olarak belgelendirilemese de ana hatlarıyla hikâye tutarlı görünür. Birinci bölümde Celâlîliğin seyrini değiştireceğine tanık olacağımız sekbanların proliferasyonunu Halil İnalcık, Avusturya ordularının ateşli silahlarla mücehhez ordularına karşı zorlanan Osmanlıların bir reaksiyonu olarak değerlendirir. Baki Tezcan ise meseleyi nakit ekonomisine geçen Bilad-ı Şam’daki yerel emirlerin birbirleri arasındaki yoğun iktidar savaşı ile ilişkilendirir. Özgür Kolçak, iç dinamiklere ve denklemi tersine çevirerek Osmanlıların askeri alandaki taktiksel ve teknolojik transferin Batı ile cereyan eden etkileşimin yerine Doğu’daki muharebeleri meseleye dahil etmeyi teklif eder.⁴⁶

Celâlîleri oluşturan unsurlara dair bir örüntüyü de doğrudan çağdaş, kadim meslektaşlar sunar. Müttefikler anlatılana göre Haçova Meydan Muharebesi’nin seyrini değiştirecek denli katkısı nedeniyle veziriazamlığa getirilen Cigalazade Yusuf Sinan Paşa, sadaret mührünü eline alır almaz sefere katılmayarak firari duruma düşen ulufeli ve tımarlı sipahileri yoklamadan isimlerini sildirmekle kalmaz, bunların canları da malları da helaldir

---

tarihinde açıkça yayılım ateşini tasvir ettiğini gösterir. (“A Contribution to the Military Revolution Debate the Janissaries Use of Volley Fire During the Long Ottoman Habsburg War of 1593-1606 and the Problem of Origins”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 59. sayı, 2006, 407-438.) Feridun Emecen ise bu tarihi çok daha erkene çeker. (“Büyük Türk’e Pannonia Düzleklerini Açan Savaş: Mohaç, 1526”, *Muhteşem Süleyman*, ed. Özlem Kumrular, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007, s. 45-92.) İspanya ve Çin’den benzer örneklere rastlanacağını ifade eden Özgür Kolçak, bu meselenin yaşanan değişimin itici güçlerinden biri olmadığı dahası askeri dönüşüm bağlamında böyle bir kıstasın anlamsızlığını vurgular. Kolçak’ın doktora tezi ve yakın zaman önce ilgili kısımları genişletilerek 16. yüzyıla odaklanan kitabı, işbu tüm tartışmaları ayrıntılarıyla inceler ve kuramın sınırlarında kalem oynatan müelliflerin vaz ettiği temel dayanaklarını masaya yatırarak Osmanlı cephesinden yeni bir soluk getirir. **XVII. Yüzyıl Askerî Gelişimi ve Osmanlılar: 1660-64 Osmanlı-Avusturya Savaşları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2012. **Ok, Tüfek ve At: 16. Yüzyıl Osmanlı Askerî Devrimi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2023, s. 9-134.

⁴⁵ Mustafa Akdağ, “Tımar Rejiminin Bozuluşu”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 4. sayı, 1945, s. 419-431. Böylesine büyük bir süreç de kısıtlı çalışmaların ve basmakalıp ifadelerin esiridir. Ancak tımarların peyderpey vüzeranın kapu halkı mensuplarına arpalık olarak dağıtılışının ampirik verilere dayanarak etraflı bir incelemesi bu yavanlıkta bir gedik açacaktır: İsmail Emre Pamuk, “Vüzerâ Kapuları ve Tımar Sistemi (1532-1611)”, *yayınlanmamış makale*.

⁴⁶ Birinci bölümde ilgili çalışmalar zikredilecektir.

diye bir emir çıkartır. İşin sonunu düşünmeden müverrihlere göre acemice gerçekleştirilen bu eylem, ağır bir tonda eleştirilirken onlara göre Cigalazade yüzünden bu askerler Celâlî'ye dönüşmüştü. Bu tarz bir geçmişe sahip Celâlî'ye rastlamak mümkünse⁴⁷ de verdikleri abartılı sayı bir yana sıklıkla yapılan bu yoklamanın Akdağ'ın da belirttiği üzere Celâlîliğin çehresini değiştirecek bir etkiye bulunması pek mümkün görünmüyor.⁴⁸

Bir Celâlî Reisinin Sergüzeştini Yazmak: Problemler, Kaynaklar

Farklı perspektifler sağlayan bol kaynakların, enine boyuna incelemelerin keyifle yapılmasına imkân veren detayların bulunduğu Avrupa'daki muadilleri olan *condottieri*'nin aksine⁴⁹, bir yöneticinin kapusunda ve "Celâlî kuşağını"⁵⁰ beline takarak kendi hesabına çalışan paralı asker yani bir sekban/levend⁵¹ birliğinin reisi olan Karakaş Ahmed'in (bundan

⁴⁷ "İlbasan sancağına tâbî' Drovnik Kal'ası karibinde sâkin olup silâhdârlar zümerâsından kırk dördüncü bölükde yevmî on altı akça ulûfesi olup mukaddemâ Tabur muhârebesinden firâr iden Hızır Çavuş oğlu Mehmed ... Celâlî tavrında" iş görürken babası Hızır Çavuş, İstanbul'da mirlivaların ve kaymakamların adına müzevver arzlar ibraz etmek yani yukarıda bahsettiğim telbîs ü tezvîr ile meşguldür. (BOA, A.DVN.MHM.ZYL.d. 18, 28. vr. 4. hüküm. (7 Rebiülevvel 1014 | 23 Temmuz 1605)

⁴⁸ Akdağ, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası**, s. 346-50. Haçova muharebesinden sonraki yoklama defterinde en fazla firar, 71 nefer ile Rumeli'nin Paşa sancağından çıkmıştır. (BOA, KK, 347'den akt. Feridun M. Emecen, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016, s. 371)

⁴⁹ Condottieri ile sekbanlar arasındaki anolojiyi ilk kez kuran Mustafa Akdağ'dır. **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası**, s. 93. Ayrıca bkz. İnalçık, **Military and Fiscal Transformation**, s. 283-326. Birkaç örnek için, D. S. Chambers, "A Condottieri and His Books: Gianfrancesco Gonzago (1446-96)", **Journal of the Warburg and Courtauld Institutes**, 70. sayı, 2007, s. 33-97. Fritz Gaupp, "The Condottiere John Hawkwood", *History*, 1939, s. 305-321. Michael Malett, "Condottieri and Captains in Renaissance Italy", **The Chivalric Ethos and the Development of Military Professionalism**, ed. D.J.B Trim, Brill, Leiden, 2003, s. 67-89.

⁵⁰ "Evzâ' ve etvârında Celâlî'ye taklîd ile kendiye dahî Celâlî olmak ihtimâli virildi. Sultan Ahmed merhûmun vâlidesi iltimâsıyla kâne kâhî afv olunub Asitâne-i sa'âdet'e geldi ve ibtidâ Dîvan gününde kanı o Celâlî kuşakları deyû itâb olunub katl olundu." (Peçuylu İbrahim Efendi, **Târîh-i Peçevi**, II. Cilt, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1283, s. 31) Peçuylu'nun aktardığı şekliyle Sinanpaşazade Mehmed Paşa'ya karşı Sultan Ahmed'in ağzından dökülen bu metafora, tezin ileriki bölümlerinde sıklıkla görüleceği üzere Celâlîlik bir kuşak misali şartlar müsait olduğunda tercih edilen veya bırakılan stratejik bir tarz olarak ön plana çıkar. 1610'dan sonraki yıllarda da bu durum değişmeyecekti. Bknz: Erdem Sönmez, "Celâlîler ve Üç Evliya Çelebi", **Kebikeç**, 33. sayı, 2012, s. 87-110. Christopher Whitehead, "The Early Career of Köprülü Mehmed Pasha: An Archival Reconstruction", **Review of Middle East Studies**, 57. sayı, 2024, s. 73-97.

⁵¹ Sekban ve levend aynı şeyi ifade etse de levend tabiri ekseriyetle başıboş gibi pejoratif bir kontekste de kullanılmakta bunlar Paşa kapusuna girdiğinde sekban olarak isimlendirilse de Celâlî ordularının temelini oluşturdukları için bunlar da olumsuz bağlamlarda kullanılacaktı. Metin Kunt, "Royal and Other Households", **The Ottoman World**, ed. Christine Woodhead, New York: Routledge, 2012, s. 103-115. Jane Hathaway, "Households in the Administration of the Ottoman Empire", **Journal of Turkish Studies**, 40 (2013), s. 127-149. Rifaat Ali Abou-El-Haj, "The Ottoman Vezir and Paşa

sonra Karakaş) izini sürmek samanlıkta iğne aramak gibidir. Zira yazılı kültürden dem vurmaya gerek kalmadan yakıp yıkmakta mahir olan böyle bir öznenin ve çevresinin bir eser bırakması tabii ki beklenemez.⁵² Bu sebeple teferruatlı veriler bir yana esaslı bir kronoloji belirlemek için imdada gelen belirli bir yazma eser olmadığı gibi Osmanlı Arşivinde kendisine hasredilen bir defter de yoktur. Kendi yazdığı arzlar hariç Karakaş’a dair tüm veriler mağdur bıraktığı özneler dahil olmak üzere başkaları tarafından yazılan başta Osmanlı Arşivinin fonlarındaki ve bahsedeceğim diğer kaynakların satır aralarında tespit edilebilmektedir.

Hâli hazırda kritik dönemleri tecrübe etmiş padişahların bile biyografilerinin yapılmadığı tarihçiliğimizde bu çalışmanın şımarıkça bir teşebbüs olduğunu kabul etmeliyim. Elbette yalnızca bir padişah biyografisi değil, vezir, beylerbeyi/sancakbeyi, üst kademe bürokrat, alim gibi büyük adamların ardından görece bilgi yığınıyla geleceğinin ve haliyle bunun yoğun bir mesai gerektirecek zorlukları ihtiva edeceğinin ve ekseriyetinin yüksek lisans tezini dahası benim sınırlarımı aşacak kalibreye sahip olabileceğinin farkındayım. Ancak Karakaş’a dair ikincil kaynakların kıt olmasıyla kendisine dair ufak bir bilgi kırıntısı elde etmek, en azından olasılık bildiren ifadelerimi azaltmak için Osmanlı arşivinin fonlarındaki defter ve belge serilerinde savrularak zorlandığımı itiraf edebilirim.

Arşiv Materyalleri

Osmanlı tarihçiliğinin güzide kaynaklarından olan, Venedik Cumhuriyeti temsilcileri tarafından Venedik senatosunda okunmak üzere kaleme alınan *dispacci* ve *relazione*ler Celâlîlere dair hiç umulmadık bilgiler verirler. Karakaş Ahmed’e dair de az ancak çok kritik veriler tespit etmek mümkün oldu. Öyle ki birinci bölümün temelini oluşturan kurguyu, Venedik Halep konsolosu Vincenzo Dandolo’nun kaleme aldığı bir rapordaki iki paragraflık pasajdaki bir cümle oluşturur.⁵³ Kroniklerin ifade ettiğinin aksine bir arz ile detaylı hususları

Households 1683-1703: A Preliminary Report”, **Journal of the American Oriental Society**, 1974, s. 438-447. Cumhur Bekar, “The Rise of the Köprülü Household: The Transformation of Patronage in the Ottoman Empire in the Seventeenth Century”, **Turkish Historical Review**, 11. sayı, 2020, s. 229-256. Nihayetinde kapu halkı çok daha geniş kapsamı ifade ediyordu, Cezar’ın mevzu bahis döneme atıfları hariç dişe dokunur bulgular geç tarihlidir. Fazıl Ahmed Paşa’nın kapusundaki sekbanlarına dair amprik bir inceleme için bkz: Özgür Kolçak, “Sâhib-i Devlet Âdemleri: 1663-1664 Osmanlı-Habsburg Savaşında Fazıl Ahmed Paşa’nın Askerî Kıtaları”, **Osmanlı Tarihinde Köprülüler Dönemi (1656-1701) Yeni Kaynaklar, Yeni Yaklaşımlar**, ed. M. Fatih Çalışır, İstanbul: İbn Haldun Yayınları, 2024, s. 179-213.

⁵² Ancak ardında bıraktığı mağdur öznelerin haykırıışlarına dair bazı belgeler vardır ve bir başka Celâlî reisinin yaşattığı “Kerbela”nın ardından varlığından haberdar olduğumuz lakin evvelce zikredilmeyen bir yazma eser vardır: İkinci Bölüm, 60. sayfa, 47. dipnot.

⁵³ **Relazioni Dei Consoli Veneti Nella Siria**, haz. G. Berchet, Paravia, Torino, 1886.

doğrulamayı bu *relazione* Karakaş Ahmed ile birlikte hareket eden Rüstem'e dair önemli hususlar belirtir ki bunları da arşiv vesikası ile doğrulamak mümkün olmuştur. Karakaş Ahmed bahsinin geçtiği önemli bir *dispacciden* Levent Kaya Ocakaçan doktora tezinde ifade etse de atıf yaptığı dosyada ilgili veri bulunamamıştır.

Erken dönemi karanlık olması hasebiyle en azından bilinir olduğu hayatının tamamını Bilad-ı Şam'da ve Anadolu'da geçiren Karakaş Ahmed'in faaliyetlerini ortaya çıkarmak Osmanlı Arşivlerindeki mahfuz defter ve belge serilerini taramaktan geçer. Bunlardan ilki adının hakkını veren Mühimme ve aynı formda tutulan Ahkâm defterleridir. Divan-ı Hümayunda çıkan fermanların hüküm suretinde bir deftere kaydedildiği bu defterler sayesinde günümüze ulaşmayan arzların, raporların yokluğu telafi edilebilmektedir. Tezde kullanılan Mühimme Defterleri biri hariç uzun zamandır bilinen defterler olmalarına ve tabii ki doğaları gereği klişelerle yüklü tarzlarına rağmen bugüne değin hâlâ tespit edilmemiş çarpıcı hususlar ortaya çıkmaktadır. Önceden muştusu verilen ancak pandeminin gölgesinde 2020 tarihinde tasnifi tamamlanarak araştırmacıya duyurulan *74/1 Numaralı Mühimme Defteri* (1008-1011)⁵⁴ öyle görünüyor ki ilk kez bu tezde kullanıldı.

Mühimme Defterleri'nin aksine doğası gereği daha az detay ancak belirsizliklerle boğuşurken mutlak veriyi barındırmasıyla bilhassa biyografiler için büyük önemi haiz, atamalara ilişkin kayıtları içeren Ruus Defterleri ve Ruus Kalemî Dosyaları bir diğer önemli evrakı oluşturur. Ruus Defterleri yalnızca elde ettiği mansıpları değil aynı zamanda Karakaş'ın çevresindeki insanları gösterirken dosya tasnifinde defterinden kopmuş bir ruus varağındaki kısa bir cümlemin dahi ne denli işlevsel olduğu yeri geldiğinde gösterilecektir. Dosyalarda yer alan ilk kez Günhan Börekçi tarafından zikredilen iki arzın mikro ölçekteki bir çalışmanın seyrini nasıl değiştirebileceği ve bir bağlama oturtabileceği üçüncü bölümde gösterilecektir.

Bir diğer dosya evrakı Divan-ı Hümayun Kalemî fonundaki arzlar müthiş ayrıntılar sunarlar. Zira Celâlîlerin mağdur ettiği öznelerin kaygılarını, isteklerini klişe yumakları olmaksızın gönderdikleri arzlardan görmek mümkündür. Mesela Karakaş yüzünden şehir değiştirmek zorunda kalan kadıların içerisinde bulunduğu ulemanın mahzarı ve aynı konuya ilişkin ahalinin arzı yerinde işlenecektir. Evvelce İbnülemin ve Ali Emiri tarafından yapılan tasniflerdeki arzları hali hazırda Akdağ, ilk kez bahsetmekle beraber bunlar, yeni künyeleri ile birlikte okuyucuya sunularak yeniden değerlendirilmiştir.

---

⁵⁴ Umut Soysal, "Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivinde Tasnifi Tamamlanan Yeni Defterler Üzerine Bir Değerlendirme "Yeni Defterler / Yeni Ufuklar", **Hazine-i Evrak Arşiv ve Tarih Araştırmaları Dergisi**, 2. Sayı, 2020, s. 214-15.

Her ne kadar nesneleştirdiğim şahıs Karakaş da olsa kendisi büyük bir fenomeninin öznesi olduğu için aynı yolun yolcuları olan Celâlî reislerine kayıtsız kalmamam gerekiyordu. İlaveten bu tezin esaslı bir biyografi olamayacağı aşikâr olduğu için sadece kabaca ortaya çıkan Karakaş'ın ilerlediği güzergâhtaki vilayetlere hitap eden vesikaları değil, çok daha geniş bir coğrafyayı taramam icap ediyordu. Bu vesileyle tezin ana karakteri Karakaş'a hâlel getirmeden Celâlî ordusunu ihdas eden Karayazıcı ve bu bütünlüğü devam ettirerek Osmanlı orduları ile ilk defa sefere çıkan Deli Hasan'a dair yeni ve kritik bilgiler tespit edebilmek mümkün olduğu gibi Karakaş'ı takip ederken denk geldiğim diğer Celâlî reislerine dair bilgiler de dipnotlarda kendine yer buldu.

Kronikler

1603-1604 yıllarında Anadolu'daki en önde gelen Celâlî olmasıyla haliyle Karakaş'a sessiz kalamayan müverrihler, başlı başına önemli bilgiler sunarken ilaveten bunların sözcüsü durumda oldukları hizipler hesaba katıldığında bunlar, ham veriden daha fazlasını sunar ve yapı-söküm için müthiş bir zemin hazırlar. İşbu velinimetimiz olan müelliflerin arşiv vesikaları ile desteklendiğinde anlamlı bir bütünlük oluştururken arşiv vesikalarının noksanlığında bilhassa İstanbul'da kalem oynatan Mustafa Safî, Mehmed er-Rûmî ve Selânîkî gibi müelliflerin değeri daha da artar. Tartışmaya fazlasıyla açık tezin üçüncü bölümde Celâlî ve Devlet ilişkisini incelerken zamanın çağdaşları olan Yemişçi Hasan Paşa'nın hizbindeki Hasan Beyzade Efendi, Lala Mehmed Paşa'nın ve Sokollu hizbinin sözcüsü konumundaki Peçuylu İbrahim Efendi ve profesyonel bir asker olan Topçular Kâtibi Abdülkerim Efendi'nin yazdıklarını diğer kaynakların ışığında eleştirel süzgeçten geçirerek incelemek, Celâlî meselesine yeni bir bakış açısı aralamamda büyük rol oynamışlardır. Kâtib Çelebi, Naima, Tebrizli Arakel gibi devrin çağdaşı olmayan müellifler, bulguları teyit etmek kaygısı güttüğüm ve keyifli ayrıntıları sundukları vakitler tez metnine davet edilmiştir.

Başta Karakaş olmak üzere Celâlîlerin mağdur ettiği Rahip Grigor'un kroniğinde Celâlîlere ayırdığı kısım, Hrant Andreasyan tarafından tercüme edilmiştir. Bu kısımda Grigor'un verdiği detayların arşiv malzemesi ile büyük oranda teyit edilmiş olmasıyla ne kadar önemli bir kaynak olduğu metinde görülecektir. Henry Shapiro'nun doktora tezi sayesinde Celâlîlerin hışmına uğramış diğer Ermenilerin kolofonlarını incelediği üzere kalem kâğıda uzak olmayan bu bireylerin beyanları önemli bir veri seti sunmuştur.

Literatür

Mustafa Akdağ'ın ciddi emek ürünü olan çalışmaları, ölümünden sonra genişletilmiş baskısıyla yayımlanan eserinin bir parçası olup, hâlâ başucu kitabı olma özelliğini korumaktadır. Karakaş'ı da doğal olarak ilk kez gördüğüm bu kanonik eser, birçok belgeyi, bilgiyi ve hipotezleri ilk kez sunmasıyla beraber yazarın bir bütünlük arz eden Osmanlı tasavvuru, tartışmasız bir öneme sahip olmakla birlikte aynı zamanda ciddi tarihçilik problemleri içerir.⁵⁵ Bunlardan en göze batanı Akdağ'ın çoğu kez iddialarını kaynaklarla destekleme zahmetine girmemesidir. Öte taraftan ileri sürdüğü iddiasını veya ortaya koyduğu bir bilgiyi dipnotlandırırsa dahi bazen burada ilgili husus atıf yaptığı kaynakta karşılığı olmaz. Bu sorunlardan birini ihtiva eden mesele de Akdağ'ın Celâlî reislerinin neredeyse hepsinin altı bölük halkı yani kapıkulu süvarileri olduklarını ifade etmesidir.⁵⁶ Ciddi askerî angajmana sahip olduğu belli olan Celâlî reislerinin böyle bir geçmişi makul olsa da elde kayda değer bir veri yoktur. Birinci bölümde tartışılacağı üzere Karakaş'ın Şam Yeniçerisi olabileceği ihtimal dâhilinde ve Karayazıcı'nın sahte yeniçerilik geçmişi olsa da diğerleri için böyle bir geçmiş söz konusu edilmiş değildir.

Franz Babinger'in hayranlıkla bahsettiği, Akdağ'ın da faydalandığı bir külliyat olan Hüseyin Hüsameddin Yaşar'ın kaleme aldığı *Amasya Tarihi*, Selçuklular devrinden başlattığı şümullu bir şehir tarihinden öte zenginliktedir. Kaynakları gizemini korusa da mevzu bahis dönemin bilhassa Celâlî reisleri için verdiği bilgileri zaman zaman arşiv ve kroniklerden destekleyebildiğim üzere ehemmiyetli bilgiler sunmaktadır.

Anadolu'da Büyük İsyan adıyla Türkçe'ye çevrilen monografinin müellifi William J. Griswold, Giriş bahsinde ve metinde olumsuz eleştirilerle bahsetsem de *relazione* ve *dispaccileri* hatırı sayılır miktarda kullanmasıyla Celâlî meselesine ciddi katkılarda bulunmuştur. Karayazıcı'nın geçmişine dair sunduğu bulgu bir yana Karakaş'ın erken dönemi

⁵⁵ Akdağ'ın bir diğer eseri (Mustafa Akdağ, **Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.) ciddi tenkide uğramıştır. Halil İncelik, "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti Üzerinde Bir Tetkik Münasebetiyle", **Belleten**, XV/60, 1951, s. 629-684. Osman Turan, "Selçuklular Hakkında Yeni Bir Neşir Münasebetiyle", **Belleten**, XXIX/116, 1965, s. 639-660.

⁵⁶ "Öyle görülyor ki, Karayazıcı'nın etrafında toplanan Celali şeflerinin ekserisi (ve belki de hepsi), altı-bölükten yetişme sipah zorbaları idiler. Mesela, Arabacı Süleyman, Arnavut Hüseyin, Deli Zülfikar, Tekeli Mehmed, Kızir Mustafa, Dünder, Tepesi Tüylü, Yıldızlı İbrahim, Kâfir Murad gibi meşhurlarının altı-bölükten yetişme olduklarını biliyoruz." Akdağ yaptığı atıfta Hüseyin Hüsameddin Yaşar'ın **Amasya Tarihi** eseri ve Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi'nin kroniği bulunur. **Amasya Tarihi**'nde, Deli Zülfikar ve Yıldızlı İbrahim'in eski sancakbeyi olduğu ifade olunmaktadır, kaldı ki nihayetinde ikincil kaynaktır. Topçular Kâtibinde ise böyle bilgi yoktur. İlâveten Kâfir Murad'ın Karakaş Ahmed'in adamlarından biri olduğunu ikinci bölümde göreceğiz. Bununla beraber Akdağ, ilgili dipnotta şer'iyeye sicillerinde sarıh kayıtlar olduğunu ifade eder.

gibi bir muammayı kurgulamayı sağlayacak kısa ancak etkili bir *relazione*yi ilk kez kendisi kullanmıştır.

Celâf reis(ler)ine (1590-1610) hasredilen ilk eser Karayazıcı ve Deli Hasan için Anna S. Tveritina tarafından yazılmıştır.⁵⁷ Arşiv evrakı bir yana sahip olduğu temel iki kaynağın Kâtib Çelebi ve Naima olduğundan anlaşılacağı üzere yazar, çağdaş kaynaklardan yoksundur. İlâveten tımar sistemini Avrupa'daki feodal sistem ile eş tutup, feodal bey gibi gördüğü Celâfileri bu sisteme musallat olan Osmanlılara karşı bir isyanı olarak resmetmekten görüleceği üzere kendisi Osmanlı tarihinden de uzaktır.

Osmanlı tarihçiliğinin önde gelen isimlerinden olan Suraiya Faroqi, Çorum şeriyeye sicillerinden Canfedaoğlu isimli bir sekban reisinin izini ustalıkla sürmüş, birinci bölümde detaylandığı bazı trendlere ve hususiyetlere bu vakıa özelinde çok önceden ifade etmiştir.⁵⁸ Bir diğer makale düzeyinde çalışma, Meryem Kaçan Erdoğan tarafından Karayazıcı üzerine yapılmıştır.⁵⁹ Makalenin kıymeti o zamana değin kullanılmayan Divan-ı Hümayın Kalemî'nin dosya tasnifindeki vesikalardır. Ancak yine de bu tasnifte Karayazıcı'ya dair yer alan vesikaların tamamı kullanılmamıştır. Bilhassa kullanılmayanlar yeri geldikçe dipnotlarda bahsedilecektir. Bir diğer makale ise Ensar Köse tarafından Muslu Çavuş üzerine yazılan makaledir.⁶⁰ Karakaş Ahmed ile yolları kesişmediği için makale metinde kendisine yer bulamasa da yazar, çağdaş kronikler eşliğinde arşiv vesikasının imkân verdiği ölçüde derli toplu bir çalışmaya imza atmıştır.

---

⁵⁷ Anna S. Tveritina, **Türkiye'de Karayazıcı Deli Hasan İsyanı**, çev. A. İnan, İstanbul: Aya Kitap, 2006.

⁵⁸ Suraiya Faroqi, "The Life and Death of Outlaws in Çorum", **Armağan: Festschrift für Andreas Tietze**, ed. Ingeborg Baldauf, Suraiya Faroqi ve Rudolf Vesely Prague: Enigma Corporation, 1994, s. 59-77.

⁵⁹ Meryem Kaçan Erdoğan, "Karayazıcı İsyanı", **Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2. sayı, 2003, 53-65.

⁶⁰ Ensar Köse, "İçel'de Bir Celâfî: Muslu Çavuş İsyanı (1606-1610)", **Tarih Dergisi**, 67. sayı, 2018, s. 23-58.

I. BÖLÜM | Karakaş Ahmed'in Erken Hayatına Dair Mülâhazalar

1.1. Mekânın İlliyeti: Bilâd-ı Şam

“...Şam’dan Haleb’e dahl olunca yollarda olan sekbân ve sâyir kuttâu ‘t-tarîkinden çekilen elem ve şedâyid hâşâ ki Eğri seferinden çekilmiş ola!’”¹

Bilad-ı Şam bölgesindeki birçok yerel aşiret, coğrafyanın katkılarıyla Osmanlıların geleneksel sindirme filtresine² giremeyecek denli kalabalık ve köklüydü.³ Geçmişlerinde bir şekilde Osmanlıların çıkarlarına hizmet ederek İstanbul’un görece güvenliğini kazanmış üç aşiret, 16. yüzyılın son düzlüğünde iktidar alanlarını genişletmek, diğer yerel aşiretleri alaşağı etmek, kısaca kendi çıkarları ve etki alanlarını artırmak için legal ve illegal her türlü yolu denediler. Uzun 16. yüzyıl boyunca, bunlar her ne kadar doğrudan İstanbul’u karşılarına almayı göze al(a)madıysalar da buldukları fırsatlarda başta Osmanlı vergi toplayıcılarına ve ahidname ile imtiyaz tanınan tüccarlara musallat olmak gibi tasvip edilmeyen eylemlere girişmekten çekinmeyeceklerdi. Mevzu bahis üç ailenin biri Kilis, Azez havalisinde mukim Kürt asıllı Canpolatoğulları, bir diğeri ise Lübnan dağlarına sırtını yaslamış, Dürzilerin önderi konumundaki Ma’noğulları olup üçüncüsü ise Karakaş için büyük önem arz eden, Trablusşam merkezli Türkmen kökenli Seyfoğullarıdır.

¹ BOA, A.DVN. 11/26. Bu önemli belgenin detaylarına bölümün sonunda değineceğim.

² Erken dönem Osmanlı fetihlerini tımar mekanizmasıyla nihayete erdirmeye stratejisi için bkz: Halil İnalcık, “Ottoman Methods of Conquest”, *Studia Islamica*, 2. sayı, 1954, s. 103-129. Söz konusu devir için: Gábor Ágoston, “A Flexible Empire: Authority and its Limits on the Ottoman Frontiers”, *International Journal of Turkish Studies*, 9. cilt, 2003, s. 15-31. Ágoston’un ifade ettiği üzere tarihçilerin yanlış yönlendirmesiyle yerel ve merkezi idare arasındaki “emret-uygulansın” ilişkinin aksine merkezin yeni eyaletlerin ihdasını, getirdiği sınırlama ve uzlaşma bağlamında Trablusşam eyaletinin ortaya çıkışını karşılaştırmak için bkz: Enver Çakar, “17. Yüzyılın İlk Yarısında Trablusşam Eyaleti: İdarî Taksimat, Eyalet ve Sancak Yönetimi”, *Prof. Dr. Mustafa Öztürk Onuruna: Tarih Yazıları I*, ed. Işıl Işık Bostancı, Ayşe Gül Hüseyinklioğlu, Ayşe Değerli, Orhan Kılıç, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2021, s. 129-133. Ayrıca mevzumuz için geç tarihli ancak verimli bir doktora tezi için: Yahya Koç, *Bilâd-ı Şam’da Osmanlı İktidarı ve Yerel Güçler 1700-1775*, Küre Yayınları, İstanbul: 2021.

³ “When the Ottomans first conquered Syria in 1516, the existence of powerful local and tribal chieftains in the rugged countryside made it difficult for the conquerors to establish a regular administration.” (Kamal S. Salibi, “The Sayfās and the Eyalet of Tripoli 1579-1640”, *Arabica*, 1973, s. 28-29) “Probably the most serious challenge faced by the Ottomans – and indeed by every regime before them – was how to pacify the desert and mountain periphery.” (Stefan Winter, *The Shiites of Lebanon under Ottoman Rule 1516-1788*, Cambridge University Press, Cambridge: 2010, s. 36)

Coğrafyanın kuzeyinde, Kilis'te aşiretinin başında olan Canbolad Bey, Osmanlıların Suriye havalisini fethetmesiyle birlikte ortaya çıkan gerilimi düşürmesinde ciddi katkılarda bulunmuştu. Bölgedeki isyancıların ve bilumum eşkıyanın hakkından gelerek kendisinden övgüyle bahsettiren Canbolad, Ulyanoğlu'nun Basra'daki isyanını bastıran Osmanlı ordularına kuvvetleriyle katılmış dahası Birecik'te inşa edilen donanmanın eminliğini yapmıştı.⁴ Canbolad'ın asıl önemli işi ise Kıbrıs'ın fethinde takdirle karşılanan başarılar göstermesi oldu.⁵ Canbolad öte taraftan başarılarının karşılığında yakınlarını çevredeki ilgili mansıplara yerleştirmeyi de ihmâl etmiyordu.⁶ İstanbul, Canbolad'ın ölümünden sonra bölgedeki çıkarlarını devam ettirmek adına Canbolad'ın oğullarına çeşitli tevhidlerde bulunarak varlıklarını tescilledi. İlaveten merkez Canbolad'ın büyük oğlu Hüseyin'i ailenin reisi olarak kabul ederek aralarında kavgayı sonlandırmak için aşiretin merkezi olan Kilis'i Hüseyin'e verdi. Hüseyin Osmanlılar ile ters düşmeyecek ve tabii ki dikkat çekmeyecek ölçüde gücünü arttırdı. 16. yüzyılın sonlarına doğru etki sahasını Halep'e kadar peyderpey genişletti ve nihayetinde merkezden gönderilen Halep Beylerbeyi Nasuh Paşa'yı dahi yerinden edebilecek ve bu önemli mansıbı elde edecek askerî ve maddî güce erişti.⁷

Coğrafyanın güneyinde, günümüzün Lübnan topraklarında Canbolad'ın aşireti gibi Osmanlılar'ın Yavuz Sultan Selim'in kılıç ile ihdas ettiği hâkimiyetine omuz veren yerel aşiretlerden biri olsa da Ma'n ailesinin reisi Korkmaz Fahreddin, kendisi gibi onlarca yıldır vergi vermemekte direnen ve eşkıyalıkları ile bilinen Dürzi liderleri⁸ arasında tebarüz ederek

⁴ Şenol Çelik, "XVI. Yüzyılda Hanedan Kurucu Bir Osmanlı Sancakbeyi: Canbulad Bey", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, 7. sayı, İstanbul 2002, s. 10-14. Abdurrahman Sağır, "Cezâyir-i Irâk-ı Arab veya Şattü'l-Arab'ın Fethi – Ulyanoğlu Seferi 1565-1571", **Tarih Dergisi**, 41. sayı, 2012, s. 43-55. Yeni bir kaynakla geniş bir perspektif ile incelemesi için: İbrahim Metin Kunt, "An Ottoman Imperial Campaign: Suppressing the Marsh Arabs, Central Power and Peripheral Rebellion in the 1560s," **Osmanlı Araştırmaları**, 43. sayı, 2014, s. 1-17.

⁵ Çelik, **Canbulad Bey**, 14-25.

⁶ "Mevcut bir sistemin içinden bir yenisinin doğum sancıları, eski sistemin aktör ve kurumlarının yenileriyle değiştirilmesi ya da yeni sisteme adapte edilmesi çabalarıdır; yani modern tabiriyle "kadrolaşma"dır. Nitekim gördüğümüz kadarıyla Canpolad, boşalan pozisyonlara kendi adamlarını ihtiyatlı ve sessiz bir şekilde yerleştirmeyi başarmıştır." Muhsin Soyudoğan, "Aşiretlerin Ekonomi Politikası ya da Olağan Şiddet: Osmanlı Ayıntab'ında Aşiret Eşkışyalığı Üzerine", **"Ta Ezelden Taşkıdır..." Antep**, der. Mehmet Nuri Gültekin, İletişim Yayınları, 2011 s. 132.

⁷ "As governor of Aleppo, Husayn Pasha Janbulad kept a large number of sakban troops and confiscated money from both rich and poor to provide for their unkeep." (Abdülkerim Refik, "The Revolt of 'Ali Pasha Janbulad (1605-1607) in the Contemporary Arabic Sources and its Significance", **VIII Türk Tarih Kongresi**, Türk Tarihi Kurumu Yayınları, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983, s. 1515-1534) Ayrıca bkz: Griswold, **Anadolu'da Büyük İsyan**, 47-78.

⁸ Başta Fahreddin olmak üzere diğer Dürzi liderlerin Şam Yeniçerilerinden satın aldıkları tüfekler ile yaptıkları eşkıyalıklara dair çok sayıda hüküm 26, 27, 33, 34 43, 46 numaralı mühimme defterlerinde

onları hakimiyeti altına aldı. O vakitler Şam beylerbeyliği yapan ileride Kuyucu lakabıyla meşhur olacak Murad Paşa'nın da şahit olduğu ve tavsiye ettiği Fahreddin'in sahadaki hızlı yükselişi, bir fırsat telakki edilerek İstanbul tarafından konumu onaylandı.⁹ Daha sonrasında vergi vermekte özen gösterdiği için bazı aşırılıklarına göz yumulan Fahreddin'e Safed sancağı, oğullarına da Beyrut ve Sayda sancakları verildi. 1590'lardan itibaren kendi bölgesinde iyiden iyiye mevzilenen Fahreddin, sahadaki doğal rakibi aynı zamanda kayınpederi Seyfoğlu Yusuf'a ve Osmanlı iktidarına karşı gelmeye hazırды.¹⁰

Gel gelelim Seyfoğullarına, aileye adını veren Seyf, Maraş/Dulkadir bölgesinde mukim bir aşiret reisi olarak tebarüz eder.¹¹ Şah Veli isyanının artçılarının görüldüğü Maraş vilayetindeki Türkmen isyanlarından sonra¹² Seyf ve aşireti tarihler kabaca 1528'i gösterdiğinde Trablusşam yakınlarındaki bir diğer Türkmen aşireti olan Assafların yanına

---

bulunur. Asi sıfatıyla zikredilen Fahreddin'in eşkıyalığına dair 7 Mart 1582 tarihli hüküm için: BOA, **A.DVN.MHM.d.** 46, 855. hüküm. Birçok kez isyan ettiği zikredilen Fahreddin'in öldürülmesi gerektiğine dair 21 Haziran 1582 tarihli vesika için: BOA, **A.DVN.MHM.d.** 46, 398. hüküm.

⁹ “In the early 1590s an obscure chieftain of the Druze district of the Shûf, in the mountain hinterland of Sidon, was appointed multazim (tax farmer) of the whole Druze mountain (the Shûf along with the Gharb, Jurd and Matn, in the hinter- land of Beirut) by the Ottoman beylerbeyi (provincial governor) of Damascus.” (Kamal S. Salibi, “The Secret of the House of Ma'n”, **International Journal of Middle East Studies**, 4. Cilt, 1973, s. 272.)

¹⁰ Feridun Emecen, Fahreddin, Ma'noğlu, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, 12. cilt, 1995, s. 80-2. Massoud Daher, “The Lebanese Leadership at the Beginning of the Ottoman Period: A Case Study of the Ma'n Family”, **Syria and Bilad al-Sham under Ottoman Rule Essays in Honour of Abdul-Karim Rafeq**, çev. W. Matt Malczycki, ed. Peter Sluglett, Stefan Weber, Leiden: Brill, 2010, s. 323-347.

¹¹ Bu iddia, Seyfoğlu Yusuf'un çağdaşı tarihçi Şamlı Burini, Seyfoğullarını Dulkadir aşireti ile ilişkilendirir. Abdul-Rahim Abu-Husayn, **Provincial Leaderships In Syria 1575-1650**, American University of Beirut, 1985, s. 12. İlâveten Naima'da, Seyfoğlu hakkında şu bilgileri verir: “Yusuf Paşa ki sinni yüzden mütecaviz bir pîr ve evlâd ve ahfâdî gâyet kesîr olup aslından Mar'aş'dan kopma Türkman olup nice zaman gezip sâr-bânlık ba'dehu levendlik ederek Trablusşam kurbunda Akka yanındaki otlu sulu bağı bağçeli bir memlekettir.” (Nâimâ Mustafa Efendi, **Târih-i Na'imâ (Ravzatü'l-Hüseyn Fî Hulâsati Ahbâri'l-Hâfikayn)**, II. Cilt, haz. Mehmet İpşirli, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007, s. 499-500.)

¹² Ferguson, atıf yaptığı bir veri yok iken sanıyorum yanlış anlama ile Seyf'in bu isyanlarda Osmanlıların yanında levend olarak savaştığını dile getirmektedir. Öte taraftan bunu da 1606'da Seyfoğlu'nun (“misnamed” ile neyi kastettiği meçhul) Celâlî olarak sunduğu Canpoladoğlu'na karşı savaşımasıyla ilişkilendirmektedir ki Şeyh Celâl'in oğlu Şah Veli'nin ayaklanması ile 16. yüzyılın ikinci yarısında muhtelif yerlerde çıkan Celâlî gruplarını aynı potada kabul eder ki aşağıda zikredeceğim üzere kabul edilebilir bir şey değildir. “The Sayfas appear to have served as levend (auxiliary units) during the course of these rebellions and then made their way into the northern territories of Greater Syria by 1528. In 1606 the Sayfa family sided with the Ottoman establishment yet again during the revolt led by the local chieftain, Ali Janbulad, and were thus active participants in orchestrated uprisings that spanned the sixteenth and seventeenth centuries and were collectively misnamed the -celali rebellions.” Heather Ferguson, **The Proper Order of Things: Language, Power, and Law in Ottoman Administrative Discourses**, California: Stanford University Press, 2018, s. 203

“levend” olarak yerleşti.¹³ Yüksek ticaret hacmine mukabil soyguncu bedevilerin ve bilumum eşkıyanın bol olduğu; kadim bir coğrafya olmasıyla söz konusu yerel aşiretlerin kök salmasına bağlı olarak küçüklü-büyükü sınır çatışmalarının ve güç savaşlarının bitmek bilmediği bu topraklarda ailenin reisliğini tevarüs eden Seyfoğlu Yusuf Paşa, Trablusşam beylerbeyliğini deruhte ederek Bilad-ı Şam’ın diğer liderlerine karşı Osmanlılar tarafından desteklenmesi elzem olan bir aktör haline gelmeyi başardı. Bu sebeple İstanbul için ayakta kalması gereken Seyfoğlu önüne çıkan fırsatları iyi değerlendirdi. Başta yanlarına yerleştikleri Assafları elimine eden Seyfoğlu, güçlü askerî ve malî kaynakları sayesinde sonradan geldiği bu topraklarda yerini sağlamlaştırdı.¹⁴ Canboladoğlu Hüseyin ve Ma’noğlu Fahreddin gibi Seyfoğlu’nun da her ne kadar İstanbul ile son derece çalkantılı bir ilişkisi olup yer yer asi olarak telakki edilse¹⁵ de 16. yüzyılın sonlarında Seyfoğlu, kendisini ortadan kaldırmak isteyen Canboladoğlu ve Ma’noğlu’nun sıkıştırmasıyla kendi çıkarlarını Osmanlıların saflarında durmakta gördü.¹⁶ Bu sebeple üçüncü bölümde göreceğimiz üzere istenildiğinde Osmanlı ordusuna asker koşan Seyfoğlu, büyük yekûn tutan vergilerini aksatmamaya çalıştı.¹⁷

¹³ Winter, Osmanlıların Seyf’in aşiretini, Assafların gücünü kırmak için bunların yanına yerleştirdiğini düşünürken Abu-Husayn elinde bir veri olmadığı için sessiz kalmayı tercih eder. (Winter, **The Shiites**, s. 38-9. Abu-Husayn, **Provincial Leaderships** s. 13)

¹⁴ Kamal S. Salibi, **The Sayfās**, s. 25-52. Abu-Husayn, **Provincial Leaderships**, s.11-67.

¹⁵ Seyfoğlu Yusuf ile İstanbul arasındaki kaotik ilişkinin ayrıntılı bir incelemesi için bkz: Ferguson, **The Proper Order**, s. 196-232. Başta Seyfoğlu Yusuf olmak üzere Trablusşam idarecilerinin İstanbul ile yazışmaları için bkz: Abdul-Rahim Abu-Husayn, **The View From Istanbul: Ottoman Lebanon and The Druze Emirate**, London: I.B. Tauris, 2004, s. 91-114 “*Merkum Yusuf Paşa ak sakallı, kara yağız yüzü çopur bir pîr-i hîle-kâr idi. Trablus'da çok adam katl edip helâk ettiği kimseleri kuyuya atıp, bir ferd Paşa falan kimseyi öldürmüş veya zâyi etmiş demeğe kâdir değil idi. Halk ol mertebe tahvîf etmiş idi ki bu tasallut ile ol mertebe mal almış idi ki hazîneler peydâ edip nice harâbelere emvâl defn eylemiş, menkuldür ki hafr eden ırgadları dahi ba'de'l-katl defn ettiği mal ile ma'an defn edip dil çıkartmaz idi.*” (**Târih-i Na'îmâ**, II. Cilt, s. 500.)

¹⁶ Griswold, **Anadolu'da Büyük İsyân**, s. 90-91.

¹⁷ Mesela otuz-kırk gün içerisinde 50 bin sikke filori göndereceği sözüne binaen Trablusşam beylerbeyliği yine Seyfoğlu'na verilmişti: BOA, **A.DVN.MHM.d.** 75, 379. hüküm. (7 Rebiülahir 1013 | 2 Eylül 1604) Konuyla son derece ilişkin ancak bir o kadar da tarihçilik düsturundan uzak, kinci milliyetperverliğinden midir bilinmez bir zâtın trajikomik bir makaleden bahsetmeden geçemeyeceğim. Başlığın haşmeti altında ezilen metnin sonuç bölümündeki ibret verici ilk iki cümleyi ve bunlara atfen iliştiirdiği dipnotu paylaşmak isterim: “*An objective comparison of what the Ottomans took from Tripoli and what they invested indicates that Ottoman rule resembled full-blown colonial occupation. They took as much as they could from the local inhabitants and gave them little or nothing in return, except the privilege of becoming slaves in the Sultan's state.*” Dipnot: “*The notables of Tripoli asked the Ottoman military commander of the coastal provinces of Bilad al-Sham to help them to expel the Egyptian army from Syria. He accepted their request but warned that he would retaliate if they betrayed him. If this was the way that local people were treated in case of crisis, then how would their treatment have been in more 'normal' conditions?*” (Farouk Hoblos, “Public Services and Tax Revenues in Ottoman Tripoli

Üç iktidar odağının, ne Griswold'un isyan temasıyla kitabına geniş çaplı yer verdiği cihette ne de Barkey'in doğrudan ifade ettiği şekliyle¹⁸ Celâlî olarak kabul edilmesi mümkün değildir.¹⁹ Celâlî damgasını vurmakta hayli bonkör davranmasına rağmen İstanbul, bunları Celâlî olarak nitelememiştir. Bilhassa bir sonraki bölümde görüleceği üzere Celâlî tesiri çok daha derin olduysa da Celâlîlerin ordulaşarak hareket ettiklerinde bile bu aşiretlerin birinin sahip olduğu güce erişebilmesi de pek mümkün görünmüyor. Aşağıda görüşlerimi serdedeceğim ancak burada yeri gelmişken ifade etmem gerekir ki Celâlîlik mefhumundan ayrı olarak birbirleriyle çalkantılı ilişkileri sürmekle birlikte alenen isyan edecek bu üç aşiretin, yakın ancak farklı zaman dilimlerinde bağımsız devlet olma yolunda ciddi adımlar attığı görülür.²⁰

Bunların yükselişinde elbette ciddi askeri ve mali güce sahip olmaları yatıyordu. İddialarını sürdürmek için gereken insan kaynağına aşiret yapıları dolayısıyla hali hazırda sahip olan bu aileler evvela rakiplerini ortadan kaldırarak bir üst lige çıkmalıydılar. Daha ötesinde sefer organizasyonlarında göz doldurucu bir vaziyette konumlanmaları hedefledikleri mansıpları elde etmek için gerekliydi. Bunun için ise başta Seyfoğlu Yusuf olmak üzere diğer iki önder, paralı kiralık askerleri yani sekbanları kapularına doldurdular. Kapularına yığdıkları

(1516-1918)", **Syria and Bilad al-Sham under Ottoman Rule Essays in Honour of Abdul-Karim Rafeq**, ed. Peter Sluglett, Stefan Weber, Leiden: Brill, 2010, s. 134)

¹⁸ "Celalilerin genelde Osmanlı hanedanını devirmek gibi bir kaygısı olmadığı aşîkâr. Devlet kurma potansiyeli taşıyan tek Celali lideri Kuzey Suriyeli Canboladoğlu Ali Paşa idi." (Karen Barkey, **Eşkıyalar ve Devlet: Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi**, çev. Zeynep Altınok, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul: 2011, s. 192) "Bağdat'taki Celalilerin en önemlisi (Uzunahmedoğlu olarak da bilinen) Tavilahmedoğlu Mahmud, Canbuladoğlu Ali ile bir tür "konfederasyon" çatısı altında bir araya gelmişti; ama diğer Celaliler gibi o da kendi çıkarını gözetiyordu." "Ali Paşa, iç ve batı Anadolu'da etkin Celali reislerinden Kalenderoğlu Mehmed ve Kara Said'le de haberleşmekteydi. Bu adamların her biri de kendi başına bir güç merkezi olmak tutkusu taşıyordu; ama Canbuladoğlu'na destek güvencesi vermiş olabilirler, çünkü adamlarının sonradan açıkladığına göre anlaşılan Ali Anadolu'yu onlara bırakmayı planlıyordu." (Griswold, **Anadolu'da Büyük İsyân**, s. 96)

¹⁹ Bu meseleden rahatsız olan Öztürk, tezinde Ma'anoğlu ve Canpoladoğlu'nun Celâlî olmadığını inceleyen ayrı bir bölüm dahi ayırmıştır: Saffet Öztürk, **The Center-Periphery Struggles: The Case of the House of Ma'n**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sabancı Üniversitesi, 2021, s. 74-81.

²⁰ Canpoladoğlu Ali'nin olası bir mağlubiyet ile dağılmaması ve isyanında başarılı olmasının hitap ettiği Tosnaka Dükü'nün yardım etmesine bağlayan Altoni'nin raporu ve incelemesi için: Davide Trentacoste, "Recognition and Evaluation in the Field for the Grand Duke. The 'Syrian Trip' of Giovanni Altoni", **Rivista dell'Istituto di Storia dell'Europa Mediterranea**, 10/III, 2022, s. 105-127. Toskana ve Floransa düklerinin destekleriyle müstakil bir devlet kurmak için çaba sarf eden Ma'n oğlu için: Abu-Husayn, *Provincial Leaderships*, s. 67-129. II. Osman'ın katledilmesinden sonra isyan bayrağını çeken Seyfoğlu için: **Târih-i Na'îmâ**, s. 500. Ayrıca bkz: Griswold, **Anadolu'da Büyük İsyân**, s. 61-65.

sekbanları besleyecek maddi güç; arbitrajın, kalpazanların bol olduğu bu coğrafyanın, Baki Tezcan'ın öne sürdüğü üzere nakit ekonomisine geçişiyle doğrudan ilişkiliydi.²¹

Bilad-ı Şam'a sonradan dâhil olmasıyla kırılgan bir zeminde yürüdüğünü hissetmesi muhtemel olan Seyfoğlu, Trablusşam beylerbeyliğini daha önemlisi uluslararası çapta işleyen tabiatıyla ciddi işlem hacmine sahip Trablusşam limanını²² kontrol ederek rakiplerine karşı silahlanmanın boyutunu farklı bir yere taşıdı. Geçmişte asker toplamakta mahir olan bir ecdada sahip olduğu anlaşılan Seyfoğlu için kendisi ile de tanışmış bir tarihçi olan El-Burini'nin bu coğrafyaya gelene kadar sekban lafzı duyulmuş bir şey değildi demesi bu minvalde çarpıcıdır.²³ Nihayetinde 16. yüzyılın sonunda kalabalık sekbanlardan müteşekkil bir kapusu olduğu anlaşılan Seyfoğlu, bir başka Venedik konsolosu Giorgio Emo'nun aktardığına göre, Beyrut'tan Antakya'ya uzanan bölgede rakipsiz durumdaydı.²⁴

²¹ Tezcan, **Searching for Osman**, s. 216. Metin İ. Kunt, **The Sultans Servants: The Transformation of Ottoman Provincial Government, 1550-1650**, Columbia University Press, New York, 1983, s. 98. Paranın değer kaybıyla beraber ticarete ortaya çıkan anlaşmazlıklara dair Şam tüccarlarının ön ayak olmasıyla bir çözüm üretmek adına yazılan bir risale için bkz: Şeyma Akbayır, **16. Yüzyılda Osmanlı'da Paranın Değer Kaybı ve Timurtâşî'nin Nükûd Risalesi**, İstanbul: Albaraka Yayınları, 2020.

²² Mikail Acıpınar, "İskenderun İskelesi: Doğu Akdeniz'de Uluslararası Bir Ticaret Limanının İnkişafı Meselesi (1589-1612), **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, 44. sayı, 2020.

²³ "According to Bûrînî (ö. 1615) these sakbans did not exist in Syria until a certain Abu-Sayfayn was appointed to Nablus. He brought along about one hundred of these Sakbans to control the sanjak. Afterwards, sanjakkbeyis started to use sakbans regularly." (Abu-Husayn, **Provincial Leaderships**, s. 33-34, 67 numaralı dipnot.) Aşağı yukarı aynı tarihlerde Gelibolulu, 1578-90 Safevi savaşında Hadım Cafer Paşa'nın sekbanları efektif bir şekilde kullandığını ifade eder. Yalnızca ateşli silahlar taşıyan piyadenin yaygınlaşmasını değil aynı zamanda sekbanların da artmasını Batı'daki gelişmelere bağlayan Halil İnalcık'ın aksine Özgür Kolçak, iç dinamiklere dikkat çeker ve deniz seferlerini ve Safevi cenahını hatırlatır. (**Ok, Tüfek ve At: 16. Yüzyıl Osmanlı Askerî Devrimi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2023, s. 50-52 ve 147-153.)

²⁴ **Relazioni Dei Consoli Veneti Nella Siria**, haz. G. Berchet, Torino: Paravia, 1886, s. 105. Akt. Acıpınar, **İskenderun İskelesi**, s. 12.

1596 Bilâd-ı Şam'ındaki İdari Bölgeler

[Wolf Dieter Hutteroth ve Kamal Abdulfattah, **Historical Geography of Palestine, Transjordan and Southern Syria in the Late 16th Century**, Erlanger Geographische Arbeiten, 1977'den akt. Ferguson, **The Proper Order**, s. 198.]

1.2. Zamanın İlliyeti: 16. Yüzyılın Sonlarında Osmanlı Taşrası

“– *Ata binişin yaman Ruşen Ali, seni kapıma asker alayım diyorum.*”

(Köroğlu (1968) filminden bir replik.)

Esasen yalnızca Osmanlı ordularında kullanmak için veya Bilad-ı Şam’daki iktidar savaşlarının yoğun olduğu ya da sınır çatışmalarının olduğu uç bölgelerdeki yöneticiler için değil, kabaca 1580’lerden itibaren değişen ve dönüşen imparatorluğun siyaseti, askeriyesi ve maliyesi; taşrada bulunan diğer beylerbeyi ve sancakbeylerine de kapularında hiç olmadığı kadar sekban ve bilumum görevliyi bulundurulmasını dayatıyordu. Öyle ki ciddi rakipler karşısında ilgili mansıbı elde etmek için yapılan pazarlıklarda mansıbın değerine göre rüşvetin²⁵ haricinde toplanması vaat edilen verginin veya önemli bir malzemenin tedarikini üstlenmenin²⁶ yanı sıra sefere getirilebilecek askerin miktarı önemli rol oynuyordu.²⁷ Bu sebeple Osmanlı bürokrasisinin klişe ifadesince “*yarar ve mükemmel askerler*”den müteşekkil kapuya sahip olmak ve tabiatıyla bunları besleyecek maddi güce sahip olmak gereken hasletlere işaret ediyordu. Hali hazırda yerel düzeyde ilgili yöneticilerin atandıkları vilayetlerde otoriterleşme tehlikesine karşı bir sonraki bölümde görüleceği üzere klasik Osmanlı denetim mekanizması belli ki eskisi gibi çalışmıyordu. İlâveten yeni şartların dönüştürdüğü sarayın, başta veziriazam olmak üzere taşradaki yöneticileri mütemadiyen değiştirmesi büyük bir kaosa yol açıyordu. Hiziplerden müteşekkil Osmanlı devlet organizasyonunun rekabete dayalı doğası, bu karışıklığın katalizörü iken sahadaki inisiyatif sahibi serdar ile merkezin muhtelif kaygılarından ileri gelen farklı tasavvurları kısaca karar vericilerin çok başlı oluşu da işleri zora sokan diğer bir husustu.²⁸

²⁵ Pál Fodor, **The Business of State: Ottoman Finance Administration and Ruling Elites in Transition (1580s-1615)**, Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 2018, 125-171.

²⁶ Bir sonraki bölümde barut örneğini göreceğiz.

²⁷ Osmanlı siyasetinin yatırım üzerine kurulu düzeninde ayakta kalabilmek için riskli teşebbüslere başvurmayı gerektiriyordu. Mesela üçüncü bölümde adından sıkça bahsedeceğim Erzurum beylerbeyi iken Celâlîliğiyle bilinen Köse Sefer Paşa, Maraş beylerbeyi iken belli ki haddinden ziyade sekbanı toplamış, ancak bunları besleyecek maddi güce ulaşamamıştı. Sivas, Malatya ve Göksun’da eşkıya bertaraf etmek için dernek üzere olduğunu bildiren Sefer Paşa’nın, sekbanlarının akçesizlik ve açlık gibi bilumum sıkıntıdan Karayazıcı’ya katılmak üzere olduğunu ifade eden ve ne yapması gerektiğini İstanbul’a sorduğu arzı için: BOA, **A.DVN.** 16/56. Sefer Paşa’nın Üngürüs seferine gelmesi için emr-i şerif yazılmasına dair: BOA, **A.DVN.** 13/69. Üngürüs seferi yerine Celâlîleri def etmek üzere Sefer Paşa’nın görev alması gerektiğine dair Celâlî serdarı Hüsrev Paşa’nın arzı için: BOA, **A.DVN.** 16/61.

²⁸ Bu kargaşaya dair bazı çarpıcı örnekler diğer iki bölümde de bulunur. İlâveten serdarlık mansıp dağıtma ayrıcalığından dolayı para kazanmak için çok elverişliydi, bu sebeple serdarların bu görevi uzatmak istediğine dair doneler mevcut. Bknz: Tezcan, **Searching For Osman**, s. 244-248. Levent Kaya Ocakaçan, **Geç 16. ve Erken 17. Yy’da Osmanlı Devleti’ndeki Patronaj İlişkilerinin Gazanfer**

Pejoratif manada kastetmiyorum; ancak çağdaş/rakip devlet muadillerinde olduğu gibi Osmanlıların da “kervan yolda dizilir” düsturunca yol yürümesi hasebiyle dikiş tutmamış, değişim ve dönüşüm sürecinin taşra idaresi ayağında yarattığı dalgalanma, en alt ve en kalabalık kademeyi teşkil eden sekban gruplarını doğrudan etkiliyordu. İşte bu sekbanların işsiz kaldığı vakit ordulaşan Celâlî fenomeniyle doğrudan ilintili olduğunu birazdan göreceğiz ancak bu sekbanların beylerbeyi veya sancakbeyinin kapusunda amiriyle birlikte sefere veya merkezin emrettiği herhangi bir operasyonel faaliyete katılmadığı zamanlarda Osmanlı taşrasında ne iş tuttuğunu belirtmek gerekir.

Söz konusu dönemde sekbanların teşkilat nev’inden²⁹ tarihini çıkarmak mümkün değilse de arşiv malzemesinin bize gösterdiği ana husus, 1580’lerden sonra ilgili yöneticilerin “devr etme”, “devre çıkma” veya “il üzerine çıkma”³⁰ olarak zikredilen faaliyetlerinde halktan toplamayı sürekli hâle getirdikleri aynî ve nakdî vergilerin tahsilinde, zor kullanmak üzere sekbanların kolluk kuvvetleri olarak görev almalarıdır. İstanbul’un yöneticilere hitap ettiği ancak reayaya duyurulması şart olan adaletnamelerde devre çıkmanın daimî maddelerinden birini oluşturması, bu durumun ne denli yaygınlık kazandığını gösterir. Bu suistimal, ekseriyetle beylerbeyi/sancakbeyinin³¹ kapusunun mensuplarından subaşı veya kethüda ve

---

Ağa Örneği Üzerinden Venedik Belgelerine Göre İncelenmesi, Marmara Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2016, s. 179 ve 181.

²⁹ Mustafa Cezar’ın aktardığı 1008/1600 tarihli vesikada Malatya dâhil olmak üzere Maraş havalisinde her bayrağı yani bölüğü ellışer neferden bin kişilik sekbanın toplanması istenir. (Levendler, s. 349.) Kolçak, 17. yüzyılın sonlarında Marsigli’nin bir bölükte altmışar nefer olduğunu ifade eder. (“Sâhib-i Devlet Âdemleri: 1663-1664 Osmanlı-Habsburg Savaşında Fazıl Ahmed Paşa’nın Askerî Kıtaları”, **Osmanlı Tarihinde Köprülüler Dönemi (1656-1701) Yeni Kaynaklar, Yeni Yaklaşımlar**, ed. M. Fatih Çalışır, İstanbul: İbn Haldun Yayınları, 2024, s. 208.) 17. yüzyılın ikinci yarısından sonraki zamanlara ait, kılık kıyafet dahil olmak üzere sekbanlara dair dişe dokunur bilgiler için bknz: Cezar, **Levendler**, s. 256-343. Uluçay, **XVII. Asırda Saruhan’da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri**, Manisa Halkevi Yayınları, Resimli Ay Matbaası, 1944, s. 78-89. Kolçak, Fazıl Ahmed Paşa’nın sekbanlarının aldıkları maaştan yedikleri ekmeğe değin bazı önemli hususları ortaya çıkartır: Kolçak, **Fazıl Ahmed Paşa’nın Askerî Kıtaları**, s. 189-205

³⁰ Akdağ, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası**, s. 284, 300, 309, 316-17. Feridun Emecen, “Devre Çıkma”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, 9. Cilt, 1994, s. 250-51.

³¹ Beylerbeyi gayet kabul edilebilir olmakla beraber sancakbeyinin etkisi bu bağlamda sorgulanabilir. Bir örnek vermek gerekirse Bolu’yu basan ve sancakbeyi Mehmed’e saldıran Küçük Hüseyin’in İznikmid dolaylarına geçeceği haberi gelmişti. Bunun üzerine İstanbul, Çorum sancakbeyi Mehmed’e gönderdiği hükümde “*Bolu kasabasının ihrâk iden senin zorbabaşın*” diyerek şayet benzer bir durumun tekrarlaması hâlinde yalnızca mansıbından değil, canından da olacağını bildirdi. Bir sonraki bölümde Küçük Hüseyin’in Karakaş’tan ayrılan sekbanlar ile birlikte Derviş Nazır isimli eski bir ehl-i orfe hizmet edeceğini göreceğiz. (BOA, **A.DVN.MHM.d.** 75, 118. 504, 623, 651. hükümler.)

yahut mültezimin öncülüğünde sekbanların katılımıyla icra ediliyordu.³² Bunların eşkiyadan hiçbir farkının olmamasına karşın İstanbul, kani olduğu durumlarda reayanın, silahlı direniş başta olmak üzere kendisini korumasına izin verdi.³³

Öyle görünüyor ki mutad hâle gelmiş bu devr işlemini icra etmek bir ekip işiydi ve bir meslek haline dönüşmüştü.³⁴ Bu durumun uzun zamandır varlığını gösteren bir vesikada belirtildiğine göre on yıldan fazla sürede İçel Sancağı'na kim atansa geniş Karaman havalisinden, Turgud ve Tarsus dahil olmak üzere çeşitli livalardan bazı "mıklacı"³⁵ ve *sekbân*lar; beylere, müsellimlere yahut kethüdalara "ehl-i vukûfuz" diyerek yanaşıp onları ikna ederek subaşı veya subaşı kethüdâlığı iltizam ile deruhte etmekteymiş.³⁶ Bunlar belli ki

³² "...görevlilerin kanunsuz salgunlar salması, kalabalık bir maiyetle köyleri devre çıkararak kendilerini ve hayvanlarını besletmeleri adâletnâmelerin ve kanunların şiddetle yasakladığı en yaygın suiistimal şekilleridir." Halil İnalcık, "Adaletnâmeler", **Belgeler**, II. Cilt, 3-4. sayı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1993, s. 69. Örnekler için bk. s. 71-72, 76-77, 80, 84. Çok sayıda var, bazı örnekler için bkz: BOA, **A.DVN.MHM.d.** 73, 234. sayfa, 546. hüküm. (19 Ramazan 1003 | 28 Mayıs 1595) BOA, **A.DVN.MHM.d.** 74, 52. sayfa, 167. hüküm (12 Zilkade 1004 | 8 Temmuz 1596) Devre çıkmanın yasaklanmasına dair: "İmdi subaşılar il üzerine çıkub devr itmek memnu'dur. Men' itmek emr idüb buyurdum ki..." (BOA, **A.DVN.MHM.d.** 74, 44. sayfa, 150. hüküm, (Gurre-i Zilkâde 1004 | 27 Haziran 1596) BOA, **A.DVN.MHM.d.** 75, 316. sayfa, 668. hüküm. (13 Receb 1013 | 5 Aralık 1604)

³³ Rum ve Karaman beylerbeyliklerinden İstanbul'a gelen ahali istediğini almış ve kendilerinden karşılıksız mal almaya kalkanlara bilhassa sahte yeniçerilere karşı "demleri heder olmak üzere" "ittifak idüb ok ve kılıç ile" kendilerini korumaya başlamıştı. Ancak İstanbul, bunların işi abartıp "re'âyânın isyânına" dönüşmesinden çekiniyordu. (BOA, **A.DVN.MHM.d.** 74, 41. sayfa, 143. hüküm 15 Zilkade 1004 | 11 Temmuz 1596.) Saruhan sancakbeyi halkın il eri olarak istihdam edilmesinin enfa' olduğunu ifade etse de İstanbul, reayanın şartlanmasının caiz olmadığını ifade ediyordu. (BOA, **A.DVN.MHM.d.** 74, 12. sayfa, 32. hüküm 18 Zilkade 1004 | 14 Temmuz 1596.) Celâli Köse Mahmud ile birlikte hareket eden Sultanönü sancakbeyi Mustafa'ya karşı silahlanan reayaya İstanbul'un cevabı şu şekildedeydi: "arz olunduğı gibi ise cümlenüz yek-dil ve yek-cihet olup dahi ahâli-i vilâyetin ellerinde olan yat u yaraklarına kimesneyi ta'arruz itdirmeyüp birbirinize mu'âvenet ve müzâheretler ile def'-i mazarrat etmede bez-i maktûr eylesin." (BOA, **A.DVN.MHM.ZYL.d.** 18, 81. vr. 28 Zilhicce 1014 | 6 Mayıs 1606.) Ekseriyetle olağan durumlarda İstanbul'un tavrı netti: "re'âyâ olur olmaz bahane ile şartlanmak memnu'dur."

³⁴ "Kayseri sancakbeyi olup, bütün o tarafların muhafazasına memur bulunan ünlü tarihçi Mustafa Ali Efendi'nin mektubuna göre Rum beylerbeyinin kethüdası olan kimse, Ferruh adında birisine mektup vererek, ona yetmişden fazla maiyet ile devre çıkarıp görev vermesi üzerine, adı geçen bölükbaşı köylerden üçer yüz kuruş toplamaya başladı." (Akdağ, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası**, s. 328)

³⁵ Arşiv vesikalarında da bazen sekban ile birlikte kullanılan bu kelimeyi Cornell Fleischer, büyük bir devlet adamına hizmet etmeyenler olarak tanımlar: **Tarihçi Mustafa Âli: Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati**, çev. Ayla Ortaç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul: 1996, s. 216.

³⁶ "...on yıldan ziyâdedir her kim İçil sancağı beğı olur ise Turgud ve Bayburd ve Konya ve Larende ve Tarsus ve gayrı diyârdan ve liva-i mezbûrdan ba'zı eşkiyâ, mıklacı ve sekban nâmına cem' olub beglere müsellimlerine ve kethüdalarına yanaşub liva-i mezbûreye gelub her biri ehl-i vukûfuz deyu subaşı ve subaşı kethüdâsı olub ziyâde akçeye iltizâm idub her ayda çıkub devr idub Müslümanlara nice isnâd idub akçesi olanların evlerin basub hilâf-ı şer'-i şerîf akçe ve malların alub ve ba'zıları aher diyar habs

yatırımcı mantalitesiyle verdikleri paradan fazlasını kazanmak için yeri geliyor nal akçesi, cizme baha, konak akçesi, selâmlık gibi yeni bir vergi icat ediyor yeri geliyor kılıf aramaksızın zengin gördüklerinin evlerini basıyor, belli ki önlerine taş koyacak yetkililer olduğunda ise işi kitabına uydurmak ve Osmanlı hukukuna takılmamak adına; Anadolu, Irak ve Bilâd-ı Şam'da son derece yaygın bir suistimal aracı olan gammadlık yöntemine başvuruyordu. Divan-ı Hümayun'un çıkardığı adaletnâmeler ve ilgili yerlere gönderilen hükümlerdeki birçok örnekten de görülebileceği üzere karşı çıkmaya teşebbüs edebilecek reayaya karşı şiddet enstrümanlarıyla sekbanlar, bu ekibin tabiri caizse aslî üyelerindendir.

Bir sonraki bölümde göreceğimiz üzere Karakaş'ın da kullandığı yöntemlerden biri olan iftira/gammadlığın³⁷ taşradaki yöneticilerin kapusundaki “ehl-i örf” olarak isimlendirilen yetkililerce bir soygun aparatı olarak yaygın hâlini kısa bir şekilde açıklamak gerekir. Evvela şunu belirtmek gerekir ki Osmanlı toplum yapısında bir baskı ve gözetim aracı olarak mahalle/köy ahalisinin söylemi, hukukî süreçlerde önemli rol oynuyordu.³⁸ Yani ahaliden görgü tanıkları olduğunu iddia eden kimselerin şehadeti mahkemenin seyrine ciddi bir şekilde yön veriyor. Bu da süreci baltalamaya çalışan, yeterince şahide ulaşabilen kötü niyetli kimselerin elinde haksız sonuçların doğmasına yol açabiliyordu.³⁹ Bu suistimal örüntüsüne yalnızca şer‘i ve örfi hukuk ile yönetilen Osmanlı topraklarında değil bilhassa kadim toplumlarda rastlamak mümkündür.⁴⁰

---

ile alub gidub ve ba'zısı gammadlık eyleyub fukârâyı rencide idub ve sancak beglerine sa'î sûretinden nice zulm ve te'addi ettirub...” (BOA, A.DVN.MHM.d. 73, 191. sayfa, 446. hüküm. 4 Ramazan 1003 | 13 Mayıs 1595)

³⁷ Gammadlık iftiranın aksine bir suçu ifşa etmesi bakımından olumlu bir şey zannedilebilir, ancak işbu belgelerde iftiranın eş anlamı olarak kullanılıyordu.

³⁸ “Mahallenin bu denli etkin bir şekil de hukuki süreçte rol oynamasının sebebi, kişisel mahremiyetin ve özel yaşama ait sırların mahallenin kamusal denetimi ve kontrolüne açık olmasıdır. Toplumsallaşma dinamikleri, hukuksal normlar ve iktidarın denetim iştahının birlikte ürettiği Osmanlı mahalle düzeninde kamusal alanın adeta mahremiyeti yuttuğu bir sosyal bağlam yaratması, herkesin birbirini izlemesini ve karşılıklı kanaat sahibi olmasını sağlıyordu.” (Fikret Yılmaz, “Zina ve Fuhuş Arasında Kalanlar: Fahişe, Subaşıya Karşı”, **Toplumsal Tarih**, 220. sayı, 2012, s. 23)

³⁹ Zeynep Dörtok Abacı, “Yaramaz, Haramzâde ve Gammâz Huzursuz Bir Ruh: Dokuz Canlı Deli Şaban'ın İntihar Teşebbüsleri ve Düşündürdükleri”, **İmparatorluğun Öteki Yüzleri: Toplumsal Hiyerarşi ve Düzen Karşısında Sıradan Hayatlar**, ed. Fırat Yaşa, Koç Üniversitesi, İstanbul 2020, s. 69-92.

⁴⁰ Antik Yunan'da demokrasiye geçişinin ardından haksız yere insanları dava etmekle iştigal olan Sykophantes adı verilen kimseler türemişti. Davalı ceza aldırıldığı takdirde davacının da para kazanmasını sağlayan maddi teşviklerden dolayı bu yol suistimal edilerek bir mesleğe dönüşmüştü. Farklı bir kontekste sahip olsa da ekilebilir tarım arazisinin büyük oranda azaldığı Osmanlı reayasının bilhassa bekâr erkeklerin çiftbozarak sekbanlık başta olmak üzere bu kanundışı yolların meyli ve hareketliliği düşünüldüğünde Aristophanes'in Kuşlar isimli oyunundaki şu diyalog hayli manidardır:

1580'lerden sonra ehl-i örfün halkı soyma aygıtlarından biri olan gammazlık adeta bir mesleğe dönüşmüştü.⁴¹ Bu soyguna yer yer sekbanlar katılsa da iş sadece kaba kuvvet ile değil, beylerbeyi/sancakbeyinin subaşı veya kethüdası olan kimselerin öncülüğünde hukuka uygun bir görünümle gerçekleşiyordu. Süreç açık bir şekilde belirtilmemekle beraber hatırı sayılır örnekten anlaşıldığı üzere bu işle uğraşan kimseler, mahkemeye gelerek ehl-i örfün malını mülkünü almak istediği kişiyi gammazlıyordu. Öyle ki bazen subaşı daha mahkeme sonuçlanmadan şikâyet edilen kişiden kanun ile sabit olan, naiblerin de aldığı cerime akçesi⁴² adı altında bir para alıyordu.⁴³ Giriş bölümünde bahsettiğim diğer iki trend zamanın illiyeti bağlamına haiz olsa da aşağıda esaslı bir örnek eşliğinde zikredilecektir.

“Sykophantes: Ben Jurnalciyim... Çamur atar para kazanırım. Kanatlarım olmalı ki, vızır vızır gideyim o yana bu yana.

Güvendost: Yakışır mı, senin gibi genç bir adama, zavallı yabancıları jurnal etmek?

Sykophantēs: Ne iş yapabilirim başka? Gidip toprak kazamam ya...” (Deniz Kundakçı, “Atina Demokrasisi’nin Zayıf Karnı: Leitourgia, Sykophantes ve Ostrakismos Uygulamaları”, **Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, 26. sayı, 2018, s. 261) Sycophancy üzerine hayli çalışma yapılmıştır, temel bir çalışma için bkz: John Oscar Lofberg, **Sycophancy in Athens**, The University of Chicago Libraries, 1917, s. 26-73.

⁴¹ Zeynep Dörtok Arabacı ve Boğaç Ergene’nin “Dava Dava Gezen Müzevirler: Osmanlı Hukukunda Yalancı Şahitlik ve Cezası (16-18. Yüzyıl)” başlıklı bir tebliği **EMOS**’da sunduklarından haberdarım. Dörtok Arabacı’dan öğrendiğim kadarıyla makaleye dönüşecek bu metnin içeriğini bilmemekle beraber başlıktan anlaşıldığı kadarıyla bu meseleyi detaylandıracaklarını sanıyorum.

⁴² “Reaya suç işler ve şeriate göre cerime almak gerekirse, cerîmenin yarısını [sipahi] alalar (diğer yarısı sancakbeyine veya subaşıya aittir)” (İnalçık, **Adaletnameler**, s. 69) “Şunu ilâve edelim ki nâipler köylerde para cezasına, cerîmeye hükmettikleri zaman kendileri için belli ölçüde bir resim alırlardı.” (s. 77)

⁴³ Erken tarihli iki örnek için bkz: Muhammed Yazıcı, **Osmanlı Klasik Dönem Hukukunda Suç ve Ceza: Anadolu’da Kamu Düzeni**, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2019, s. 246. Gammazlığın yaygınlaştığı 16. yüzyılın sonlarından seçmece örnekler için bkz: “Çine kazâsında sâkin erbâb-ı timârdan Kalender nâm kimesne ... mesâlih-i müslimine karışub şirret idüb ve ehl-i örf e gammâzlık idüb müselmânların hilâf-ı şer’ zulm u te’addî eylemekden hâlî olmamağla...” (BOA, **A.DVN.MHM.d.** 71, 388. sayfa, 724. hüküm 27 Muharrem 1001 | 3 Kasım 1592) “...maldâr ve makbûl nâmına olan ba’zı ehl-i ırz kimesnelere rafz u ilhâd isnâd idüb hâşâ siz çehâr-yar etmişsizdir deyu...” (BOA, **A.DVN.MHM.d.** 70, 141. sayfa, 262. hüküm. 27 Cemaziyelahir 1001 | 31 Mart 1593) “...Deli Süleyman nâm kimesne kendü hâlinde olmayub dâyimâ ehl-i örf yanlarında gezüb nice kimesneleri gamz idüb hilâf-ı şer’-i şerîfe akçelerin aldırub tezvîr ve telbîsden hâlî değildir.” (BOA, **A.DVN.MHM.d.** 71, 187. sayfa, 362. hüküm. 19 Rebiülevvel 1002 | 13 Aralık 1593) “...haramzâde ve eşkiyâ olduklarından mâ’ada ehl-i örf geldikte her biri ehl-i örf yanına varup bî-günâh fukarâyı gamz itmekle bi-gayr-i hakk ehl-i örf e akçaların aldırduklarından gayri, kendüler dahi re’âyâdan haylî akça alup...” (BOA, **A.DVN.MHM.d.** 72, 112. hüküm. 11 Cemaziyellevvel 1002 | 2 Şubat 1594) Bir ekip halinde meslek halinde icra edildiğine dair: “Koç-oğlu dimekle ma’rûf Süleymân Çelebî, Kara Ömer oğullarından Ömer ve Hasan ve Hüseyin ve Hasan oğlu Şemsî ve Ali Kethudâ ve Mustafa oğlu Ramazân nâm kimesneler Müslimanlara zulm ü ta’addî üzere olup ve begler ve subaşılar yanlarında gezüp gamz idüp ve fukarânın ehl ü iyâllerine ve davarlarına dahl idüp mezbûrların ta’addilerinden Karacadağ’dan on iki

İşte bundan sonra samanlıkta iğne ararcasına peşine düşeceğim, başta bahsettiğim üzere tam teşekküllü bir biyografisinin mümkün olmadığı, ancak hatırı sayılır hikâyesiyle yalnızca Celâlî olgusu değil zamanın ruhuna dair vukufiyetimizi arttıracak Karakaş Ahmed'in zuhur ettiği toprakların kısa ahvâli bu şekildedir. Karakaş da burada özetini verdiğim küçüklü-büyükülü şiddetlerin bir ürünüdür. Zira Karakaş Ahmed'e dair en erken tarihli bilgiyi veren Venedik Cumhuriyeti'nin Halep konsolosu Vincenzo Dandolo'nun 27 Şubat 1602 tarihli raporunda ifade ettiği üzere Karakaş, süresini tespit etmek mümkün olmasa da Bilad-ı Şam'da uzun süre bulunmuştu.⁴⁴

1.3. Bölükbaşı Karakaş Ahmed

Karakaş Ahmed'in hüviyetine, kendisinin hangi siyasi, içtimai, iktisadi teşekkilden kopup geldiğine dair ayağı yere sağlam basan bilgiler bulunsa şüphesiz bu tarih anlatısının kıymeti artardı. Tabii ki bu, şimdilik pek mümkün görünmüyor. Ancak yine de olasılık bildiren ve zaman zaman açıklamayı ileri bölümlere erteleyen ifadeleri peşime takarak bunun mütalaasını yapmam gereklidir.

Hüseyin Hüsameddin Yaşar, *Amasya Tarihi*'nde Celâlî reislerini sayarken bunların memleketlerini de yazmaya gayret etmiştir. Yaşar, bu pasajda Karakaş Ahmed'i Malatyalı nisbesi ile ifade eder. Bu Celâlîlerden yalnız “*Ankaralı Kalenderoğlu*”nu⁴⁵ başka kaynaklar ile doğrulamak mümkün görünmektedir⁴⁶. Farklı bir kaynaktan teyit etme imkânın olmadığı Karakaş'ın Malatyalı olduğu bilgisi, öyle görülüyor ki gelecek satırlarda göreceğiniz üzere Maraş/Dulkadir beylerbeyliğinin bir sancağı olan Malatya'nın Karakaş için kritik bir durak olmasından olsa gerektir. Ancak Akdağ'ın ileri sürdüğü üzere Celâlîlerin affedildikten sonra

---

pâre karye firâr itdükleri i'lâm olunmağın...” (BOA, **A.DVN.MHM.d.** 72, 113. hüküm. 11 Cemaziyelevvel 1002)

⁴⁴ “...*ma non giovò alcuna persuasione perchè vi volsero restare tutto il veruo passat...*” / “...[*Karakaş ve Rüstem*] geçmişte olduğu gibi orada [*Bilad-ı Şam'da*] kalmak istiyorlardı...” (Relazioni, s. 110)

⁴⁵ “...*Yassıviran nam karye sakinlerinden Kalenderoğlu demekle ma'rûf şâki yetmiş seksen nefer eşkayayı yanına cem' idüb, karye be karye gezüb...*” (BOA, **A.DVN.MHM.d.** 70, 184. sayfa, 363. hüküm. Belgeden ilk kez bahseden Griswold'dur. **Anadolu'da Büyük İsyan**, s. 137, 32 numaralı dipnot. 25 Cemaziyelevvel 1001 | 28 Şubat 1592)

⁴⁶ “*Erbâb-ı ihtilâlin başbuğları şunlardı: Urfalı Abdulhalîm, birâderi Deli Hasan, Amasyalı Deli Zülfikâr, Malatyalı Karakaş Ahmed, Ankaralı Kalenderoğlu Mehmed, Gavur Murâd, Tekeli Mehmed, Tokatlı Ağacdân Pîrî, Sivaslı Kara Sa'îd ve Hüseyinoğlu İshâk, Adanalı Sevündük, Bağdâdlı Uzun Halîl, Kalındudak Mahmûd, Köprülü Sarı Şa'bân.*” (Abdizâde Hüseyin Hüseyin Hüsameddin Yaşar, **Amasya Tarihi**, 1-4. Cilt, ed. Songül Keçeci Kurt, Recep Orhan Özel, Metin Hakverdioğlu, Kültür Yayınları, 2022, s. 520.)

memleketlerine atandığına dair önermesi⁴⁷ ve Karakaş'ın bir zamanlar bağlı olduğunu göreceğimiz Seyfoğullarının Maraş havalisinden göçtüğü ve önceki topraklarından bağlarının kopmamış olabileceği göz önünde bulundurulduğunda Karakaş'ın memleketinin Malatya olduğu söylenebilir.

İlk kertede Karakaş, Kâtib Çelebi'nin verdiği tarifte olduğu gibi “*re ‘aya oğlu re ‘aya*” iken pekâlâ çiftbozan bir köylü, sefere katılmaya tenezzül etmemiş tımarlı sipahi ya da sahip olduğu zor kullanma yetkisini suistimal eden bir Yeniçeri veya kendi yolunu çizen bir maceraperest hülâsa farklı veçheleri olan bir geçmişten gelmiş olabilir.⁴⁸ Ancak sonraki bölümlerde ifade edileceği üzere Karakaş'ın yalnızca ardından kalabalık sekban bölüklerini ve aşiret gibi yerel unsurları yürütebilen organizasyon becerisine sahip olmadığını aynı zamanda kadılardan vilayet defterdarına kadar uzanan geniş çaplı bağlantılara sahip olduğunu, koca Anadolu'yu sarsacak cihette şiddet eylemlerine giriştiğini göreceğiz. Bu da onun hesapsız hareket eden, ufak tefek vukuatlarla günü kurtaracak baskınlarla yetinen bir eşkıya olmadığını açıkça gösterecektir.

Karakaş birçok kez bölükbaşı olarak zikredildiği için kapı kapı gezen bir sekban birliğinin bölükbaşı olabileceği gibi türlü keyfi zor kullanmalarıyla meşhur ama bir o kadar da bölgenin demirbaşlarından bir Şam Yeniçerisi olması şaşırtıcı gelmeyecektir.⁴⁹ Keza Karakaş ile bağlantısı açık olan Seyfoğlu Yusuf'un evvelce de irtibatı kuvvetle muhtemeldir. Buradan hareketle Şam Yeniçerileri ile Trablusşam'ın kurumsal bir bağlantısı olduğu⁵⁰ gibi Seyfoğlu, kapusunda yüksek miktarda sekban beslemesi yetmezmiş gibi çevresinde de çok sayıda Şam Yeniçerisi bulunduruyordu. Bu durumdan rahatsız olan payitaht söz konusu yeniçerilerin Şam'dan ayrılmasını gerektiğini sert bir dille ifade etmişti.⁵¹ İlâveten çağdaş

⁴⁷ Akdağ, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası**, s. 449.

⁴⁸ “...Anadolu'da erâzil-i re'âyâ memleketi hâlî bulup tarîk-i yağma vü gârete sâlik ve her su'lûk bu tarikle ata dona mâlik olup her fırkaya bir re'is peydâ olıcak yat u yarağla âmâde bölük bölük atlu ve piyâde memâlike dağılup nehb ü gârât ve hetk-i huremât itmişler idi.” (Kâtib Çelebi, **Fezleke**, İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2017, s. 529)

⁴⁹ Linda T. Darling, “The Janissaries of Damascus in the Sixteenth Century, or, How Conquering a Province Changed the Ottoman Empire”, **Otto Spies Memorial Lecture**, 6. sayı, Berlin: EG Verlag, 2019.

⁵⁰ Şam Yeniçerilerinin mevâcipleri Trablusşam vilayetinin oluşturulmasından sonra da buranın hazinesinden de ödendiği oluyordu. Mesela 1011/1603 tarihli ruznamçe defterinde “*Mevâcib-i Yeniçeriyân-ı Şâm ki der-istihdâm-ı hızâne-i Trablusşam ta'yîn şode est*” isimli bir başlık bulunur. (BOA. **MAD**. 1577 17 Şevval 1011 | 30 Mart 1603)

⁵¹ BOA, **A.DVN.MHM.d.** 70, 220. hükümden akt. Abu-Husayn, **Provincial Leaderships**, s. 66.

bir müverrih olan Khalidi'nin bahsettiği üzere Şam Yeniçerilerinden bir bölükbaşı olan Kurd Hamza ile kurduğu dostluk ilişkisinin bir benzerini Seyfoğlu, Karakaş ile de kurmuş olabilir.⁵²

1.4. Celâlî Ordusunun Zuhuru: Karayazıcı ve Karakaş Ahmed

Karayazıcı ismiyle şöhret bulan Abdülhalim'in Celâlî ordusunu nasıl hayata geçirdiği, dahası Karakaş ile yollarının nasıl kesiştiği ve tabii ki Karakaş'ın Celâlîlerin ordulaşma sürecinin neresinde olduğuna dair birçok soru vardır. Ancak bunlardan evvel Karayazıcı'nın bilinen kariyerine kısaca bakmak icap eder. Bir kere Karayazıcı'nın Karakaş gibi kendisine bağlı sekban birliğinin reisliğini Bilâd-ı Şam'da farklı yöneticilerin kapularında yaptığı açıktır.⁵³ Nitekim Karayazıcı'nın 1593 yılının aralık ayında kapusunda görev aldığı Safed sancakbeyi Derviş Bey'in azledilmesi kendisinin de işsiz kalması demektir ve belki de evvelce birçok kez başına geldiği için artık tabiri caizse canına tak etmişti.⁵⁴ Öyle ki, bu haber üzerine Karayazıcı, Derviş Bey'i kendisi yerine atanan Deli Ali'ye karşı savaşılarak sancağı teslim etmemesi için teşvik etti. Ma'n-oğlu Fahreddin'in erzak desteğiyle Derviş Bey'i Safed sancakbeyi olarak tutmada Karayazıcı başarısız olduysa da yeni siyasanın dinamiklerinden biri olan sürekli rotasyona isyan bayrağını çekerek adını duyurmuştu. Çevresine hızla sekbanları toplayabilen Karayazıcı⁵⁵, Tezcan'ın ifade ettiğine göre kıyı şeridini takip ederek Trablusşam'a oradan da Kilis'e hareket etti. Burada da Canboladoğlu Hüseyin, Kilis'e atanan Dev Süleyman'a karşı mücadele etmekteydi, Tezcan yerel iki kaynağın verdiği bilgiyle Karayazıcı'nın bu kavgada sekbanlarıyla Hüseyin'in yanında saf tuttuğunu ifade eder.⁵⁶

Karayazıcı'nın erken dönemine ait bu zamana değin gün yüzüne çıkarılmamış bir mühimme hükmünde yalnızca Karayazıcı'nın kariyer çizgisini ve ordulaşan Celâlîlerin nasıl

⁵² Abu-Husayn, **Provincial Leaderships**, s. 29.

⁵³ “Bursa kadısına, Hüdavendigâr ve Karahisar-ı Sahip (Afyon) sancakbeylerine yazılan bir hükümde, Karayazıcı'dan bahs olunurken, ‘Yazıcı Bölükbaşı’ tabiri kullanılmaktadır.” (Akdağ, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası**, s. 353.)

⁵⁴ Taşradaki değişimlerin ortaya çıkardığı halef ile selef arasındaki çatışmaya dair birçok mesele vardır. Ancak 1596 tarihli iki vakıayı örnek verebilirim. Bunların ilkinde Karaman beylerbeyi Hızır'ın yerine vekâleten şehri yöneten Yusuf, Nuh Paşa'nın tayin ettiği Ramazanoğlu Mehmed'i vilayete sokmadığı bildiriliyordu. (BOA, **A.DVN.MHM.d.** 74, 89. sayfa, 310. hüküm. 5 Safer Sene 1005 | 28 Eylül 1596) Nuh Paşa'nın yarattığı karışıklık bununla kâfi değildi, öyle ki kendisi Beyşehir sancakbeyi Bayezid'in yerine Karaman defterdarı Fazlullah'a arpalık olarak vermiş. Ancak Bayezid sancağı terk etmemekte direnmekteymiş. (BOA, **A.DVN.MHM.d.** 74, 68. ve 70. sayfa, 208. 209. ve 213. hükümler. 18 Safer Sene 1015 | 11 Ekim 1596)

⁵⁵ “...Sakbāns, who were found all over the country, waiting to serve any chief or provincial administrator willing to pay them...” (Abu-Husayn, **Provincial Leaderships**, s. 66.)

⁵⁶ Tezcan, **Searching For Osman**, s. 209.

uzun süre ayakta kalabildiklerini ve ileriki vakitlerde İstanbul'daki siyasi atmosferi etkilediklerine dair ipucu vermekle kalmaz düşük ihtimal de olsa Karakaş'a dair en erken tarihli vesikayı ve ikilinin geçmişini gözler önüne serebilir.⁵⁷ Merkezin Haleb beylerbeyi Haydar'a gönderdiği emrin ilk meselesi İsmail oğlu Ahmed'dir. Ahmed'in Karakaş olması elbette şüphelidir. Zira Karakaş'ın baba adını tespit edemediğimiz için devasa vakıa/isim havuzunda Ahmed gibi son derece popüler bir isimle kalakalırız. Farklı bir kaynaktan teyit edemediğimiz için ihtiyatla yaklaşmak gerekirse de ikinci meselenin Karayazıcı'ya dair olması ilk şahsın Karakaş olma ihtimalini artırır. İki şahıs arasında doğrudan bir bağlantıya işaret edilmese de ikilinin ortak noktası şüphesiz sınırları haddinden fazla zorlamalarıdır.

Hükümde İsmail oğlu Ahmed'in peşine taktığı kırk-elli eşkıya ile “*Celâlî şeklinde*”, yukarıda ifade ettiğim üzere bir ekip halinde icra edilen işi “*müfettiş, havâle ve subaşı*” namıyla gezerek yaptığı, bu sıralarda Karaman caniplerinde türlü soygun ve katliamlara giriştiği, dahası Şam kadısının yolunu bastığı ve yeri geldiğinde ise “*kızıl bayrak ile*” Yeniçeri kılığına büründüğü ifade edilir. Ahmed'in Bilâd-ı Şam ve Anadolu arasında mekik dokuması önemli bir husus iken hükmün ikinci meselesi olan Karayazıcı'ya gelirsek kendisi “*re'âyâ tâyifesinden*”⁵⁸ olmakla birlikte vakti zamanında evrakta sahtecilik (*telbîs ü tezvîr*) ile uğraştığı için idam edilmek üzere iken bir şekilde firar etmeyi başarmıştır. Daha sonra geri dönen Karayazıcı, kendisinin cebeci bilahare bölüğe girerek yeniçeriler gibi önemli bir seçkin birim olan kapıkulu sipahisi (altı bölük halkı) olduğunu ifade ederek avarız vergisini toplamak üzere buraya geldiğini iddia eder. Ancak hükümde ifade edildiği üzere yapılan tahkikatta kendisinin cebeci veya sipahi olduğuna dair bir bilgi bulunmaz.

Bu belgedekinin başka bir Karayazıcı olduğu düşünülebilir ancak mekânın Halep olması önemlidir. Zira Karayazıcı, Haleb konsolosu Vincenzo'nun ifade ettiğine göre vaktiyle

⁵⁷ “...eşkıyâdan İsmail oğlu Ahmed kırk-elli nefer eşkıyâyla Celâlî şeklinde baş kaldırub müfettiş ve havâle ve súbâşı nâmına Karaman cânibinden ve ba'zı yerlerde gezib kârbân basıb katl-i nüfûs ve gâret-i emvâl eylediklerinden gayrı Şam kadısının yoluna inüb hüccâcdan dört nefer kimesneyi katl ve mallarını gâret idüb ve sipâhî oğlanı nâmına kızıl bayrak ile gezib müselmânların arpa ve koyun ve sâyir mâkûlâtların cebren alub fesâd ve şenâ'atden hâlî olmamağla...” “...Karayazıcı demekle meşhûr re'âyâ tâyifesinden bir kimesne olub dâyimâ tezvîr emrler ve hüccetler yazub salb olunmak sadvedinde iken firâr idüb ba'dehû cebecî olub sonra bölük ilhâk oldum deyû avârız cem'ine havâle geldim deyû cevâb virüp istihdâmında olan kapum kullarından ahvâli su'al olundukda cebecî ve sipâhî olduğun bilür kimesne bulunmayup...” (BOA, A.DVN.MHM.d. 71, 279. sayfa, 537. hüküm. 10 Zilkade 1001 | 8 Ağustos 1593)

⁵⁸ Akdağ, Karayazıcı'yı altı bölük halkından biri olarak görürken çağdaş Osmanlı kaynakları Karayazıcı'nın erken Suriye dönemine dair bir şey belirtmeden onu Sivas veya Tokat merkezli ya bir sancak kaymakamı ya da bir sekban birliğinin reisi olarak betimlerler. **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası**, s. 352-54. Tezcan, **Searching For Osman**, s. 384, 158 numaralı dipnot.

Halep beylerbeyine kâtiplik yapmıştı.⁵⁹ İlaveten Karayazıcı'nın her başı sıkıştığında Halep'e yönelmesinden onun burada ciddi bir geçmişinin olduğunu doğrular.⁶⁰

Ahmed ve Karayazıcı'nın başvurduğu yöntem, literatürün neredeyse tamamının 18. yüzyılın sonlarındaki vakıalara odaklandığı sahte yeniçerilik olgusunun bir örneğini temsil eder.⁶¹ Hakkıyla üzerinde çalışılmamış bu olgu 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artışa geçerek yüzyılın sonlarında yaygın bir hâl alır. Bununla birlikte Karayazıcı'da görüldüğü üzere ferman, berat cinsinden sahte evrak düzenlemeye dair vakıalar bu vakitlerde İstanbul'u

⁵⁹ **Relazioni**'den akt. Griswold, **Anadolu'da Büyük İsyan**, s. 20.

⁶⁰ Ocakaçan, **Gazanfer Ağa**, s. 160

⁶¹ Mustafa Akdağ, "*Yeniçeri ve acemi oğlanı geçinenler*" alt başlığının altında kısa bir paragraf ile meseleye işaret etse de kitabının geri kalanında bu meseleye dair herhangi bir bilgi vermez. Çağatay Uluçay "*Uydurma Yeniçeriler*" başlığı altında 17. yüzyılın sonlarından birkaç vakıadan bahsediyorsa da ilk kez Hülya Canbakal Antep özelinde bu trendin esaslı bir incelemesini yapmıştır ki yine hayli bir geç tarih olan 17. yüzyılın sonlarındaki Antep'te şer'iyye sicillerindeki verileri halkın askerileşme meyli bağlamında "*Ottomanization*" ve "*Inflation of Honours*" çerçevesinde ele alır. Linda Darling, bu olguya dair görece erken tarihli 1570'li yıllardan beş tane vakıanın içeriğini "*Janissaries – Or Only Make-Believe?*" alt başlığı altında inceler. Abdülkasim Gül, "*Reayanın Yeniçeriliğe Rağbeti (Yeniçeri İddialığı)*" başlığı altında bu trendin 16. yüzyılın sonlarında başladığını çok daha sonra vakıaların arttığını ifade eder ve odak noktası 17. yüzyılın sonu ve 18. yüzyılın başlarıdır. Spyropoulos ve Yıldız tarafından yayımlanan makalede de 17. yüzyılın sonundaki Adana özelinde detaylıca incelenmiştir. Makalenin giriş bölümünde talihsiz bir şekilde bu trende dair 17. yüzyılın başında yalnızca iki tane vakıa olduğu dile getirilerek sahte yeniçeriliğin geç tarihli bir olgu olduğu ifade edilmiştir. Adaletnameye yansıyacak kadar "*soyguna meşrû bir görünüş veren bu usûl*"u ilk fark eden aslında Halil İnalçık olmuş lakin detaylandırmamıştır. Yalnızca mühimmelerden tespit edebildiğim kadarıyla 1556'lerde ilk örneğini veren bu kanundışı eylem, istikrarlı bir şekilde artmış ve 1594-1595 tarihlerinde birbirinden uzak coğrafyalardan 61 vakıa -eminim çok daha fazlası var- ile anlaşılabacağı üzere yaygın bir örüntü haline gelmişti. Sahte yeniçeriler, yalnızca saçtıkları şiddetlerinde ve retoriklerinde değil verilen detaylarda görüleceği üzere pratikte, kılık kıyafetiyle bir yeniçeriden farksızdır: "...ba'zı kimesneler yeniçeri ve sipâhî-oğlanı ve acemî-oğlanı ve sâ'ir kapum kullarından değiller iken yeniçeri tolaması ve yakalı yağmurluk ve tüfeng ve bakrac üzengi ile karye be-karye gezüp..." (BOA, **A.DVN.MHM.d.** 72, 263. sayfa, 518. hüküm, 27 Şevval 1002) "...Taht-ı kazanuzda anun gibi yeniçeri nâmına keçe giyüb ve acemi oğlanı namına astar sarınub yağmurluk giyüb..." (BOA, **A.DVN.MHM.d.** 74/1, 220. sayfa, 467. hüküm 25 Zilhicce 1010) Zikrettiğim çalışmaların sırasıyla künyesi için: Mustafa Akdağ, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası**, s. 20. Uluçay, **XVII. Asırda Saruhan'da Eşkîyalık**, s. 127-28. Hülya Canbakal, **Society and Politics in an Ottoman Town: Ayntab in the 17th Century**, Brill, Leiden: 2006, s. 61-70. Linda T. Darling, "Crime among the Janissaries in the Ottoman Golden Age", **Ottoman War and Peace: Studies in Honor of Virginia H. Aksan**, ed. Frank Castiglione, Ethan L. Menchinger, Veysel Şimşek, Brill, Leiden: 2020, s. 20-2. Abdülkasim Gül, **Yeniçeriliğin Tarihi: Yeniçeri Ocağı'nın Teşkilat Yapısı ve Nefer Kaynağı**, I. Cilt, İstanbul: Küre Yayınları, 2022, 147-162. Yannis Spyropoulos, Aysel Yıldız, "Pseudo-Janissarism (Yeniçerilik İddiası) in the Ottoman Provinces (with Special Reference to Adana): its Emergence and its Geographic and Socio-Economic Aspects", **Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi**, 8. sayı, 2022, s. 15. İnalçık, **Adaletnameler**, s. 70.

meşgul eden meselelerden bir diğeridir.⁶² Ahmed ve Karayazıcı'nın kendilerine yeniçerilik süsü vermelerindeki maksat şer'î mahkemede yargılanmamak iken Karayazıcı belli ki namına sirayet ettiği üzere ehl-i kalem yönüyle kanundışı eylemlerin ince taraflarına hâkimdi. Bu meziyetinin üzerine belli ki zamanın ve mekânın ihtiyaçları mukabilinde savaşçı yönünü de öne çıkarmıştı.

Dönüşen siyasanın Osmanlı taşrasını adeta bir *jungle* hâline getirdiği ortamda Karayazıcı'nın fayda-maliyeti analiz edilen Celâlîliği; kaba kuvvetin ötesinde, kalem-kâğıt tutan geçmişle incelik gerektiren suistimalleri repertuarına katması bir ilk sayılmazdı. Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Haleb beylerbeyi Veysi/Üveys Paşa'nın adına kaleme aldığı tarihsiz fakat 1580-84 arasında olması muhtemel arzda⁶³ ifade olunduğuna göre Tercüman Osman isimli bir şahıs, geniş çaplı şiddet ve başta evrakta sahtecilik olmak üzere farklı ancak popüler illegal yöntemleri bir arada kullanan, büyük bir ağın tepesindeki isimdi.⁶⁴ Osman, bir vakitler aseslik gibi şiddet enstrümanlarına hâkim olunması gereken bir iş yaptığı gibi mahkemelerde muhızlılık ve tercümanlık görevlerinde bulunmuş ve belli ki sistemdeki açıkları yakından tespit etmekle birlikte kendisine hatırı sayılır bir çevre edinmişti. Paşa'nın ifade ettiğine göre Osman hakkında çoktan idam emri çıkmış ancak kendisi kurduğu bu ağ sayesinde iftira/gammazlık yoluyla kendisini ipe götürenlerin hakkından gelmeyi başarmış⁶⁵, atanan

⁶² Gammazlık ve sahte yeniçerilikte olduğu gibi şer'î hukuka takılmamak adına kanundışı eylemlerini kanuna uygun olarak göstermenin bir diğer yolu da sahte belge düzenlemektir ki bu usul de 16. yüzyılın sonlarında artışa geçmiştir. Mesela Ayn Ali Efendi, bu yöntemlerle sıklıkla tımar deruhte edildiğini hazine kethüdası olarak fâş etmiştir. Ayn Ali Efendi, **Osmanlı Kanunları ve Devlet Teşkilatı**, haz. Seyit Ali Kahraman, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2021, s. 65-68. Bu kişilerin sahte mühür işini nasıl hallettiği merak edilirse Şeytankulu isimli şahsın söğüt ağacından mühür kazdığının dair bir bilgi mevcuttur: BOA, **A.DVN.MHM.d.** 71, 39. sayfa, 76. hüküm. (4 Muharrem 1002 | 30 Eylül 1593) Yaygınlığına dair çarpıcı bir örnek vermek gerekirse “Çengiyân/çingene” taifesi bir nevi gezer-genelev işletmesi kurarak çadırları ile gezip levendlere “*avratlarını ve kızların[ı] ve hemşirelerin[i] zinâ*” ettiriyorken Osmanlı radarına takılmamak için Eğirdir Yörüşü olduklarına dair “*bir tarikle*” aldıkları emir ile hareket etmekteydiler. BOA, **A.DVN.MHM.d.** 74, 73. sayfa, 229. hüküm. (18 Safer 1005 | 11 Ekim 1596)

⁶³ Veysi'den ziyade Paşa'nın adını Üveys olması kuvvetle muhtemel, zira Haleb beylerbeyi titriyle Veysi Paşa'ya denk gelemedim. Haleb beylerbeyi Üveys Paşa'nın 22 Zilhicce 991 | 6 Ocak 1584 tarihinde Şam beylerbeyliğine tayin edildiği bilgisinden hareketle 1584 yılı içerisinde veya öncesinde arzın gönderildiğini söyleyebiliriz. (BOA, **KK.** 242, s. 88. Akt. Enver Çakar, “XVI. Yüzyılda Şam Beylerbeyliğinin İdarî Taksimatı”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 13. sayı, 2003, s. 365, 122 numaralı dipnot.)

⁶⁴ “...Tercemân Osmân nâm bed-baht u bed-gûmân için nevâhi vü kuradaki eşkıyânun yatağı ve şirret ü tezvîr ü telbîsün menba'ı ve ocağıdur deyü salbine emr-i 'âli vârid olmuşken...” (Gelibolulu Mustafa Âlî, **Menşeu'l-İnşâ**, haz. İ. Hakkı Aksoyak, Ankara: Bizim Büro Basım Yayın Dağıtım, 2007, s. 138.)

⁶⁵ “...iftirâ vü bühtân ile ve eli altındağı eşirrâdan şehâdet-i bî-bünyân ile salbına emr-i şerîf îrâd idenleri dahi birer tarikle kati idürüp...” (Gelibolulu, **Menşeu'l-İnşâ**, s. 138)

beylerbeyleri ile arasını iyi tutarken el altından yaptıklarıyla beş-on yıl içerisinde yüz bin filori ve kırk-elli bin filoriye tekabül eden gayrimenkule de sahip olmuştu. Son kertede Osman'a rüşvet vermeden “*kız alup oğul evermek*” bile mümkün değildi. Pek tabii ki Osman'ın bu gücü yalnızca ehl-i kalem olmasından kaynaklanmıyordu. Paşa'nın yazdığına göre Osman'ın emrinde aynı zamanda malum masaldaki kırk haramileri andırıncasına bölgede Erba'in adıyla meşhur kırk eşkıya vardı ki bunların her biri kabaca iki-üç yüz eşkıyanın başı olan kimselerdi.⁶⁶ Osman kendisinin ihdas ettiği bu illegal oluşumu hakkında en ufak lakırdı edenleri dahi bu kırk adamından birkaçına havale ediyormuş. Bu adamlar ise sesini çıkartanları doğrudan öldürmek yerine kendilerine suç isnat edip mallarını ve paralarını alıyor, kendilerine engel olmadıkları için elde ettiklerinin bir miktarını ehl-i örfe bir nevi sus payı veriyormuş. Kısaca ifade ettiğim gibi yaygın bir suistimal olan gammadlık yöntemini uyguluyorlarmış.⁶⁷ Ancak Paşa'ya sorarsanız bunların bahsedilen insanları öldürmeleri yakınmış. İltizamlara da el atan Osman'ı ve peşindeki adamları Paşa'nın “*Celâlî misâl*” olarak tanımlaması bu bağlamda önemlidir.

Karayazıcı'nın kıymet-i harbiyesi, belli ki sahte yeniçerilik, evrakta sahtecilik (*telbîs ü tevzîr*) gibi usulleri de içerisinde barındıran bu tertibata şüphesiz daha fazla şiddet ile birlikte zamanın gerekliliklerine karşılık gelecek cihette hareket ve profesyonellik kazandırmak oldu. Karayazıcı'nın bu hatırı sayılır arka planı, sekban bölükbaşları arasında *primus inter pares* olarak ön plana çıkmasına olanak sağlamış olmalıdır. Detaylarıyla elbette bilemiyoruz lakin sekbanların bilhassa bölükbaşların birbirinden haberdar olduğunu düşündürten enteresan bir hikâyeyi el-Bûrînî anlatır. Buna göre Erzurum beylerbeyisi Hoca Hısmı Osman Paşa, Karayazıcı'ya esir düştüğünde Celâlî sekbanları kendisine saygıda kusur etmemişlerdi. Tezcan'ın bahsettiği gibi bir zamanlar Osman Paşa'ya hizmet eden sekbanların Celâlî ordusunda bulunmasıyla kendisine onurlu ve iyi bir esir hayatı geçirmesine olanak sağlayabileceği gibi belki de Osman Paşa, kendi sekbanlarına dolgun ve zamanında maaş dağıtmak gibi iyi hasletlere sahip bir yönetici olmasının bir karşılığını almış olabilir.⁶⁸ Buradan hareketle sekbanların birlikte hareket etme refleksine ve tıpkı kapıkulu sipahileri ve suhteler⁶⁹

⁶⁶ “...ahâli-i Haleb'den Erbâ'in nâmıyla meşhûr kırk nefer eşirrâ ki her birinün taht-ı yedinde ikişer üç yüz mikdârı eşkıyâ mukarrerdür. Merhum Osman anlara dahi serdâr-ı şe'âmet-nişân olup...” (Gelibolulu, **Menşeu'l-İnşâ**, s. 139)

⁶⁷ “...zıkr olunan Erba'in'ün bir kaçına işâret idüp derhâl isnâdât-ı bî-me'âl ile mezbûrun mâl ü menâlini ehl-i 'örfe tu 'me-i helâl mertebesinde eki idürdükden...” (Gelibolulu, **Menşeu'l-İnşâ**, s. 139)

⁶⁸ El-Bûrînî'den akt. Tezcan, **Searching For Osman**, s. 210-211.

⁶⁹ İki grup arasındaki çatışmalar vardı ve bir kan davasını andırıyordu. Öyle ki bu sipahilere karşı “talaklanan” suhte taifesinin yeminlerini bozmak için Şeyhülislam Sunullah Efendi bu yeminlerinin geçerli olmayacağına dair fetva çıkarmıştı. (BOA, **A.DVN.MHM.d.** 75, 93. sayfa, 158. hüküm. 19

gibi bir grup bilincine sahip olduğu söylenebilir.⁷⁰ Karakaş ile Karayazıcı arasındaki ilişki de bu bağlamda katı bir hiyerarşinin yerine formasyonun doğası gereği aynı zamanda Karayazıcı'yı da daha cazip hale getiren; eşitlikçi ve kazançlı bir yapı inşa etmesinden kaynaklanmalıdır.⁷¹

Karayazıcı öncülüğündeki Celâlîler, güvenlik zafiyetinin belirgin olduğu Anadolu'ya yöneldiler. Hâli hazırda Anadolu'da yalnızca kendileri gibi sekban öbekleri değil sistemin dışında kalan çok sayıda insan vardı. Uzun yıllardır gündemi meşgul etmeye devam eden suhteler bir taraftan, seferden yüz çeviren askerler öte taraftan devletin kademe kademe tımarlı sipahilerini gözden düşürmesi bunun yerine doğrudan ve dolaylı yollardan ahaliden tüfek taşıyan sekban çıkarmayı teşvik etmesi⁷², geçmişten gelen tansiyonun yüksek olduğu bölgelere ilaveten artan nüfusla birlikte mali darboğaz ve iklim şartlarının zorluğu, benzer süreçleri

---

Şevval | 10 Mart 1605.) İki taraf arasında cereyan eden çarpışmaların neticesinde “*Celâlî eşkıyâsından ziyâde*” zulümler ortaya çıktığı dillendiriliyordu. (BOA, **A.DVN.MHM.d.** 75, 113. sayfa, 203. hüküm. 19 Şevval 1013 | 10 Mart 1605) Bazı kapıkulu sipahileri “*sûhte tâifesiyle da 'vamız vardur deyu serdârım tarafından emr-i şerif virilmiştir*” diyerek suhte avına çıkıyordu. İstanbul bu sebeple sipahilerin Celâlîler ile savaşmasına müsaade edilmemesini istiyordu (BOA, **A.DVN.MHM.d.** 75, 114. sayfa, 207. Hüküm. 18 Şevval | 9 Mart 1605.)

⁷⁰ Yaklaşık elli yıl sonra Evliya Çelebi, mağdur olduğu bir olayda sekbanlar arasındaki grup bilincine dair önemli ayrıntılar sunar. Çomar Bölükbaşı'nın adamlarından Meyremoğlu, Sincanlı Hüseyin ve Tokatlı Ali, -sorgulandıklarında ifade ettiklerine göre- Murtaza Paşa'nın her an ordusuyla üzerlerine gelebileceği korkusuyla lanetler okuyarak Çomar'ın ordusundan firar eder. Beş kişinin sonradan katılmasıyla sekiz kişi olan bu sekbanlar, “*sarica emânına*” başvurmasına rağmen yolda karşılaştıkları Evliya'yı tartaklayarak iki ata yüklenen mallarını gasp eder. Esir alındığında “*Beli, Melek Ahmed Paşalı Serçeşme Zıpır Bölükbaşı'dan silâhlı olup Bağdâd derneğinde başka çıkdım.*” diyerek kendisinin de sekban olduğunu belirten Evliya, bu sayede kurtulur. Hemen eski dostu Çomar Bölükbaşı'na koşan Evliya, derdini anlatır ve adamlarını şikâyet eder. Firar eden aynı zamanda Evliya'nın mallarına çöken bu sekbanları Çomar yakaladığına şu çarpıcı soruyu sorar: “*Bre kahbeler! Ahşam çadırlarda niçün Ocağ'a söz atup la'net okuyup sabâhısı kaçup bu yiğit ile dögüşüp iki seyishâne mâlın aldınız ve ardınızca varan silâhdaşlarınıza kılıç kaldırıp Çömez Hüseyin'i pârelediniz?*” Ocak ile kastedilen sekbanlıktır. Sorusuna tatmin edici bir cevap alamayan Çomar, diğer adamlarına “*Dayılar bu kahbelere ne lâzım?*” diye sorar ve bunlar da “*Yolsuz düşüp ahid bozdular, yolumuza söz atup la'net etdiler. Bunlara ibret için pâreleriz*” diyerek oracıkta sekiz sekbanı öldürürler. (Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, **Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi**, III. Kitap, haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999, s. 146-147. Ayrıca bkz: Erdem Sönmez, “Celâlîler ve Üç Evliya Çelebi”, **Kebikeç**, 33. sayı, 2012, s. 92.)

⁷¹ “[t]he rebell his forces do greatly increase, many souldiers of Grecia flying unto him doubling their wages of that the Grand Signor giveth them.” (İngiliz elçi Lello'dan akt. Tezcan, **Searching Osman**, s. 212.) Gaferyad (Karaman'ın Kazım Karabekir ilçesi) kazasına bağlı, derbendçi olmalarıyla vergiden muaf olan Mastar köyü ahalisinin Karayazıcı'ya bağlı sekbanlara yardım ettiğini, bunlar cezalandırılmadıkça işin sonu gelmeyeceğini ifade eden Kaymakam Mehmed Çavuş'un arzı için bkz: BOA. **A.DVN.** 9/48.

⁷² Akdağ, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası**, s. 341-42.

yaşayan Akdeniz havzasında olduğu gibi yerel eşkıyalığı artırmakla birlikte son derece huzursuz, şiddete meyyal, büyük bir kitle de yaratmıştı.

Yalnızca Anadolu'nun korunaksız olması değil, şartların dayattığı ölçüde yüksek kademedен alt kademeye yönetici ve askeri yetkililerin hareketleri Karayazıcı için büyük fırsat teşkil ediyordu. Sekban gruplarının Osmanlı sancakbeyi/beylerbeyi düzeyindeki yöneticilerin kapularında kendilerine fon oluşturmak için ilave vergiler almak üzere kurulan ekiplerde zor kullanmak görevini ihdas ettiğini belirtmiştim. Öyle ki eşkıyayı bertaraf etmek ve halkı korumak üzere görevlendirilen Neslioğlu⁷³ gibi birkaç örnekte görüleceği üzere işbu sekbanlar kısa sürede Celâli'ye dönüşmekteydi.⁷⁴ Öte taraftan Karayazıcı önderliğinde Urfa'yı kuşatan Celâlîleri def etmek üzere Karaman beylerbeyliğine atanan Hüseyin Paşa, uzun süre mazul bulunmasıyla mali açıdan zor durumda kaldığı için olsa gerek, hem cebini doldurmak hem de konumunu korumak üzere sekbanlar biriktirerek Karaman'da soygun tarzında mübalağa vergiler toplamaya başlamıştı.

Osmanlı taşrasındaki idarenin vaziyetini gösteren bir çarpıcı örnek ise Celâlîlere karşı Anadolu beylerbeyi ve muhassıl-ı emvâl⁷⁵ olarak atanan Üveys Paşa-oğlu Mehmed Paşa⁷⁶ ile Kütahya muhafazasında bulunan Hafız Ahmed Paşa arasında cereyan etmişti. Tespit edilen son mühimmede defterinde birkaç hükümde ifade edildiğine göre Mehmed Paşa kul mevaci

⁷³ Anadolu ve Karaman beylerbeylerine ve İçel'deki kadılarına gönderilen hükümde Neslioğlu Mehmed Çavuş'un halkı "şartlayarak" organize etmiş ve her köye yiğitbaşı koyarak eşkıyalara karşı başarılı olduğu dile getirilir. Belli ki buradaki başarının ardından bir sene sonra Hamid'e atanan Neslioğlu'nun yetmiş-seksen sekban ile karye karye dolaşarak halktan vergi toplamaya başladığı bildirilmesi üzerine İstanbul, kendisinin ve yanındakilerinin hapsedilmesini ister. İki sene sonraki hükümde kendini suhte serdarı ilan eden Neslioğlu "*sen suhte tabi'i imişsin deyû ahz etdirub külli malları alub ve kimine sen suhte yimek vermişsin*" diyor ve buradaki "*gözü beğendüğü avradât*"ı zorla alıyormuş. (BOA, A.DVN.MHM.d 70, 177. sayfa, 332. hüküm. 29 Zilhicce 1000. BOA, A.DVN.MHM.d. 71, 31. sayfa, 60. hüküm. 10 Zilhicce 1001 BOA, A.DVN.MHM.d. 73, 352. sayfa, 773. hüküm 4 Zilhicce 1003) Suhteleri takip etmekle görevlendirilen Hüseyin'in halka musallat olduğuna dair bir başka örnek için: BOA, A.DVN.MHM.d 69, 50. sayfa, 98. hüküm, 29 Cemaziyelevvel 1000 | 13 Mart 1592)

⁷⁴ Bunlardan en çarpıcı olanı Malatya'da ortaya çıkmıştır. Serhadlu taifesinden olduğu belirtilen Karayazıcı isimli meşhur biri eşkıyalara karşı ağa tayin edilerek emrine "yerlü ve yurtlu ata ve dona kâdir" gönüllü 150 nefer verilmiş. Lakin işbu Karayazıcı hemen bir eşkıya reisine dönüşüvermişti. Her ne kadar 75 numaralı mühimme defterde 4 Zilhicce 1013 | 23 Nisan 1605 tarihli hükümde bu bilgiler yer alsada da Akdağ bu şahsın meşhur Karayazıcı olabileceğini ifade ederek bir geçmiş denemesi yapar. BOA, A.DVN.MHM.d. 75, 572. hüküm. Akt. Akdağ, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası**, 353-54.

⁷⁵ Tanju Demir ve Bülent Çelik, "XVII ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Muhassıllık Uygulaması", **Klasikten Moderne Osmanlı Ekonomisi**, ed. Arif Bilgin ve Burhan Çağlar, İstanbul: Kronik Yayınları, 2019, 73-83.

⁷⁶ "*Üveys Paşaoğlu Mehmed Celâli-yi pür-dalâlin def' u izâlesiçün müteveccih olmuştur...*" (BOA, A.DVN.MHM.d.74/1, 308. sayfa, 650. hüküm. 4 Cemaziyelahir 1011 | 19 Kasım 1602)

için “yigirmi yükden ziyâde mâl-ı mîrî” ile İstanbul’a dönerken Ahmed Paşa, kapusundan Halil Ağa’yı il erleri⁷⁷ ile görevlendirerek gece vakti Mehmed Paşa’ya baskın yaptırmış ve açıkça Osmanlı hazinesini yağmalamıştı.⁷⁸

Bu seçmece örneklerin ve diğer ayrıntıların bizi şaşırtmaması için Piterberg’in iddiasının bir kısmına katılarak kısaca belirtmek gerekir ki görece uzak ve bilhassa İstanbul’un daha mühim gördüğü meselelere yoğunlaştığı vakitlerde Osmanlı taşrasındaki yönetici ile yönetilen arasındaki ayrımın kalktığı gibi son örnekte görüldüğü üzere “*din ü devlet*”in aksine kendi veya hizip çıkarlarının ön plana alışı daha bariz hâle geliyordu.⁷⁹

Genel atmosfere kısaca değindiğimize göre Karayazıcı’nın Urfa’yı ele geçirmesiyle iddia edilen saltanat ilanından yani Celâlîlerin amacı meselesinden bahsetmek icap eder.⁸⁰ Tarihçinin peşini bırakmayan kaynak problemi burada da yüzünü gösterir, nitekim Karayazıcı’nın para bastırarak kendini sultan ilan ettiğini ifade eden Selânîkî’nin meseleyi kavrayışı ile eyleme dayalı Osmanlı evrakının dili bizi farklı yönle iter.⁸¹ Bu nedenle

⁷⁷ Mücteba İlgürel, “İl Erleri”, 22. Cilt, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, 2000, s. 59-61. Krş: Peter Laven, “Banditry, Lawlessness on the Venetian Terraferma in the later Cinquecento”, **Crime, Society and the Law in Renaissance Italy**, Cambridge: Cambridge University Press, 2009, s. 230.

⁷⁸ BOA, **A.DVN.MHM.d.74/1**, 298. sayfa, 633. hüküm. (5 Cemaziyelahir 1011 | 22 Eylül 1602) BOA, **A.DVN.MHM.d.74/1**, 301. sayfa, 639. hüküm. (9 Cemaziyelahir 1011 | 26 Eylül 1602) “...yigirmi yükden ziyâde mâl-i mîrî ile Asitâne-i sa’âdetime gelir iken hâlâ Kütahya muhâfazasında olan destûr-i mükerrem vezîrim Hâfız Ahmed Paşa edâmallahu te’âla iclâlehû haylî adamlarıyla Halîl Ağa nâm kimesneyi ta’yîn idüb ol dahî il-eri ile ittîfâkla üzerine varub gece ile basub mîrî olan meblağ-ı mezbûrî ve kendünün dahî yanında bulunan cümle ve rızkı gâret ve hasâret etdirüb...” (BOA, **A.DVN.MHM.d.74/1**, 297. sayfa, 632. hüküm 19 Cemaziyevvel 1011 | 4 Kasım 1602)

⁷⁹ Piterberg, Barkey’in idealist bir kavrayışla her yerde hazır ve nazır, son derece yetkin bir “devlet aklı” konseptini haklı olarak eleştirir. Ancak bunun yerine devletin toplumdan ayrıştırılamayacak denli iç içe oluşunu üçüncü bölümün temel tartışmasını oluşturan verimli bir meseleyi ele alışımda görülebileceği üzere kabul edilebilir bulmuyorum. Gabriel Piterberg, **Bir Osmanlı Trajedisi: Tarih yazımının Tarihle Oyunu**, çev. Uygur Abacı, Koç Üniversitesi Yayınları, 2017, s. 183-201.)

⁸⁰ “Ve Kara-Ya- zıcı adl ü dâd ile pâdişâhlık da’vâsın eyleyüp, Halîm Şah-ı muzaf-fer bada’ diyüp tuğrâ çekip Hüseyin Paşa’yı vezîria’zam idinüp, asâ- leten asker yasayup, solak ve yeniçeri ve acemi-oğlanı ve çavuş ve çaşnigir ve bölük-halkı ve kadılar nasb eyleyüp, etrâfu eknâfa nişâ- nı ile ahkâm gönderdi» diyü bir niçe nişânlu hükmlerin dahi getürdüp gösterdi. Ve «Bana vâkı’ında hazret-i Rasûl-i Ekrem -salla’llâhu aleyhi vesellem tenbîh buyuruldılar. Adl ü dâd ile devlet seniündür didiler, diyü tefâhur idüp söyler» diyü nakl eyledi.” (Selânîkî Mustafa Efendi, **Tarih-i Selânîkî (1003-1008/1595-1600) II**, haz. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 834.)

⁸¹ Üç mühimme hükmünden öğrendiğimiz kadarıyla Karaman’da Davudoğullarından mültezim Halil’in sipahi oğlanlarından Hasan ile “*Celâlî namında*” reayayı perişan ederken yine aynı aileden Kurd ve Emrullah’ın “*hayli atlu ve tüfenkli ile*” Eskiil ve Ereğli havalisini yağmalamış, haklarından gelinmesine dair emir çıkmasına rağmen Eskiil kadısı Mustafa bunların yanlarında olduğu için bu emir gerçekleştirilememişti. Bu vesikalarda yerel bir aile görüntüsü veren Davudoğulları mensupları tarafından icra edilen alışagelen aşiret eşkıyalıklarının çok sayıda örnekte olduğu gibi ehl-i örf veya

kullanılan verilerin üretilme süreçlerindeki kaygı ve yetkinlik düzeyini göz önünde bulundurmak önem arz etmektedir; aksi takdirde, çağdaş olsalar dahi birbiriyle çelişen veri setleri arasında verimsiz ikiliğe düşülmesi kaçınılmaz olabilir.⁸² Bununla beraber meselenin değişkenliğinin de farkında olmak gerekir, yani Karakaş nezdinde göreceğimiz gibi başta Karayazıcı olmak üzere Celâlîlerin amaçlarının birçok kez değişmiş olması gayet normaldir. Ancak bir kanaat belirtmek gerekirse Karakaş ve diğer Celâlî reislerinin de repertuarında yer alan, yeri geldiğinde kullandıkları araçlar, edindikleri çevre ve verdikleri kararlara bakıldığında bir isyan mevzu bahis ise bunun Osmanlı saltanatına ya da müesses nizama karşı olmadığı; bilakis bu sistemin dışarısında kalmasından kaynaklandığı görülmektedir. Görece Barkey'e yakın olan bu görüşümü, işbu yazarın işaret ettiği teoriye hizmet etmesinden ziyade Celâlîlerin sahadaki pratiklerine dayanarak ileri sürüyorum. İlâveten Celâlîlerin amaçları kapsamında ifade etmek gerekir ki Celâlîlikten ne anladığımız önemlidir. Mesela Griswold ve Barkey'in ifade ettiğinin aksine Celâlî hareketleri, yukarıda bahsettiğim üç güç odağının tam teşekküllü isyanları ile boy ölçüşemeyecek denli aşağıda kalır.⁸³ Nitekim birazdan Seyfoğlu'nun Karakaş'ı Suriye coğrafyasından kovacağından anlaşılacağı üzere bunların Celâlîlerin aksine “biz” veya “öteki”si vardır ve kendi topraklarında amaçsız bir şiddete tahammülleri yoktur. Karakaş nezdinde, örnekten emsal çıkarma mantığı düsturunca Celâlî reislerinin amacını bir sonraki bölümde detaylandıracağım.

---

kadı kısmının işin içinde olmasıyla eşkıyalıklarının önlenememesi olarak görünse de Selânîki, “*Celâlî olmak sevdâsıyla eşkıyâ cem eylediğidir*” başlığını attığı pasajda Karaman'da olayın sefer dolayısıyla Anadolu'dan davar toplamak için adamlar gönderilmesiyle patladığını yazar. Selânîki'nin aktardığına göre Turgud ve Karaman bölgesinde “*Dâvudlar dîrler bir kavm*” içerisinde adı verilmeyen ancak klişe bir şekilde “*bî-dîn*” olarak sunulan biri, “*Âl-i Selçuk'un âhiri Alâeddin Ferâmurz neslindenüm*” iddiası ve “*Âl-i Osmân zulm ve udvân yoluna gitdiler, ben adl ü dâd iderüm*” gerekçesiyle memurların elinden aynı vergi olarak toplanan davarları geri alarak isyan etmiştir. Bahsettiğim belgeler için bkzn: BOA, A.DVN.MHM.d. 74, 169. 461. 648. hükümler. (Tarih-i Selânîkî, s. 581.)

⁸² Venedik dispaccilerine teyitsiz sırtını yaslayan Ocakaçan, Karayazıcı'nın saltanat davası güden bir isyancı olduğuna kanidir. Levent Kaya Ocakaçan, “The Reconquest of Ottoman Fiefs: The Karayazıcı Rebellion in Venetian Documents (1598-1602)” **Journal of Turkish Studies 53: Festschrift in Honor of Maria Pia Pedani**, 2020, s. 269-284.

⁸³ Üç aşiretin, yazılan diğer makalelere ve kitaplara sirayet ettiği üzere ne Griswold'un isyan temasıyla meseleyi ele aldığı cihette ne de Barkey'in doğrudan ifade ettiği şekilde Celâlî olarak kabul edilmesi mümkün değildir. “*Celalilerin genelde Osmanlı hanedanını devirmek gibi bir kaygısı olmadığı aşikâr. Devlet kurma potansiyeli taşıyan tek Celali lideri Kuzey Suriyeli Canboladoğlu Ali Paşa idi.*” (Barkey, **Eşkıyalar ve Devlet**, s. 192) Gayet açık olmasına rağmen ortaya çıkan bu çarpıklığa karşı Saffet Öztürk, bunların Celâlî olarak değerlendiremeyeceğine dair ayrı bir bölüm ayırmıştır: **The Center-Periphery Struggles: The Case of the House of Ma'n**, Sabancı Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2021, s. 74-81.

Osmanlı kroniklerinde bir bütünün yani Karayazıcı önderliğindeki Celâlî ordusunun bir parçasını oluşturan Karakaş'a dair 1596-1602 tarihleri arasında detaylı bir bilgi edinemesek de Karakaş'ın Urfa'daki kuşatmasından Harput, Malatya, Kars sancakbeyleri koalisyonunun mağlup edilmesine, bilahare Karayazıcı'nın Çorum sancakbeyliğinin deruhte ettiği zamana değin Celâlî ordusunda bulunduğu görünmektedir. Nitekim Karayazıcı'nın ordusundaki Karakaş'a dair bir faaliyetine doğrudan veri Venedik balyosu tarafından kaleme alınan *dispacci*'den gelir. 1601 isyanının İstanbul'u kasıp kavurduğu bir vakitte balyos, Venedik senatosuna gönderdiği raporda Karayazıcı ile birlikte hareket ettiği ayrıntısını verdiği "Karakaş Ağa'nın yedi bin kişilik ordusuyla Çankırı'yı yağmaladığını yazar."⁸⁴

Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi'nin anlatımında Karakaş, Celâlî serdarı Sokolluzâde Hasan Paşa'ya karşı yapılan muharebede dahi Karayazıcı'nın öncülüğündeki Celâlî ordusundadır.⁸⁵ Ancak Vincenzo'ya kulak vererseniz Karakaş'ın aslında henüz bu mağlubiyet yaşanmadan önce Celâlî ordusundaki bölükbaşlarından biri olan Rüstem ile birlikte Karayazıcı'ya duydukları bir şüphe üzerine Celâlî ordusundan ayrılmıştır. Ayrılığın zamanına ve nedenine değinmeyen Vincenzo, bu ikilinin Bilad-ı Şam'da iktidar savaşı veren Seyfoğlu'nun çağrısına kulak vererek Trablusşam'a gittiğini belirtir.⁸⁶

Karakaş'ın Seyfoğlu'nun hizmetinde ne iş yaptığına dair doğrudan bir veri yoktur, ancak Rüstem'e dair sahadan gelen bir rapor, iki ayrı kaynağın yarattığı karışıklığı çözdüğü gibi muazzam detaylar ediniriz. Çiçeği burnunda Batum Beylerbeyi, ileriki bölümlerde

⁸⁴ Levent Kaya Ocakaçan, **Gazanfer Ağa**, s. 168. Ocakaçan bu bilginin akabinde bir atıfta bulunmaz, iki cümle sonra yaptığı atıftaki *dispaccide* de böyle bir bilgi yoktur. Ocakaçan'ın doktora tezi yalnızca bu hususta değil, çok sayıda kaynak gösterme, dipnotlandırma gibi birtakım ilmi usul sorunu içerir.

⁸⁵ "Havâric ü revâfiz, dîn ü diyânet bilmezler on bin segbânlar ve Kara Yazıcı'nın karındaşı Deli Haşan ve Karakaş ve Kaçar ve Gorgor-zâde ve Ağacdan Pîrî..." (Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadrî) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil), haz. Ziya Yılmaz, I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 2003, s. 321) "Kara Yazıcı ol vâdide [Sepedlû Vadisi] tekrâr demek etmeğin ve Deli Hasan, Kara Yazıcı'nın birâderi olup ve Tavîl ve birâderi ve Karakaş ve Kecec nâm Bölük-başı ve Gürüz... Küçük Veli ve Haydar Yazıcı..." (s. 323.) Metinde adı sıkça geçecek "Gorgor-zâde"nin listede olmasından anlaşılacağı üzere Topçular Kâtibi, daha çok ismi bilinen Celâlîleri sıralamış gibidir. Diğer müverrihlerce ve arşiv vesikalarınca ortaya çıktığı üzere Karakaş, Tavil ve tabii ki Deli Hasan Karayazıcı'nın komuta kademesini oluşturan isimlerdendir.

⁸⁶ "...e medesimamente come ribelli erano stati in compagnia del sopradetto scrivano, ma per sospetti élre, eb- bero di lui si partirono e andarono alla volta di Tripoli intendendo che l'emir Jusuf era in gran contrasto cogli altri emiri di Beiruth e di monte Libano, li quali perciò assol- davano quante più genti potevano. / ...bu ikisi daha önce yukarıda adı geçen Yazıcı'yla birlikte hareket etmişler, fakat daha sonra ondan şüphelenip Trablus'a gitmişlerdi. Orada Emir Yusuf'un Beyrut ve Cebel-i Lübnan'ın diğer emirleriyle büyük bir çatışma içinde olduğunu ve bu nedenle ellerinden geldiğince çok insanı bir araya topladığını anladılar." (Relazioni, s. 116)

kendisine dair ehemmiyetli bilgiler vereceğim, Gurguroğlu lakabıyla meşhur Celâli'nin ta kendisi olan Mahmud Paşa'nın bir mektubu, Seyfoğlu Yusuf'a bağlı sekban birliklerinin yaydığı şiddete, Rüstem'in dolayısıyla Karakaş'ın da Suriye coğrafyasındaki konumunu ve söz konusu ayrılığı doğrulamış oluruz. Mahmud Paşa'nın anlattığına göre, kendisi Şam'da iken Batum beylerbeyliğine atandığına dair beratı getiren Dergâh-ı Âli kapıcılarından Mehmed Bey ve üç adamını Humus'a geldiklerinde Seyfoğlu, Humus Mütesellimi Hacı Yusuf öncülüğünde sekbanlarını göndererek öldürtmüş. Her ne kadar bu sekbanlar cezalandırılrsa da Mahmud Paşa⁸⁷, bölümün başındaki epigrafta alıntıladığım üzere veciz bir şekilde sekbanların nasıl bir ortam yarattığını ifade eder. Paşa'nın yazdıklarından anlaşıldığına göre, hem “*beş bin gurus ve bin seksen filori*” hazinenin İstanbul'a gönderilememesinde hem de Mahmud Paşa'nın Halep'te sıkışıp kalmasındaki başat faktör, Karayazıcı'ya bağlı sekbanların otuzar-kırkar gruplar halinde Hama'da Karakaş'ın birlikte hareket ettiği Rüstem'e katılarak büyük tehlike arz etmeleridir.⁸⁸ Nihayetinde küçüklü büyüklü bölükler şeklinde hareket eden sekbanlar, görüldüğü üzere bazen doğrudan Seyfoğlu gibi tâbi oldukları yöneticinin kapu hizmetinde bazen doğrudan kendi hesaplarına çalışır vaziyette soygun, yağma, taciz gibi bilumum şiddet eylemleriyle güvensiz bir ortam yaratıyorlardı.

Nihayetinde bu belge, Venedik konsolosunun verdiği bilgiyi Topçular Kâtibi'nin aktardığının aksine doğrular. Topçular Kâtibi'nin kurduğu çerçevede Karakaş, Celâlîlerin mağlup olduğu ve Karayazıcı'nın ölmesine sebebiyet verecek muharebede bile Celâlî saflarındadır. Ancak Vincenzo, Karakaş ve Rüstem'in bir şüphe üzerine Karayazıcı'dan ayrıldıklarını ve Seyfoğlu yanına Trablusşam taraflarına gittiklerini bildirir. Bu sebeple vesikada Hama'da bulunduğu zikredilen Rüstem'e Karayazıcı'nın sekbanlarının katılması daha anlamlı hâle gelir. Çünkü tarihsiz belgenin Karayazıcı öldükten kısa bir süre sonraki vakte (1602) tekabül ettiğini gösterir. Zikredilen sekbanlar Karayazıcı'nın ölmesiyle ya işlerin eskisi gibi gitmeyeceğini anlayarak bir *dispaccide* vurgulandığı üzere Rüstem'in ve belki de

---

⁸⁷ Üngürüs seferindeki başarılarından –kendi gemileriyle Belgrad'dan Budin'e zahire taşımış- dolayı Batum beylerbeyliği verilen Mahmud Paşa, mütesellimini göndererek vilayeti deruhte edecek iken azledilen beylerbeyi Ahmed Paşa emre muhalefet edip mütesellime müsaade etmemiştir. (BOA, A.DVN.MHM.d. 75, 2. sayfa, 5. Hüküm 5 Zilhicce 1011 | 16 Mayıs 1603) Bu belge önemli bir Celâlî reisi olacak Gurguroğlu Mahmud'u kışkırtan ana husus olmakla beraber “Zamanın İlliyeti” bahsinde ifade ettiğim rotasyona tekabül eder. Kendisine dair veriler yeri geldiğinde paylaşılabacaktır.

⁸⁸ “...ol Yazıcı la'inin tevâbi'inden olan melâ'in otuzar kırkar Hamâ'da olan Rüstem-i bî-dîn yanına cem' olmak üzere olmağla yollar bi'l-küllîye emniyetden kalub...” (BOA, A.DVN. 11/26.)

birlikte hareket ettiği Karakaş'ın liderliğine güvendikleri için bölükler halinde onlara katılmaya başladılar.⁸⁹

Hama Trablusşam'ın epey kuzeyinde kalıyordu; bu sebeple Rüstem ve Karakaş'ın orada ne işi vardı diye sorulabilir. Vincenzo'nun ifade ettiğine göre zaten Karakaş ve Rüstem birkaç ay gibi kısa süreliğine Seyfoğlu Yusuf'a hizmet etmişlerdi.⁹⁰ Belli ki bunlar daha sonra yukarı çıkarak Hama-Haleb taraflarına gitmişlerdi. Bu ikili, iş bilir ve güçlü beylerden müteşekkil bu topraklarda Karayazıcı önderliğinde Anadolu'da yaptıkları gibi hiç kimseye bağlı olmadan doğrudan kendi hesaplarına türlü soyguna dahası halkı haraca kesmeye kalkıştılar. Seyfoğlu'nun kulağına da giden bu haber üzerine Halep ve civarındaki yöneticiler Karakaş ve Rüstem'den derhal bu toprakları terk etmelerini istediler, ikili geçmişte olduğu gibi burada kalmayı arzu ettiyse de istekleri reddedildi. Nihayetinde Karakaş ve Rüstem, üzerlerine gelebilecek ordulardan çekinerek kendilerini parlatan Bilad-ı Şam'dan Anadolu'ya geçmek zorunda kaldılar.⁹¹

---

⁸⁹ Ocakaçan, *dispaccilerden* yer yer aktardığına göre Rüstem, Karayazıcı'nın yerini alacak denli güçlü bir Celâlî reisi olarak tebarüz eder: "Diğer bir asi Rüstem de 4.000 atlısı ile birlikte Karayazıcı'yı destekliyordu." (Ocakaçan, **Gazenfer Ağa**, s. 177) "Ayrıca diğer bir isyancı olan Rüstem giderek güçleniyordu. ... Karayazıcı'nın Samsun civarında Rüstem ile buluşması bekleniyordu. Ancak bu birleşme gerçekleşmedi," (s. 179) "Balyos, Anadolu'da bulunan isyancıların Karayazıcı'nın önderliğinde olsun olmasın yağmalarına devam edeceklerini, nasıl Hüseyin Paşa'dan sonra Karayazıcı güçlenerek isyanı büyüttüyse, diğerlerinin de muhtemelen Rüstem ya da başka birisinin önderliğinde isyanlarına devam edeceklerini bildiriyor." (s. 180) 19. yy.'da yaşamış Suriyeli tarihçi Tannus el-Şıdyak, kaleme aldığı tarihte Rüstem isimli bir sekbanın Canbolad ailesinin elindeki Kilis'e saldırdığını ifade eder. Akt. Griswold, **Anadolu'da Büyük İsyân**, s. 72-73.

⁹⁰ "Questi con quelli che li volsero seguitare andaru al suo servizio e stati insieme alcuni mesi. / Bunlar [Karakaş ve Rüstem], kendilerini takip etmek isteyenlerle emirin hizmetine girdiler ve orada birkaç ay kaldılar." (**Relazioni**, s. 116)

⁹¹ "Inteso, questo dall'emir e dalli ministri di Aleppo e di altri luoghi circonvicini, fecero intendere alli detti Rosdam e Caracas che dovessero partire da quella terra, e non la voler travagliare, ma non giovò alcuna persuasione perchè vi volsero restare tutto il veruo passato, e temendo infine che gli potessero venir molte forze contro, si levarono dal detto luoco e si misero in campagna... / Bu haber emirin ve Halep ve civar yerlerin diğer yöneticilerinin kulağına gidince, Karakaş ve Rüstem'e bu toprağı terk etmesi ve o bölgedekileri rahatsız etmemeleri için haber gönderdiler. İkna girişimi önce işe yaramadı, çünkü geçmişteki gibi orada kalmak istiyorlardı. Fakat üzerlerine büyük miktarda bir gücün gelmesinden korktukları için kırsala doğru yola çıktılar." (**Relazioni**, s. 116)

II. BÖLÜM | “Büyük Kaçgun”: Karakaş Ahmed Anadolu’da

2.1. Deli Hasan ve Karakaş Ahmed

Ağabeyi Karayazıcı’nın yerine geçen Deli Hasan, dağılmaya yüz tutan Celâlî bölükbaşlarını bir araya getirmeye gayret etti. Belli ki Deli Hasan’ın nazarında Anadolu’nun güvenlikten yoksun mevcut durumu nedeniyle büyük kazançlar elde etmek için Celâlî ordusu konsepti hâlâ sürdürülebilirdi. Bu vakitlerde de Karakaş ve Rüstem Bilâd-ı Şâm macerasının ardından soluklarını Amasya’da almışlardı. Deli Hasan, tekrardan tek bir çatı altında toplanmak üzere, Karayazıcı’nın sekbanlarının kendilerine aktığından anlaşılabileceği üzere sekbanlar üzerinde ciddi etkisi olduğu anlaşılan Rüstem ve Karakaş ikilisiyle görüşmek için Amasya’ya yöneldiği sırada Karayazıcı’yı mağlup eden Sokolluzâde Hasan Paşa’nın haremîni ve beş milyon akçelik hazinesini ele geçirdi, akabinde Karakaş ve Rüstem ile buluştu. İlginç detaylar veren Vincenzo, bu üç Celâlî’nin Amasya’dan daha güvenli buldukları için Yıldız Dağı’na¹ (Sivas) doğru hareket ettiklerini ifade eder.² Buradaki zirvenin detayları nedir bilinmez ancak Deli Hasan elde ettiği ganimetle şimdiden kendisine katılacaklara kazançlı bir gelecek vaat etmiş olmalıydı. Nihayetinde Rüstem’in aksine, Karakaş adamlarıyla birlikte Deli Hasan’ın öncülüğündeki Celâlî ordusuna katılmayı kabul etti.

---

¹ Öyle görünüyor ki 16. yüzyılın ilk yarısında başta Şeyh Celâl olmak üzere muhtelif isyan hareketlerinin merkez Yörük mekânlarından biri hâlâ canlıydı. Giriş kısmında bahsettiğim Şeyh Celâl’in oğlu Teğeltici’nin Karakeçeli nahiyesindeki Yıldız Dağında evi vardı: BOA, **TSMA.e** 754/12. Ayrıca isyan taraftarlarının yine bu coğrafyadaki Karakeçeli ve Karayakalı aşiretleri arasında saklandığına dair istihbarat raporu için, BOA, **TS.MA.e** 777/45. Ayrıca bkz: Onur Usta, “Celâliğin Türkmen Cephesi: 17. Yüzyıl Anadolu Kırsalında Türkmen Voyvodası ve Türkmenler”, **Kebikeç**, 33. sayı, 2012, s. 49-85.

² “Mentre che esso Hasan fratello del scrivano veniva per unirsi colli sopradetti Rosdam e Caracas... / Yazıcı’nın kardeşi Hasan, Rüstem ve Karakaş’la buluşmak için hareket halindeyken...” (**Relazioni Dei Consoli Veneti Nella Siria**, haz. G. Berchet, Torino: Paravia, 1886, s. 116.)

“Come Hasan fu padrone di tanto oro e di tante ricchezze, si fermò ed aspetto Rosdam e Caracas per veder quello che volevano fare. Uniti che furono s’incamminarono di nuovo verso il monte della Stella, stimando infine quel luogo più sicuro di ogni altro... / Bu kadar büyük bir servete sahip olduktan sonra Hasan, Rüstem ve Karakaş’ın ne yapmak istediklerini görmek için bekledi. Bir araya geldiklerinde, Yıldız Dağı’na doğru yürüyüşe geçtiler.” (**Relazioni**, s. 116.)

Rüstem, Vincenzo'nun aktardığına göre Siram/Sinan isimli bir Paşa ki ilerleyen bölümlerde göreceğimiz üzere Karakaş ile yolları kesişen Cigalazade Sinan Paşa olsa gerek, İstanbul'dan kendisine Deli Hasan'ın yanında yer almaması karşılığında teklifte bulundu. Kendi adamlarının çoğu Deli Hasan ile birleşmeyi istemesine rağmen Rüstem, yakın adamlarıyla birlikte mansıplar karşılığında Celâliîliğinden vazgeçti.³ Cigalazade ile birlikte Enderun'a hayli yakın bir isim olan Diyarbakır Beylerbeyi ve Celâliî serdarı Hadım Hüsrev Paşa⁴, Vincenzo'nun iddia ettiğine göre her ne kadar Rüstem'e güvenmese de İstanbul'dan gelen direktif doğrultusunda olsa gerek ki kendisine Diyarbakır beylerbeyliğine bağlı bir sancakbeyliği teklif etti. Vincenzo'nun bu anlatısının doğruluğunu ilave bazı ayrıntılarla Osmanlı kayıtlarından teyit edebiliyorum. Celâliî serdarı sıfatıyla Hüsrev Paşa payitahta sunduğu arzında Rüstem'in itaat etmesinin karşılığında adamlarından altı nefere müteferrikalık, yedi neferine çavuşluk ve kırk dört neferine de bölük verilmesini istedi, cevabının olduğu yer belge deforme olduğu için okunamasa da kuvvetle muhtemel Sultan III. Mehmed bunu onaylamıştı.⁵ Bir diğer telhistede Hüsrev Paşa, emektar adamlarından Diyarbakır Alaybeyi Mahmud için müteferrikalık istediğinde kendisinin Deli Hasan Sivas'ta "*baş kesüp ve isyân üzere iken*" itaat eden Rüstem'i getirmek gibi başarılı bir iş yaptığının altını çizer.⁶ Rüstem bu teklifi kabul ederek Diyarbakır'a harekete geçti, lakin öyle görünüyor ki ortada büyük bir güven problemi vardı.⁷ Rüstem, Hadım Hüsrev Paşa Diyarbakır'da iken buraya

³ "...ciò inteso da Siram visir e quello che era successo alla sultana, propose a Rosdam molti partiti se si discostava dalla amicizia e compagnia del fratello del sopradetto scrivano, protestandoli che non lo facendo avria proceduto contro di lui come ribelle del Signore. Rosdam alla' fine si risolse di dichiararsi buon schiavo del Signore, p di volersi partire dalla confederazione fatta con Hasan, la maggior parte delli suoi non volsero seguirarlo, ma si fèrmfrpno cogli altri. / ...Sultanın başına gelenler Vezir Siram(Sinan) tarafından duyulduktan sonra, Paşa, Rüstem'e, Padişaha karşı gelmeye devam etmek istemediğini söyleyerek Yazıcı'nın kardeşinin yanından ayrılmasını teklif etti. Sonunda, Rüstem, padişah sadık bir kulu olduğunu söyleyerek Hasan'la yaptığı ittifaktan ayrılmak istedi. Adamlarının çoğu ise onu takip etmek değil, diğerleriyle kalmak istiyorlardı." (Relazioni, s. 116-7)

⁴ Deli Hasan Tokat'ta Sokolluzâde'yi kuşattığında İstanbul, Celâliî serdarlığı görevini Hadım Hüsrev Paşa'ya vermişti: Mustafa Akdağ, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: "Celali İsyanları"**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul: 2009, s. 373.

⁵ BOA, A.RSK. 5/74. (20 Muharrem 1011 | 10 Temmuz 1602)

⁶ BOA, A.RSK. 5/75. (20 Muharrem 1011 | 10 Temmuz 1602)

⁷ "Venedik belgelerinde Karayazıcı'ya ilk etapta Erzurum sancağının verildiği ama bu bölgeye kendisine verilen sözlere güvenmediği için gitmediği bildiriliyor." (Levent Kaya Ocakaçan, **Geç 16. ve Erken 17. Yy'da Osmanlı Devleti'ndeki Patronaj İlişkilerinin Gazanfer Ağa Örneği Üzerinden Venedik Belgelerine Göre İncelenmesi**, Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2016, s. 157) Elbette Celâliîler bir Âl-i Cengiz oyunuyla öldürülebileceklerini düşünmüş olmalı. Mesela Anadolu beylerbeyi Yahya Paşa'nın arzında görüldüğü üzere Aydın muhassıl-ı emvâli Yusuf Paşa'nın

girmeyeceğini beyan etti. Ancak öte taraftan bu beyan Hüsrev Paşa'ya şüphesinde haksız olmadığını inandırdı. Nihayetinde Diyarbakır dışında konaklayan Rüstem'e karşı harekete geçen Hüsrev Paşa ilk muharebede istediğini alamadıysa da ikincisinde Rüstem'i bozmaya muvaffak oldu. Rüstem aldığı yaralardan dolayı kısa bir süre sonra öldü.⁸

Karakaş'ın tekrardan katıldığı Celâlî ordusu, kısa bir aranın ardından Sokolluzâde'nin üzerine harekete geçti. Sokolluzâde'nin keskin nişancı tüfeği ile işlenen bir suikastı andırırçasına öldürülmesiyle artık Celâlî ordusunun önünde duracak bir engel bulunmuyordu. İstanbul tarafından atanan bir diğer isim olan Hafız Ahmed Paşa, bu sıralarda Kütahya'da asker toplamakla meşguldü. Deli Hasan, önündeki bu boşluğu değerlendirerek Çorum üzerinden batıya doğru harekete geçti. İstanbul'a gelen rapora göre Tokat ve Sivas⁹'ı yağmalayan Celâlî ordusunun Ankara'ya varması bekleniyordu.¹⁰ Beklenildiği üzere kısa sürede Ankara'ya varan Celâlîler, Ankara Kalesi içerisindeki halk kendilerine dokunmamaları için seksen bin kuruş haraç verdiği için burayı es geçtiler.¹¹

Celâlîlerin Ankara'ya geleceğini tahmin eden İstanbul'un bunların dur durak bilmeden Karaman'a daha sonra Kütahya'daki Hafız Ahmed Paşa üzerine gideceğini kestirebiliyordu. Bu sebeple bilhassa sefere gitmeyen Doğu vilayetlerdeki beylere ve Yeniçerilere emirler yağdıran İstanbul, bunları derhal Ahmed Paşa'nın yanında toplanmaya çağırdı,¹² ayrıca Anadolu

---

bölükbaşlarından olan Kurubalık gibi enteresan bir lakaba sahip Celâlî, Afyon'da üç ayrı köyde palanka inşa etmişti. Bu palankalardan birinde bulunan Kurubalık'ı kandırmak zor olmamıştı: "...eşkiyâya nice istimâlet virilmekle umûmen kal'adan taşra çıkardub nasihat üslûbunda her birine müdârâ olunub ba'dehû bi'avnillah te'âlâ hüsn-i tedbîr ve tedârikle mezkûr Kurubalık nâm şakî ele getirilüb hakkından gelindikden sonra yanında olan eşkiyâsına dahî emân ve zamân virilmeyüb cümlesinin haklarından gelinüb..." (BOA, A.DVN. 1/7)

⁸ **Relazioni**, s. 117-8

⁹ Rum tımar defterdarı İsmail'in Sivas kalesini içindeki darbzenleri ile birlikte Celâlîlere teslim etmesini ihtiva eden bir arz için bkz: BOA, A.RSK. 4/34.

¹⁰ "...Celâlî eşkiyâsı Tokat ve Sivas kasabaların tahrîb ve ihrâk etmeğle mahmiyye-i Ankara dâhî mesâfe-i karîbde olmağın..." "...mahrûse-i mezbûreye gelmek ihtimâli mukarrer olmağın çokdan ahâlî-i kasaba, dağlara ve sa'b yerlere kaçub dağılmak üzereler..." BOA, A.DVN.MHM.d. 74/1, 240. sayfa, 508. hüküm. (3 Muharrem 1011 | 23 Haziran 1602)

¹¹ Akdağ Ankara şeriyeye sicillerini takip eder: Akdağ, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası**, s. 374-375.

¹² Bursa'daki Yeniçerilerin Kütahya'ya gitmesi hakkında bkz: BOA, A.DVN.MHM.d. 74/1, 316. sayfa, 670. hüküm. (17 Cemaziyevvel 1011 | 2 Kasım 1602) Haymana taifesinden savaşabilecek durumda olanların Hafız Ahmed Paşa'ya katılması hakkında: BOA, A.DVN.MHM.d. 74/1, 299. sayfa, 637.hüküm.(5 Cemaziyelahir 1011 | 20 Kasım 1602) Nevruzdan önce Konya'ya vararak İstanbul'dan gönderilecek serdar

beylerbeyliğine Üveys Paşa-oğlu Mehmed Paşa Celâlî gündemi ile atanmıştı. Lakin Celâlîlerin ilerleyişi şehirlerde panik yarattığı için ilgili askerler bulundukları yerleri bilhassa halkın çekincesi nedeniyle terk edemiyordu.¹³ İlaveten Anadolu'daki Yeniçeriler sefere katılmaktan imtina ettiği gibi görev yerlerinde dahi itaat üzere değillerdi.¹⁴ Bu sebeplerle Ahmed Paşa merkezli seferberlik denemesi sonuçsuz kaldı. Zira korkulan başa gelmiş, Celâlîler Kütahya önlerinde belirmişti. Ahmed Paşa'nın kaleye kapanmak ve beklemekten başka çaresi yoktu. Ahmed Paşa oyun dışı kaldığı ve Bursa tehlikeye düştüğü için kendisi görevden alınarak yerine kısa süreliğine Güzelce Mahmud Paşa Celâlî serdarlığına atandı.¹⁵

Deli Hasan öncülüğündeki Celâlîler Kütahya'yı kuşatsa da çetin kış şartlarının bastırmasıyla bu abluka akamate uğradı. Bu nedenle bunlar 1602 aralık ayında kışı geçirmek üzere Afyonkarahisar'a çekildiler. Celâlîler mayıs ayına kadar pekâlâ kendilerinden bekleneceği üzere halkı yağmalamak suretiyle maişetlerini karşılayacaktı. Nitekim Karakaş'a dair bilgiyi de bu vakitlere tekabül eden ancak sonradan bölgeye gelen Handan Ağa'nın vesilesiyle Bolu'ya bağlı Mudurnu'nun kadısı Osman'ın Kızık Köyü'nde olup bitenleri payitahta yazdığı arzdan alıyoruz.

Kadı Osman'ın anlattıklarına göre Kızık Köyü sâkini Zülfikar isimli bir çavuş, Kütahya'daki Ahmed Paşa'dan izin alarak kırk-elli kadar sekban çıkarmış, zahire toplamak için köylerini yağmalayan eşkıya gruplarını birçok kez basmış, yakaladıkları arasında işe yarar olanları konuşturmak için esir alarak Ahmed Paşa'ya göndermiş ve geri kalanlarını da öldürerek köyünü ve çevresini savunmuştu. İl eri olduğu anlaşılan Zülfikar Çavuş, yine bir gün topraklarına dadanan bir birliği basmış, akabinde Kadioğlu isimli bölükbaşını ve bir emred oğlanını yakalamış, belli ki büyük balık yakaladığının farkındalığıyla konuşturmak üzere köyüne götürmüştü. Avusturya seferine giden Bolu sancakbeyinin yerine kaymakam olarak şehri yöneten, bir vakitler Bolu

---

ve Hafız Ahmed Paşa ile irtibatla kalarak Celâlîlerin üstesinden gelmek üzere orduya davet edilen Cezire, İmadiye, Eğil, Hazo ve Genç hakimlerine gönderilen mektup için: BOA, **A.DVN.** 10/13. Palu hakimine gönderilen hüküm için: BOA, **A.DVN.** 13/50. Mihrani hakimine gönderilen hüküm için: BOA, **A.DVN.** 13/51. Revan eyaleti mutasarrıfı Seyyid Mehmed Paşa'ya gönderilen hüküm için: BOA, **A.DVN.** 13/55. Celâlîlerin Konya'ya gitme ihtimali bulunduğundan Hafız Ahmed Paşa ile haberleşerek böyle bir durumda Karaman muhafazası dair sâbık Trablusşam beylerbeyi Mustafa Paşa'ya gönderilen hüküm için: BOA, **A.DVN.** 10/39 Bursa'dan Hafız Ahmed Paşa'ya altmış kantar barut gönderilmesine dair: BOA, **A.DVN.MHM.d.** 74/1, 309. sayfa, 652. hüküm. (4 Cemaziyelahir 1011 | 19 Kasım 1602)

¹³ Akdağ, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası**, 375.

¹⁴ BOA, **A.DVN.MHM.d.** 74/1, 316. sayfa, 671. hüküm. (17 Cemaziyelevvel 1011 | 2 Kasım 1602)

¹⁵ Akdağ, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası**, 376.

sancakbeyliği yapmış Mehmed Bey, Zülfikar'a "*Celâli [ile] sulh olduktan sonra sen katl-i nefs eyledin*" diyerek evini basmış, öğle vakti herkesin gözü önünde hayvanlarını ve mallarını yağmalatmış, Zülfikâr'ı ve esir aldığı Kadioğlu'nu alarak Bolu'ya götürmüştü. Belli ki Zülfikar'ın peşinden gidenler, esir Celâlîleri geri istediğinde "*kaçırdık yine celâliye*" diye bir cevap veren Mehmed Bey, halk arasındaki tevatüre göre de yanında götürdüğü Celâli bölükbaşı Kadioğlu'nu serbest bırakmış üstüne üstlük eline kılıcı bizzat vererek Zülfikar'ı nasıl istersen öyle katlet demiş, Kadioğlu da türlü işkencelerle Zülfikar Çavuş'u katletmiş, gövdesinden ayırdığı başı ve kolunu "*Celâli Karakaş'a armağan iletürüm*" diyerek atına atlayıp gitmiş. Acımasızca katledilen Zülfikar Çavuş'un mallarının su içinde, oğlunun hâlâ Bolu'da bulunduğunu söyleyen Kadı Osman, Bolu Beyi Mehmed ile Karakaş'ın müttefik olduğunun halk arasında dillendirildiğini fakat korkularından konuşamadıklarını arz etti.¹⁶

Öyle görünüyor ki Celâlîlere hali hazırda Afyon ve Kütahya çevresi yetmiyordu. İlgili bahis gelince vahim neticesine değineceğim ancak şimdilik belirtmek gerekir ki bu havalinin reayası Celâlîlerin konaklamasına çoktan güç yetiremeyip "*celâ-yı vatan*"¹⁷ etmiş, belli ki dişe dokunur şeyler çoktan yağmalanmıştı. Bu sebeple olsa gerek Karakaş'a bağlı sekbanlar o vakitler tâlî yol olmaktan çıkıp Ankara'ya giden kervanlar için işlek bir güzergâh hâline gelen Mudurnu dolaylarını gözlerine kestirmişti.¹⁸ Ahalinin iddiasına itibar edersek Karakaş'ın Mudurnu tercihinde Bolu sancakbeyi ile ittifakının rol oynadığı söylenebilir. Lakin bu ittifakın neliğini tespit etmek güçtür, yine de zamanın ruhuna uygun makul bir zemin kurgulanabilir. Evvela ikilinin geçmişten gelen bir tanışıklıktan ziyade Karakaş'ın emrinde bulunan bölükbaşı Kadioğlu'nun esir düşmesinden sonra irtibatın kurulmuş olması daha olasıdır. Çünkü Mehmed Bey, Gelibolulu Mustafa Âli tarafından kadim padişaha/hükümdara toz konduramama retorikleriyle, rüşvet gibi kötü bir uygulamayı tarihî kin duygusuyla Osmanlı sarayına getirdiği iddia edilen İsfendiyaroglu Şemsi

¹⁶ İbnülemin tasnifindeki bu arzı ilk kez kullanan ve transkripsiyonunu yapan Mustafa Akdağ'dır: Akdağ, **Türk Halkının Dirlilik ve Düzenlik Kavgası**, s. 395. Belgenin yeni künyesi ise şudur: BOA, **İE. DH.** 5/427. (Evail-i zilhicce 1011 | 12-21 Mayıs 1603)

¹⁷ Suraiya Faroqi, ahalinin yerini yurdunu terk etmesine dair söylemini İstanbul'a bir meydan okuma olarak değerlendirir. "Political Activity among Ottoman Taxpayers and the Problem of Sultanate Legitimation (1570-1650)" **Journal of the Economic and Social History of the Orient**, XXXIV. Cilt, 1992, s. 27-29.

¹⁸ Franz Taeschner, **Osmanlı Kaynaklarına Göre Anadolu Yolu Ağı**, çev. Nilüfer Epçeli, ed. Yücel Öztürk, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2010, s. 232-233.

Paşa'nın¹⁹ trajikomik bir şekilde öz yeğenidir, yani kendisi Katıracı'nın incelediği üzere 1460-1596 yılları arasında Bolu'yu belirli aralıklarla altmış üç yıl kadar idare eden İsfendiyaroglu ailesinin bir üyesidir.²⁰ Demem o ki, yerel bir ailenin mensubu bir yönetici olan Mehmed Bey'in Karakaş ile bir geçmişinin olması pek mümkün gözükmemektedir. Bu sebeple ittifaktan daha çok Karakaş'ın "akçe/mâl kuvvetiyle"²¹ yani rüşvet ile Kadioğlu'nu kurtardığıdır, akabinde ise bir bilgi kırıntısına istinaden alışverişlerini devam ettirmiş olmaları yine ihtimal dahilindedir.²²

¹⁹ Cornell Fleischer, **Tarihçi Mustafa Âli: Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati**, çev. Ayla Ortaç, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, s. 73. Günhan Börekçi, **Factions And Favorites at the Courts of Sultan Ahmed I (r. 1603-17) and his Immediate Predecessors**, The Ohio State University, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2010, s. 159-170.

²⁰ Ümit Katıracı, "15. ve 16. Yüzyıllarda Bolu Sancakbeyleri", **Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 55. sayı, 2022, s. 100.

²¹ İmparatorluğun çeşitli yerlerinde eşkıya(lar)nın yakalanıp yargılanması gerektiğine dair emir(ler) çıkmasına rağmen bunların kendisini veya bir yakını vesikalarda geçtiği üzere "akçe/mâl kuvveti" ile kurtarması yaygın bir olgudur. Çok sayıda örnek vardır, bazıları için: "...şer'le hâkkından gelinmek fermân olmuşken akçe kuvvetiyle hâlâs olub..." (BOA, **A.DVN.MHM.d.** 73 - 368. sayfa, 805. hüküm (29 Şevval 1003 | 7 Temmuz 1595) "...Tuzla karyesi re'âyâsına dahî zulm etmekle asılması için emir çıkmışken mâl kuvvetiyle kurtulup..." (BOA, **A.DVN.MHM.d.** 73, 104. sayfa, 237. hüküm.) Akçe/mâl kuvveti bilgisi verilmeden de bu minvalde düşündürten bilgiye ulaşmak mümkündür, Kastamonu beyine gönderilen bir hükümde: "...defâ'atle hakkında gelinmek için evâmîr-i şerîfe vârid olmuş iken eh-i orf mâni' olmağla hakkında gelinmeyüb..." (BOA, **A.DVN.MHM.d.** 75, 147. sayfa, 277. hüküm, 23 Zilkade 1013 | 12 Nisan 1605) Hakkında çok sayıda hüküm çıkan Atina'da mukîm "Celâlî Sultan Mustafa'yı Kapudan Paşa serbest bıraktığı için sert bir dille azarlanmış ve "...imdi zikr olunan şâkinin ölüsün ve[ya] dirisin senden taleb iderüm" denilmişti. (BOA, **A.DVN.MHM.ZYL.d.** 8, 188. sayfa, 1043.hüküm. 8 Şevval 1016 | 26 Ocak 1608)

²² Yorgi veled Poşko isimli Leh tüccar, Ankara mahkemesinde ifade ettiği üzere 1601-2 yılında mütekaid Bolu sancakbeyi Mustafa'ya dört yüz seksen bin kuruş akçeye Ankara tiftiğinden yapılmış "on iki yük sof ki yirmi dört tahta olur" teslim etmişti. Birazdan göreceğimiz tüccarların ellerinden malların alınması örneği ve Ankara ısrarının meseleye dahil olmasıyla Karakaş, Ankara, Bolu sancakbeyi üçgenini zayıf da olsa ticaret, kaçak mal üzerinden kurgulamak mümkündür. (Özer Ergenç, **Şehir, Toplum, Devlet: Osmanlı Tarihi Yazıları**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2013, s. 159) Karayazıcı'nın adamlarından Tellal Mehmed ve Canik beyinin oğlu arasındaki ticaretin fâş olduğuna dair bir bilgi mevcuttur: "Yazıcı nâm müfşid adamlarından Tellal Mehmed dimekle ma'ruf şakî bir nice seped esbâb ve nükûd ile Samsun'a gelüb esbâbın gemiye koyub bu cânibe gelmek üzere iken Canik beği olan Keyvân Beğin oğlu Osmân Çavuş mezkûr Tellal Mehmed'in sepedlerin ve esbâb ve nükûdun gemiden çıkarub evine götürüb mezbûr Tellâl Mehmed ile Pehlivân nâmında bir yoldaş[ın] bi'l-fi'il mezbûr Osman Çavuş'un evinde oldukları istimâ' olunmağla mezbûr Osmân Çavuş ve Tellal Mehmed ve Pehlivân nâm yoldaş kayd u bend ile..." (BOA, **A.DVN.MHM.d.** 74/1, 111. sayfa, 236. hüküm, 111. sayfa, 236. hüküm. 18 Cemaziyevvel 1010 | 14 Kasım 1601)

Uzun süredir şiddet olaylarının bitmek bilmediği Bolu ve çevresi belli ki İstanbul'un dikkatini çekmekteydi. Köroğlu'nun ortaya çıktığı bu topraklarda reayaya türlü zulümler eden altı bölük halkı dahil olmak üzere her kim eşkıyalık ediyorsa teftiş etmek ve gerekirse derhal ortadan kaldırmak üzere görevlendirilen Sol Ulufeciler Ağası Handan Ağa, Bolu'ya geçmişti. Handan Ağa, ayrı ayrı Geyve, Çaka, Dört Divân, Gerece, Yenice Taraklu kadılarına sorumlulukları altındaki kazaların ahvâlini İstanbul'a ilettirdi. İşte Mudurnu Kadısı Osman'ın işbu arzı belli ki diğer kadıların arzlariyle birlikte bizzat Handan Ağa tarafından İstanbul'a getirildi. Akabinde Osman'ın arzı daha kısa ve okunaklı bir biçimde telhis halinde sunuldu. Bu telhisteki “*eşkıyâ teftîşine gönderilen Bölük Ağası Handân Ağa kulları dahî mezkûr Bolı beyinin isyân ve fesâddan i'lâm eylemiştir*” cümlesinden de görüldüğü üzere Handan Ağa kendisi ayrı bir rapor hazırladığı gibi bizzat meseleyi Sultan'a şifahen aktarmıştı.²³ Handan Ağa, bu raporunda Karakaş'ın adını geçirmese de Mehmed Bey için “*dimağî fesadda*” tabirini kullanarak kendisinin Zülfikar Çavuş'un öldürülmesine sebep olduğunu açıkça ifade etti.²⁴

Mudurnu halkının söyledikleri, kadının ifadesi, bölgeye gönderilmiş bir müfettişin ikrarı ve son olarak Zülfikar Çavuş'un çocuklarının saraya gelerek tazallümde bulunması, Karakaş ile iş birliği yapan ve kapusunda halkın üstüne devre çıkan askerler²⁵ besleyen Mehmed Bey'e Akdağ'ın altını çizdiği üzere hiçbir ceza vermediği gibi Bolu sancakbeyliği yine kendisine tevdi edildi.²⁶ Birinci bölümde ifade ettiğim üzere mübalağa vergiler toplamak üzere devre çıkma uygulaması neredeyse her yerde görülen bir uygulamaydı. Bu sebeple Mehmed Bey'in görevden alınmak

²³ BOA, İE. DH. 5/427/4

²⁴ “*Mukaddemâ Bolu sancağı beyi olan Mehmed Bey evza [u] etvarına takayyüd lazımdır, zîrâ dimağî fesâdda idüğünde şübhe yokdur. nefis-i Bolu'da hâlâ zuhur bulân eşkıyânın vücûduna ve zuhûruna illet-i müstakille olduğundan mâ'adâ Dergâh-ı Âlî Çavuşlarından Zülfikar Çavuş nâm bir mün'im çavuşun katline sebep olmuştur.*” (BOA, İE. DH. 5/427/7)

²⁵ Bu zorba sipahiler içerisindeki Mustafa b. Abdullah'ın Mısır müteferrikalarından olduğunu tespit eden Handan Ağa'ya halk şu sözleri söylemiş: “*Bolu'nun muķâta'ât bâkâyâ tahsiline emr-i şerîf alup vilâyet-i mezbûre[ye] varub ol derece re'âyâ ve berâyâyâ zulm-i azîm itmiştir ki, eğer vilâyetimize Celâlî gelmiş olaydı bize bu mikdâr zulm u te'addî itmezdi...*” (BOA, İE. DH. 5/427/4)

²⁶ Kuvvetle muhtemel Akdağ'ın gördüğü ancak atıf yapmadığı, Mehmed Bey'e gönderilen hayli çarpıcı bir hüküm vardır. Hükümde Celâlî Hüseyin ve Yıldızlı İbrahim'in Bolu'ya gelip türlü eşkıyalıklar yaptığı, Mehmed Bey'in de bunları def etmek için “*Düzce Bazar'a*” gidip “*beş-altı yüz mikdârı sekbân ve bin mikdârı sûhte tedârik etmek üzere*” olduğu belirtildi. “*livâ-i mezbûr yine sana mukarrer kılınub*” bilgisi verildikten sonra sekbân toplanması bir şekilde hoş görülebilirdi ancak mütemadiyen suhtelerin silah bırakmasını salık veren hükümet, Mehmed Bey'in suhte toplamasına itiraz etmedi. (BOA, A.DVN.MHM.d. 75, 296. sayfa, 631. hüküm. 21 Ramazan 1013 | 10 Şubat 1605.)

yerine Handan Ağa, kendisine dikkat edilmesi gerektiğini ifade etmişti. Karakaş bahsine gelirsek Mehmed Bey'in Zülfikar Çavuş'a Celâlîler ile barış yapıldıktan sonra sen bu cinayeti işledin ifadesinde bulunması önemlidir. Keza Osman'ın arzı mayıs ayı itibarıyla Deli Hasan'ın affedilerek Bosna beylerbeyi titriyle sefere çağrıldığı zamana tekabül eder. Öyle görülüyor ki, meselenin zamanlaması ve gerekçesi İstanbul için hayli nazikti. Ne Karakaş'ın peşine düşen ne de Mehmed Bey'e bir yaptırım uygulayan hükümet, meseleyi eşeleyerek arı kovanına çomak sokmak gibi bir işe kalkışmadı. Keza Osman'ın arzından oluşturulan telhise “şer'le mü'ekked emr-i şerîf buyruldu” notunu düşen Celâlî siyasetinin mimarı veziriazam Yemişçi Hasan Paşa'dan başkası değildi.

2.2. “Karakaş Fetreti”

“Gharaghash (Karakaş), Deli-Nasib, Eola Seghmaz (Yola Sıkma), T'angri T'animaz (Tanrı-Tanımaz). Gokapakhan Chép'lakh (Gökaba-khan Çeplak), K'easak'eas (Kıyasıyas), K'rlu (Kırlu), Gharasahit (Kara Sa'id), and Aghajanpiri (Ağa Canpiri) were all Celalis ... did not settle down in one place, but were marauders and ravaged the land. When ever they heard of a settlement, they would hurry to reach it, plunder it, empty it and put to flames what could not be demolished.”²⁷

Detaylarını bir sonraki bölümde ele alacağım ancak peşinen burada belirtmeliyim ki Yemişçi'nin iktidarındaki hükümetin Celâlî siyaseti daha en başında dumura uğradı. Zira Deli Hasan öncülüğündeki Celâlîler, “affa mahzar” olduktan sonra Osmanlı ordularına katılmak üzere Gelibolu'dan karşıya geçtiklerinde Karakaş karşı kıyıya intikal etmedi. Gelibolu'ya gelmesine rağmen bir mansıp elde edemediğinden veya elde ettiği muhtemel bir sancakbeyliği kendisine az geldiğinden veya kafasına yatmayan hususlar olacak ki Karakaş, adeta köprüden önceki son çıkışı kullandı. Rüstem'in affedildikten kısa bir süre sonra öldürülmesinin üzerinden pek bir vakit geçmemesi, Karakaş'ın bu kararında önemli olabilir, ancak esas gerekçelendirmeyi birazdan yapacağım. Nihayetinde gerisin geriye Anadolu'ya dönen Karakaş bu hareketiyle tabiri caizse Osmanlı radarına takıldı.²⁸ Hükümet, Bursa'da Anadolu muhafazasında bulunan, vezirliğe

²⁷ Arakel'el of Tabriz, **Book of History (Arak'el Dawrizhets'i, Girk' patmut'eants')**, haz. George A. Bournoutian, California: Mazda Publishers, 2010, s. 92. Bu kroniği benimle paylaşan Ali Aydın Karamustafa'ya müteşekkirim.

²⁸ “Karakaş bölükbaşı didikleri kallâş Gelibolu'dan döndi ve Anatoli'da kaldı.” (Peçuylu İbrahim Efendi, **Târîh-i Peçevi**, II. Cilt, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1283, s. 270.)

yükselterek Celâlî serdarı olarak atadığı Nuh Paşa'yı Karakaş'ı ortadan kaldırmak üzere görevlendirdi.²⁹

Karakaş, biraz geç tarihli bir belgeden öğrenebildiğimiz kadarıyla öyle görünüyor ki Gelibolu'dan ilk önce Kütahya'ya geçmişti. Eski Anadolu beylerbeyi Mustafa Paşa, İstanbul'a gelmesiyle sunduğu arzda ifade ettiğine göre Kütahya'da altı bölük halkından olan Mehmed'in vilayeti gereği gibi koruyup kolladığı hatta "*Karakaş geldikde hüsn-i vechile def*" ettiğini ifade etmişti. Bu sebeple yeni bir beylerbeyi atanana kadar Mehmed'in müsellim olarak atanmasını rica etmişti.³⁰ Mehmed'in Karakaş'ı klişe ve muğlak bir şekilde bahsedildiği üzere güzel bir yol ile uzaklaştırması, Kütahya halkı için tamamen rahatlama anlamına gelmiyordu. Öyle görünüyor ki Mehmed, Karakaş'a haraç vermişti. Bu sebeple Mehmed'in verdiği bu parayı yine halktan tahsil etmesi içten bile değildir.³¹

Karakaş'ın geriye döner dönmez hızla Ankara'ya yönelmesi bir plana işaret eder. Nitekim Bacı ve Yörük kazalarındaki bir grup insan ve ulema tarafından Ankara ve havalisinin ahvâline dair İstanbul'a sunulan iki arz, Karakaş'ın aslında bu bölgede çoktan organize olduğunu gösteren bilgiler ihtiva etmektedir. Celâlîlerin Gelibolu'ya intikali 1603 yılının mayıs ayının başında gerçekleşmiş iken Kütahya'da vakit geçirmesine rağmen ilgili belgelerden birinin zilhicce/haziran ayına tekabül etmesi bu hazırlığı açıkça gösterir. Bu sebeple Karakaş'ın karar değiştirerek Anadolu'ya dönmesindeki saiklerinden en azından biri belirgin hâle gelir. Karakaş, Deli Hasan ve ardındaki yığının Anadolu'yu terk etmesiyle belli ki kurduğu ağ sayesinde gözüne kestirdiği,

---

²⁹ "*Ve yine ol evânda, ya 'ni mâh-ı mezbûrun on yedinci gününde bi'l-fi'l Anadolu beğlerbeğisi olub Bursa muhafazasında olan Nuh Paşa'ya haslar tevcîhi ile vezâret virilüb, bir mikdâr yeniçeri ve kapıkulundan ve iki aşığa-bölük ağaları ile ta'yîn olunub Celâlî Hasan Paşa'dan ayrılıb kalan Karakaş nâm evbâşın def' ü ref'i için serdâr kılındı.*" (Mehmed b. Mehmed er-Rûmî, **Nuhbetü't-Tevârih Ve'l-Ahbâr'ı ve Târîh-i Âl-i Osman'ı (Metinleri, Tahlilleri)**, haz. Abdurrahman Sağırlı, İstanbul Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: 2000, s. 542-543.) Ruûs kaydı için: BOA, **MAD.d** 18155, s. 128. (22 Zilkade 1011 | 3 Mayıs 1603) Akt. **Osmanlı Tarihine Âid Belgeler Telhîsler**, haz. Cengiz Orhonlu, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul: 1970, s. 46.

³⁰ BOA, **KK.** 70, s. 210.

³¹ Voyvodaların, kadınların şehri Celâlîlerden haraç vermek suretiyle koruduktan sonra verdiği parayı halktan çıkardığı vakidir: "... sizin için Celâlî'ye on beş bin akçe virdüm deyu fukarâdan cem' idüb..." (BOA, **A.DVN.MHM.d.** 75, 63. sayfa 98. hüküm. 5 Zilhicce 1013 | 24 Nisan 1605.) "...Kara Sinan nâm naib vilâyet fukarâsına ben sizin için mehâyif müfettişine küllî akçe virdüm deyu fuzûlî karye be karye gezüb..." (BOA, **A.DVN.MHM.d.** 75, 91. sayfa, 156. hüküm. 4 Şevval 1013 | 23 Şubat 1605.)

güvenlikten yoksun Ankara başta olmak üzere Orta Anadolu’da istediği gibi at koşturabilecek ve büyük kazançlarla birlikte birazdan işaret edeceğim emeline ulaşabilecektir.

Kütahya’dan sonra Afyonkarahisar’a oradan Ankara’ya kısa sürede geçen Karakaş, Ankara’yı kuşattı.³² Timur’dan bu yana ilk defa bir muhasaraya maruz kalan Ankara’nın kapılarına dayanan Karakaş, bu kuşatmayı yalnızca kendisine bağlı bölükbaşları ve sekbanları ile değil, öte taraftan öyle görünüyor ki vaktiyle Orta Anadolu’ya yerleştirilen, kuvvetle muhtemel Haymana’da mukim, Lek Ekradı’ndan bir aşireti³³ saflarına katarak Ankara kalesi dışındaki kazaları kasıp kavurmaya başladı. Arzda aktarıldığına göre “beş yüzden ziyâde evleri” ile Ankara’nın Bacı ve Yörük kazalarına gelen bu Lek aşireti, kendileri gibi aynı hayat tarzı süren göçebelere ve ahaliye Karakaş’ın yönlendirmesiyle saldırdı.³⁴ Amasya ulemasının da imzasının olduğu mahzarda aktarılanlara göre Yörükân-ı Ankara ve Bacı kazasında bunlar karye karye büyük bir yağmaya giriştiler ve çocuklar dahil olmak üzere epey insanı katlettiler.

Belli ki Karakaş ve ona bağlı birliklerin geri çekilmesiyle malları yağmalanan ve yakınları öldürülen insanlar mahkemeye başvurdu. Bunu haber alan Karakaş önderliğindeki Celâlîler ise tekrardan saldırıya geçerek birçok insanı öldürdüler.³⁵ Halkın bir şekilde İstanbul’a sesini

³² “*Bigâtdan bir tâyîfeye re’is olan Karakaş nâm şahs Karâhisâr-ı Sâhib cânibinden kalkub Yörükân-ı Ankara ve Bacı kazâlarından geçüb mahrûse-i Ankarayı muhâsara eyleyüb...*” (BOA. A.DVN. 15/6 Evâhır-ı Zilhicce 1011 | 31 Mayıs – 10 Haziran 1603.)

³³ Mohammad Reza Hamzeh’ee, “Lak Tribe”, **Encyclopædia Iranica**, online edition, 2015. Bu hususta kendisine danıştığım Doç. Dr. Vural Genç, Leklerin Osmanlı-Safevî muharebelerinden sonra Anadolu içlerine iskân edilen aşiretlerden biri olduğunu düşünür. 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra tespit edebildiğim kadarıyla kendilerinin yapmış olduğu eşkıyalıklar sebebiyle çıkan hükümlerde hitap edilen yerler Adana, Maraş ve Haymana’dır. 1578 tarihli Adana beyine ve Kilis kadısına gönderilen hükümde aktarıldığına göre “*avâriz-ı hümayundan Haymana Mukâta’asına tâbi’ Cemâ’at-i Lek’den Hüseyin Kethüda*” kendi cemaatinden kırk bir kişinin eşkıyalık yaptığı ve şer’e uymadığı bildirir. BOA, A.DVN.MHM.d. 35, 375. sayfa, 954. hüküm. (17 Ramazan 986 | 17 Kasım 1578.) Leklerin geçmişi ve nelîği meselemiz olmamakla beraber belirtmek gerekir ki “*Lek Ekrâdî*” bir etnisiteye tekabül etmeyip konfere yapısıyla içerisinde Kürt ve Türkmen aşiretlerini barındırıyordu. Bknz: Yusuf Halaçoğlu, “Osmanlı Belgelerine Göre Türk-Etrâk, Kürd-Ekrâd Kelimeleri Üzerine Bir Değerlendirme”, 60. Cilt, **Belleten**, 1996, s. 144.

³⁴ “*...hâlâ re’is olan Karakaş nâm şahs Karahisâr-ı Sâhib cânibinden kalkub mahrûse-i Ankara’yı muhâsara eyleyüb cenk ü kitâl üzere iken şahsı mezbûrın akabinden Ekrâd tâyîfesinden Lek dimekle ma’rûf aşîret beş yüzden ziyâde evleri ile zuhûr idüb biz şahs-ı merkûma tâbi’ yüz deyu Yörükân-ı Ankara ve Bacı kazâlarında vâkı’ karyelere gelüb her bir karyenin esbâb [ve] erzâkını nehb [ü] gâret...*” (BOA. A.DVN. 15/13.)

³⁵ “*...nice nüfûs-ı katl eyleyüb ahâlî-i mezbûreden esbâbî gâret olanlar esbâblarını ve maktul olanların evliyâsı cem’ olub kâtillerinden — mahâl müteveccih olan nesneyi taleb içün da ‘vet-i şer’e vardıklarında*

duyurmasına engel olamayan Karakaş, öyle görünüyor ki İstanbul'un hemen öfke oklarını çekmemek ve suyu bulandırmak adına, şikayetçileri kendisine tabi olan kadılar vasıtasıyla³⁶ iftira ve türlü suç isnat etmek suretiyle emirler çıkarmak gayretine girdi. Fakat her şeyin farkında olan ulema bu duruma işaret ederek merkezi haberdar ettiler.³⁷

Bu vakıa yalnızca ehl-i örfün değil, kadı kısmının da Celâlîlerin tahakkümünde Anadolu'da varlıklarını idame ettirirken ne denli işin içerisinde olduğunun bir örneğini gösterir.³⁸

tâyife-i mezbûre ahâli-i merkûmenün üzerlerine alet-i harble tekrâr hücum eyleyüb nice nüfûs dâhî katl eyledüklerinden mâ'ada..." (BOA, A.DVN. 15/6.)

³⁶ Yalnızca Karakaş değil, Karayazıcı dahil olmak üzere diğer Celâlîlerin kadılar ile iş birliği yaptığına dair bilgiler vardır. İftira/gammaz hakikaten söz konusu mudur bilinmez lakin Kastamonu kadısı Mustafa, kadı Kıyâmî'nin Yazıcı ile iş birliği içerisinde olmasına mukabil idam fermanı çıkması üzerine Kıyâmî'nin masum olduğu ve iftiraya uğradığını dile getirir. (BOA, A.DVN. 13/26.) Bir diğer vakıada Karayazıcı'nın Kadı Muhammed ile iş birliğinden doğrudan bahsedilmekle birlikte Kadı Muhammed'in Karayazıcı Çorum'da iken yedi-sekiz ay yanında olup on yedi adam yazdırdığı -bölük mü sekban mı meçhul- ve bir başka kadı olan Mehmed'i Celâlîlere işkence ettirdiği, Celâlîlerin ahaliye zorla kendilerine helva ve çörek pişirttikleri de hükümdeki bilgiler arasındadır. (BOA, A.DVN.MHM.d. 74/1, 48. sayfa, 85. hüküm. 10 Rebiülahir 1010 | 8 Ekim 1601) Bir diğer örnekte ise Çankırı'ya bağlı Çerkeş kadısı Yakub'un Celâlî Gurguroğlu'na çalıştığı görülür. Öyle ki kendisi şehir Gurguroğlu'na verildiğine dair sahte emir dahi çıkarmıştı. (BOA, KK. 70, s. 468.) Son ve önemli husus ise Karayazıcı'nın Şeyhülislam Sunullah Efendi'nin yeğeni Çorum kadısı "Çelebi Kadı" (belki de Kadı Muhammed) aracılığıyla affedilmesidir. İlk kerte de Hasanbeyzâde bu bilgiyi aktarırken amiri Yemişçi'nin rakibi Sunullah Efendi'yi çamura bulama girişimi olarak düşünülebilir. Lakin Karayazıcı'nın bir mektubunda Sunullah Efendi'nin aracılığını dile getirmesi bunun bir iftira olmadığını gösterir. (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan, 1943, vr. 69a.)

³⁷ "...hevâlarına tâbi 'kādılar olub ahâli-i mezbûr tekrâr rencide etmek için bir tarikle emr-i şerif ihrâcına hufyeten adem gönderüb ve hadd-ı zâtında tâyife-i mezbûr minvâl-i meşrûh üzere fesâd eyledikleri sıkâtden cemm-i gafîr ahbârıyla ma'lûmumuz olmağın tâyife-i mezbûr anun gibi bir tarikle emr-i şerif ihrâc eylediklerinde hilâf-ı şer' ve kânûn ahâli-i mezbûre rencide..." (BOA, A.DVN. 15/6)

Emellerine karışan kişi veya kişileri iftira/gammaz ile ortadan kaldırmaya dair benzer bağlamda bir örnek verilebilir. Mesela Kastamonu'da Pehlivan Mehmed isimli şahıs "Polat kâdısı oğlu ve Çelebi kâdı nâm Celâlîler"e karşı çok kez savaşmış. Ancak "sipâh ve yeniçeri nâmına" olan bazı kimseler Mehmed'i şark serdarı Cigalazade'ye şikâyet etmişti. İsdâr ettiği hükümle İstanbul, halkın uyarısıyla şayet Cigalazade, Mehmed hakkında olumsuz bir karar verirse bunun makbul olmayacağını kesin bir dille belirtir. (BOA, A.DVN.MHM.d. 75, 79. sayfa, 131. hüküm. 29 Ramazan 1013 | 18 Şubat 1605) 20 Zilhicce 1016 | 6 Nisan 1608 tarihinde dahi Pehlivan'ın haksız yere alıkonulmaması için Kastamonu kadılarına hüküm gönderilmişti: BOA, A.DVN.MHM.d. 76, 314. hüküm.

³⁸ Rum eyaletine gönderildiği üzere belli ki devre çıkan kapu birlikleri gibi şiddet saçan kadıların "elleri altında yigirmişer ve otuzar atlular" bulundurduğu gibi "subaşıya akçe virdünüz, bana da virün" diyen, ihtiyaca mukabil çağrıldığında "ayak teri deyu üçer dörder bin akçe" haraç alarak soygunculuğu başka bir boyuta taşıyan kadı gibi birçok örnek vardır. İki meseledeki vakıaların sırasıyla künyeleri şunlardır: (BOA, A.DVN.MHM.d. 74, 79. sayfa, 283. hüküm. 18 Safer 1005 | 11 Ekim 1596) (BOA, A.DVN.MHM.d. 73, 74. sayfa, 172. hüküm. 4 Şevvâl 1003 | 12 Haziran 1595) Ayrıca kadıların sancakbeyi ile ittifak hâlinde

Aslında beylerbeyi veya sancakbeyi düzeyindeki yöneticilerin, geniş çaplı soygunlarının yankı bulmasını İstanbul'da idame ettirdiği *kapı kethüdası* vasıtasıyla engellemesi bilinen bir yöntemdir.³⁹ Karakaş ve onun gibiler ise yapıp ettiklerini İstanbul'a duyurmamak ve haliyle hedef hâline gelmemek için meseleyi olay mahallinde çözmeye gayret ediyordu. Celâflilerin sistematik soygun ve tacizlerine karşı ahalinin bulundukları yerleri terk etmelerinin sebeplerinden biri de budur. Karakaş ve onun gibiler bir kere istediklerini elde ettikten sonra tamamen geri çekilmiyorlar, adeta bölgeyi işgal ediyorlardı. Mütemediyen maruz kaldıkları saldırılara mukavemet edemedikleri yetmezmiş gibi seslerini duyurabilecekleri aygıt da halkın elinden alınmış bulunuyordu.⁴⁰ Bu sebeple Bacı kadısı ve Yörükân-ı Ankara kadısının yanı sıra Amasya

---

reayadan mübalağa akçeler toplaması vaki idi. “Kastamonu’da sâkin olan Abdurrahman nâm kâdî dâyıma sancağibeği ile ittifak idüb fukarâdan nice pek akçelerin aldırub zulm u ta’addisinin nihâyeti olmaduğun i’lâm itdikleri ecilden mezbûr kâdî asitâne-i sa’âdetime gönderilmek emr idub...” (BOA, A.DVN.MHM.d. 73, 471. sayfa, 1039. hüküm 13 Ramazan 1003 | 22 Mayıs 1595)

Doğrudan Celâli/eşkıya ile kol kola gezen bazı kadı örnekleri için bkz: “...livâ-i mezbûrda sâkin Abdulfettah nâm kadî ve hâtibi Mehmed ve karındâsı Mustafa ... ba’zı eşkiyâ ile ol makûle levendâtın önlerine düşüb karye be karye gezdirüb...” (BOA, A.DVN.MHM.d. 75, 204. sayfa, 426. hüküm. 30 Zilkade 1013 | 19 Nisan 1605)

“...bi’l-fi’l Eskişehir kâdısı olan şahs dahî zalemeden olup zikr olunan eşkiyâya tâbi’ olmağla...” (BOA, A.DVN.MHM.ZYL.d. 18, 166. varak, ikinci hüküm. (gurre-i Safer 1015 | 6-16 Haziran 1607)

“Bundan akdem Giresun kadısı olan Fazlullah ... bazı hevâsına tâbi’ eşkiyâ ve levendâta baş ve buğ olup...” (BOA, A.DVN.MHM.ZYL.d. 8, 193. sayfa, 1057. hüküm. Selh-i Receb 1016 | 22 Ekim 1607)

³⁹ Taşrada bulunan beylerbeyi, sancakbeyi gibi yöneticilerin rakip hiziplerin ayaklarını kaydırma girişimlerine karşı veya bu meselede olduğu gibi kapı kethüdası adı verilen temsilciler amirlerini aklamak için Osmanlı sarayında dört dönüyorlardı. “Much or sometimes everything depended on whether at some point the agent could intervene in this process...” (Pál Fodor, “Who Should Obtain the Castle of Pankota (1565)? Interest Groups and Self-Promotion in the Mid-Sixteenth-Century Ottoman Political Establishment”, *Turcica*, 31, 1999, s. 71-72.) Mesela veziriazam Kuyucu Murad Paşa, kendisini padişaha dolduran koalisyonu kapı kethüdası sayesinde öğrenmişti. Meseleyle doğrudan alakalı bir örnek vermek gerekirse de Seyfoğlu Yusuf’un Trablusşam’daki ölüm saçan yönetimini kapı kethüdası temize çektiği gibi kendisine hayat kurtaran bilgiler uçurabiliyordu. (**Târih-i Na’imâ (Ravzatü’l-Hüseyn Fî Hulâsati Ahbârî’l-Hâfikayn)**, II. Cilt, haz. Mehmet İpşirli, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007, s. 356 ve s. 500.) 18. yüzyıl özelinde meseleye bakmak için: Michael Nizri, “The Importance of the Kapı Kethüdası as a Communication Channel between the Center and the Provinces in the Ottoman Empire.” *Journal of the Social and Economic History of the Orient*, 59. sayı, 2016, 473-498.

⁴⁰ Dergah-ı Âli Çavuşlarından Hüsam Çavuş, şer’ e müracaat edenleri darp ettirdiğine dair: BOA. A.DVN. 10/62. Mahmud isimli eşkıya ve diğer tımarlı sipahilerin yapıp ettiklerinden sonra ahaliyi şikayetçi olmaması için yemin ettirdiğine dair: BOA, A.DVN.MHM.d. 75, 55. sayfa, 80. hüküm. (5 Zilhicce 1013 | 24 Nisan 1605) Gammazlık ve eşkıyalık yapan Hacı Mustafa, kendisini şikâyet edene “niçün kâdıya vardun şikayet eyledün” diyerek küfür edip bıçakla katletmeye çalışmış. Halkın engellemesiyle emeline ulaşamayan Hacı Mustafa, “serrâc şagirdi oldum, yakınlarda serrâc olub andan bölüğe çıkub sizinle bir

eski müftüleri olan İbrahim ve Ahmed'in mahzarda imzasını atanlardan olmaları ve Amasya'daki Sultan Bayezid Han medresesinden Müftü İbrahim Efendi'ye hitaben de emir yazılmasının istenmesi bu durumdan kaynaklansa gerektir. Zira Bacı ve Yörükân-ı Ankara kadıları kuvvetle muhtemel kendilerini Amasya'ya ancak atabilmişlerdi.⁴¹

Karakaş'ın ordusundaki sekbanların askerî tarzlarını ve ekipmanlarına dair bilgileri detaylıca bir sonraki bölümde aktaracağım. Burada belirtilmesi gereken husus bunların süvari oluşudur. Nitekim Karakaş ve ordusu, görece bolluk ve zenginlik yönünde aldıkları istihbarat ile olsa gerek, doğuya doğru çarpıcı bir hızla hareket etti. 12 Ağustos'ta Karakaş'ın Erzincan'a geldiğine dair haber, Vahanşen manastırında ibadet ile meşgul Kemahlı Rahip Grigor dahil olmak üzere bölge halkına ulaştı. Grigor'un yazdığına göre Kemah'da bulunan İkizpaşalı dediği iki yönetici, Murathanlı Ali Paşa, Mustafa Beğ ve Gümüşhane'de bulunan İbrahim Beğ, derhal bir araya gelerek Karakaş önderliğindeki Celâlî ordusuna gece baskını yapmak için plan yaptıysa da Karakaş, "*kartal süratiyle yaptıkları hücumla*" bunları bozguna uğrattı. Bunun üzerine gerideki ahali için tehlike çanları çalmaya başladı. Nitekim çok geçmeden Karakaş'ın Bayburt'a doğru harekete geçtiği haberi gelmişti. Grigor, bu habere inanmayanlar olduğu gibi bazılarının Yukarı-ova ahalisinin dağ ve ormanlara kaçtığını, kendisinin de manastırdaki keşişler ve bölge ahalisiyle birlikte Kantel vadisinin dağlık ve sık ormanlarına çekildiğini yazar. Aldıkları haberler ise kaçarak ne kadar iyi bir karar verdiklerini göstermekteydi zira Karakaş öncülüğündeki Celâlî ordusunun çekirge sürüsü ve sel gibi memleketlerini kapladıklarını, belli ki yeni hasat edilip henüz ambarlara konulmamış mahsulleri aldıklarını⁴², kalanları da sokaklara döktüklerini ve evlerini yaktıklarını

---

hoşça söyleşelim" diyerek halkı tehdit etmekteydi. BOA, A.DVN.MHM.d. 75, 78. sayfa, 130. hüküm. (4 Şevval 1013 | 23 Şubat 1605)

⁴¹ Bu şekilde farklı şehirlere kaçarak sesini duyurabilenlere rastlamak mümkündür. Mesela Celâlîlerin yoğun olduğu yerlerden biri olan İçel'de bazıları dağlarda açlıktan telef olurken bazıları seslerini duyurabilmek için Bursa'ya kaçabilmişti. Bursa uleması bu durumu İstanbul'a mahzarla bildirdi: "...ehl-i İslâmdan firâr eyleyenden ekserî dağlarda açlıktan helâk olub ve nicesi celâ-yı vatan idüb ve nicesi Burusa'ya gelüb hâlleri ma'lûmumuz oldu." (BOA. A.DVN. 11/94.)

⁴² "*İmparatorluğun Akdeniz merkez bölgesi neredeyse tamamen kışlık buğday ve arpanın yılda bir seferlik hasadına dayalıydı...*" (Sam White, **Osmanlı'da İsyân İklimi: Erken Modern Dönemde Celâlî İsyânları**, çev. Nurettin Elhüseyni, Alfa Yayınları, İstanbul: 2011, s. 286) bu bilgi göz önünde bulundurulduğunda verilen hasarın ne denli büyük olduğu tahmin edilebilir.

duydular. Ancak Ankara’da olduğu gibi Celâlîler kaleyi aşamadığı için şehre giremediler. Yine de kale içerisindeki halk kendilerini rahat bırakmaları karşılığında dört bin kuruş verdi.⁴³

Karakaş Karayazıcı’nın aksine⁴⁴ belli ki kale aşacak teçhizata, kaynağa sahip değildi, kaldı ki süvari yapıları gereği bu pek mümkün değildi. Ancak Karakaş bunun farkında olsa bile varoşları yakıp yıkıp kale/shehir kuşatmasına girişmesi büyük bir terör ortamı yaratıyor, haliyle halk, askeri olarak başa çıkamayacaklarını ve yardımın gelmeyeceğini bildiği için haraç vermek suretiyle başlarından def etmeyi seçiyordu, bu da Celâlîlere büyük kazanç sağlıyordu.⁴⁵ Ankara halkının Deli Hasan’a seksen bin kuruş gibi muazzam bir haraç verdiğiinden bahsetmiştim. Karakaş da yine benzer bir miktarda haraç kopartabileceğini düşünmüş olsa gerek ki, ordusuyla Ankara önlerinde tekrar belirdi. Ancak bu işin kısa vadeli boyutu olmalıydı.

Faroqhi’nin Çin’deki “*asker-eşkîya*” modelini Celâlîlere monte ettiği makalesinde⁴⁶ ifade ettiği üzere yerel eşkıyaların kırsaldaki faaliyetlerinin aksine “*askerileşmiş haydut çeteleri*”, kentlere ve kasabalara saldırıyordu. Karakaş’ın Ankara’da, Taval Halil’in Larendede’de⁴⁷, Taval

⁴³ Hrand D. Andreasyan, “Bir Ermeni Kaynağına Göre Celâlî İsyanları”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, XIII. Cilt, XVII-XVIII. Sayı, 1963 s. 37.

⁴⁴ Tokat kadısının ifadeleri: “...Yazıcı zâlim ... şimdiki hâlde aşğa kal’eyi dahi elbette aluram deyü muhâsara etmişdür, top ve tüfeng atmakdan ferâgat edüb kal’e etrafını sekbânlarla bekledür...” (Orhonlu, **Telhisler**, s. 22.)

⁴⁵ Sabah “*nice bin eşkıyâ*” ile Kastamonu’yu basan Polad isimli Celâlî, “*ellerine giren müslimânları sagîr ve kebîr dimeyüp kimini katl ve kimini habs*” etmiş, “*kal’aya kaçanları ardınca kal’aya gelüp otuz bin gurus virin*” demişti. (BOA, **A.DVN.MHM.ZYL.d.** 18, 203. varak, birinci hüküm. 11 Safer 1015 | 18 Haziran 1606)

⁴⁶ İlk bakışta kulağa anakronik gelse de Faroqhi, modern Çin eşkıyaları ile Celâlîler arasında enteresan benzerlikler tespit eder ve Celâlîlere dair bilgi açıklarını bu karşılaştırmayla gidermeye çalışır. Suraiya Faroqhi, “Seeking Wisdom in China: An Attempt to Make Sense of the Celali Rebellions,” **Zafar-Nama: Memorial Volume to Felix Tauer**, 1995, s. 101-124. Bu makale ve Faroqhi’nin diğer makaleleri derlenerek kitaplaştı: **Coping with the State: Political Conflict and Crime in the Ottoman Empire, 1550-1720**, The Isis Press, İstanbul, 2010. Bu kitap Türkçe’ye de çevrildi: **Devletle Başa Çıkmak: Osmanlı İmparatorluğu’nda Siyasal Çatışmalar ve Suç 1550-1720**, Alfa, İstanbul, 2016, s. 121-147.

⁴⁷ Küçük yazıyla sonradan yanına Halil ismi eklendiği anlaşılan belgede Taval, on beş bin adamıyla Larendede’yi kuşattığına dair kendisini isim vermeden fakir olarak nitelendiren şahsın imdat isteyen arzı: BOA. **A.DVN.** 17/71. Zehr-i Mâr-zâde Seyyid Mehmed Rızâ (ö. 1671) kaleme aldığı tezkiresinde öz amcası Larendevî Seyyid Ahmed Efendi’nin Fuzuli’nin Kerbela vakasını anlattığı Hadikatü’s-Sü’eda’sı tarzında Celâlî Taval’in (Halil olsa gerek) zulümlerini anlattığı benzersiz bir eser kaleme aldığını aktarır. “*Erbâb-ı irfânun ser-bülendi râkîmu’l-hurûfuñ ‘ammi olup ser-rişte-i nesebi Al-i ‘Abâ’ya peyveste olan Larendevi Seyyid Ahmed Efendi’dür. Kuzât-ı sencide-şîfatdan idi. Ehl-i ‘ilm ü şahib-hilm olup bundan âkdem vilâyet-i Anatoli’da zuhûr iden Celâlî-i Taval’ün menkâbesin Fuzuli’nün Hadikatü’s-Sü’eda’sı üslûbında bir kitâb-ı müsteşâb itmîşdür. Hakka ki eşer-i nâ-yâbdur.*” (**Rızâ Tezkiresi**, haz. Gencay Zavotçu, Ankara: T.C. Kültür

Mehmed'in Kütahya'da⁴⁸, Gurguroğlu'nun Niğde'de⁴⁹, Yularkısdı'nın Kastamonu'da⁵⁰ kuşattıkları şehirlerden⁵¹ yüklü miktarda haraç kopartma arzusunun yanı sıra belli ki hedeflerinde

---

ve Turizm Bakanlığı, 2017, s. 61. Telif ve hamse sahibi Lütfi Bey'in öz oğlu olan Hacı Mehmed'in, Tavil'in yanında beş ay esir kalıp türlü zulümlere maruz kaldıktan sonra çırlıçıplak bir şekilde elinden kurtulabildiğini, ailesiyle çok zor bir durumda kaldığı için ödenek istediği arzı için bknz: BOA. **A.DVN.** 10/18. Tavil Halil'in Tavil Mehmed ile bir yakınlıkları var mıdır bilinmez ancak Akdağ bunların kardeş olabileceğini düşünür. (Akdağ, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası**, s. 449.) İlaveten Akdağ Hammer'den aktararak Sofu Mehmed Paşa'nın itaat üzere olması şartıyla beylerbeyliği kendisine verilebileceği teklifi üzerine Tavil Halil güya Anadolu, Sivas ve Halep beylerbeyliklerini istemiş, ancak reddedilmişti. (Akdağ, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası**, s. 451) Tavil Halil'e dair ayrıca bknz, Süleyman Polat, "Osmanlı Taşrasında Bir Celali Yıkımının İzleri: Tavil Halil'in Kütahya (Kazaları) Baskını ve Sosyo-Ekonomik Yansımaları", **Akademik Bakış**, 6. Cilt, 2013, s. 35-50.

⁴⁸ Altmış bin filori ve iyi dokuz at isteyen Tavil'in Kütahya kuşatması sürerken hükümet, Tavil Mehmed'e istediğini vererek Şehrizol beylerbeyliğine atamıştı. (Akdağ, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası**, s. 387.)

⁴⁹ Tiflis beylerbeyi olarak kendisinden bahsedilen Gurgurzâde, "*bana Amasya sancâğın ber-veçh arpalık deyü virilmişdir*" dese de kale dizdarı kale kapılarını Gurguroğlu'nun yüzüne kapatmıştı. BOA. **A.DVN.** 5/29. Gurguroğlu'nun Yularkısdı'nın kethüdası ile birlikte Niğde'yi kuşattığına dair bknz: Orhonlu, **Telhisler**, s. 47.

⁵⁰ Yularkısdı/kısdı lakabına sahip bu Celâli, Amasya'nın köklü ve yerel bir ailesinden gelmekle birlikte atalarının Osmanlılara çok hizmeti olmuştu. Dedesi Yularkısdı Sinan Paşa, Yaşar'ın iddia ettiği üzere Yavuz'un kardeşi "Sultan/Şehzade Ahmed" in kendisini baş vezir atamasıyla birlikte nahoş bir duruma düşse de sonra ne oldu bilinmez Paşa bilahare eşkıyalara karşı mücadelesiyle ön plana çıkmıştı. Sinan Paşa'nın oğlu İskender ise Malatya sancakbeyliği yaptığı sırada Baba Zünnun isyanında ölmüştü. İskender'in "Yularkısdı oğlu" lakabını kullanan oğlu Ahmed Bey ise memleketi Amasya'da sancakbeyliği ve Sivas beylerbeyliği görevlerinde bulunmuştu. (Abdizâde Hüseyin Hüsâmeddin Yaşar, **Amasya Tarihi**, 1-4. Cilt, ed. Songül Keçeci Kurt, Recep Orhan Özel, Metin Hakverdioğlu, Kültür Yayınları, 2022, s. 485, 488, 499-500, 502, 511, 526.) İşbu Ahmed Bey'in oğlu olup Yularkısdı lakabıyla bilinen bu Celâli'nin adı Ömer'dir. Belli ki ataları gibi elde ettiği mansıplarda uzun süre kalamayan Ömer, çok sayıda rakibi olmasıyla boşa düşmüştü. Kastamonu'ya sürekli musallat oluşunun nedeni bir zamanlar Kastamonu sancakbeyliği yaptığından olsa gerektir. (BOA, **A.DVN.** 6/45) Celâli serdarı Hüsrev Paşa kendisini tekrar Kastamonu sancakbeyi atasa da şehir kadısının sunduğu arzda ifade ettiği üzere halk, kendisini "*nice fitne ve fesâd[a] bâ'is*" olduğu için istemiyordu. (BOA, **A.RSK.** 6/118) Ayrıca Boyalı kazasında Mustafa isimli bir naibin "*ben Celâlîler üzerine serdar oldum*" diyerek peşine taktığı reayayı tüfek, ok ve yayla teçhizatlandırdığı haberi alması üzerine Yularkısdı Ömer'in iki yüzden fazla atlı ile bunların bulunduğu Gölekviran köyünü basması ve işbu Mustafa'nın halkı hiç yokken yem etmesine bahisle teftiş edilmesi hakkında Boyalı kazası kadısının arzı için bknz: (BOA. **A.DVN.** 13/49) Yaşar, "*eşkıyânın ahvâl ve husûsâtına gâyet vâkıf*" olmasıyla Yularkısdı Ömer'in daha sonra Kuyucu Murad Paşa'nın kethüdası olduğunu söyler ki haklıdır. Üçüncü bölümde göreceğimiz üzere kendisi Karakaş ile yolları kesiyecektir. (s. 529)

⁵¹ Karakaş gibi meşhur olmayan Celâli reislerinin de kuşatmaları vardı. Mesela, Canpoladoğlu Hüseyin'in sekban reislerinden olan Cemşid'in kendisini Tarsus sancakbeyi ilan edip burayı kuşatmıştı: BOA, **A.DVN.MHM.ZYL.d.** 8, 89. sayfa, 440. hüküm. (11 Rebiülahir 1016 | 4 Ağustos 1607) Yakın vakitlerde Yıldızlı İbrahim Amasya kalesini kuşatmaya kalkmış ancak Sivas beylerbeyisi Osman Paşa imdada

Osmanlı'ya meydan okuma vardı. Ancak bu meydan okumanın doğası, son derece yıkıcı görünüm arz etmesine rağmen Barkey'in de son derece mekanik, hiç de vâkıf olmadığı "devlet" gözüyle meseleye bakmasına rağmen ifade ettiği üzere⁵² Celâlîlerin emellerinde kendilerini pek de yabancı olmadığı Osmanlı sistemine dahil etmek ve imparatorluğun geniş pastasından kendilerine hatırı sayılır bir pay almak vardı.⁵³ İlâveten Karakaş ve ordusunun ihtiyaçları olmamasına rağmen Bayburt'ta halkın mahsullerini sokağa dökerek kıtlık çıkarmaları meydan okumanın bir parçası olarak okuyabiliriz ancak öyle görünüyor ki esaslı meydan okumanın temel iki kıstası vardı. Bunlardan biri şehir kuşatması bir diğeri ise merkezî veya taşradaki herhangi bir sancakbeyi/beylerbeyi koalisyonundan müteşekkil bir ordu fark etmeksizin bir Osmanlı ordusunu yenmek olmalıydı. Karakaş, Anadolu'ya dönmesiyle dikkatleri üzerine çekmiş olmakla birlikte kendisine yönelik bakışlara ciddiyet kazandıran bu iki zorlu işi hali hazırda yerine getirmişti.

Karakaş ve onun gibilerinin bu amacı tabii ki gökten zembille inmemişti, zaten sıklıkla ifade ettiğim üzere Osmanlı taşrasının şiddete⁵⁴ ve haşin rekabete dayalı doğası gereken zemini sağlıyordu. Bir sonraki bölümde göreceğimiz üzere birçok Celâlî, istimâlet politikası gereğince Osmanlı saflarına katılmıştı. Karayazıcı'nın manevralarında bilahare Rüstem'de de görüldüğü üzere güven problemi olsa da nihayetinde bu sorun Deli Hasan örneğinde çok iyi bir şekilde aşılmıştı. Bunun üzerine Karakaş başta olmak üzere diğer Celâlîler, işin içinde olması yani Karayazıcı'nın açtığı yolun akabinde Deli Hasan'ın bunca olup bitene rağmen cezalandırılmadığı gibi önemli mevkiller elde etmesini gözlemlemiş olmalıdır. Celâlîlerin işbu örneklerden emsal çıkarma mantığını yürüterek hareket etmelerini esasında yalnızca biz modern tarihçilerin parçaları bir araya getirerek kurguladığı bir şey değildir. Kendisi *ibnî l-vakt* olduğu gibi Karakaş'ı def etmek üzere görevlendirilen Nuh Paşa, Deli Hasan'ın affedilmesi sürecinde sığağı sığağına bu durumu öngörmüştü:

---

yetişerek bunları mağlup etmişti. BOA, A.DVN.MHM.ZYL.d. 8, 32. sayfa, 127. hüküm: (18 Rebiülahir 1016 | 12 Ağustos 1607)

⁵² Karen Barkey, **Eşkılar ve Devlet: Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi**, çev. Zeynep Altınok, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011, s. 195-210.

⁵³ "Bir çete ne kadar yıkıcıysa, yetkililerin resmi bir rol tayin ederek onu etkisizleştirmeye çalışması ihtimali de o kadar artıyordu." Faroqhi, **Devletle Başa Çıkmak**, s. 133.

⁵⁴ Yenice-i Vardar kadısının aktardığına göre Hızır b. Musa, "Şimdiden sonra herkes bildüğün ider, kılincımız ile bu vilâyetde bizde bildiğimiz ideriz." diyerek atlı sekbanlarıyla eşkıyalık yaptığını manidar bir şekilde ifade eder. (BOA, A.DVN.MHM.d. 75, 6. sayfa, 15. hüküm. (5 Rebiülevvel 1012 | 1 Ağustos 1604)

“Şimdiki hâlde Deli Haşan rûy-gerdân olursa enfa ‘dır, lâkin sonra yüz nefer Deli Hasan peydâ olur. Hemân bunlara kılıç evlâdır derler. Sahîh kelâm ammâ vakitde müsâ ‘ade yoktur. Üngürüs seferleri ve keferenin tuğyânları zemânı, gazâ ‘-i ekberdir. Mezbûrlar bir alay fâsidlerdir. Bunlar rûy-gerdân oldukdan sonra ‘ilâç kâbildir” derler.”

Nuh Paşa’nın ileri görüşlülüğü ile işaret ettiği üzere Celâlîlerin üstesinden gelmek için kılıca başvurulmayıp istimâlet yolunun seçilmesiyle bunların ortadan kalkması gerekirken, adeta mitolojik yaratık “Hydra” gibi bunların yerlerine ironik bir şekilde yeni başlar zuhur etmişti. Çünkü Karakaş ve onun gibiler, tabiri caizse arkasında uzun sıralar bulunan mansıp elde etmenin kestirme yolunu bulmuşlardı. Nuh Paşa’ya sorarsanız istimâlet tercihi bunların ortadan kaldıracak vakit olmamasından kaynaklanıyordu. Keza yetkili oldukları bölgelerinde güvenlik için kalmak isteyen yöneticilere sefere gelmesini sıklıkla salık veren İstanbul’un, Anadolu’daki güvenliği ikinci plana atmasından da görüleceği üzere öncelik Avusturya seferinindir. Nuh Paşa, seferin nihayetinde ilacın yani kılıcın tatbik edilmesiyle Celâlîlerin üstesinden gelinebileceği düşüncesinde olsa da sahada kendisi de bu yolu kullanmak zorunda kalacaktı.

Şüphesiz bu sancılı süreçte de olanlar ahaliye oluyordu. Nitekim “Hydra’nın” en azılı başlarından biri olan Karakaş, peşindeki ordusuyla Ankara’yı bir kez daha vurdu. 16. yüzyılın sonlarında tiftik endüstrisi ve ticaretiyle zenginleşmeye başlayan Ankara⁵⁵, Venedik ve Leh tüccarlarının uğrak noktasıydı.⁵⁶ Ancak bir o kadar da güvenlikten uzaktı ki Karakaş’ın bu kadar rahat hareket etmesi, öyle görünüyor ki yalnızca kadılarla kurduğu ittifaka dayanmıyordu. Adaletnamelerin muhatabı, devre çıkarak keyfî vergiler salan zamanın tipik bir sancakbeyi

⁵⁵ Özer Ergenç, “XVII. Yüzyılın Başlarında Ankara’nın Yerleşim Durumu Üzerine Bazı Bilgiler”, **Osmanlı Araştırmaları**, İstanbul, 1980, s. 85-109. Suraiya Faroqhi, “Mohair Manufacture and Mohair Workshop in Seventeenth Century Ankara”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, 41, 1982-83, s. 211-236. Hülya Taş, **XVII. Yüzyılda Ankara**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014, s. 45-59. Geç tarihli bir çalışma için: Gülay Webb Yıldırım, **XVIII. Yüzyılda Osmanlı-İngiliz Tiftik Ticareti**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011, s. 163-202.

⁵⁶ Birçok hemşerisine denk gelen Polonyalı Simeon, bir buçuk ay kaldığı on yedinci yüzyılın başlarındaki Ankara hakkında şunları söyler: “Geçtiğimiz bu yerler beyaz keçi deryasıdır. Sürülerle dolaşan bu keçilerin parlak kolları adeta ipek ve sırma gibidir. İçlerinde hiç siyah yoktur. Daha evvel, keçi sürüleri pek çokmuş, fakat Celaliler hayvanları kısmen telef etmişler, kısmen de kaçırmışlar, kalanı da alıp götürmüşlerdir.” (Polonyalı Simeon’un Seyahatnâmesi (1608-1619), haz. Hrand Der Andreasyan, İstanbul: Everest Yayınları, 2013, s. 193) Celâlîlerden dolayı işlemez hâle gelen sof tezgahlarından dolayı Damga ve Cendere mukataalarını kimse deruhte etmek istemez: BOA. A.DVN. 20/53.

profiline sahip Ömer Bey, Ankara sancakbeyiydi ve kendisi seferde değildi.⁵⁷ Karakaş ile Ömer Bey arasındaki ilişkiye dair doğrudan bir veri olmasa da kullandıkları metot aynıydı. İlaveten Yörükân-ı Ankara halkından olan Küçük Ali isimli eşkıya “*on aydan berü isyân u tuğyân üzere*” olup Haymana’ya alenen kendisine bağlı “şaki”lerle birlikte saldırmaktaydı. Bu vakianın başlangıcı 1604 haziranına tekabül eder ki Karakaş’ın Ankara’da olduğu zamana denk düşer. Hülâsa Ankara’nın ahvâli böyle iken Karakaş’ın kuşatmaları buradaki ticarî canlılığı tamamen bitirdiği gibi şehirdeki tüm işleyişi askıya aldirmek zorunda bıraktı. Nitekim Mahmud bin Hüseyin isimli tüccar Ankara kalesi içindeki Hubî isimli zımmiye vermesi gereken 3 vukiyye ipliği Celâlîler elinden aldığı için veremediğini belirtir. Ankara kadısı ise çarpıcı bir biçimde Karakaş’ın muhasarası nedeniyle on yedi gün mahkemenin açılmadığının kaydını düşmüştü.⁵⁸

Karakaş’ın Ankara kuşatmasının faturası çok ağırdı. Karakaş ve ona bağlı birliklerin Ankara varoşlarında yaptığı yağma ve yıkımın maliyeti Akdağ’ın kabaca hesaplamasıyla milyonlarca akçeye varıyordu. Üzerinden yıllar geçip tarihler 14 Ocak 1612’yi gösterdiğinde, Hasan Paşa vakfı mütevellisi Abdi’nin Ankara mahkemesine Karakaş ve adamlarının yaktığı bir hanın tamirat işlemleri için elli bin akçeyi teslim etmesinden anlaşılabileceği üzere durum hakikaten vahimdi.⁵⁹ Ankara sicillerinden tespit edilebildiği kadarıyla Karakaş öncülüğündeki Celâlîler, Ankara’nın Karaoğlan ve Tahtakale çarşılarının tamamını, Eskitahtakale’ye bağlı birçok dükkânı, Yeğen Bey Vakfı’nın dükkânı⁶⁰, hamamı yerle bir etti. Bacı kazası kadısının İstanbul’a gönderdiği rapor ise yaşanan felaketi gözler önüne serer. Kadının ifade ettiğine göre Bacı kazasına bağlı otuz sekiz köyün otuz üçü dağılmıştı. Haymana’nın çiçeği burnunda voyvodası İbrahim Ağa ise sonradan mahkemeye verdiği hesapta, 1604 yazında “*Karakaş Fetretî*” yaşandığını, iki defa Çörekoglu denilen bir başka Celâlî reisinin veya Karakaş’a bağlı çalışan bölükbaşının ve birkaç

⁵⁷ BOA, **İE.DH.** 5/474 (17 Rebiülevvel 1012 | 25 Ağustos 1603) Ömer Bey’in kethüdası Ali’de pekâlâ Anadolu’daki genel işleyişe uygun olarak mimlenmiş ve mahkemeye çağırılmış ancak gelmediği gibi zulümlerine devam ettiği hakkında Yabanabad kadısı arz ile İstanbul’a bildirmişti: BOA, **İE.DH.** 7/686. (12 Rebiülahir 1012 | 19 Eylül 1603)

⁵⁸ “*Yevm-i mezkûrda Karakaş gelüp on yedi gün mahkeme-i şerîf açulmayup kal’ada muhasara olunmağın mesâlih-i müslim görülmeyüp muanal? [mu’attal olsa gerek] olduğu eelden şerh verildi.*” (AŞS. 9/288’den akt. Ergenç, **XVII. Yüzyılın Başlarında Ankara**, s. 130.)

⁵⁹ AŞS.13/699’den akt. Ahmet Köç, “Ankara’da Eşkıya Tarafından Gerçekleştirilen Vakıf Gayrimenkullerin Tahribatı Hakkında Bazı Görüşler (XVII. ve XVIII. Yüzyıllar)”, **Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi**, 3. sayı, 2017, s. 65.

⁶⁰ Bu vakfın mütevellisi Edhem b. Mustafa dükkânın tamiri ve kirası için otuz akçe talep etmiş, AŞS. 15/701’den akt. Köç, **Vakıf Gayrimenkullerin Tahribatı**, s. 65.

defa “*sipah zorba*”larının baskınlarından dolayı kendisinden istenileni yerine getiremediğini dile getirir. Tüm bunların sonucunda ise Haymana’da otuz altı köyün tamamının boşaldığını, kalan köylerden ise ancak 70.127 akçe toplayabildiğini ifade eder⁶¹.

Karakaş’ın iki Ankara kuşatması arasında bir boşluk bulunur ki Tokatlı Stepanos, bu aralığı doldurur. 1604 yılında kendilerini zar zor Kefe’ye⁶² atabilen bir kafilende bulunan şair Stepanos, cennet olarak tasvir ettiği Tokat’ı yangın yerine çeviren failin ismini kolofonunda vermeyi unutmaz. Buna göre kendisi Karayazıcı’nın yağmasından sonra tarih vermeden “*Ղարաղաշ պողովպաշին / Garagash Polukpashi*”nın Tokat’ı yıktığını ve halkın burayı terk ettiğini kendilerinin de bu sebeple Kefe’ye kaçtıklarını dile getirir.⁶³ Karakaş’ın bu saldırısının 1603 yazından sonra olduğunu tahmin ediyorum, zira Nuh Paşa, İstanbul’a askerî kaynaklara dair kısa cümlelerle arz ettiği istihbarat raporunda Karakaş’ın Zile’de asker topladığını bildirmişti.⁶⁴

Osmanlı iktidarına muhalefetin bitmediği, bilhassa Kızılbaş Türkmen grupların yoğun olmasıyla yönetici elitin zihninde daima olumsuz bir yer edinen Zile ve havalisi, şimdi de Karakaş’a mesken oluyordu. Karakaş, öyle görünüyor ki burada istediğini almıştı. Çünkü Zile haslar voyvodası Hayreddin Çavuş’un gönderdiği arza mukabil 1604 aralığında çıkan hükümde

⁶¹ Akdağ, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası**, s. 384-385. Karakaş fetretini ihtiva eden belgenin transkripsiyonu için s. 479-80.

⁶² Avarız vergisini toplamak üzere Tokat’a gelen Ekrem Hasan Paşa’nın İstanbul’a gönderdiği avarız haneleri defterinden bu kaçıışı doğrulayabilirim: “*Celâli havfından ahâlisi Kefe diyârına firâr itmekle...*” (BOA. MAD.d 15615, s. 2)

⁶³ “*գրեցի զսա ին դառն և ի դրժար ժամանակսիս, որ յետ ճարալի և ետի Ղարաղ Եսգրնուն, Ղարաղաշ պողովպաշին եկաւ կրկին էրեց և տւերեց զԹղիսաթ և տնկնէքանն երաք փախըստականն երաք ի յաւսնուսձէն և ի տիրախնսս մայրաքաղաքն ի Կաֆան...* / “...Bu yazıyı acı ve zor bir zamanda yazdım. Karayazıcı’dan sonra Karakaş Bölükbaşı tekrar geldi ve Tokat’ı yok etti. Herkes ayrıldı, biz de kutsal ve Tanrı tarafından korunan başkent Kefe’ye kaçtık.” (Hayeren Dzerageri ZhĒ Dari Hishatakaranner (1601-1620 ԷՎ.) I, ed. Vazgen Hakobyan, Erivan: Haykakan SSH Gitut’yunneri Akademiayi Hratarakch’ut’yun, 1974, s. 151.) Bu kesiti İngilizce’ye çevirerek benimle paylaşan Henry Shapiro’ya müteşekkirim. Henry Shapiro, **The Great Armenian Flight: The Celali Revolts and the Rise of Western Armenian Society**, Princeton Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2018, s. 77-79. İlaveten Rahip Grigor’da Trabzon’da Koca Ananya isimli dindasının evinde bir süre gizlendikten sonra Kefe’ye gitmiş ancak ifade ettiğine göre Kefelilerin kaba davranışlarından dolayı orada fazla durmayarak İstanbul’a gelmişti: (Andreasyan, **Bir Ermeni Kaynağına Göre**, s. 40)

⁶⁴ “*Karakaş dahi Zile nâm mahalde oturup asker cem’ ediyormuş.*” (Orhonlu, **Telhisler**, s. 47.) Karayazıcı’nın kadı eşliğinde kendisine sekban yazması gibi Karakaş’ın da bayrağını açarak resmi yetkili görünümünde adam topladığı düşünülebilir. Halil İnalçık, “Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700”, **Archivum Ottomanicum**, C VI, 1980, s. 292-293.

Zile halkından bazılarının “*eşkıyanın yanlarına varup sekban*” olmasıyla vergi vermedikleri gibi akrabalarının vergi vermesine engel oldukları ifade edilmişti.⁶⁵ Bu vakitlerde de Zile’ye yakın Yüzdepare kadısına gönderilen hükümde “*bir iki seneden berü*” buranın eşkıyalar tarafından sürekli yağmalandığı bilgisi verilir⁶⁶. Hangi tarihte geldiğini tespit etmek güç olsa da geç tarihli bir belgeden öğrendiğimiz kadarıyla Karakaş sof ticaretini takip edencesine Tosya’yı da yağmalayanlar arasında baş köşede yerini almıştı.⁶⁷

2.3. Karakaş Ahmed’in Bölükbaşları ve Büyük Çıkmaz

Karakaş, öte taraftan belki kendisi doğrudan katılmıyorsa da kendisine bağlı bölükbaşlar, Bolu’da olduğu gibi Anadolu’nun diğer şehirlerinde akınlarına devam ediyordu. Akdağ’ın ileri sürdüğü üzere bir vakitler Karayazıcı’ya bağlı çalışan Hayalioğlu Mehmed, Karakaş’ın komutası altında⁶⁸ Kırşehir’de faaliyet gösteriyordu. Kırşehir’in Eskiler kadılığına bağlı Muradiye köyü halkı, İstanbul’a gönderdiği arzda başına gelenleri teker teker yazmıştı. Buna göre, Karakaş’ın adamlarından olan Kâfir Murad, Kasım Bölükbaşı ve Kel Osman ile birlikte 1603 kışında bu köyü basan Hayalioğlu; otuz kişiyi öldürmüş, yirmi beş kişiyi yaralamış ve birçok kişiyi esir etmişti. Elli bin kadar nakit akçeyi ve türlü mal ve hayvanı yağma eden bu Celâlîler kış vaktinde yetmiş kadar kadını soğukta bekleterek işkence de yapmıştı. Ahalinin “*emred*” çocuklarını esir alan bu Celâlîler ancak yüz veya daha fazla kuruş karşılığında onları serbest bırakıyorlardı. Karakaş’ın bu adamlarının hâlâ buralarda olduğunu bildiren ahali, ellerinde esirlerinin olduğunu bildiriyor, şayet esirleri alınmaz ve haklarından gelinmezse “*celâ-yı vatan*” edeceklerini dile getiriyordu.⁶⁹

⁶⁵ BOA, A.DVN.MHM.d. 75, 319. sayfa, 674. hüküm. (13 Receb 1013 | 5 Aralık 1604)

⁶⁶ BOA, A.DVN.MHM.d. 75, 201. sayfa, 421. hüküm. (30 Zilkade 1013 – 19 Nisan 1605) Zile, Ortapare ve Yüzdepare hasları reayası kadim-i vatanlarını bırakıp Sivas ve Karaman bölgelerine kaçtığı hakkında bknz: BOA, A.DVN.MHM.d. 75, 192. sayfa, 399. hüküm (11 Zilkade 1012 | 11 Nisan 1604)

⁶⁷ “...bin on altı senesine gelinceye değin reis-i eşkıyâdan Karakaş, Kalenderoğlu, Kara Said, Küçük Hüseyin ve Top nam-ı Celâlîlerin hareketinden bâkî kalan reaya dahi dağılıp gitmişlerdir...” Celâlîlerin sof üretimini ve ticaretini baltalaması bağlamında BOA MAD.d 04684/114’den akt. Oğuz Cabar, **The Celâlî Effect in 17th Century-Ottoman Transformation**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 86.

⁶⁸ Esasında ne ilgili belgede ne de diğer belgelerde Hayalioğlu’nın bir zamanlar Karayazıcı’ya bağlı olduğuna işaret eden bir bilgi veya Karakaş’a bağlı olduğuna dair bir bilgi vardır. Akdağ, büyük ihtimalle bu olayın Ankara muhasarasına yakın bir vakitte olmasından dolayı bunu düşündü. Ancak yine de birazdan görüleceği üzere elebaşları arasında yer alan Kâfir Murad’ın Karakaş’a bağlı olmasından hareketle böyle bir bağlılığın olması kuvvetle muhtemeldir.

⁶⁹ Akdağ, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası**, s. 388, belgenin transkripsiyonu için s. 481.

Karakaş'a çalışan bir diğer isim ise Karaman beylerbeyine, Konya ve Kır-ili kadılarına gönderilen hükümde kendisinden “*eşkıyânın bölükbaşısı*” olarak bahsedilen Mansur'dur. Hükümde aktarıldığına göre Karaman'ın Kır-ili kazasına bağlı Çavuşlar isimli köyün sakinlerinden biri olan Mansur'un yerel bir eşkıyadan beklenilmeyecek cihette yarattığı korkudan dolayı Karaman gibi vilayete “*tüccar tâîfesinden ve gayrıdan*” bir kimse gelemediği zikredilmişti⁷⁰. Öyle görünüyor ki Karakaş, Lek aşiretine veya hali hazırdaki güvenlik zafiyetlerini⁷¹ değerlendiren başka bir aşirete mensup olması muhtemel Mansur ve onun gibileri ordusuna katarak sevk ve idare ediyordu.⁷² Bu belgede Karakaş ile Mansur bağlantısı doğrudan ifade olunmasa da ikili arasındaki ilişkiyi bir sonraki bölümde göstereceğim.

Bir sonraki başlık altında detaylandıracağım gelişmelerden dolayı Karakaş'tan ayrılanlar olmuştu. Yapıp ettikleri yüzünden Osmanlı evrakına düşmesiyle haberdar olabildiğimiz bölükbaşları Karakaş'tan devraldıkları şiddeti katlandırarak devam ettirdiler. Bunlardan ilki Hayalioğlu ile birlikte Kırşehir'de gördüğümüz Kâfir Murad'dır. Bazı Türkmen gruplarla birlikte Kâfir Murad'ı ve belli ki Karakaş'ın bölükbaşlarından biri olan Tekeli Ahmed'i “*Karakaş'tan ayrılan sekiz yüz atlı*” ile Barçınlı (Emirdağ/Afyon) kasabasını yakıp yıkarken buluyoruz. Barçınlı kadısının anlattıklarına göre Karakaş'ın kalıntılarının kasabadaki köylülerin mallarını zorla aldığı gibi bunlara ağır vergiler yüklediklerini, birçok oğlan ve kızın saçlarını keserek kendilerine hizmet

⁷⁰ BOA, **A.DVN.MHM.d.** 75, 114. sayfa, 206. hüküm. (18 Şevval 1013 | 9 Mart 1605)

⁷¹ Uzun uzadıya süren Avusturya seferi nedeniyle yerinde olmayan yöneticiler yüzünden zuhur eden güvenlik açığına dair çok sayı da hüküm vardır. Bununla birlikte Celâlîler hâli hazırda Anadolu'yu yakıp yıkarken İstanbul'un takındığı tutum metinde ifade ettiğim öncelik meselesine örnek oluşturur. Kastamonu'daki ulema, gönderdikleri mahzarda eskiden sefer vaktinde sancağa “*otuz beş nefer alçak hâllü*” sipahi yeterli olurken eşkıyaların kol gezdiği bu vakitte yüz adet sipahinin muhafazada kalmasını istemişti, aksi halde ziraatın biteceği, halkın mahvolacağını dolayısıyla hazinenin zarar göreceğini bildirdi. Hükümet ancak “*üç binden aşağı alçak hâllü*” sipahilerden kırk neferi koymayı uygun bulmuştu. (BOA, **A.DVN.MHM.d** 75, 88. sayfa, 151. hüküm. 28 Şevval 1013 | 19 Mart 1605)

⁷² Celâlî ordusunda olmayıp sonradan Karayazıcı'ya destek olan yerel kimseler vardı. Rum beylerbeyisi Ahmed Paşa'ya gönderilen hükümde Sivas sakinlerinden Hasan oğlu İshak'ın “*Yazıcı'ya Çorum sancağı virilirken mezbûr İshak müsella ve — nice Müslümanların evlerin basdırub nice emvâl ve erzâkların gâret etdirdüğünden gayrı [Celâlîler] Sivas üzerine müsteavlî oldukda dahî önüne düşüb kulağuzluk idüb ve metrisler kazdırub vilâyet-i mezbûre ahâlisinin erzâkın gâret etdirüb ba'dehû Kayseriyye'de olan muhârebeye Yazıcı askerinde müsella olub...*” (BOA, **A.DVN.MHM.d.** 74/1, 181. sayfa, 391. hüküm. 17 Zilkade 1010 | 9 Mayıs 1602) Kedeğa kadısına gönderilen hükümde ise Safer adlı kimsenin “*Karayazıcı nâm Celâlî mukaddemâ Çorumda iken adem gönderüb bölük getürdüb*” bu bölükle ahaliyi yağmaladığı, bunun karşılığında ise altı bin kuruşu Karayazıcı'ya gönderdiği bildirilmektedir. (BOA, **A.DVN.MHM.d.** 74/1, 41. sayfa, 71. hüküm. 3 Safer 1011 | 23 Temmuz 1602)

ettirdiklerini öğreniyoruz.⁷³ Ahalinin bir kısmının dağlara kaçtığını dile getiren kadı, bunların hakkından gelinmezse halkın kalan kısmının da kaçacağını bildirir.⁷⁴ Kâfir Murad, 1607 senesinde dahi Afyon'da eşkıyalığa devam ediyordu.⁷⁵

Elmalı, Kızılkaya ve Karahisar kadılarının ve ahalisinin bizzat İstanbul'a gelerek ettikleri tazallüm mukabilinde Anadolu beylerbeyine hitaben yazılan hükümde Derviş Nâzır⁷⁶ ismiyle bilinen şahsın "*Karayazıcı ve Karakaş yanlarından perâkende ve perîşân olan eşkıyâ*"⁷⁷ ile ve birkaç bin eşkıya ile Teke ve Hamid sancaklarındaki kasabaları ve köyleri harap etmişti. Bununla birlikte kendisi bizzat Afyon'a giderek türlü işkencelerle halka zulüm etmiş. Derviş Nazır ayrıca Tosya'yı vuranlar arasında Karakaş'ın ardından gelen isimlerden biri olan Küçük Hüseyin'i Şuhud'a göndererek yalnızca ahaliyi değil ulemayı da kendilerine hedef bellemişlerdi. Aktarıldığına göre Küçük Hüseyin, Muslihiddin⁷⁸ isimli bir kadıyı ve ulemadan birçok kimseyi zincire vurup yanlarında dolaştırmaktaymış. Daha sonra Sandıklı kasabasına geçen bu Celâlîler "*Karahisar sancağı bana virilmiştir*" diyerek türlü zorbalıklarında sınır tanımadılar.⁷⁹

⁷³ Son bölümde de görüleceği üzere Celâlîler arasında da oğlancılık yaygındı. "*İki kal'eye karşı hücum eden asiler kal'enin birisini zapt ederek, büyük ganimetten başka birçok erkek çocuğu da ele geçirdiler. Onlar, kendilerine verilen şiddetli emre uyarak hiçbir kız çocuğa ve kadına el sürmüyorlar, yalnız erkek çocukları topluyorlardı. Bundan istifade ederek kız gibi giydirilmek suretiyle birçok erkek çocuk kurtarılmıştır.*" (Andreasyan, **Bir Ermeni Kaynağına Göre**, s. 32)

⁷⁴ BOA, **A.DVN.MHM.d.** 75, 325. sayfa, (Şevval 1013 | Mart 1605)

⁷⁵ "...*hâliyâ Kâfir Murad ve Aşçı Ahmed ve Oğlan Kılıç nâm kimesneler eşkıyâdan olmağla...*" BOA, **A.DVN.MHM.ZYL.d.** 8, 93. sayfa, 454. hüküm. (2 Cemaziyevvel 1016 | 25 Ağustos 1607)

⁷⁶ Derviş'in Teke nazırı olduğunu bir sene sonra ortaya çıkar. Sabık Teke sancağbeyi olan Ahmed'in oğlu Mehmed Çavuş'un bin kadar sekban ile Finike'yi kuşattığı, Teke sancakbeyi İbrahim'i öldürttüğü ve Teke nazırı Derviş ve Bali isimli başka bir nazır ile savaştığı bildirilen hüküm için: BOA, **A.DVN.MHM.d.** 75, 32. sayfa, 39. hüküm. (29 Zilkade 1013 | 18 Nisan 1605)

⁷⁷ BOA, **A.DVN.MHM.d.** 75, 308. sayfa, 653. hüküm ve 309. sayfa, 654. hüküm. (25 Cemaziyelahir, 1013 | 19 Ekim 1604)

⁷⁸ Bu olaydan sekiz yıl önce Şuhud kadısına gönderilen hükümde Şuhud'un yerlisi ve ma'zûl bir kadı olduğunu öğrendiğimiz Muslihiddin'in üstüne vazife değil iken halkın meselelerine karıştığı, istediği olmayınca bazı kişileri tahrik ederek düzenden şikayetçi olmasını sağladığı bundan dolayı da kendisini mütevellî tayin ettirmeye çalıştığına ve türlü işlere kalkıştığına dair bilgiler vardır. BOA, **A.DVN.MHM.d.** 74, 73. sayfa, 230. hüküm. (18 Safer 1005 | 11 Ekim 1596)

⁷⁹ Karayazıcı "*her sakaldan bir kıl*" düsturu gereğince reayaya görece insafli yaklaşmıştı. Karakaş'ın yapıp ettiklerine dair detay olmasa da Karakaş'tan ayrılan bu adamların yaptıkları işkenceler dikkat çekmektedir. Kadıların tercihen verdiği ayrıntılar vesilesiyle bunları öğrenebildiğimiz düşünülebilir. Lakin Akdağ'ın da işaret ettiği üzere 1604'ten sonra yani Karakaş gibi büyük Celâlî reislerini taklit edenlerin yapmış olduğu vahşiliklere satır aralarında erişmek mümkündür. "...*mezbûr Emîr Mehmed'in hizmetkârı bir hatunun memelerini kesüb ba'dehû iki pâre eyleyüb...*" (BOA, **A.DVN.MHM.d.** 75, 179. sayfa, 352. hüküm. 6

Memleketi Karaman’da emekliliğe ayrılan Nuh Paşa’nın yerine şark serdarı olarak atanan Cigalazade’nin kendisine Karaman ve İçel muhafızlığı görevinin verildiğini öğrendiğimiz hükümde, Nuh Paşa’dan övgüyle söz edilmektedir. Zira bu görevdeki ilk işinde İçel taraflarında kaleleri kendilerine mesken eyleyen “*Gurguroğlu muhârebesinden ve Karakaş perâkendesinden ayrılan eşkiyâ ve ehl-i fesâddan bir iki bin harâmzâde*”ler ile savaşa tutuşan Nuh Paşa, bunların hakkından gelmeyi başarmıştı. Bir nevi vaktiyle kendisini zor durumda bırakan Karakaş’tan olmasa da sekbanlarından intikamını almış, bunların belli başlılarından olan kırk üç kelleyi de İstanbul’a göndermişti.⁸⁰

Karakaş dallanıp budaklanan ordusuyla Orta Anadolu’yu kasıp kavururken Celâlî serdarı Nuh Paşa, Konya’da nâçar vaziyette beklemekteydi. Zira devam eden Avusturya seferi nedeniyle hem askerî kapasite istenilen miktara ulaşmıyor hem de hali hazırda Nuh Paşa’yı takip eden askerlerin malî yükü devletin belini büküyordu. Nuh Paşa, Doğu vilayetlerindeki askerlerin çeşitli sebeplerle gelemeyeceğini İstanbul’a “*askerin bu vechle olan hareketi ile bilmezüz hâl neye vara.*” diyerek bildirmişti.⁸¹ Öte taraftan veziriazam Yemişçi Hasan Paşa, hem Nuh Paşa’ya ayrılan bütçe ve hem de kendisine verilmesi gereken paranın hepsinin verilmemesi nedeniyle askerlerin maaşlarının ödeyemeyeceğini Sultan III. Mehmed’e bildirmişti, padişahın buna cevabı ise çok sertti.⁸²

Rebiülahir 1013 | 1 Eylül 1604) “...*Tuzcu nâm kimesneyi tutub direğe sarub gözüne karşı bir bâkire kızın ve hatunun tasarruf idüb...*” (BOA, A.DVN.MHM.d. 75, 154. sayfa, 293. hüküm. 23 Zilkade 1013 | 12 Nisan 1605) “...*ba’zıların ellerinden ve ayaklarından asup envâ’-ı işkenceler idüp ve nicesin başları aşağı asılı durur iken yüzlerine ve sakallarına tebevül idüp ve dağ başlarına âdemler perâkende idüp nice emred oğlan ve nice bîkrân kızlar tasarruf idüp...*” (BOA, A.DVN.MHM.ZYL.d. 18, 203. varaktaki birinci hüküm. 12 Muharrem 1015 | 20 Mayıs 1606) “...*dört beş yüz yıldan berü ibâdet olunan mescidlerden kırk mescid ve on câmi’-i şerîf ve zâviyeler ve hamâmlar ve medrese ve mu’allim hâneler ve bezzâzistan ve hânlar ve dükkânları üç gün üç gece ihrâk...*” eden Kastamonu’daki Celâlîler, “...*müslümanların bîkr kızları ve hesnâ hatunları ahz idüb kiminin yüzün ve kiminin kulağın kesüb...*” (BOA, A.DVN.MHM.ZYL.d. 18, 203. varaktaki birinci hüküm. 11 Safer 1015 | 18 Haziran 1606) Karayazıcı’nın adil eşkıyalığına dair -belki de sosyal eşkıyalığa yakın- benzetmeyi Peçeylu yapmıştır. (*Târih-i Peçevî*, s. 253.) Şam’da bulunan Behram Ağa’dan dinlediklerini kaleme alan el-Burini de Karayazıcı’nın bu insaflı tarzını teyit eder. Tezcan, *Searching For Osman*, s. 213.

⁸⁰ BOA. KK. 70, 36. sayfa. (25 Rebiülahir 1013 | 20 Eylül 1604)

⁸¹ Orhonlu, *Telhisler*, s. 47.

⁸² “*Bu kadar hazîne verdük daha ne istersin ceddin ruhiçün birdaha istersen ikâba müstehak olursun.*” (Orhonlu, *Telhisler*, s. 27-28.)

Öyle görünüyor ki Yemişçi, Osmanlı maliyesinin çetin sınav verdiği bu vakitlerde padişahın “*ceb-i hümayun*”u olan Mısır hazinesinin kesesini açtırmak istiyordu. Nitekim Sultan Mehmed’in oğlu Sultan I.

Yemişçi ikinci telhisinde padişah'tan ek hazine istemek yerine konuya hâkim bir dille meselenin üstesinden geldiğini bildirirse de işler sarpa sarıyor, Celâlî siyasetinin kendisinin tasavvur ettiği üzere bir sonuç vermemesinin ceremesini çekiyordu. Şöyle ki, malum olduğu üzere Yemişçi'nin veziriazam ve haliyle serdar-ı ekrem olarak esas gündemi Avusturya seferidir. Ancak Celâlî galesi Anadolu'da sürekli ordu bulundurmaya gerektirdiği⁸³ için aynı zamanda yeni siyasayla birlikte sorumlu olduğu bütçeyi haddinden fazla zorluyor ve asıl sorumlu olduğu Avusturya seferini haliyle Yemişçi'nin hayatını tehlikeye düşüyordu.⁸⁴ Yalnızca askerî ve malî açıdan değil, idari açıdan da sahada olması hasebiyle inisiyatif kullanma yetkisini haiz Celâlî

Ahmed'in de dahil olduğu meşverette Şeyhülislam Sunullah Efendi, benzer şekilde yaşanan darboğaza su serpmesi mahiyetinde padişahı ikna etmek için atası geçmişten Kanuni'nin Sigetvar seferine gitmeden önce sahip olduğu altın ve gümüş eşyaları darphaneye göndererek sikke yaptırdığı örneğini verse de Sultan Ahmed, Sunullah Efendi'yi tecrübe ettikleri "*zeidgeist*"ı kavrayamamasından dolayı "*Efendi, sen benim sözümü anlamıyorsun, zaman zaman uymaz. Ol zamanın muktazası öyle imiş, ol vaktin halini bu zamanda niçin îrad edersin?*" diye azarlamıştı. (Naima'dan akt. Mehmet İpşirli, "*Şeyhülislâm Sun'ullah Efendi*", **İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu Hatıra Sayısı**, 13. sayı, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1987, s. 223.)

⁸³ Yalnızca yakıp yıkmaları ile vergi toplanmasını uzun yıllarca askıya aldıklarıyla değil Mısır ve Haleb hazinesi Celâlîler yüzünden gönderilemediği için devleti zor duruma sokuyordu, zira askerlerin maaşı ödenemiyordu. "*Haleb Beğlerbeğisi ve Mısır beğlerbeğisi hazîne irsâliyelerin göndermeğe cir'et idemeyüp, düşmen-i Celâlîden tamâm ihtiyâd üzre mütehayyirlerdür.*" (**Tarih-i Selânikî**, s. 827.) Mısır hazinesi ancak Mısır beylerbeyi Malkoç Yavuz Ali Paşa'nın Yemişçi Hasan Paşa'nın yerine atanıp İstanbul'a gelmesiyle ulaşabilmişti. Bu hazinenin miktarı İngiltere ve İskoçya kralı I. James'in toplam gelirine eş değerd. (Baki Tezcan, "The Question of Regency in Ottoman Dynasty: The Case of the Early Reign of Ahmed I." **Archivum Ottomanicum** 25, 2008, s. 185-198.) Tüm bu sıkıntılar içerisinde hazinenin azlığından kendisine manevra yapacak alanı bile bulamayan Yemişçi, Sultan III. Mehmed'in kendisinden 3 bin altın istemesi üzerine ne denli zorluk çektiğini şu ifadelerle anlatır: "...şimdi bir mevacib dahi gelüb erişdi, hazine olmaduğundan aklumuz başımızda değildir. Eğer memleket mamur olub akça tahsili mümkün olsa devletlü padişahumdan sakınur mıydum?" (Orhonlu, **Telhisler**, s. 30) Yolların ne denli tekinsiz olduğuna örnek olması için Behram Çavuş'un Kayseri'deki Karayazıcı yüzünden İstanbul'a getirmesi gereken malumatı getiremediğine dair: BOA. **A.DVN.** 6/100

⁸⁴ Koca Sinan Paşa da Karayazıcı'dan dolayı benzer dertten mustarıptı. Sultan'ın tasavvurunda Vezir İbrahim Paşa hem Karayazıcı'yı ortadan kaldıracak hem de Tebriz'e doğru Safevilere karşı sefere çıkacaktı. Lakin gün görmüş veziriazam, önce Sultan'a önerisini başkalarına dillendirdiği için sitem eder. Akabinde bunun mümkün olamayacağının gayet soğukkanlı bir şekilde ifade eder. Sinan Paşa'ya sorarsanız bir kere İbrahim Paşa'ya fon oluşturma için verilecek has yoktu ve hazinenin durumu da ortadaydı. (**Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri**, haz. Halil Sahillioğlu, İstanbul: IRCICA, 2004, s. 26-27.) Yemişçi'nin kariyerindeki ilk basamaklarını hâmisî Koca Sinan Paşa sayesinde çıktırıysa da onu İstanbul'a getiren ve zirveye götüren tutan husus, malî kavrayışı olsa gerektir. Zira kendisi beşinci vezir atanır atanmaz 1600 devalüasyonundan sorumlu olmuş ve başarıyla uygulamasıyla sadrazamlığı kısa sürede elde etmişti. (Mübahat Kütükoğlu, "1009 (1600) tarihli Narf Defterine göre İstanbul'da Çeşitli Eşya ve Hizmet Fiyatları", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, İstanbul, 1978, s. 8)

serdarları yaptığı atamalarla ikilik çıkarıyor, ilgili bölgede kargaşa çıkmasına sebebiyet vermesi bir yana İstanbul'daki planlamayı bozabiliyordu. Nitekim Yemişçi barut göndermek şartıyla Oltu sancağını ve Karaman'daki bir nezâretliği verdiği şahısların yerine evvel Celâlî serdarı Sokolluzâde Hasan Paşa'nın başkalarını atadığı için söz konusu barutun gelmediğini ve bu sebeple Batı serhaddinde barut kıtlığı yaşadıklarını, barutun ne denli önem arz ettiğini anlattığı telhiste Sokolluzâde'yi padişaha şikâyet eder. Öte yandan yeri geldiğinde açıkça tehdit edilmesine rağmen padişaha da çıkışması, Yemişçi'nin siyasetçi kalibresini de gözler önüne serer.⁸⁵

Celâlî siyasetini bu mevcut gerçekliğin ve çıkarları üzerine kuran Yemişçi, son derece fiyat-performans niteliğine haiz ve Celâlî serdarını gerektirmeyecek şekilde meseleyi çözdüğü gibi hazır bir orduyu elde etmek yani bir taş ile iki kuş vurma gayesiyle Deli Hasan'ı istimâlet ile Osmanlı ordusu saflarına katmıştı. Bu siyasetin teferruatını bir sonraki bölümde göreceğiz. Ancak nihayetinde istenilen olmamış, Karakaş'ın varlığı bir Celâlî serdarının Anadolu'da bulunmasını zorunlu bırakmıştı. İşte Celâlî serdarı olarak Nuh Paşa'nın seçilmesi de bu minvalde hayli önemlidir, zira kendisi kadılık ile kariyerine başladığı gibi asıl ününü mal ve baş defterdarlıkları görevlerinde iken yapmıştı.⁸⁶ Belli ki malî kavrayışıyla hazineye fazla yük olmadan iş

---

⁸⁵ “*Kal’elerde ise barut olmayup lazım olduğu denli barut verilmeyince heman kâfir gelsün alsun demekdür; barut sair nesne gibi değüldür vakti ile zaman ile tedarük görölüp işletmeyince muzâyaka mahallinde yüz bin altun verilse faidesi olmaz. Barut olmayınca dünyâ dolusu altun akça olsa barutun yerini tutmaz; kal’e saklamak ve ceng eylemek barut ile olur, küffâr-ı hâksâr her kangı mahalle gelse niçe bin kantar barutla ve tedârükle şâfi ateş olur gelür; bu tarafda barut olmayınca mukâbele olmak ne vechile mümkündür; ve barut olmayınca bu kadar zahmet ve meşakkat çeküp asker cem’ olup ve bu kadar hazineler sarf olunup sefere geldüklerirüün fâidesi nedir?” “Vezîr-i a’zamlık böyle mi olur? Devletlü pâdişâhum Mısır beğlerbeğisi dahi tâzedür harem-ı humâyûnunuzdan gözü bağlu çıkarup bir uğûrdan vezâret ihsân buyurup bu kadar iltifat buyurdunuz. Saâdetlü pâdişâhumun bu mertebe iltifatına tahammül eylemek müşkildür. Mısır gibi vilâyete hâkim olup bu kadar iltifata mazhar oldu; vezîr-i azamın sözüne itibar mı eder? Ammâ devletlü pâdişâhum nizâm ve intizâm-ı âlem bununla bozulmuşdur; herkes kendüden büüyücek olanun sözünü tutmayup bildüğün eylediğiçün âlem bu şekile girdi. Bu kulunuzun vezîr-i â’zamlığımun fâidesi nedir? Sözüümüzü kim tutar?” (Orhonlu, **Telhisler**, s. 20-21) “Bu kulları, geçen sene Astâne’de iken bir kimesneye her yıl yedi yüz kantar barut göndermek şartı ile Oltu sancağın tevcîh edüp ve Karaman’dan dahi iki bin yedi yüz kantar barut şartıyla, bir kimesneye nezâret verilmişdi. Şimdi ol mahallerden barut gelmek ümid olunurken Celâlî üzerine serdâr olan Hasan Paşa mâni’ olup ol sancağı ve nezâreti ahar kimesnelere verilmekle ol câniblerden bir vukiyye barut gelmemiş...” (Orhonlu, **Telhisler**, s. 20)*

“Celâlî üzerine serdâr olan Hasan Paşa bizim tedarükümüzü bozup hilâfına [hareket] eder.” (Orhonlu, **Telhisler**, s. 19-20)

⁸⁶ Emirhan Özçelik, “Hamdım, Piştim, Yandım: Kaza Kadılığından Anadolu Serdarlığına Karamânî Nuh Paşa'nın Serencâmı (1576-1606)”, **FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, 22. sayı, 2023, s. 119-151.

görebileceği ön görülerek kendisi uygun görülse de Nuh Paşa, büyük bir cendereden geçen Osmanlı maliyesini yordduğu gibi kendi çabalarıyla hatırı sayılır asker toplayamadı. Batı Anadolu'daki birkaç faaliyetinden, Neslioğlu Mehmed'i⁸⁷ ve Gurguroğlu'nu pazarlıkla Osmanlı saflarına çekmekten başka dişe dokunur bir şey yapamadı.

Nuh Paşa'nın arzını telhisle padişaha sunan Yemişçi, Çıldır beylerbeyliği verilmesine mukabil Gurguroğlu'nun dört bin adamıyla Nuh Paşa'ya katıldığını, hatta bunların Karakaş üzerine gittiğini yazar. Detaylarını bir sonraki bölümde göreceğiz ancak ilk etapta bu iki ordu arasında bir karşılaşma olmadığı gibi Karakaş bıraktığı muazzam hasar ile mevcudiyetini sürdürdü.⁸⁸ Nihayetinde derhal İstanbul'a çağrılan Nuh Paşa, Yemişçi tarafından önce Yedikule zindanlarına hapsedildi daha sonrasında emekli edilerek memleketine gönderildi. Nuh Paşa'nın yerine Celâli serdarlığına ifade etmeye çalıştığım kadarıyla mevcut zamanın şartlarına ve İstanbul'un ayrı taşranın ayrı dinamiklerine uyum sağlayan, amiyane tabirle oyunu kuralına göre oynayan ve bunun nihayetinde elde ettiği servetiyle kalabalık sekbanlardan müteşekkil bir kapuya sahip bir isim olan Nasuh Paşa'nın getirilmesi bu minvalde önemlidir.⁸⁹

---

⁸⁷ Önceki bölümde kendisinin geçmişinden bahsetmiştim. “Hamîd sancağibeği olan Neslioğlu Mehmed dâme izzuhûya Karaman beğlerbeğliği” verilmesine dair: BOA, **A.DVN.MHM.d.** 74/1, 302. sayfa, 641. hüküm. 13 Cemaziyelevvel 1011 | 29 Ekim 1602) Yemişçi'nin Neslioğlu'nu adamlarıyla istihdam edip riayet üzere yeni bir sancak vermesi hakkında Nuh Paşa'ya verdiği buyruldu için, BOA, **İE.DH.** 6/608 (26 Muharrem 1012 | 6 Temmuz 1603)

⁸⁸ “Gurguroğlu ki geçende Çıldır beğlerbeğliği verilmişdi; gelüp itâ'at edüp dört bin mikdârı ademîsi ile Akçaşar nâm mahalde Nuh Paşa kuluza mülâki olup ordu-yı humâyûna dâhil olmuş ve içerü Karakaş ve sair ol tarafda olan eşkiyâ üzerine Nuh Paşa kuluza bile gitmiş...” (Orhonlu, **Telhisler**, s. 47)

⁸⁹ Günhan Börekçi, “The Rise of Grand Vizier Nasuh Pasha (d. 1614): A Study on Premodern Ottoman Elite Formation and Intra-Elite Relations”, **yayımlanmamış makale**. Bir başka nitelikli makale için bkz: Emirhan Özçelik, “Fransa Büyükelçisi Achille de Harlay de Sancy'nin Kaleminden Bir Osmanlı Sadrazamının Hayatı: Relation de a vie & de la mort de Nassouf Pasha”, **Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar**, 21. sayı, 2023, 12-62. Topçular Kâtibi, Celâli serdarı Nasuh Paşa'nın Çay'da (Afyon) “dernek” üzere olduğu vakit, Karakaş'ın da içerisinde bulunduğu bir Celâli ordusuyla savaşa tutuştuğunu ifade eder: “Mâh-ı rebîulâhırda, Tavîl zorbası ve Kara Sa'îd zorbaları ve Karakaş ve Kalender-oğlu ve Gorgor-oğlu biriküp, Çay'da kovan arısı misâllerinde bir gürûh bî-mezheb revâfız u devletsiz segbân, Türkman, Tat, bir alay 'âsî kavm gürleyüp, asâkir-i İslâm üzerine kasd ederler.” Ancak Topçular Kâtibi evvelce olduğu gibi o sırada Anadolu'da mukim Celâlîleri sıralama eğilimindedir. Ancak bir ihtimal, Karakaş'a bağlı birliklerin buradaki Celâlîlere yardım için bulunduğu düşünülebilir. (**Topçular Kâtibi**, s. 370.)

2.4. Karakaş Ahmed'in Ardından: Anadolu'nun Vahim Manzarası

Karakaş, şüphesiz yalnızca Ankara'da değil, Karayazıcı ve Deli Hasan ile birlikte hareket ettikleri vakitler dahil, sevk ve idare ettiği diğer Celâlî bölükbaşları ile Anadolu'nun geniş sathında “Büyük Kaçgun”⁹⁰ ve kıtlığa sebebiyet verenlerin en azılılarından biriydi. Şu ana kadar ki ulaşabildiğimiz verilerden Karakaş'ın bu minvaldeki sabıkasına bakarsak Karayazıcı ile birlikte hareket ettiği dönemde Ruha/Urfa'nın ele geçirilmesiyle ahali çoktan yerini yurdunu terk etmişti.⁹¹ İşbu Celâlî ordusunun süregelen yağmalarında Maraş ile Sivas arasında bulunan ahalinin Hama, Şam, Antakya ve Arabistan taraflarına kaçmasına neden olmuştu⁹². Zamantı kadısının orduya göndermekle yükümlü olduğu zahire bir tarafa Celâlîlerin burayı yağmalamasıyla neredeyse halkın kendisine yetecek zahiresi kalmamıştı.⁹³ Karakaş'ın da duraklarından olan Çankırı ve Amasya⁹⁴ kavşak noktaları olmalarıyla mütemadiyen saldırılara uğradığı üzere çok sayıda Celâlî buraları mesken eylemişti.⁹⁵

Karakaş, Deli Hasan ile birlikte hareket ettiği vakitlerde Eskişehir, Afyon ve Kütahya dolaylarında görece uzun süre kalmalarından sonra bu şehirlerin hâli içler acısıydı. Eskişehir'e bağlı Günyüzü kadısı, üç kez Celâlîler üzerlerine geldiği için her haneden toplanması gereken yüz altmış akçelik bedel-i kürekçi vergisini halk yerinde olmadığı için gönderilemeyeceğini bildirmişti.⁹⁶ Vergi bir tarafa diğer iki şehirden aktarılanlar felaketi gözler önüne sermektedir. Öyle ki Celâlîlerin ahalinin ellerinde neyi var neyi yok almalarıyla ortaya çıkan kıtlık⁹⁷ buradakileri

⁹⁰ Palanka dikebilecek veya kadim, belgenin dilinde kefare devrinden kalan köhnemiş kaleleri tamir edebilecek mali güce sahip ahali, hükümetten kendi akçeleriyle olmak şartıyla izin alıyor ve kendilerine sığınacak yer inşa ediyordu. Bu meseleye dair onlarca hüküm vardır. Akdağ, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası**, 418-420.

⁹¹ BOA, A.DVN. 8/29

⁹² “...Mar'aşdan Sivas'a varınca asla re'âyâdan ve sâyirden bir ferd kalmamışdır. Yazıcı'nın bölüğü Kangallu köylerin basub yakub vîrân idüb ol ecilden ol câniblerde olan re'âyâ[nın] cümlesi Arabistân câniblerine dağılmışlardır. Zikr olunan konaklarda asla re'âyâ yokdur, Türkman ise hayflarından aşağı Hama ve Şam ve Antakya semtlerinde kalub...” (BOA, A.DVN. 10/33)

⁹³ BOA, A.DVN. 8/85

⁹⁴ Oktay Özel, **The Collapse of Rural Order in Ottoman Anatolia: Amasya 1576-1643**, Leiden: Brill, 2016, s. 134-177.

⁹⁵ Çankırı'daki Celâlîlere dair çok sayıda hüküm vardır, BOA, A.DVN.MHM.d 75, 88. 613. 623. 671. hükümlere bakılabilir. İlaveten bu şehir Gurguroğlu'nun sistematik saldırısına uğramıştı.

⁹⁶ BOA, D.MKF. 3/27

⁹⁷ Zafer Karedemir, **İmparatorluğun Açlıkla İmtihani: Osmanlı Toplumunda Kıtlıklar (1560-1660)**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2014.

insanlık dışı bir vaziyete getirmişti, İstanbul'a gönderilen takrirde yazılanlar Afyon'daki durumu ortaya koymaktadır:

"...ekser kazalarının re 'âyâsı perîşân ve perâkende olup kat 'â kimesne kalmayup husûsâ nefis-i Karahisâr kazasının kurrâsından bir ferd kalmayup dört beş yıldan berü aslâ tohum ekilmeyüp bi 'l-küllîye harâb olup nefis-i şehîr dahi her sene eşkiyâ gelüp harâb itmek ile az kimesne kalup bu sene bir vechle kaht u galâ olup yigirmi dirhem itmek bir akçeye⁹⁸ olup adem ademi ekl eyleyüp kahtdan dahi kimesne kalmayup firâr idüp ancak kal 'asında birkaç kimesne kalmış..."⁹⁹

"Adem ademi ekl eyleyüp" ifadesi ile düpedüz yamyamlığa kasıt ile mübalağa edildiği düşünülebilir ancak bazı Venedik raporlarının¹⁰⁰ ve çok sayıda Ermeni kolofonun ekseriyetle Doğu ve Orta Anadolu'dan ihtiva ettiği örnekleriyle doğrudan Celâlîlerin yakıp yıkmasıyla yaşanan kıtlığın ve meselenin vahametini gösterir:¹⁰¹

"Her yerde aşırı kıtlık vardı ki mezarlardan ölüleri çıkarıp yiyorlardı. Ebeveynler çocuklarını yiyordu, Peygamber'in dediği gibi "merhametli kadınların elleri kendi çocuklarını pişiriyordu."¹⁰² ve onları yiyorlardı. Oruçlu günlerde köpek ve kedi gibi her türlü necis hayvanı yiyorlardı. Açlığın yarattığı öfke ve cinnet onlara mantığı unutturdu ve hayvanlar gibi oldular, hayvanlar gibi birbirlerini pusu kurarak avlıyorlardı. Bir anne evden çıktığında, ebeveynler çocuğu öldürüyordu. Anne [eve] geldiğinde, önüne pişmiş et koyuyorlardı. O da bilmeden yiyor, sonra çocuğunu arayıp sormaya çıkıyordu. Çok üzgün olan aile üyeleri, aslında etini yediği

⁹⁸ 1600'deki sikke tashihi ile beraber 100 dirhem gümüşten 800 yerine 950 akçe kesilmeye başlanmıştı. Yani 20 dirhem 190 akçeye tekabül ederdi. Bu da Celâlîlerin silip süpürdüğü kıtlığa bağlı olarak Afyon'da devalüasyonun ne denli bir boyuta geldiğini gösterir. Ömer Lütfi Barkan, "16. Asrın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri", **Belleten**, XXXIV/136, Ankara, 1970, 575-6. Kütükoğlu, **1009 (1600) tarihli Narf Defteri**, 6-8.

⁹⁹ BOA. A.DVN. 12/38.

¹⁰⁰ 1608 tarihli *dispacciye* yaptığı atıfla Kuyucu Murad Paşa'nın ordusunda kıtlıkla birlikte yamyamlığa dair dedikoduların İstanbul'a gittiğini belirtir. İlaveten Kuyucu Murad Paşa önderliğindeki Osmanlı ordusunda erzak kıtlığından yamyamlığın zuhur ettiğine dair söylenti çıktığını belirtir. (White, **Osmanlı'da İsyân İklimi**, s. 252) "Anadolu'da kurtlar sinsice fırsat kolluyor, insanlar açlıktan ot ve kokmuş at, deve leşlerini yiyor, yoldan geçen atlılardan sadaka istiyordu." (**Relazioni**'den akt. Griswold, **Anadolu'da Büyük İsyân**, s. 43.)

¹⁰¹ Henry Shapiro, doktora tezinde bir bahis ayırdığı yamyamlığa dair Ermeni kolofonlarında aktardığından çok daha fazla örnek olduğunu, kendisinin bir seçmece yaparak bunların hepsini dahil etmediğini belirtti. **The Great Armenian Flight** s. 56-76.

¹⁰² **Ağtlar Kitabı**, 4:10

şeyin [çocuğu] olduğunu söylemiyorlardı. Sokakta çürümüş kemikler bulduklarında onları elleriyle temizleyip yiyorlardı ve sonra ölüyorlardı. Göklerde yas ve yeryüzünde ağıt! Ey dağlar ve tepeler, hayvanlar ve bütün kuşlarla birlikte, bir litre unun üç kuruş olduğunu gördüğümüz böyle bir katlık olmaması için acı ile haykırın. Erzurum şehrinde insanların etini ve yağını satıyorlardı. Şehrin valisi bunu öğrendiğinde, bunu yapan adamları idam etti, ama buna engel olamadı.”¹⁰³

Yalnızca halk değil, ifade edildiği üzere Ağrı Dağı dolaylarına gelen bir Celâlî grubunda da yamyamlığın olduğu, bir rahibi mangalda pişirip yedikleri bir kolofonda anlatılır:

“Celali olarak adlandırılan bir haydut grubu Türk tarafından geldi ve oraya yerleşti, geride kalan az sayıdaki insana karşı birçok suç işlediler. Geceleri dolaşarak bir adamın bulunabileceği her yere bakıyor ve araştırıyorlardı. Birini yakaladıklarında onu öldürüyor ve çocuklarını esir alıyorlardı. Evleri ve kiliseleri yağmıyorlardı, öyle ki kıtlığı tüm ülkeye yaydılar. Daha sonra yamyam oldular. Mölnoy Manastırı'ndan bir piskoposu yakalayıp onu ızgarada pişirip yediler.”¹⁰⁴

1015/1606 tarihinde gönderilen ancak hükümde de belirtildiği üzere yıllardır süregelen saldırılarla; bu bölümün başında gördüğümüz üzere Karakaş'ın içerisinde bulunduğu Celâlî ordusuyla ve akabinde Gelibolu dönüşünde uğradığı Kütahya, harap olmuştu. Buradaki insanlar köpek, at ve dağlarda ot yemeye mecbur kalmıştı:

“...ekseri çarşu ve yollar başında yalnızca açlıktan helâk olup def'ine mümkün olmamağla hayatını gice ve gündüz kelbler yiyüp ba 'zısı bî-ihyâr kelb ve atı ekl ve dağlarda ot otlayup...”¹⁰⁵

Osmanlı arşivlerindeki bu belgeler, Ermeni kolofonlarında yer alan çok sayıda veri, Venedik temsilcileri tarafından kaleme alınan raporların yanı sıra Şems-i Sivasî'nin menkıbesini

¹⁰³ Hayeren Dzeğreri'den akt. Shapiro, **The Great Armenian Flight**, s. 72-73.

¹⁰⁴ Hayeren Dzeğreri'den akt Shapiro, **The Great Armenian Flight** s. 72.

¹⁰⁵ BOA, A.DVN.MHM.ZYL.d. 18, 126. vr.. (12 Safer 1015 | 19 Haziran 1606) Kastamonu'da da durum farksız değildi: “her biri hayvânât ve kilâb yiyüp ve dağlarda mütehassın olanların dahi emvâl ü erzâkın nehb ü gâret...” Kaleye kapananların da hâli perişandı: “...kal'ada mütehassın olanlar dahi kaht ü galâdan aç ve susuz kalup arpa ununun vukyesi onar akçaya bulunmayup buğday asla bulunmamağla fukarânın ahvâli diğer-gün olduğın bildirüp...” (BOA, A.DVN.MHM.ZYL.d. 18, 203. vr. 11 Safer 1015 | 18 Haziran 1606)

yazarak tüm bu olup bitene tanıklık eden Receb Efendi¹⁰⁶, memleketini bu ilk Celâlî ordusunun yakıp yıktıktan sonra Karakaş'ın hâlâ aktif olduğu Orta Anadolu'da 1012/1603-04 tarihinde ne denli bir kıtlığın meydana geldiğini ifade eder. Receb Efendi'nin Sivas özelinde söylediklerinin yıllar sonra Kitâb-ı Müstetâb müellifinin onayladığı üzere¹⁰⁷ yamyamlık, ısdâr olunan hükümlere öncül olan arzı kalem alanlarca yardım çılgınlıklarını duyurabilmek veya Ermeni müelliflerinin¹⁰⁸ yaşadığı zor günleri abartmak için sıklıkla kullandığı bir nüanstan ziyade neredeyse artık normalleşmiştir:

“Arâzi baştan başa sâhipsiz, boş ve muattal kaldığından açlık baş gösterdi, fukarâ halk ot yapraklarını, ağaç köklerini ve kabuklarını, daha sonra çöplük ve yollardaki buldukları cifeleri yediler ve kurtlar gibi köpek ve kedileri avladılar. Bu feci durum devam etti. 1012 tarihinde kaht u galâ son haddine varmıştı. Kedi ve köpek de kalmayınca hayvan kanlarını ve lâşelerini ve daha sonra da çocukları boğazlayıp yemeye başlamışlardı. Hattâ bir gün bir tencerede pişirilmiş çocuk eti bulundu. Boğazlayana ateşe atmaya hükmettiler. Bu adam yanarken etrafını çeviren aç insanlar ateşin alevi hafifleyince bunun büryân gibi kızarmış etini de yemek için kapıştılar. Bu hâdiseden sonra artık bu feci' hâl men' edilemez de oldu. Fakirlik, açlık, insanları böyle ne kadar fenâ akıbetlere sevk ediyor. Bu, çok azîm bir musîbet idi.”¹⁰⁹

İkinci milenyumun en yağışlı dönemi olan 1518-1587'den sonra Anadolu, en kurak üç dönemden birine girmişti.¹¹⁰ Çetin kış koşulları, geleneksel tarımsal ekonomisine ciddi zarar

¹⁰⁶ Bu sırada dergâhın postnişini olan Receb Efendi'den sonra dergâhın şeyhi olan Abdülmecid Sivâsî, İstanbul'a yerleşmiş, malum döneme damgasını vurmuştur. Hasan Aksoy, “Şemseddin Sivâsî”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, 38. cilt, İstanbul, 523-526. Söz gelimi, bir devrin popüler ismi olan Abdülmecid Efendi'nin de İstanbul'a yerleşmesinde Celâlî etkisi vardır.

¹⁰⁷ “Meselâ vilâyet-i Sivas'da bundan akdem bir kaht-ü galâ olmuş idi ki reâyâ kedi ve köpek ekl itdiklerinden ma'adâ âdem etini dahî ekl itdikleri meşhûr olmuş idi. Fe-emmâ şimdi gâyet ucuzluktur, zîrâ âdem ve re'âyâ kalmadı.” (**Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler: Kitâb-ı Müstetâb**, ed. Yaşar Yücel, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.)

¹⁰⁸ Yıllar sonra Ermeni müellif Tebrizli Arakel (ö. 1670) de kedi, köpek ve insan eti yendiğini sıklıkla tekrar eder: “It was so fierce that people, as I have already stated, began to eat cats and dogs other foul animals and people's flesh.” (Arakel, **Book of History** s. 95-96.)

¹⁰⁹ Şeyh Receb-üs Sivâsî, **Necm-ül Hüdâ Fî Menâkıb-ış-şeyh Şems-id-dîn Eb-is-senâ**, çev. Hüseyin Şemsi Güneren, haz. Fatih Güneren, Seçil Ofset Baskı, 2000, s. 85.

¹¹⁰ Ağaç halkalarına dayalı bu bilgi seti, Mayıs-Haziran aylarını içerse de diğer veriler ile bu ani değişimi Mehmet Kuru makalesinde destekler. Ramzi Touchan, Ünal Akkemik, Malcolm K. Hughes, Neşat Erkan, “May-June Precipitation Reconstruction of Southwestern Anatolia, Turkey during the Last 900 Years from Tree Rings”, **Quaternary Research**, 68. sayı, 2007, s. 196-202'den akt. Mehmet Kuru, “A ‘Magnificent’

veren, mevcut zorlukları katlandıran bir zemin oluşturdu. Ancak ne kadar zorlu olursa olsun, bu şartlar Anadolu'daki insanları kitlesel bir şekilde yerinden edecek, izahı mümkün olmayan açlığa ve sefalete duğar edebilirdi.¹¹¹ Yalnızca ihtiyaçlarına matuf yağmaları yetmezmiş gibi Karakaş ve onu takip edenler gibi yakıp yıkmalarıyla Anadolu'da görece uzun süre tahakküm kuran Celâlîler, bertaraf edildikten sonra bile, Moğol istilas ile mukayese edilebilecek mikyasta yüzyıllar boyunca kapanmayan bir yara bıraktı. Ortadan kalkan köyler ancak kabaca 18. yüzyıl ile toparlanma süreciyle ortaya ıkabilmiřti¹¹². Karakaş, bu devasa hasarın şüphesiz en azlı sorumlularından biri olarak temayüz etti.

Climate: Demography, Land and Labour in Sixteenth-Century Anatolia", **Seeds of Power: Explorations in Ottoman Enviromental History**, ed. Onur İnal ve Yavuz Köse, The White Horse Press, 2019, s. 43-51.

¹¹¹ Kastettiğim şey White'ın iddiaları: **Osmanlı'da İşyan İklimi**, s. 177-257.

¹¹² Hkmet, yerini yurdunu terk eden ahali için hemen çalışmalara başlamıştı. Karaman beylerbeyi Zülfikar'a gönderilen 6 numaralı hükümde fermana uyarak halkın eski yerlerine yerleştirilmeleri isteniyordu. (BOA, **A.DVN.MHM.d.** 78, 6. hüküm, 1 Cemaziyelahir 1018 | 1 Eylül 1609) Ermeni nüfusun yoğun olduğu Kemah'ın kadısına gönderilen hükümde kaçan zımmilerin yerine dönmesi için ev ve arazi olanağının sağlanmasına dair hüküm: (BOA, **A.DVN.MHM.d.** 78, 879. hüküm, 24 Muharrem 1018 | 29 Nisan 1609) Hamid sancağındaki kadlara gönderilen hükümde halkın vergi talebi olmaksızın eski yerlerine yerleştirilmeleri ifade ediliyordu. (BOA, **A.DVN.MHM.d.** 78, 1827. hüküm, 17 Cemaziyevvel 1018 | 18 Ağustos 1609) Beyşchri beyine ve Seydişchir kadısına gönderilen emirde köylerini terk edenlerin borçlarının üç yıl ertelendiğine dair (BOA, **A.DVN.MHM.d.** 78, 666. hüküm, 18 Cemaziyevvel 1018 | 19 Ağustos 1609) Karaman'a bağlı Bayburd'da srsat vergisi arzu edildiği gibi alınmayacağına dair, (BOA, **A.DVN.MHM.d.** 78, 2075. hüküm. 18 Cemaziyevvel 1018 | 19 Ağustos 1609) Ancak belli ki teşvikler her yerde işe yaramamıştı.

İlgili literatür ve tartışmalar için bkz: Suraiya Faroğhi, "Anadolu İşkanı ve Terk Edilmiş Köyler Sorunu", Türkiye'de Toplum Bilim Araştırmalarında Yaklaşımlar ve Yöntemler, **ODTÜ Türk Halk Bilimi Yayınları**, Ankara, 1976, s. 289-302. Oktay zel, "Osmanlı Anadolu'sunda Terkedilmiş/Kayıp Köyler Sorunu (17-19. Yüzyıllar)", **tekilerin Peşinde Ahmet Yaşar Ocak'a Armağan**, haz. Mehmet z, Fatih Yeşil, Ankara: Timaş Yayınları, 2015, s. 557-591. Osman Gümüşçü, Emine Erdoğan znl, Alpaslan Demir, **Türkiye'nin Kayıp Köyleri**, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2020. Yapısal ve makro çerçevede meseleyi uzun erimle ele alan çalışma için: Faruk Tabak, **The Waning of the Mediterranean, 1550-1870: A Geohistorical Approach**, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2007. Onur Usta, **In Pursuit of Herds or Land? Nomads, Peasants and Pastoral Economies in Anatolia from a Regional Perspective 1600-1645**, University of Birmingham, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2016. Kayhan Orbay, "The 'Celâlî Effect' on Rural Production and Demography in Central Anatolia: The Waqf of Hatuniyye (1590s to 1638)", **Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae**, 71. Sayı, 2018, s. 29-44.

III. BÖLÜM | Karakaş Ahmed Paşa: Celâlî ve Devlet

Şiddet enstrümanlarını Osmanlılara karşı kullanarak kendini kanıtlayanlar yalnızca Celâlîler değildi. Osmanlıların bu amansız eşkıyalara karşı son derece pragmatist ve baş döndürücü nitelikteki esnek tutumu da yeni sayılmazdı.¹¹³ 15. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlılar, korsan levendleri kullanmaya başladığında da benzer kaygı ve çözüm seçenekleri masadaydı. Osmanlı hilatı giyen korsanlar, Osmanlıların ahidname verdiği ülkelere saldırımları yetmiyormuş gibi Osmanlı reayasına da musallat oluyorlar kısaca hedef tercihlerinde seçici olmuyordu.¹¹⁴ Örnek vermek gerekirse Osmanlı denizciliğinin simge isimlerinden Piri Reis, izinsiz bir şekilde Sakız adasından sekiz yüz kadar adam toplamış, bilahare buradaki bir kaleyi ele geçirerek gayri müslim olsa da nihayetinde Osmanlı tebaasından olan dört yüz kişiyi esir almıştı.¹¹⁵ Kaldı ki karar vericiler nezdinde çıkarlar hesaba katılarak geçmiş sineye çekilse dahi belli ki reyanın hafızası, yıkmak değil yapmak düsturunu benimseyen Barbaros Hayrettin Paşa'nın¹¹⁶ Osmanlı sistemine entegre olan diğer korsan levendlerin geçmişindeki kara lekeyi temizlemek için harekete geçmesinden anlaşılacağı üzere diriydi.¹¹⁷ Bu minvalde Gelibolulu

---

¹¹³ Mesela, Barkey'in de gözden kaçırdığı Osmanlıların suhteler ile kurduğu iletişimi önemlidir. Mustafa Akdağ, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: "Celali İsyanları"**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul: 2009, s. 246-248 ve 254-256.

¹¹⁴ Buna meseleye seçmece bazı çalışmalar için bkz: Nicolas Vatin, **Rodos Şövalyeleri ve Osmanlılar: Doğu Akdeniz'de Savaş, Diplomasi ve Korsanlık 1480-1522**, çev. Tülin Altınova, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2004, s. 79-80. Palmira Brummet, **Osmanlı Denizgücü: Keşifler Çağında Osmanlı Denizgücü ve Doku Akdeniz'de Diplomasi**, çev. H. Nazlı Pişkin, İstanbul: Timaş Yayınları, 2009, s. 146. Molly Greene, **Katolik Korsanlar ve Rum Tüccarlar: Bir Akdeniz Tarihi**, çev. Ayşe Betül Sayın, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019, s. 68.

¹¹⁵ Osmanlı ve Venedik ayrımı yapmayan Kurdoğlu Musluhiddin için bkz: Vatin, **Rodos Şövalyeleri**, s. 123. Ayrıca bkz: Volkan Dökmeci, **Akdeniz'de Devletler ve Korsanlar: Venedik Kaynaklarına Göre II. Bayezid ve I. Selim Dönemlerinde Osmanlı Denizciliği ve Korsanlık**, İstanbul: Babil Kitap, 2020, s. 307-310. Kara Durmuş isimli bir diğer korsan örneği için: Dökmeci, **Devletler ve Korsanlar**, s. 292-293.

¹¹⁶ Fikret Yılmaz, "Osmanlı Hanedanı, Kullar ve Korsanlar: Beşiktaş'ın Doğuşu ve İktidar Rekabeti (1534-1557)", haz. Nil Tekgül, **Journal of Turkish Studies: Özer Ergenç Armağanı Cilt II**, 52. Sayı, Harvard Üniversitesi, 2019, s. 397-425

¹¹⁷ "One whose property is taken by force by Levends in the market shall come to me. I shall compensate for their loss. We came here for your good wishes. We shall not allow harm to anyone's property or chastity. One who does so is not one of us." Barbaros'un vaktiyle korsan levendler yüzünden zarar görenlerin tazminine çaba sarf etmesinden ve bunları yapanların kendilerinden olmadığından yola çıkılarak yapılan çıkarım için bkz: Mehmet Kuru, **Relations Between Ottoman Corsairs and The Imperial Navy In the 16th Century**, Sabancı Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009, s. 82-3. Bu minvalde *Gazavatname*'nin nasıl okunması gerektiğine dair bkz: Emrah Safa Gürkan, "Batı Akdeniz'de Osmanlı

Mustafa Âli de korsan levendlerin makbul olmayan geçmişine adeta “iki cihân âresinde olmak”¹¹⁸ konsepti ile sünger çekerken bunların “fesadın lezzetinden” geri kalmayışlarını manzum şekilde ifade eder:

“Çokdur evvellerinde nehb ü fesâd, Vardur ammâ sonunda kasd- cihâd

Zâhir amma garazlarından gına, Kendü niyyetleri sevâb u gazâ

Bu ‘amel iki yüzlü âyinedür, Biri mahfî biri mu ‘âyinedür

Fısk mir ‘ât iken gazâ yüzine, Her kişi müstemi ‘ gınâ sözine

Özge âyinedür bu zü ‘l-vecheyn, Şâhid-i i ‘tikâda virmede şeyn

Sanasın bir cezîre oldı cihad, Sağı bahr-ı gınâ solunda fesâd”¹¹⁹

Korsan levendlerin mekânı, soluklanmak ve gıda temini için uğradıkları kıyı kesimler hariç denizlerdi. Bu sebeple bilhassa savaş zamanlarında işlerinde uzman olan denizci açığını kapatmak üzere bu gruplar biçilmiş kaftandı. Ancak sulh vakitlerinde Osmanlı çıkarlarını ve reayasını hedef alan işbu korsanların eşkıyalıkları İstanbul için can sıkıcıydı.¹²⁰ Buna karşı belli ki en iyi yol şüphesiz süregelen ortak düşman yaratmak ve enerjilerini bu düşmanlara yoğunlaştırmaktı.

Osmanlılar ile korsan levendler arasındaki uzun erimli ilişki hayli kazançlı olmuştu. Ancak kara da faaliyet gören Celâlîler için bu mümkün müydü? Korsanlar şüphesiz denize doğdukları üzere mesleklerinin haklarını ekseriyetle veriyordu, peki ya uzun zamandır kendisini

---

Korsanlığı ve Gaza Meselesi”, **Kebikeç**, 33. sayı, 2012, s. 173-204. Genişletilerek bir kitap bölümüne getirilen hâli için: **Sultanın Korsanları: Osmanlı Akdenizi’nde Gazâ, Yağma ve Esaret 1500-1700**, İstanbul: Kronik Kitap, 2018, s. 56-100.

¹¹⁸ Cemal Kafadar, **İki Cihan Âresinde**, çev. Ahmet Tunç Şen, İstanbul: Metis Yayınları, 2019. Krş: Michel Balivet, “Flou confessionnel et conversion formelle de l’Asie mineure médiévale à l’Empire ottoman”, **Byzantins et Ottomans: Relations, Interaction, Succession**, İstanbul: The Isis Press, 2011, s. 1-12.

¹¹⁹ Gelibolulu Mustafa Âli, **Mevâ’idün-Nefâis Fi-Kavâ’idi’l-Mecâlis**, haz. Mehmet Şeker, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997, s. 289.

¹²⁰ Elbette başka örneklerini bulmak mümkündür. Ancak meselemizin bağlamında çarpıcı bir örnek verilebilir. Karakaş’ın aktif olduğu 1604 Ağustos ayında İzmir kadısına ve Suğla beyine gönderilen hükümde Musa isimli korsan, Trablusgarp’ta insanları katledip türlü vergiler topladığı gibi limana yanaşan İngiliz barçalarını basıp gemideki tüm malları yağmalamış ve içindekileri esir ederek satmıştı. Kuvvetle muhtemel bu eylem bardağı taşıran son damla olmuştu. Hakkından gelinmek üzere Musa ele getirilmeye çalışılırken kendisinin “İzmir’e gelüb Celâlî’ye karışmak için Anadolu semtine gitmek murâd idindüğü i’lâm” olmuştu. BOA, A.DVN.MHM.ZYL. d. 18, 12. vr. birinci hüküm. (22 Rebiülevvel 1013 | 18 Ağustos 1604)

savunamayan halkın tepesine çöken Celâlîler, batıda Avusturyalıların kontra marş hücumlarına veya doğuda ateşli silahları ordu birimlerine monte etmeleri bir yana Safevilerin kanattan icra ettikleri süvari hücumlarına dayanabilir miydi? Pekâlâ, karada da mevsimsel seferlerin yerini artık sürekli devam eden savaşların almasıyla düşmandan bol bir şey yoktu, ancak bunlar ordu terkinin neresinde konumlandırılacaktı? Öyle ki denizlerde, korsanların hatası veya ihmali en başta kendilerinin sonunu getirirdi. Karada ise işler bilhassa pozisyonel savaşan Osmanlılar için farklı yürüyordu, hangi sebepten olursa olsun bunların vazifesini hakkıyla yerine getirememesi büyük bir zafiyet yaratır hatta kesin bir mağlubiyete dahi götürebilirdi. Daha bu aşamaya gelmeden evvel, saçını sakalını Osmanlı serhadlerinde ağartmış askerler, Celâlîleri kabul edecek miydi? Kabul etse bile elbet bir gün sulh olacaktı, bunlar elde ettiği sancakbeyliği/beylerbeyliği mntıklarında rahat duracaklar mı yani başlarına üşüşükleri reayayı belgelerin diliyle “*hıfz u hurâset*” üzere olacaklar mıydı?

İşte başta bu sorular olmak üzere muhtelif sorulara cevap aramak üzere ilk önce hâli hazırda önceki bölümde yeri geldikçe ipuçlarını verdiğim Celâlî siyasetinin ortaya çıkışını ele alacağım. Akabinde Karakaş’ın tezin ana odağı olmasına hâlel getirmeden ancak ilk olması ve Karakaş’a sıra geldiğinde de işime yarayacak hayli önemli ayrıntılar sunması hasebiyle Deli Hasan’ın katıldığı Avusturya Habsburglarına karşı icra edilen sefer sürecini ve cereyan eden muharebeyi Peçuylu İbrahim Efendi¹²¹ (bundan sonra Peçuylu) ve Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi¹²²,nin (bundan sonra Topçular Kâtibi) ifadelerini yapı-söküme uğratarak inceleyeceğim. Daha sonrasında Karakaş’ın affedilmesini, sefer sürecini, katıldığı diğer muharebeleri aktararak diğer fasılları ve ölümünü inceleyeceğim.

---

¹²¹ Peçuylu İbrahim, **Târih-i Peçevî**, II, Matbaa-yı Âmire, İstanbul 1283/1866-1867.

¹²² **Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadrî) Efendi Tarihi** (Metin ve Tahlil), haz. Ziya Yılmaz, I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 2003.

3.1. Celâî Siyasetindeki Kritik Eşik: 1603 İsyanı

“Gelür kara haberler her taraftan, san, Kıyamet'dür

Zaman-ı devleti Sa'atci'nün, Eşrât-ı sâ'at'dür”¹²³

Yakın zaman önce patlak veren 1601 tarihli isyanın travması henüz geçmemişken payitaht, kriz ve dönüşümün sancılarını tüm yönleriyle hissediyordu. Öyle ki, dönüşen Osmanlı siyasasıyla birlikte ortaya çıkan yeni aktörlerle güç simsarlığı yapan saray ve harem, kapıkulu sipahilerinin öfke oklarından kaçamıyordu. Onlara göre mansıp ve iltizamlar sefere gitmeyen kişilere kapalı kapıların ardında rüşvetler karşılığında veriliyor, kendilerine ise büyük pastadan dışlerine dokunur bir pay düşmüyordu. Sultan Mehmed her ne kadar isyanı öngörerek seferden dönen sipahilerin İstanbul'da kışlamasını engellemeye çalıştıysa da seferde esaslı bir başarı elde edilemediği gibi savaşın çıkmaza girdiğini bahane eden sipahiler, geçim kaygısı çeken Yeniçeriler ile bir olup 4 Ocak 1603 tarihinde isyan ateşini yaktı.¹²⁴

Bir tarihsel süreçte evirilen Osmanlı siyasası aldığı son görünümle; merkezi hükümeti atlatarak padişahın yakın çevresinde bulunan musahipler, harem ağaları, valide sultanlar tarafından makamların iltizamların para karşılığı satılması, bu kişileri siyasi ve iktisadi yönden müthiş derecede güçlendirdi.¹²⁵ Bu sebeplerle isyancıların hedef tahtasının müdavimi olan Kapı Ağası Gazanfer Ağa ve Valide Safiye Sultan'ın yanı sıra isyanın asıl mimarı olarak bilinen Sunullah Efendi'nin¹²⁶ rakibi Şeyhülislam Mehmed Çelebi ve İstanbul'da veziriazam Yemişçi

¹²³ **Hasan Bey-zâde Târîhi**, III: Metin ve İndeks (1003-1045/1595-1635), haz. Şevket Nezihi Aykut, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 2004, s. 660.

¹²⁴ Günhan Börekçi, **Factions And Favorites at the Courts of Sultan Ahmed I (r. 1603-17) and his Immediate Predecessors**, The Ohio State University, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2010 s. 48-63. Levent Kaya Ocakaçan, **Geç 16. ve Erken 17. Yy'da Osmanlı Devleti'ndeki Patronaj İlişkilerinin Gazanfer Örneği Üzerinden Venedik Belgelerine Göre İncelenmesi**, Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2016, s. 107-128.

¹²⁵ Börekçi, **Factions and Favorites**, s. 148-195. Baki Tezcan, **Searching for Osman: A Reassessment of the Deposition of The Ottoman Sultan Osman II (1618-1622)**, Princeton Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2001, s. 155-166.

¹²⁶ Sunullah Efendi'nin isyanın ortağı olduğunu Yemişçi hizbinin mensubu Hasanbeyzade ifade ettiği için şüphe ile yaklaşmak gerektiği düşünülebilir. Ancak öte taraftan İngiliz elçisi Lello, Sunullah Efendi'nin sipahilerle gizli ilişkilerde olduğunu beyan eder. “Ba'zılar, sipahi bu fitne için, tahrîkde Müfti-i asr Mevlânâ Sun'ullah'ı dahi teşrik iderler.” (**Hasan Bey-zâde Târîhi**, s. 618 ve Tezcan, **Searching For Osman**, s. 349 Börekçi, **Factions and Favorites**, s. 51.)

Hasan Paşa nezdinde karar vericilerden biri olan Sadaret kaymakamı Saatçi Hasan Paşa vardı. İsyancılara göre, nizamın bozulmasında, çekilen bilumum sıkıntılarda ve tabii ki Celâlî gailisinin bir türlü üstesinden gelinememesinde bu şahısların basiretsizliği vardı. Pek tabii ki bu isimlere ve sisteme göz yuman Sultan III. Mehmed de isyancılar tarafından nasibini alacaktı, öyle ki saraya yürüyen isyancılar kendisini ayak divanına çıkmaya mecbur ederek tahttan indirmekle tehdit ettiler. Sarayın ikinci avlusunda padişaha haykırdıklarına göre Gazanfer Ağa'ya verdiği rüşvetle¹²⁷ Celâlîler ile mücadele etmek için Anadolu'ya gönderilen Rüstem'i ikna etmesine rağmen savaşa tutuşan Hüsrev Paşa'nın beceriksizliği yüzünden "*Celâlîler dünyayı tutmuştu*".¹²⁸ Saatçi Hasan Paşa ise "Celâlîlerin ihtilali"nden padişahı haberdar etmemesi ve vakti zamanında müdahil olmaması nedeniyle asi sipahilerce suçlanıyordu. İstekler üzerine derhal Şeyhülislam Mehmed Çelebi azledilerek yerine Sunullah Efendi getirildi. III. Mehmed her ne kadar Gazanfer Ağa'yı kurtarmak için elinden geleni yaptıysa da bıçak kemiğe dayanmıştı, nihayetinde Sultan, 6 Ocak 1603'te Kapı Ağası Gazanfer Ağa ve Kızlar Ağası Osman Ağa'yı isyancılara teslim etmek zorunda kaldı. Sipahiler bu iki ismi oracıkta katlettiler. Safiye Sultan ise devlet maslahatlarına karışmamak üzere sarayda kalmayı başardı.

İki seferdir canını kurtarmayı başaran Gazanfer Ağa'nın öldürülmesiyle sular durulmamıştı. Sipahiler bu kez Celâlîlerin bertaraf edilememesinde ve nizamın bozulmasında kimin parmağı varsa derhal teftiş edilerek idam edilmesini istediler. Bunun üzerine Yedikule zindanına atılan Saatçi Hasan Paşa, padişahı olan bitenden haberdar etmemek ve zamanında gerekli tedbirleri almamaktan dolayı suçlanarak asi askerlerce öldürülmek üzere Bâbüssaâde'ye getirildi. Lakin Saatçi Hasan Paşa, tabiri caizse çantada keklik bir vezir olmadığını kanıtlarcasına yanında vakti zamanında III. Mehmed'e Celâlîlere dair sunduğu telhisleri getirdi.¹²⁹ Bu telhisleri

¹²⁷ "...Hüsrev Paşa'yı serdârlığa kim sevk eyledi? Bir kârdân kimesne yok mıydı? Mücerred, tavâşîden olmağla, Kapı ağası Gazanfer Ağa rüşvetin alup ta 'yin itdürmişdür..." (Hasan Bey-zâde Târîhi, s. 690)

¹²⁸ Çağdaş müelliflerinden kaçırmadıysam şayet tabir Naima'ya aittir: Naîmâ Mustafa Efendi, **Târîh-i Na'imâ (Ravzatü'l-Hüseyn Fî Hulâsati Ahbârî'l-Hâfikayn)**, II. Cilt, haz. Mehmet İpşirli, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007, s. 217.

¹²⁹ Önceki bölümde sıklıkla kendilerinden yararlandığımız bir belge türü olan telhisler, yeni Osmanlı siyasanın öne çıkan materyallerinden biriydi. Çünkü artık bizzat veziriazam tarafından padişaha sunulması icap eden bilgiler, raporlar ve bilumum istekleri ihtiva eden arzlar kadimden olageldiği üzere şifahen değil bürokratik devletin şanından, yazılı bir şekilde ve bir usul gözetilerek padişaha gönderiliyordu. Suraiya Faroqhi, "Das telhis, eine aktenkundliche Studie", **Der Islam**, 45. sayı, 1969, s. 96-116. Pál Fodor, "Sultan, Imperial Council, Grand Vizier: Changes in the Ottoman Ruling Elite and the Formation of the Grand Vizieral Telhis", **Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae**, XLVIII, 1994, s. 67-85. Türkçe

açan askerler Saatçi Hasan Paşa'nın yazdığı arzlardan alınan tedbirlerden ve tasarruflardan padişahın haberdar olduğunu ve dahi bunları onayladığını görerek Saatçi Hasan Paşa'yı serbest bıraktılar.¹³⁰

Saatçi Hasan Paşa'nın Celâliilere dair kaç tane telhis kaleme aldığını, askerlerinin bunlardan kaçını okuduğu dahası ne tepki verdikleri bilinmez ancak bereket versin ki Saatçi Hasan Paşa tarafından Celâli cenderesinden çıkmak üzere reçete edilen iki telhise ulaşabiliyoruz. Günhan Börekçi'nin ele aldığı bu telhislerden ilki 3 Haziran diğeri ise 28 Haziran 1602 tarihinde kaleme alındı. Bu tarihler Deli Hasan öncülüğündeki Celâli ordusunun Sokolluzâde Hasan Paşa'yı katlettikten hemen sonraki zamana yani Kütahya'ya kapanmak zorunda kalan Ahmed Paşa'yı hariç tutarsak Bursa'ya kadar Celâliilere karşı direnecek bir gücün kalmadığı, ahvalin hayli vahim olduğu bir vakte tekabül etmekteydi.

İlk telhis, evvela İstanbul'un Celâliiler ile kurulan iletişimin bir kanalını ortaya çıkarır zira Saatçi Hasan Paşa'nın yazdığına göre, Hüsrev Paşa'ya gönderdiği altı kapıcıya ikişer gruplar halinde gitmeleri ve yolda aldıkları her kayda değer havadisi kendisine bildirmelerini istemiş ve buradan edinilen istihbarat neticesinde Paşa kendisini konumlandırmıştır. Nitekim bu kapıcılardan bir grubun verdiği habere göre Celâli serdarı Sokolluzâde Hasan Paşa, vaktiyle Çankırı'yı ilk bölümde aktardığım evvelce Batum beylerbeyisi, şimdinin Celâli'si Gurguroğlu Mahmud'a vermiş, bu sebeple de Gurguroğlu Çankırı taraflarına bin nefer atlı sekbaniyle gelmişti. Bunun üzerine Saatçi Hasan Paşa ile Gurguroğlu arasında bir dizi mektuplaşma meydana gelmişti. Ancak Paşa yazdığı arzda tek bir mektuba atıfta bulunmaktadır. Bu mektuba göre de Gurguroğlu şayet

---

çevirisi için: Pál Fodor, "Sultan, Divân-ı Hümayûn, Veziriazam: Osmanlı İdaresinde Değişim ve Veziriazam Telhislerinin Doğuşu", **Kızıl Elma**, çev. Özgür Kolçak, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2020, s. 312-342. 312-343. Daha önceleri telhis usulünün kullanılmasında ekseriyetle olağanüstü bir durum söz konusudur. Mesela Piri Mehmed Paşa, fethedilen devasa toprakların tahrirlerinden dolayı başını kaşıyacak vakti bulamadığı için telhisler ile Sultan Selim ile iletişim kuruyordu. Kaya Şahin, **Empire and Power In the Reign of Süleyman: Narrating the Sixteenth-Century Ottoman World**, Cambridge University Press, New York, 2013, s. 30-31.

¹³⁰ "Öte yakada olan Celâliiler melâli ve Memâlik-i İslâmiyye ihtilâli, bu hâle gelmiş iken, vükelâ'-i saltanatun olanlar, sana bildürmeyüp, lâzım olan tedbirde taksîr eylemeleri ile cümlesi, alef-i şemşîr olmağa müstahakk olmuşlardır. Her birini getirüp, teftîşin eyleyüp, muvâcehemüzde cümleyi siyaset ile icrâ'-i ahkâm-ı riyâset eylemek gereksin didiler. Ana bina'en, Celâli tuğyânında mesned-i sadâretde bulunmuş olan Sâ'atci Hasan Paşa'yı Yedi-kulle mahbesinden çıkarup, huzûr pâdişâhiye getürdüklerinde, meger, Celâliye müte'allık olan telâhîsi bile getürmüş. Açılıp nazar olındukda mâ-vaka' ma'rûz olup üzerine hatt-ı şerîfle lâzım olan tedârük görüle diyü fermân-ı hümayûn dahi, mastûr bulunmağın, Sâ'atci Paşa, katlden halâs bulup..." (**Hasan Bey-zâde Târîhi**, s. 691)

Çankırı kesinkes kendisine verilirse, Tokat'ta olan Deli Hasan öncülüğündeki Celâliilere karşı can ve baş ile çalışacağını bildirmiştir. Ancak, Saatçi Hasan Paşa Çankırı'yı hâli hazırda devam eden Avusturya seferine fon oluşturması için kendisine arpalık olarak almış durumdadır. Bu nedenle Gurguroğlu'na Maraş vilayetine bağlı Kars sancağı verilmesi daha münasip olacağı görüşündedir. Bu telhisteki dikkat çekici husus ise şudur, Saatçi Hasan Paşa, hiçbir şekilde Gurguroğlu'nun Celâlî geçmişinden söz etmez, taşranın yeni dinamiğini gösterircesine “*çokluk zulm u ta 'addisi olmayup*” diyerek geçiştirir. Paşa “*fermân devletlü pâdişâhımındır*” klişesiyle sözlerini bitirdikten sonra tekrar arz klişesiyle birlikte yeniden yazmaya başlar ve Gurguroğlu'nun evveliyatını ilişitir, buna göre, Gurguroğlu Mahmud, Harem-i Hümâyün hazinesinden çıkma yani saraydan taşraya gönderilmiş bir beylerbeyidir. Buradan hareketle Günhan Börekçi, seferle meşgul olan vezir-i azam Yemişçi Hasan Paşa'nın hizbinde olup vekilliğini yürüten Saatçi Hasan Paşa'nın diğer vezirler gibi sarayın gözdesi olan Gazanfer Ağa ile ittifak halinde olması nedeniyle belgeyi bu yönde okumaya işaret eder.¹³¹

İkinci telhiste Saatçi Hasan Paşa, ilk telhiste görüldüğü üzere *de facto* bir politikanın semerelerini ve bu sebeple devamlılık arz etmesi gerektiğini dile getirmektedir. Bu politika tipik bir istimâlet mekanizmasıdır. Bu politika mucibince, şiddet enstrümanlarını kullanmaktan çekinmeyen Celâlî sekbanları, devletin her zaman seçenekler arasında en makbul kazanç kapısı olmasının yanı sıra sığınılacak tek yer olduğu kabul ettirilerek affedilecektir. Öyle ki, Celâlî özneleri, isterlerse herhangi bir beylerbeyi/sancakbeyinin kapusuna kapulanabilirler isterlerse sefere katılabilirler isterlerse kendi yollarını çizebilirlerdi. Saatçi Hasan Paşa'nın ileri sürdüğüne göre, uygulanmaya başlanan bu yöntem sayesinde ciddi miktarda Celâlî eşkıyalıktan yüz

¹³¹ “Arz-ı bende-i bi-mikdâr budur ki, sa ‘âdetlü pâdişâhım bundan akdem Hüsrev Paşa kulunuza altı nefer kapucılar gönderilüb her birinüz birer yoldan ikişer ikişer gidüb yollarda kime râst gelürseniz ve ne asıl haber alursanız i ‘lâm eyleyesiz deyu tenbih eylemiş idim. Hâliyâ mezbûr kapucılardan İbrâhim ve Ahmed nâm kullarınız Kangırı sancağına varduklarında livâ-ı mezbûr sâbıkâ Celâlî serdârı olan Hasan Paşa tarafından mukaddemâ Batum beğlerbeğisi olan Gurguroğlu Mahmûd Paşa dirler bir kimesneye virilmekle bin nefer atlu ve sekbân tâyifesiyle livâ-ı mezbûra gelüb lîkin çokluk zulm u ta 'addisi olmayub eğer asitâne-i sa 'âdetden dahi inâyet buyurulursa Celâlî üzerine varub küllî hidmet ve yoldaşlık iderim deyu ‘inâyet recâ idüb ve Celâlî ahvâlinde su ‘âl olunursa Tokat'da Hıdırlık nâm mahalde muhâsara üzere dir. Bu kullarına emr-i şerîfe geldiği gibi üzerlerine varub uğur-ı pâdişâhîde cân u başla çalışırım deyu bu kullarına mektûb göndermiş[dir].” “...Sa ‘âdetlü pâdişâhım mezkûr Gurguroğlu ne asıl kimesnedir deyu su ‘âl buyurulursa mukaddemâ Harem-i hümâyunda hazineden çıkma Gürci Mahmûd Paşa dirler bir kulunuzdur. Şimdilik hidmet zamânı olmağla istimâlet virilmek lâzımdır. Bâkî emr u fermân sa ‘âdetlü pâdişâhımındır.” (BOA, A.RSK. 5/63 Akt. Börekçi, **Factions and Favorites**, s. 38)

çevirmeye başlamıştır. Hatta öyle ki Karayazıcı'nın kethüdalarından biri olan Kabasakal Mustafa iki yüz adamıyla Yusuf Paşa'nın oğluna¹³² varmış ve bizatihi kendisi bir kazan-kazan teklifi sunmuştur. Arzulanan senaryoya göre Kabasakal Mustafa'ya çavuşluk verilecek ve bu durum da işe yarar Celâlîler için bir örnek teşkil ederek bunların itaat etmesi kolaylaştırılacaktı.

Bu affedilecek belli başlı Celâlîlerin ıslah olmaya müsait, sekbanlar nezdinde itibarı yüksek haliyle ardında hatırı sayılır miktarda askerler yürütebilecek Celâlî bölükbaşılarının olacağını tahmin etmek zor değil, ancak hükümetin elini kolaylaştıran, Celâlî öznelere fırsat kapısı açan bu yöntem son çare olarak reçete edilmemişti, herkes için geçerli değildi ve sınırları vardı. Önceki bölümde gördüğümüz Nuh Paşa ile aynı fikirde olan Saatçi Hasan Paşa'ya sorarsanız, geniş bir coğrafyada at koşturan Celâlî taifesinden ele getirilebilen olursa ne âlâ, bunları katletmek tabii ki gerekliydi, ancak ordulaşarak Osmanlı kuvvetlerini tepeleyen ve şehirlerini muhasara etmeye cüret eden Celâlîlerin tek seferde hepsini ortadan kaldırmak mümkün değildi. Bu hakikat karşısında, yapılacak maslahat belliydi.

Bir nevi doktrin hâline geldiğini göreceğimiz bu tasarıya göre affedilerek büyüklükleri nispetine göre mansıplar verilecek Celâlî reisleri, Memâlik-i Osmaniye'nin iç illerinde değil, serhadde, düşmana yakın vilayetlerde görevlendirilecekti. Bu planın altında yatan fikir açıktır. Reayayı soymayı ekmek kapısına çeviren Celâlîler kuşandıkları şiddet enstrümanlarını Osmanlı askerlerine veya tebaasına değil, Karakaş örneğinde olduğu gibi doğuda Safeviler'e yahut telhiste zikredilmese de Deli Hasan örneğinde göreceğimiz üzere batıda Avusturya ordularına karşı icra edeceklerdi. Telhiste de ifade edildiği üzere, bu politikanın nihaî hedefi ise Celâlî Deli Hasan'ı savaşmaksızın yahut bir muharebe olacaksa bile icra edilecek politika ile sayıları azaltıldığı ön görülen Celâlîlere karşı çok daha az kayıpla bunları ortadan kaldırmaktı.¹³³

¹³² Bu kişi, Seyfoğlu Yusuf'un oğlu ve bir sonraki Trablusşam beylerbeyi olacak Hüseyin Paşa'dan başkası değildir.

¹³³ "Sa'adetlü pâdişâhım geçen de fermân-ı hümayununuz öte ile yakada olan beğlerbeğilere ahkâm-ı şerife gönderilüb mürd olan Yazıcı nâm la'inin iğvâsı ile fesâd ve şenâ'at üzere levendât ve sekbân tâyifesinden her kangısı tövbe ve istiğfâr idüb beğlerbeğilerin ve beğlerin hidmetlerin ihtiyâr iderse ve yahüd behremend olmak ümîziyle sefer-i hümayuna giderse ve bi'l-cümle kendü hâllerinde olanlara mücurred himmet-i sâbika ile dahl u ta'arraz olunmaya şimdiye değin olan suçları afv olunmuşdur deyû istimâlet virmekle tâyife-i mezbûreden hayli kimesneler eşkiyâdan yüz çevirüb beğlerbeğiler ve beğler kullarınızın yanlarına gelmeğe başlamışlardır hatta mürd olan Yazıcı-i la'inin kethüdâsı nâmında olan Kabâsakal Mustafa nâm kimesne iki yüz mikdârı adem ile Yusuf Paşa oğlunun yanına varmışdur. Bana çavuşluk sadaka buyurulursa nice yarâr yiğitler bana olan ri'âyeti göricek itâ'at eylemeleri mukarrerdir deyû müte'ahhid olduğu mûmâ-ileyh

1602 yılının konjonktürü Deli Hasan'ı ortadan kaldırmak üzere kurulmuştu, ancak 1603 isyanının ertesinde belli ki bir şeyler değişmişti. Önceki bölümde Saatçi Hasan Paşa'nın bağlı olduğu Yemişçi Hasan Paşa'nın icra ettiği Celâli siyasetinin altında yatan saikleri yeterince bahsettiğimi sanıyorum. Ancak Yemişçi'nin olası güçlü muhalefetin etkisi ile en küçük hatada hayatına mâl olacak bu politikayı nasıl uygulayabildiği sorulursa 10-11 Şubat 1603'te isyanı bastırma başarısının bu hususta önemli rol oynadığı göze çarpar. Tekrar isyan günlerine dönmek gerekirse, Yemişçi Hasan Paşa, rakibi Sunullah Efendi'nin işaretiyle hedef oklarının kendisine döndüğünü öğrenir öğrenmez Avusturya serhaddinden buz tutmuş Tuna'yı aşarak çok hızlı bir şekilde İstanbul'a varmış, Yeniçerileri ve yeni düzende arası pek iyi olmayan olan Sultan'ı arkasına almayı başarmış ve nihayetinde sipahilerin isyanını, İstanbul'u kan gölüne çevirerek bastırmış ve bu badireden iktidarını hiç olmadığı kadar sağlamlaştırarak çıkmıştı.

İstanbul'daki asi sipahilerin Sivas beylerbeyi Alacaathlı Ahmet Paşa ve Erzurum beylerbeyi Köse Sefer Paşa'nın Celâli olduklarını dile getirdikleri üzere, Celâli tavrı ile iş tutan yöneticilerin önemli mansıplarda olması gerek elitler arasında gerekse kamuoyunda huzursuzluk yaratıyordu. Bilhassa bu yüzden görüşmeler gizli kapaklı yürütülüyordu. Keza Sunullah Efendi gibi açığa çıkanlar Celâlîler ile iş birliği yapmakla suçlanmıştı. İsyandan sarayın ve haremın koruyucusu olarak güçlenerek çıkan, kendi ifadesiyle “bir günü bir yıl menzilesinde olan”¹³⁴

---

*Yusuf Paşa oğlu i 'lâm eylemiştir. Berâ-yı maslahat mezbûr Kabâsakal Mustafa'ya mahlûlden bir çâvuşluk sadaka buyurulmak lâzımdır. Sa'âdetlü pâdişâhum, giçende suçları 'afv olunmışdur diyü gönderilen hükm-i şerîfün çok fâ'idesi olub, bu husûs hüsn-i tedbîre mukârin olmışdur. Fi'l-vâki 'şimdilik ayağ üzerinde olan eşkıyâyı bir uğurdan kılıç ile kırmak müşkildür. Bunları[n] ba'zılarını ri'âyet ve istimâlet ile getürtmek gerekdür. Ve ba'zılarını el virdüğine göre kırub sâ'irlere mûcib-i 'ibret için haklarından gelinmek gerekdür. Hâlâ bu kulinuz böyle re'yi gördüm ki, bu eşkıyânun bellü başlıklarına sâbıkâ fermân olunduğı üzre, iç ilde olmamak üzre Bağdâd ve Tebrîz ve Gence ve Revân ve Şîrvân ve Gürcistân serhadlerinde kimine sancak kimine ağalık ve beşyüz nefere varınca zikr olunan serhadlerde düşenden bir gedik ve birkaç yüz nefere varınca düşenden ze'âmet ve timâra evâmîr-i şerîfe ve yigirmi nefere varınca dergâh-ı 'âlî müteferrikalığı ve kırk nefere varınca dergâh-ı 'âlî çâvuşluğu virilmek için serdâr Husrev Paşa kulinuza hükm-i şerîf gönderile. Bu eşkıyânın lâzım gelenlerinden bu mikdârına ri'âyet oluncak sâbirlerini ayardub Yazıcı karındâşı olan Hasan nâm la'înin suhûletle hakkından gelinmesine ve eşkıyâ cem'iyetinin ahsen vech-ile perîşân olmasına bâ'is olmak mukarrerdir. Rızâ-yı hümayyununuza muvâfık ise bu husûsa veçh-i meşrûh üzere müsâ'ade-i aliyye buyurulmak bâbında fermân devletlü ve sa'âdetlü pâdişâhumındır.” (BOA, A.RSK. 5/55. Akt. Börekçi, **Factions and Favorites**, s. 31)*

¹³⁴ **Osmanlı Tarihine Âid Belgeler Telhîsler**, haz. Cengiz Orhonlu, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul: 1970, s. 62.

Yemişçi, kısa süreli rakipsiz iktidarı sayesinde muhalefet görmeden hızlı bir şekilde Celâlî siyasetini yürürlüğe koyabilmişti.¹³⁵

İşte Akdağ'ın da işkillenerek belirttiği üzere isyandan hemen kısa bir süre sonra Deli Hasan'ın apar topar affedilerek Osmanlı ordularına davet edilmesi bu isyanın bastırılmasının akabinde gerçekleşmişti.¹³⁶ Ancak yine de ortada bazı pürüzlerin olduğu muhakkaktır, bu pürüzleri ortadan kaldırmakta belli ki başarılı olan Osmanlı karar vericileri ve uygulayıcıları ile Celâlîler arasında yaşananların detaylarına inmek elzemdir.

---

¹³⁵ Öyle ki çağdaş müverrihler ittifakla Yemişçi'nin ölümüne bu güç zehirlenmesinin sebep olduğunu yazarlar. Ancak Topçular Kâtibi buna ilaveten Celâlî ihtilâlîni ekler: "*Sadr-ı a'zam olan Yemişçi Haşan Paşa'ya gazab olunmağın, Celâlî'nin ihtilâli sebebi ve ba'zı ahvâli sebebinden katl olunduğu mukarrer.*" (Topçular Kâtibi, s. 371)

¹³⁶ "*Bu sipahi isyanı ile Deli Hasan grubunun muhakkak bir münasebeti olmakla beraber, bunun neden ibaret olduğu belli değildir. Yalnız, Deli Hasan'ın hükümetle barışması sipahilerin mağlûp olmalarının peşinden gelmiştir. Hükümet, Celalilerle anlaşma teklifini kabul ederek, Deli Hasan'ı Bosna beylerbeyiliğine ve yedi arkadaşını da yine Rumeli tarafında muhtelif sancak beyliklerine tayin etti. Dört yüz Celali bölükbaşısı da "bölüğe" (yani altı-bölük sipahiliğine) geçirildi.*" (Akdağ, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası**, s. 376)

3.2. “Cannon Fodder”¹³⁷ Celâlîler: Deli Hasan Osmanlı Ordularında

“Osmanlı devletinin sindirme stratejileri çok az araştırılmakla birlikte, Celali şeflerinin zaman zaman ordu kumandanlığına bile atandığını biliyoruz; genellikle de Anadolu'daki (ya da bazı durumlarda Suriye) güç üslerinden uzaklaştırıldıkları Habsburg sınır bölgelerinde. Aslında ne tür insanların böyle bir uygulama için seçildiğini bilmek gerçekten ilginç olurdu ve Osmanlı idaresinin büyük eşkıya ordularını kendi tamamlayıcı parçaları içinde eritmeye çalışıp çalışmadığını da ancak mikro düzeydeki araştırmalar gösterecektir.”¹³⁸

Karayazıcı başta olmak üzere yer yer bahsettiğim üzere birçok Celâlî reisi affedilerek kendilerine mansıplar verilmişti. Ancak hiçbir zaman bir Celâlî veya bir Celâlî ordusu, Osmanlı merkez ordusuyla bir araya gelerek sefere çıkmamıştı. Bu birliktelik için evvela zeminin hazırlanması gerekti. Nitekim aşağıda görüleceği üzere ekseriyeti Celâlî olan bir Osmanlı ordusuyla sefere giden Karakaş'ın aksine Bosna beylerbeyi Deli Hasan, hakikaten kutsal saydıklarının uğruna olsun yahut yalnızca retorikte kalsın¹³⁹, tecrübeli ve uzun yıllardır bu serhadde uğraş veren Osmanlı ordusunun yanına gidiyordu.

Osmanlı ordugâhında, komuta kademesi dahil olmak üzere Osmanlı askerlerinin; günahsız insanların kanına girmiş, önceki bölümde aktardığım üzere yapıp ettikleriyle Batı serhaddinde bile çektikleri zahmeti doğrudan doğruya katlandırmasına sebebiyet vermiş¹⁴⁰, mansıpları hiç olmadık bir usulle elde eden Celâlîler ile birlikte saf tutması üzerinde durulması

¹³⁷ Bu tabiri ilk kez Romantizm akımının kurucu olarak kabul edilen meşhur yazar ve diplomat François-René de Chateaubriand, Fransız askerlerini “*chair à canon / top yemi*” olarak kullanmakla suçladığı Napolyon Bonapart'ı eleştirmek için kullanmıştır. Daha sonra bu terim askerî tarih literatürüne girerek zor ve tehlikeli bir operasyona gönderilerek gözden çıkarılmış veya zayi edilmesi planlanan askerlere verilmiştir.

¹³⁸ Suraiya Faroqhi, **Devletle Başa Çıkmak: Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyasal Çatışmalar ve Suç 1550-1720**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2016, s. 142. Ömür Şans ve Göksel Baş'ın notlarından öğrendiğim kadarıyla Oktay Özel, 2012 yılında “17. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu: Kriz ve Dönüşüm” başlıklı sempozyumda ordu terkihi bağlamında işbu seferdeki Celâlîlerin mevcudiyetinin araştırmanın gerekliliğini ifade eder.

¹³⁹ Rhoads Murphey, **Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700**, çev. M. Tanju Akad, İstanbul: Homer Kitabevi, 2007, s. 165-176.

¹⁴⁰ İkinci bölümde ifade ettiğim Celâlîler yüzünden büyük yekûn tutan hazinelerin İstanbul'a gidememesi ve askerlerin maaşlarının ödenememesini bahsini kastediyorum.

gereken bir meseledir. Bu hususta yalnızca, profesyonel asker olarak seferde görev alan Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi'nin kroniğinde yer alan bir hikâyenin, bu problemi aşmak amacıyla geçmiş ihdas eden bir anlatı olduğunu iddia ediyorum.¹⁴¹

Deli Hasan ve kethüdası Şahverdi başta olmak üzere Celâlî komuta kademesi arasında geçen bu hikâye, Osmanlı askerlerinin meseleyi sindirmesine yönelik çeşitli kanallardan¹⁴² aktarılan bir hikâye olması kuvvetle muhtemeldir.¹⁴³ Hikâyede bahsedildiği şekliyle son derece basiretli bir öz eleştiri yapan Celâlîler, hükümdar özelinde Osmanlıların batıda ve doğuda rakip devletlere karşı zor durumda kalarak küçük düşmesine kendilerinin sebep olduğunun ve eninde sonunda cezalandırılacaklarının farkındadırlar. Üstelik aralarında sefere katılmayan firânîler de bulunmaktadır. Yani, Osmanlı sancağı altında birleşerek Padişah'ın dolayısıyla “din ü devlet”in hasımlarına karşı savaşması gereken kimseler bu kutsal görevden yüz çevirmektedir. Ekâbir ve diğer seçkinlerin dilinde; burada olduğu gibi rakip devletlerle karşılaştırmaya dayalı, savaşmaktan yüz çeviren askerlere karşı üretilen bu retoriğin Celâlîlerce zikrettirilmesi, anlatının kurmaca yapısını açıkça gösterir.¹⁴⁴ İlâveten, hikâyede işaret edildiği üzere bu makbul zihniyete sahip

¹⁴¹ Diploması ayağına dair olsa da nihayetinde bir birlikteliği perçinleştirmek için oluşturulan önemli ve kendisine alıcılar bulan bir örnek için bkz: Christine Isom-Verhaaren, “Royal French Women in the Ottoman Sultans’ Harem: The Political Uses of Fabricated Accounts from the Sixteenth to Twenty-first Century”, **Journal of World History**, 17. sayı, 2006, s. 159-196.

¹⁴² İktidar yahut muhalefetin ön ayak olması fark etmeksizin söylentilerin, hikayelerin ordugâhtaki çadırlarda nasıl gezdiği ve bunun ne denli tesir bıraktığını gösteren bir makale için bkz: Özgür Kolçak, “...Cümle Palankaları Küffâr Aldı...”: 1663-64 Osmanlı-Habsburg Savaşında Dezenformasyon, Propaganda ve Siyasî İktidar”, **Osmanlı Araştırmaları**, XLIII, 2014, s. 165-192

¹⁴³ “Bu kadar zemândan berü ‘ısyân etdik. Ahır-ı kâr sonu nedâmetdir. Şark u garb Pâdişâhu ile Üngürus kıralları ve ‘Acem şâhları mukavemet edemeyüp, hânûmânlarından cüdâ düşdüler. Ve selefden berü hıyânet ü habâset üzerine olanlardan bir ferd halâs olmayup, âhır-ı kâr ser-encâm çeküp, tîğ-i nebtîz ile serlerin verdiler. Hemân şimdiki halde eşkıyâlardan rüy-gerdân olalım. Mâ-beynimizde bir hâl olup, Serdar cânibinden vesîle olsalar, kendümüzü tevâbi‘âtlarımız ile devlet-i Pâdişâhîde ber-murâdlık ümmîzi ile bendeleri zümresine ilhâk olı idi. Gerçi bir alay mezhebsizler arasında zindegânîdeyüz. Sonra nedâmet [çekerüz]. Kılıc havfından firâr edenler aramızda cem’ olmadadır, hemân biz kendümüzü vartadan halâs edelim.” (Topçular Kâtibi, s.350)

¹⁴⁴ Sefere gelmeyenler için doğası gereği padişahın ağzındanmış gibi sıklıkla yazılan bir mühimme hükmü için: “...sefer-i hümâyûnuma me’mur iken varmayub küffârın yedi kırıaldan cem olmuş bölüklü leşker ittîfak ve ittihad ile hareket etmiş iken huzur ve rahatlarında olanlara nan u ni’metim haramdır...” (BOA, A.DVN.MHM.d. 73, 36. sayfa, 86. hüküm. 24 Zilkade 1003 | 31 Temmuz 1595) Firârî askerlerin ağzından konuşan Fedâyî Osmanlı seferinden kaçan askerleri yerden yere vurarak kâfirler karşısındaki acziyetlerini dile getirmiştir:

“...Er dimeñ şimden girü bi’llâh qarî diyün bize
Gayrı nâm ile çağırmañuz firâri din bize...”

olanların sayısının az olduğunu gözden kaçırmamak gerekir, nitekim icap ederse bunlar pekâlâ ortadan kaldırılabılır. Topçular Kâtibi, bilahare ileri sürdüğü iki rivayette de ilk önce Celâlîler af talebinde bulunmuş, ardından Deli Hasan'ın kethüdası Şahverdi İstanbul'da veziriazam Yemişçi ile görüşmüş ve Celâlîlerin affedilerek orduya katılmasına padişah onay vermiştir.

İstanbul ile Celâlîler arasındaki iletişimin kurulmasındaki baş aktörün daha sonra Yeniçeri Ağası yapılacak Turnacıbaşı Hüseyin Ağa'nın¹⁴⁵ olduğu göz önünde bulundurulduğunda Celâlîlerin talep etmesi ile değil de bahsettiğim üzere Yeniçerileri arkasına alarak isyanı sonlandıran Yemişçi Hasan Paşa'nın bu siyasete karar vermesi etkili olmuştur.¹⁴⁶ Öyle görünüyor ki Celâlîleri tövbe mekanizması ile talep eden tarafta gösteren anlatının amaçlarından birinin de icra edilecek politikanın “hikmet-i hükümet” cinsinden olmayıp şer'i hukuka uygun olduğunu gösterme ve olası itirazları bertaraf etme çabasından ileri geldiğini düşünüyorum.¹⁴⁷

Bu hikâyenin Osmanlı askerlerinin genelinde ne denli tesir bıraktığını tam olarak bilmek zordur. Ancak Topçular Kâtibi, geçmişlerindeki kabarık sabıkaya rağmen Celâlîlerin etmiş olduğu “nasuh tövbesi”nin tuttuğunu ve bunların yola geldiğine ikna olmuş yahut ikna etmek niyetindedir. Nitekim ifade ettiğine göre, Celâlîler 12 Nisan 1603 tarihinde hiçbir kimseye zulmetmeden uslu uslu Gelibolu'dan karşıya geçmiş ve ihtiyaç duydukları erzakları, her zaman yaptıklarının aksine ahaliye şiddet göstermeden satın almak suretiyle elde ederek yollarına devam etmişlerdir.¹⁴⁸

...Kâfiri gördük ki bizden yaña at şaldı hemân
Eyledük esb-i şaba reftâra irhâ-yı 'inân...

...Hâşılı yalun kılıçdandır bizüm feryâdımız
Kâfiri görsek hemân berbâd olur bünyâdımız...

Detaylı inceleme için bkz: Gisela Prochazka-Eisl, “Şiirle Tarih Yazmak XVI. Yüzyılın Sonlarında Derlenen Bir Mecmua Örneğinde” **Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, 1. Cilt, 1. Sayı, Ağustos 2018, s. 32-49. Karden Karakoç, Tarihî Bir Olayın Divan Şiirine Yansıması: Fedâyî'nin Eğri Seferi'ndeki Firârî Askerlerine Dair Şiiri, **Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi**, Yûnus Emre'den Mehmed Âkif'e Şiir Özel Sayısı, Aralık 2021, s. 294-310.

¹⁴⁵ “Âsitâne'den Turnacı-başı Hüseyin Ağa yeniçeriye serdâr olur.” (**Topçular Kâtibi** s. 354)

¹⁴⁶ “Tekrar Vezîr-i a'zam hazretlerinden mektûblar irsâl olunmağın: “Celâlî Hasan Paşa'nın ahvâllerin ve Celâlîler rûy-gerdân olup, hayli asker ile Üngürus seferine me'mûr olup, Gelibolu'dan ruhsat ile Budun serhaddine teveccüh etdiler. Ve Bosna Beylerbeyisi olup, itâ'atlerinde iştibâh yokdur; hizmet üzere istihdâm edesiz deyü sipariş olunmuş[idi].” (**Topçular Kâtibi**, s. 360)

¹⁴⁷ Emine Gümüş Böke, “Tövbe”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, 41. cilt, İstanbul, 2012, s. 283-84.

¹⁴⁸ “...bi'külliyye itâ'at ile murûr ederler. Ve te'kid ederlerdi; bir ferde tecâvüz olmazdı, zulm ü te'addî çekdürmezlerdi. [Halkın] zahireleri iştirâ olurdu.” (**Topçular Kâtibi**, s. 351) “Bosna Beylerbeyisi olan Deli

Celâlîlerin bu yolculuk sürecini bir de Uzun Savaşlar'ın müdavimi, bilhassa Estergon'un fethinde kendini ispatlamasıyla serdarlığa yükselen, Deli Hasan'ın Sokolluzâde Hasan Paşa'yı katlettirmesiyle Sokollu hizbinin lideri konumuna yükselen Lala Mehmed Paşa'nın kâtibi ve damadı olmasıyla bir nevi Paşa'nın sağ kolu olan Peçuylu İbrahim Efendi'den dinlemek gerekir. Kendisi Topçular Kâtibi gibi görgü tanığı olmakla birlikte onun aksine bambaşka bir manzarayı tarihinde okuyucularına çizmektedir. Peçuylu'ya göre bilakis Deli Hasan, bir gün bile Celâlîliğinden vazgeçmiş değildi. Zira Osmanlı ordugâhına gelene değin yol boyunca hâl ve hareketlerinde hiçbir değişiklik olmamıştı. Peçuylu'nun iddia ettiğine göre daha yolun başında Deli Hasan, Gelibolu'dan karşıya geçerken kadirgasına bindiğı Gelibolu sancakbeyini sebepsiz yere katletmiş, daha sonrasında geçtiğı Rumeli yollarında halktan karşılıksız mal, erzak ve vergi toplamış ve ahaliye türlü tacizlerde bulunmuştu.¹⁴⁹

Deli Hasan ve Celâlî ordusunun affedilmesi gündemde iken Peçuylu gibi bu durumdan hayli rahatsız olan birisi daha vardı. O isim de Kırım tahtının sahibi Gazi Giray Han'dı. Han'ın huzursuz olması gayet doğaldı, çünkü kardeşi Selamet Giray ile yeğeni Şahin Giray tahtını elinden almaya kalkmış, başaramayınca da bir şekilde Anadolu'ya, Deli Hasan'ın yanına kaçmışlardı. Han'ın kuruntusu, Celâlîler ile birlikte kendisine isyan edenlerin de affedilmesi hatta bir pazarlıkla kendisinin bile yerinden edilebileceğiydi. Peçuylu'ya göre, Han'ın bu vehmi onu sefer vakti olmamasına rağmen ordusuyla Budin taraflarına serhadde gitmeye zorlamıştı ki burada siyasi atmosferi kendince izleme fırsatı bulmuştu. Nihayetinde Han'ın korktuğı başına gelmiş, Celâlîler affedilerek orduya çağrılmıştı. Ancak asi Selamet Giray ve Şahin Giray her ne kadar Celâlîlerden ayrılmış olsalar da Han'ın endişesi dinmiyordu. Belli ki Han'ın kaygısı sadece bu yüzden değildi. Asıl problem, olası bir muharebede veyahut akın harekâtı gibi herhangi bir operasyonel faaliyette Celâlîlerin ekseriyetle süvari olmasından dolayı askerleriyle birlikte Han'ın Deli Hasan öncülüğündeki Celâlîler ile birlikte omuz omuza saf tutması gerekecekti. İşte bu sebeple olsa gerek Lala Mehmed Paşa, Han'a orduya katılması için davet mektubu gönderdiğinde, Han ile mektubu bizzat getiren Peçuylu bu meseleyi istişare etti. Han, Celâlîlerin durumunu sorarak onlarla nasıl

---

Hasan Paşa Gelibolu'dan azîmet edüp, mâh-ı rebî'ulâhır gurreinde mahrûse-i Edirne'ye dâhil oldukda, Edirne'nin Kadısı[ndan], lâzım olan zahîrelerin şehirden alıverdiler..." (Topçular Kâtibi, s. 363)

¹⁴⁹ "Bir gün 'isyândan hâli değil idi. Ol Gelibolıdan geçerken kadirgasına girdiğı mîrlivâyı bî-ma'nî? gazab idüb dahî bir tüfenk urub katl oldı sonra Edirne'ye geldikde ta'sidâddan beyrûn? yağmurluk sarâçhâne esvâbı ve muytâb ve garâr makûlesi ve sâ'ir zâd ve zevâdesi şehre (...) olunub birkaç yük akçelik salgun salındı. Sonra Filibede ve Sofyada ve sâ'ir tarîk-i âmmda olan kasabâtda bu minvâl üzere salgunlar salındı ve nice mütecâviz ta'addîler olundı." (Târih-i Peçevî, s. 270)

bir araya gelinebileceğini öğrenmek istedi. Peçuylu, kurulacak ordu kompozisyonu her ne kadar tam belli olmasa da Celâlîlerin orduda, kendilerinin ise sahrada görev alabileceğini ve dönemin ifadesiyle istemezseniz yüzlerini şeytan görsün diyerek Celâlîler ile bir araya gelemeyebileceklerini ifade etti.¹⁵⁰

Peçuylu, farklı sahalarda konumlanacaklarını ifade ederek Han'ın içini rahatlatmaya çalışsa da nihayetinde kendisi sefere katılmayarak ordusuyla Kırım'a döndü. Han'ın Peçuylu'nun sözlerine kulak asmasında ciddi haklılık payı vardır.¹⁵¹ Çünkü aynı dine mensup olunsada farklı siyasi ve içtimai bölgelerden kopup gelen askerler arasındaki iletişimin, uyumun ne denli önemli olduğunu yakın bir vakitte Osmanlı komuta kademesi yakinen tecrübe etmişti ki görüldüğü üzere onların nazarında Celâlîlere güven olmazdı. Şimdi bahsettiğim bu tecrübeye ordu terkinin önemini vurgulamak açısından bir örneğe bakmamız icap eder.

Çok uzak değil, tarihler 1599 yılını gösteriyorken Avusturya'nın imdadına Fransız paralı askerler gelmiş, bu askerlerden yedi yüz kadarı Osmanlı serhaddinde bulunan Papa kalesine yerleştirilmişlerdi. Ancak burada Fransız askerleri diğer Avusturya askerleri ile geçinemedikleri gibi civar kale ve yerleşim yerlerindeki Hırvat ve Macar birlikleri ile de araları hiç iyi değildi, bu ihtilafların neticesinde Papa kalesinde savaş patlak vermiş ve Fransız askerleri Avusturya askerlerini katletmişti. Bunun üzerine Avusturya Kralı, bu paralı Fransız askerlerinden kaleyi boşaltmaları ve memleketlerine dönmelerini istemiş, ancak Fransız askerleri, can korkusuyla olsa gerek kurnazlığa başvurması muhtemel krala itimat etmemişlerdi. Neticesinde Avusturya Kralı, bir ordu toplayarak Papa kalesinin üzerine yürümeyi kararlaştırmasının ardından memleketlerine dönmenin çok zor olduğunu anlayan “dört Firenk beyi, dört yüz elli Firenk keferesi” ise Osmanlılara katılmak istediklerini bildiren mektubu Lala Mehmed Paşa'ya göndermişlerdi. Bu paralı askerlerin talebi kabul edilmiş daha sonrasında bunlar evvela İstoni Belgrad'daki varoşlara

---

¹⁵⁰ “Celâlî ahvâlin su'al itdi ve anınla bizim içtimâ'ımız nice olur didi. Rızâ Sultânımızdır, siz sahrâlarda anlar orduda murâd-ı şerîfiniz olmayınca yüzlerin mürde-şüy görsün dîrsiz ve çehre-i merdârların görmezsiniz didim.” (Târih-i Peçevî, s. 267-268)

¹⁵¹ Haçova Meydan Muharebesinde çarhacıardan biri Kırım Han'ı idi. “Çün iki asker birbirini gördü, çarhada Sinan Paşa ve Fetih Giray ve Diyarbekir Beylerbeyisi Murad Paşa ve sa'ir dilaverler meydana at sıçradıp ve na'ralar urup tir ü nîze ve şîmşîr ile savaşıp küffâr ile elleşmeye mübâşeret olundu.” (Naîmâ Mustafa Efendi, Târih-i Na'îmâ (Ravzatü'l-Hüseyn Fî Hulâsati Ahbârî'l-Hâfikayn), I. Cilt, haz. Mehmet İpşirli, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007, s. 114)

yerleştirilerek göz hapsinde tutulmuş, itaat üzere oldukları anlaşıldığında ise erzak tedarik edilerek Osmanlı saflarında savaşmalarına müsaade edilmişti¹⁵².

Her ne kadar Fransız askerlerine mukabil Celâlîlerin sayısının çok olmasından dolayı uygulanması zor görünse de nihayetinde Celâlîler herhangi bir oryantasyondan veya talim ve terbiyeye yönelik bir uyum süzgecinden geçmeden belli ki soru işaretlerinin gölgesinde Osmanlı ordugâhına ulaşmıştı. Hazırlıklar süresince sağa sola koşuşturan Peçuylu da bereket versin ki bu sırada ordugâhtaydı ve kroniğine Celâlîlerin görünümelerini resmetmişti. Öyle bir Celâlî tasviriydi ki bu, Umberto Eco'nun meşhur *Düşmanı İnşa Etmek*¹⁵³ yazısına pekâlâ örnek teşkil edebilirdi. Zira Celâlîlerin son derece korkunç ve ilkel bir görünüme sahip olduklarını tarif eden Peçuylu, tövbe kapısından içeri giren Celâlîleri bu nispette ötekileştirmekten çekinmez:

*“Bu hey’et ve bu kıyâmetde dünyâ duralı bir ‘asker dahî görülmüş değil. Kiminin üzengisine birer deve ardalası asılmış kimisi çırpçılâk arkasında ikişer dizi hamâ’il var ziller dizilmiş kimi üryân ve kabâ bâşı kimisinin avret saçları gibi saçı dirâz iki tarafından göğsüne inmiş kiminin başında zant¹⁵⁴ kiminin ayağı baldırı çıplâk ve ellerinde birer kargı mızrâk ucunda iki kârîş bez pâresinden setir bezi nâmunda bayrâk ve bi’l-cümle evzâ’ ve etvârları ta’bîr olunmak mertebesinde değil ancak görenler hayrân ve mütehayyîr olur idi.”*¹⁵⁵

Peçuylu tasvirinde uzun süredir Anadolu’yu soymalarına, haliyle ceplerini doldurmalarına rağmen Celâlîlerin¹⁵⁶ çapulcudan farksız olduklarını göstermekle beraber bunların Kalenderî tarzı çıplaklığı tercih etmeleri kayda değerdir.¹⁵⁷ Bunlara ilaveten Peçuylu’nun tavsif ettiği mikyasta

¹⁵² “Bir zemân göz habsiyle, i’timâd gelince ahvâllerinden ve itâ’atlerin görüp, zahîre ta’yîn ederler.” (Topçular Kâtibi, 271-272) Caroline Finkel, “French Mercenaries in the Habsburg-Ottoman War of 1593–1606: The Desertion of the Papa Garrison to the Ottomans in 1600”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 55. sayı, 1992, s. 451-471.

¹⁵³ Umberto Eco, *Düşmanı Yaratmak ve Rastgele Yazılar*, Çev. Leyla Tonguç Basmacı, Doğan Kitap, Eylül 2014, s. 15-41.

¹⁵⁴ Süreyya Pekşen, “Şairin Kadrajından Zant: Yitik Bir Kelimenin Peşinde”, *TUDED*, 62(2), s. 529-554, 2022.

¹⁵⁵ *Târih-i Peçevî*, s. 271

¹⁵⁶ Sabıka Bosna beylerbeyi olan Ahmed Paşa’ya gönderilen hükümde bu serhadde gelen “*Celâlî’den bir ferd*”den alınan “*kıymetli bir zencirin*” İstanbul’a getirilmesi dair bkz: BOA, A.DVN.MHM.d. 77, 318. hüküm (12 Safer 1014 | 29 Haziran 1605)

¹⁵⁷ Gurguroğlu’ndan ayrılan Kırşehir ve Çorum’daki Celâlîlerin isimleri dikkat çeker: “Tosun Çıplak, Saçlı Bölükbaşı, Hacı Çıplak, Şahin Çıplak” (BOA, A.DVN. 15/59) İlaveten başka bir vakıada Ahmed Bey’i katleden Celâlîlerin reisinin ismi de Çıplak Celâlî’dir. (BOA, A.DVN. 16/7) “*Çorum’a gelerek kışlayan*

Celâlîler hakikaten korkunç ve ilkel bir görünüme ve zikrettiği teçhizata sahip olabilirler. Ancak Peçuylu'nun Celâlî hasımlığını ve ihtiyaca binaen affedilerek seferde kullanılmalarına mukabil ne denli işe yaramaz olduklarını vurgulamak için kötölemeye çalıştığının da farkında olmak gerekir. Nitekim Peçuylu'nun canlı ve hizip merkezli kurgusunun aksine kısa cümleler ile not/rapor mahiyetinde yazan Topçular Kâtibi'nin aktardığına göre, Celâlîlerin bir kısmı zırh kuşanmış iken bir kısmı Azeb askeri tarzında olup zırh taşımıyordu. İlâveten kuvvetle muhtemel gerçeği yansıtmasa da Topçular Kâtibi Celâlîlerin yedi-sekiz bin süvariden müteşekkil olduğunu dile getiriyordu¹⁵⁸.

Tekrar Peçuylu'ya dönersek, kendisi işimize yarayacak, teferruatlı bilgiler vermeye devam eder. Evvela gerçeği yansıtmaya olasılığının çok düşük olduğunu tekrar belirtmem gerekir ki, Peçuylu, bunların piyade ve süvari olarak on bini aşkın bir sayıda olduklarını ve alaylar şeklinde ordugâhın farklı yerlerinde konumlandığını dile getirir. Deli Hasan ve yanındaki ileri gelenlerin, iki yüz kadar asker ile serdar Lala Mehmed Paşa'nın otağına girdiği ve bir Celâlî alayının da otağı çepeçevre sararak içeriye gözetlemeye başladığını da aktarır. Buna göre Lala Mehmed Paşa, Deli Hasan'ı ve yanındakileri gayet hoşça karşılamış, öyle ki otuz-kırk kadar Celâlî'ye kaftan giydirip “*iskerlât çuhası*” vermişti. Celâlîler hemen oracıkta bir defter sunarak adı geçen adamlar için bölük istemiş, Lala Mehmed Paşa her ne kadar bu istekleri “*hele anları iderüz görelim*” diyerek geçiştirdiyse de Peçuylu'ya sorarsanız nihayetinde Celâlîler istediklerini serdara zorla yaptırtmışlardı¹⁵⁹.

Değişen dünya şartları mucibince, ateşli silahların yaygınlaşmasına mukabil Osmanlı ordusunun piyade ölçekte büyümesi üzerine odaklanan tarihçiler, dünya tarihçiliğinin etkisi ile olsa gerek, süvari kıtalarının varlığını ıskartaya çıkarmış gibidir.¹⁶⁰ Varlıklarıyla kadim/eski olanı

âsîler, fenâlık yapmaktan ve savaşmaktan çekiniyorlardı. Bazı Bayburtlu Ermeni tâcirlerin bize anlattıklarına göre, İstanbul'dan dönerlerken [Y]azıcı'nın ve adamlarının önünden geçmişler, fakat onlar kendileriyle hiç konuşmamışlar ve yalnız dilenciler gibi yolun üzerinde mendiller sererek tatlılıkla sadaka istemişlerdir.” (Andreasyan, **Bir Ermeni Kaynağına Göre**, s. 31) Hatırlanırsa “Karakaş Fetretî” başlığı altında Arakel'den alıntılanan epigrafta “Gökaba-khan Çeplak” isimli bir Celâlî de vardı.

¹⁵⁸ “...yedi sekiz bin mikdârı süvârî, ba'zılar cebe vü cevşenlû ve ba'zıları ‘azebistan tarzında...” (**Topçular Kâtibi**, s. 363) Kâtip, Karayazıcı'nın öncülüğündeki Celâlîleri ise şöyle tavsif ediyordu: “...zırh karâkelü, bebr postlu ve kaplan postlu havâric ü revâfızlar...” (**Topçular Kâtibi**, s. 323.)

¹⁵⁹ **Târih-i Peçevî**, s. 271.

¹⁶⁰ Halil İnalcık, “Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700”, **Archivum Ottomanicum**, C VI, 1980, s. 283-312. “Osmanlı uç boylarında artık karşılıklı süvari saldırılarıyla geçen

çağrıştırıyor olsalar da “asırların birikimini omuzlarında taşıyan” bu süvari kıtalarının modası hiç de geçmemiştir. Bilakis muharebede etkili bir şekilde kullanılması bakımından yeni olan tüfekler Osmanlı cenahında hızlı bir şekilde Şam Yeniçerileri gibi seçkin birliklere çoktan monte edilmiş durumdaydı.¹⁶¹ Kaldı ki, sanılanın aksine bilhassa bu devir için fındık yerine son derece zahmetli olmasına rağmen ok atsalar dahi meydanlar süvari birliklerini gözden çıkarmamıştı.¹⁶² Ancak yeri geldiği üzere ifade etmek gerekir ki doğrudan bahsedilmediği için bu Celâlî birliklerinin ekseriyetle ağır zırh kullanmadığı ve yakın temasa uygun kargı, topuz, kılıç nev’inden silahlar taşıdıklarını tahmin etmekle birlikte bunların ateşli silahlara ve bunlarla icra edilebilecek savaş taktiklerine uzak olmadığını birazdan ifade edeceğim.

Tımarlı sipahilerinin kademe kademe muharip birliklerden geri hizmetlere alınışı, Kırım Han’ının sıklıkla tabiri caizse oyun bozanlık yapması¹⁶³ ve son olarak kadîm öncü birlikler olan akıncıların 1595’te yok olma raddesine gelmesi ve onların da seferden yüz çevirmeleriyle¹⁶⁴ Osmanlı komuta kademesi, öyle görünüyor ki görev aldığı mevki gereği ölüm ile iç içe olan ki yeni savaş formatının bu durumu katlandırmasına mukabil, ilerleyen satırlarda görüleceği üzere muharebenin seyrine ciddi etkide bulunan öncü/çarhacı görevini deruhte eden süvari birliklerine ihtiyaç duyuyordu. Bu sebeple şimdi Deli Hasan daha sonra da Karakaş örneğinde şahit

---

meydan savaşları daha seyrek görülüyordu.” (William J. Griswold, **Anadolu’da Büyük İsyan 1591-1611**, çev. Ülkün Tansel, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, s. 10)

¹⁶¹ Özgür Kolçak, **Ok, Tüfek ve At: 16. Yüzyıl Osmanlı Askerî Devrimi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2023, s. 297. Tırnak içerisindeki ifade yazarın kendisine aittir.

¹⁶² Kolçak, **Ok, Tüfek ve At**, s. 167-212.

¹⁶³ “1602’de Gazi Giray, Habsburg İmparatorunun İstanbul’a ödediği yıllık vergi miktarı olan 30.000 altın tutarında bir meblağı, sefere katılma karşılığında talep etti. Bu miktarı duyan Sultan, çok öfkelenmekle beraber son iki yıldır Han’ın hiçbir sefere katılmadığını göz önüne alarak teklifi kabul etti. Mali kayıtlardan Tatar Hanı’nın 30.000 altınlık meblağın tamamını aldığı çok net anlaşılmaktadır.” Maria Ivanics-Ress, “Osmanlı-Habsburg Savaşlarında Kırım Tatarlarının Rolü (1593-1606)”, **Osmanlı**, I. Cilt, Ankara, 1999, s. 460,

¹⁶⁴ Mustafa Alkan, “The End of Akıncı Corps in the Ottoman Empire”, **International Balkan Annual Conference**, 2. sayı, 2012, 492-502. Kalan akıncı bakiyeleri de sefere gitmemek için kendilerini sancakbeyleri, yeniçeri ve bilumum kapıkulu ocaklarına atarak veya kendilerini reaya gibi göstererek sefere gitmemenin yollarını aramışlardı: BOA, **A.DVN.MHM.d.** 75, 188. sayfa, 388. hüküm. (7 Rebiülahir 1013 | 2 Eylül 1604) ve BOA, **A.DVN.MHM.ZYL.d.** 18, 145. sayfadaki ilk hüküm, (24 Safer 1015 | 1 Temmuz 1606) Sefere katılmaya memur olan Akıncıların hepsinin Akıncı beyinin yanında hazır bulunmasına buna karşı çıkanların idam edileceğine dair emr-i şerif çıktığına dair Akıncıların bulunduğu kadılara hitaben gönderilen hüküm için: BOA, **A.DVN.** 7/70

olacağımız üzere işbu Celâlîlerin Osmanlı ordusunun bu mevkide yer alacak asker açığını doldurmak üzere sefere çağırıldıklarını iddia etmek zor değildir.

Osmanlı serhaddine dönersek Osmanlı harp meclisinde ordunun hangi hedefe ne amaçla ve nasıl gideceği uzun uzadıya tartışılmış ve sonunda Tuna nehrinin en büyük adası olan Çepel/Csepel'de ateşli silahlarla mücehhez halde mevzilenen Avusturya taburlarının ortadan kaldırılmasında karar kılınmıştı. Ancak bu iş hiç de kolay değildi, zira ne zaman Osmanlı ordusu yaklaşırsa Avusturya taburları topçu ateşi ile buna mâni olmaktaydı. Ancak sonunda çivi çiviye söker düsturu gereğince, Osmanlı komuta kademesi bir planla adayı ele geçirmeye karar verdi. Bu plana göre önce köprü kurulmaya başlanacak ancak asıl ordu karşıya geçmeden evvel akşam karanlığıyla seçkin bir birlik gemiyle karaya çıkacak, bunlar asıl ordu gelmeden evvel sabaha kadar hemen tabya için yer hazırlamak maksadıyla metrisler/hendekler kazmaya başlayacaktı. Peçuylu'nun anlattığına göre bu iş için bölüklere terfi edilmeleri koşuluyla sancakbeyleri ve beylerbeylerinin kapularındaki sekbanların, Celâlîler ile birlikte öncü kuvvet olarak gönderilmesi düşünülmüyordu.¹⁶⁵ Ancak yeniçeriler de adaya gönderilecek orduya zorla dahil oldular ve kendilerini koruması için atlı askerler talep ettiler. Bunun için ise şairliği ile maruf sabık Bosna beylerbeyi Derviş Paşa'nın komutası ile birlikte Celâlî askerlerinin gönderilmesi kararlaştırıldı.

Derviş Paşa hemen icra edilecek operasyonun hazırlıklarını görmek için inşa edilen köprünün başına geldiğinde gördüklerine inanamamış ve hemen serdar Lala Mehmed Paşa'ya göz göre göre ölüme gideceklerini ifade etmişti.¹⁶⁶ Peçuylu'nun Celâlîler karşısında son derece mazlum ve sinik durumda gösterdiği hâmişi Lala Mehmed Paşa Yeniçerilerden de korkan birisi oluvermiştir. Zira onun anlattığına göre Lala Mehmed Paşa, Derviş Paşa'ya hak verdiğini ancak Yeniçerilerin isyan edebileceği çekincesiyle buna mecbur olduğunu şayet isterse başka birini

---

¹⁶⁵ “Mühürdar Hasan Ağa, 1664 Temmuz’unda Yenikale’yi almak için yapılan çarpışmaları anlatırken kalenin kara bağlantısı üzerine metrisler kazmak amacıyla ileri atılan öncü birlikler arasında Fazıl Ahmed Paşa’nın beş “bayrak Hırvat sekban”ını sayar.” Özgür Kolçak, “Sâhib-i Devlet Âdemleri: 1663-1664 Osmanlı-Habsburg Savaşında Fazıl Ahmed Paşa’nın Askerî Kıtaları”, **Osmanlı Tarihinde Köprülüler Dönemi (1656-1701) Yeni Kaynaklar, Yeni Yaklaşımlar**, ed. M. Fatih Çalışır, İstanbul: İbn Haldun Yayınları, 2024, s. 199.

¹⁶⁶ “Dervîş Paşa merhûm bu seneden ma’zûl idi. Anı ta’yîn idiler, merhûma adem varduğu gibi girü binâ olunan mahale geldi ve bu bir hatâ-ı fâhişdir ve hadden ziyâde yanlışdır deyû çok sözler söyledi.” (**Târih-i Peçevî**, s. 272)

atayabileceğini söyler. Fakat Peçuylu'nun okuyucularına takdim ettiği üzere bu meselde şiirler kaleme alan Derviş Paşa için şehitlik kaçınılacak bir şey değildir.

Nihayetinde köprü inşa edilmiş ve o gün gelip çatmıştı. Osmanlı askerlerini ateşli silahların hışmından korumak üzere tabya oluşturmak için akşam karanlığında Celâlîler ile birlikte küçük bir yeniçeri birliği Derviş Paşa'nın komutasında Çepel adasına geçirildi. Vakit gece yarısı olduğunda karşıya intikal eden bir mimar tekrar Osmanlı ordugahına gelerek adadaki tuhaf ahvâli anlattı. Buna göre Derviş Paşa açıkça “*shell shock/savaş bunalımı*” semptomları gösteriyordu, zira mimarın anlattığına göre Paşa başını göğsünden yukarıya kaldırıp gözlerini açamıyor, ağzından çıkan sözler birbirini tutmuyordu, Paşa'nın maiyeti ve askerleri de komutanlarının bu hâline anlam veremeyerek şaşkın halde kalakalmıştı.¹⁶⁷ Öte yandan hendek kazma ve dizme dizme görevi verilen Celâlîler, Peçuylu'nun iddia ettiğine göre Anadolu'da yapmadıkları bu zahmetli işleri yapmayı reddetmişti.¹⁶⁸

Asker kanadının sözcüsü Topçular Kâtibi'nde pek tabii ki Peçuylu'nun bahsettiği cinsten incelikli bilgiler bulunmaz. Ancak onun aktardığına göre gemiler ile karşıya geçen askerlere küffar askerleri hücum ettiğinde Peçuylu'nun ifade ettiğinin aksine bir şekilde metrisler kazmayı başaran “gazi”ler karşılık vermiştir.¹⁶⁹ Bu minvalde, Peçuylu'nun hendek/metris kazmaktan bîhaber olduklarını iddia ederek mağlubiyetin faturasını Celâlîlere kestiği öne çıkmaktadır. Ancak Celâlîlerin ateşli silahlara karşı nasıl savaşılabileceğini bilmeyecek denli iş bilmez savaşılar olması mümkün olmadığı gibi sanıldığından daha fazla ateşli silahlarla haşır neşirlerdi.¹⁷⁰ Birçok kez

¹⁶⁷ “*Ol mahalde merhûma dahî bir gaflet ‘ârız oldu ki şöyle ki oturduğu kürside başı sine-i (...) düşdi kâbil olub ne kadar söylediyse başın kaldıramadı ve gözlerin açamadı ne söylese güyâ perâkende-gû hâb gibi söylerdi cümle tevâbi’ ve mensûbât müte ‘acib idi.*” (Târih-i Peçevî, s. 274-275)

¹⁶⁸ “*Tabya için ne bir kazma dikildi ve ne hendek için bir çapa çalındı, Celâlîlere didikçe biz öte yakada bu kadar cenk itdik bir yerde ne hendek kazdık ne dizme dizdik şimdi dahî itmeyiz didiler.*” (Târih-i Peçevî, s. 275)

¹⁶⁹ “*Meterislerde olan gâzî vü mücâhidler, top u tüfengler ile keferenin üzerine yağmur misâl saçdılar.*” (Topçular Kâtibi, s. 364.)

¹⁷⁰ Kolçak, sekbanların 17. yüzyılda süvari olduklarında dahi *dragoon/Dröner* tarzında savaştıkları, taktiksel formasyona göre yeri geldiğinde atlarından inerek başta metris çarpışmaları olmak üzere mevzi çatışmalarına ve kuşatma savaşlarına katıldıklarını ifade eder. Bknz: Özgür Kolçak, “Yeniçeriler, Ümera Kapıları, Tımarlı Sipahiler: 1663-64 Osmanlı Habsburg Savaşlarında Osmanlı Ordu Terkibi”, **Yeni Bir Askeri Tarih Özlemi: Savaş, Teknoloji ve Deneysel Çalışmalar**, ed. Kahraman Şakul, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013, s. 231-234. Özgür Kolçak, “The Composition, Tactics and Strategy of the Ottoman Field Army at Zrinyi-Újvár and St. Gotthard (1663–1664)”, **A szentgotthárdi csata és a vasvári béke: Oszmán Terjeszkedés-Európai Összefogás – La bataille de Saint-Gotthard et la paix de Vasvár:**

Osmanlı ordularını mağlup etmeleri¹⁷¹ bir yana Peçuylu'nun bu spesifik iddiasının doğru olmadığını arşiv vesikalarından teyit etmek mümkündür. Mesela, henüz Karayazıcı hayatta ve Çorum sancağını deruhte ettiği vakitlerde İstanbul'a gelen bilgiler arasında Celâlîlerin Sivas'a müstevli oldukları ve ahaliden olan Hasan oğlu İshak'ın Celâlîlere kılavuzluk ederek metrisler kazdırttığı vardır¹⁷². Bir başka örnekte “*tabl ve 'alem ve gülbank ile*” denilmesinden yola çıkarak eski yeniçerilerin de olduğu anlaşılan ve pekâlâ onlardan teknik bilgileri devşirmeleri muhtemel olan Celâlîlerin Tarsus'u kuşattıklarında metrisler kazdıkları dile getirilmiştir¹⁷³. Son, fakat bir o kadar da önemli bir örnek ise, Karayazıcı ve Deli Hasan'ın bölükbaşlarından olup Karakaş ile mücadelesini göreceğimiz Tavi Mehmed'in öncülüğündeki Celâlîlerin Çepel adasındaki olduğu gibi, köprü başına metrisler kazmasıdır.¹⁷⁴

Peçuylu'ya sorarsanız adaya geçenler ne alayları birbirlerine bağlayıp durdular ne de hücumla kalkan Avusturya ordusuna pusu kurmaya kalkıştılar, şayet bunları yapabilseler belki mukavemet gösterilebilir ve imdat kuvvetlerinin gelmesi için vakit kazanılabilirdi. Kısa ca Peçuylu profesyonel ordunun kıymet-i harbiyesi olan koordinasyon ile birlikte Celâlîlerin muharebe sanatlarından ne denli uzak olduğunu böylelikle ilan ediyordu. Zira bunlar çapulcular gibi beşer-onar gruplar halinde düşmana saldırdığı gibi bir bütün halinde hiçbir varlık gösterememişti.

Celâlîlerin on bini aşkın bir kuvvetle sefere katıldığını ifade eden Peçuylu, yapılan incelemeler sonucunda altı-yedi bin Celâlî'ye Çepel adasının mezar olduğunu ifade eder ki bu müthiş yüksek bir sayıdır. Başarısızlığa rağmen bu durumdan Osmanlı ricali hayli memnun

---

Expansion Ottomane-Coopération Européenne, ed. Tóth Ferenc vd. Budapest: MTA Történettudományi Intézet, 2017, 77-83. Özgür Kolçak, **Ok, Tüfek ve At**, s. 351-52. Canpoladoğlu'nun sekbanlarına dair bilgiler ile birlikte bilhassa bizim için önem arz eden Celâlî Kalenderoğlu'nın oluşturduğu dokuz alayın her birine bin kişilik tüfekçi birlik yerleştirdiğini Vâsıtî, risalesinde bildirir. Akt. Kolçak, **Ok, Tüfek ve At**, s. 152. Ayrıca bkz: Griswold, **Anadolu'da Büyük İsyan**, s. 18.

¹⁷¹ “*They (the Celâlî leaders) were well-known and victorious men, brave and undefeated antagonists.*” (Arakel'el of Tabriz, **Book of History (Arak'el Dawrizhets'i, Girk' patmut'eants')**, haz. George A. Bournoutian, California: Mazda Publishers, 2010, s. 90.)

¹⁷² “*...[Celâlîler] Sivas üzerine müstevli oldukda dahî önüne düşüb kulağuzluk idüb ve metrisler kazdırub vilâyet-i mezbûre ahâlisinin erzâkın gâret etdirüb...*” (BOA, **A.DVN.MHM.d.** 74/1, 181. sayfa, 391. hüküm, 17 Zilkade 1010 | 9 Mayıs 1602)

¹⁷³ “*...yer yer metrisler ve nerdübanlar ve tüfenk ve sair aletler ile...*” (BOA, **A.DVN.MHM.ZYL.d.** 18, 142. sayfadaki ilk hüküm, 23 Muharrem 1015 | 31 Mayıs 1606)

¹⁷⁴ “*...Adana üzerine gelüp köpri başına metrisler kurup fesâd u şenâat üzere olmağla..*” (BOA, **A.DVN.MHM.ZYL.d.** 18, 10. vr. ilk hüküm, 14 Rebiülevvel 1013 | 10 Ağustos 1604)

olmuştu, zira Peçuylu'nun ifade ettiğine göre Allah'ın takdiriyle ölen Celâlîler yaşasaydı başta civar halkı olmak üzere kendileri için çok büyük bir problemdi!¹⁷⁵

Muharebeden yaklaşık beş ay sonra İstanbul'a gelen istihbarat neticesinde sâdır olan hüküm son kertede göz göre göre muharebede sekbanları züyuf akçe gibi harcanmış olan Deli Hasan'ın verdiği reaksiyonu gözler önüne serdiğini düşünüyorum. Akdağ başta olmak üzere araştırmacıların sıklıkla kullandığı bir defterde gözlerden kaçan bu hüküm; Gelibolu kadısına, iskele eminine ve kazadaki nefer zabıtları başta olmak üzere Selanik kadısına, beyine ve iskele eminlerine ve nihayet Akdeniz yalılarında bulunan tüm kadılara gönderildi.¹⁷⁶ Buna göre Deli Hasan'ın kılık değiştirerek Anadolu'ya geçme emelinde olduğu haberinin alındığını, bu sebeple Rumeli'den Anadolu'ya geçmek isteyen “ehl-i mansıb ve eğer sipâh ve eğer ıshık¹⁷⁷ ve eğer rençber ve bi'l-cümle her kim ise” ancak teferruatlı incelemeden sonra geçişlere izin verilmesi ilgili kişilere emredildi. Ayrıca Deli Hasan'ı Anadolu'ya geçmeye teşebbüs ederken kim yakalarsa arzu ettiğinden mislisiyle ödüllendirileceği gibi Deli Hasan Anadolu'ya geçmeyi başarsa ilgili kişileri elim bir sonuç bekleyeceği uyarısı es geçilmemişti.

¹⁷⁵ “Celâlî eşkıyası katl olunmak bu vechle ariza-ı şuhûddan vücûdları kaldırmak için oldu, tahkik iderler ve anlardan altı-yedi bin kişi gitdi dirler nefş-ül-emrde kâfir kılincından gitmeseler bu sene de ve Temeşvar'da ehl-i İslâm bunları yok idince[ye] çok derd çekilürdi ve çok Müselmân satılurdu” (**Târih-i Peçevî**, s. 276.)

¹⁷⁶ “Bundan akdem Bosna beğlerbeğisi nâmında olan Hasan Bosna'dan kalkub tebdil-i sûret ile Anatoli yakasına geçmek tedârikinde olduğu i'lâm olındı.” “...ve bi'l-cümle mezbûr her kim ele getirirse ve her ne murâd idinürse umduğından ziyâde ri'âyet olunur. Amma ihmâl ve müsâhale sebebi ile mezbûr şöyle ki öte tarafa geçüb gitmek ihtimâli ola aslâ bir vechle özrünüz makbûl olmayub sen ki kadısın azl-i ibrâ ile ma'zûl olduğundan gayrı envâ'-ı itâba mazhar olman mukarrerdir ve siz ki iskele zâbitleri ve neferât ağalarısız, envâ'-ı itâb ve 'ikâb ile haklarınızdan gelinür.” (BOA, **A.DVN.MHM.d.** 75, 10. sayfa, 25. hüküm. 23 Şevvâl 1012 | 25 Mart 1604)

¹⁷⁷ “XIV. yüzyılda ortaya çıkan, ama yazılı kaynaklara XV. yüzyıldan itibaren yansıyan Işık teriminin XVI. yüzyılda yalnız Kalenderi zümrelerinden birini değil, hepsini niteleyen, ama kendilerinin pek kullanmadığı bir terim olarak iyice yaygınlık kazandığını ortaya koyuyor.” (Ahmet Yaşar Ocak, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sûfilik: Kalenderîler (XIV-XVII. Yüzyıllar)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992, s. 108-109.) “Bence bu konuda önemli olan nokta şudur: Işık terimi, bir “exonym”dir, yani dışarıdan verilen, ötekilerin ya da aleyhtarların kullandığı bir addır. Işık adı, otoriteler açısından uygunsuz meyilleri olan dervişler için kullanılır. Çoğunlukla bir aşağılama içerir. Farklı zaman ve mekanlarda farklı farklı gruplara verilmiş...” (Helga Anetshofer, “Meşâ'irü's-Şu'arâ'da Toplum-Tanıma Sapkın Dervişler”, **Âşık Çelebi ve Şairler Tezkiresi Üzerine Yazılar**, der. Hatice Aynur ve Aslı Niyazioğlu, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları 2011, s. 88-93.)

Elbette Deli Hasan, Osmanlı'nın haşin sisteminde sahip olduğu askeri kuvvet nispetinde hayatta kalabileceğinin farkındadır ve daha girdiği ilk muharebede sekbanlarının ekseriyetinin imha edilmesiyle varlığını idame ettirecek bir pazarlık gücü kalmadığı üzere sıranın kendisine geleceğini de düşünmüş olmalıdır. Lakin gücünü toparlayabileceği Anadolu ve Bilâd-ı Şam coğrafyasına geri dönemeyecek denli kapılar kendisine kapatılmıştır. Lala Mehmed Paşa sadaret mührünü eline alana kadar sancılı da olsa Deli Hasan nefes almaya devam edecektir. Zira ağabeyi Karayazıcı'yı öldürücü yaralarla mağlup etmesinden dolayı intikam arzusuyla¹⁷⁸ belki de istikbalin veziriazamı Sokolluzâde Hasan Paşa'nın¹⁷⁹ üzerine yürüyen ve akabinde katleden Deli Hasan, katıldığı ilk muharebede Sokollu hizbinin lideri durumunda olan serdar Lala Mehmed Paşa'ya denk gelmişti. Doğudaki ve batıdaki Osmanlı ordularını kumanda eden Sokollu ailesi dahil olmak üzere yönetici elit arasında akrabalık ilişkilerinin ne denli kuvvetli olduğunu biliyoruz.¹⁸⁰ Peçuylu, bu meselede esaslı bir kâtip olduğunu kanıtlarcasına doğrudan bir açık vermese de ağzındaki baklayı ilerleyen satırlarda çıkarmaya çalışacağım.

---

¹⁷⁸ "...müfsid-i mezbûrun (Deli Hasan'ın) aksâ-yı murâdı ki, mûmâ-ileyh Hasan Paşa'nın helâki idi..." (Mehmed b. Mehmed er-Rûmi, **Nuhbetü't-Tevârih Ve'l-Ahbâr'ı ve Târih-i Âl-i Osman'ı (Metinleri, Tahlilleri)**, haz. Abdurrahman Sağırlı, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: 2000, s. 537) Mahmut Ak, "Celâlî İsyanlarında Tokat Kalesi ve Sokolluzâde Hasan Paşa'nın Şehadeti", **5. Tokat Sempozyumu Bildiriler**, I. Cilt, 2022, s. 75-87.

¹⁷⁹ Öyle ki kendisinden önceki Celâlî serdarlarından biri olan esaslı rakip hizbin önde gelen ismi Sinanpaşazâde Mehmed Paşa idam edilmişti. İkili arasındaki çatışmanın Sokolluzâde'nin hizbindeki bir sipahinin gözündeki izdüşümü için bkz: Uğur Öztürk, "On Altıncı Yüzyıl Asker Şairlerinden Sipâhî Bey'in Koca Sinanpaşazâde Mehmed Paşa Hicviyyesi", **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, 32. sayı, 2024, s. 717-40.

¹⁸⁰ Metin İ. Kunt, "Ethnic-Regional (Cins) Solidarity in the Seventeenth-Century Ottoman Establishment", **International Journal of Middle East Studies**, 5. sayı, 1974, s. 233-239. Uroš Dakić, **The Sokollu Family Clan and the Politics of Vizierial Households in the Second Half of the Sixteenth Century**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Central European University, Budapest, 2012 s. 52-62. Ferhad Paşa ile birlikte diğer kuzenleri arasındaki iletişime, dahası aradan uzun mesafelerin ve zamanların araya girmesine rağmen hizip üyelerinin birbirlerini koruyup kolladıklarına dair doneler için ayrıca şu esere bakılabilir: Elma Korić, **Životni Put Prvog Beglerbega Bosne: Ferhad-paša Sokolović (1530.-1590)**, Orijentalni Institut U Sarajevu Posebna Izdanja XLIV, Sarajevo 2015.

3.3. “...Karakaş'ı Bozmak Azîm Hidmetdür...”: Mağlup Ancak Makbul Karakaş Ahmed

“Haydutlar saldırılarını Napoli kapılarına kadar ilerletmişlerdir ve yöneticiler mücadele yerine anlaşmayı veya kurnazlığa başvurmayı tercih etme noktasına gelmişlerdir. Böylece Terra di Lavarò’ya dehşet saçan büyük Angelo Ferro çetesi İspanyol bayrağı altında dövüşmek üzere Flandre’a gönderilmiştir.”

“1592-1593’te İtalya genel bir afla bu can sıkıcı kişilerden kurtulmayı düşünecektir, tabii böyle bir af Venedik hizmetinde Dalmaçya’ya gitmeleri koşuluyla olacaktır.”¹⁸¹

Karakaş’ın Kütahya’dan Erzincan’a, Anadolu’yu pervasızca yakıp yıkması, öyle görünüyor ki yalnızca İstanbul’u öfkelenndirmemişti. Bilhassa Orta Anadolu’daki faaliyetleriyle Karakaş, sadaret kaymakamı Sarıkçı Mustafa Paşa’nın Sultan’a ilettiği telhisten öğrendiğimiz üzere 1603 İstanbul isyanında Celâlîliği dillere düşen Sivas beylerbeyi Alacaatlı Ahmed Paşa’nın komuta ettiği ve Erzurum beylerbeyi Köse Sefer Paşa’nın da katıldığı ordu tarafından 1604 senesinin “Temmuz-Eylül”¹⁸² ayında mağlup edildi.¹⁸³ Ahmet Paşa’nın kadrolaşarak iktidarını

¹⁸¹ Fernand Braudel, **II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, II, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Doğu Batı Yayınları, İstanbul: 2017, s. 579-580 ve 586. Francesco Bertazuolo ve Ottavio Avogadro isimli eşkiya reislerinin sergüzeştleri ile krş: Peter Laven, “Banditry, Lawlessness on the Venetian Terraferma in the later Cinquecento”, **Crime, Society and the Law in Renaissance Italy**, Cambridge: Cambridge University Press, 2009, s. 221-248.

¹⁸² Orhonlu’nun tespit ettiği üzere Mustafa Paşa 1013 Rebiülevvel tarihinde sadaret makamına gelmiştir. Karakaş’ın Cemaziyelevvel içerisinde Osmanlı ordusuna katıldığını göz önünde bulundurduğumuzda Rebiülevvel veya Rebiülahir ayı yani 1604 senesinin Temmuz-Eylül arasında bir tarihte bu muharebenin gerçekleştiğini söyleyebiliriz.

¹⁸³ “Arz-ı bende-i bî-mikdâr budur ki, Saâdetlü pâdişâhum Sivas beğlerbeğisi Ahmed Paşa kulunuz kapusu mükemmel yarar ve namdâr ve şecâat-şikâr olup husûsâ bu defa Karakaş dedükleri mel’ûm bozup dîn ü devlete azîm hîdmet etmişdür. Hâlâ dahı üç dört bin cenge yarâr âdem ile Macar seferine gideyor; bu hîdmeti mukâbelesinde riâyet olunmak ve gereği gibi istimâlet verilmek lazımdur. Hâlâ mezbûra kılıç ve kaftan gönderilse saâdetlü pâdişâhumun cânib-i âlilerinden iltifat olunacak dahı ziyâde hîdmetde bulunmağa sebeb olup Karakaş'ı bozmak azîm hîdmetdür, andan ma'da müşârunileyh kulları bu denlû âdem ile Macar seferine dahı gideyor uğûr-ı humâyûnda böylece hîdmet eden kullarınıza külli ri âyet olunmak gerekdür ki sâiri dahı hîdmete ve yoldaşlığa sa'y eyleye müşârunileyh kulunuza şimdilik kılıç ve kaftan inâyet olunmak bâbında emr ü fermân saâdetlü pâdişâhumundur. Sa'âdetlü pâdişâhûm, mumâileyhe kaftan ve kılıç gitmekle buluna Rumeli yakasına geçüp bu tedârük ile ol diyârdan ihraç olunup sefere gideydi deyü münasib görülmüşdür; bâki fermân saâdetlü pâdişâhumundur.” (Orhonlu, **Telhisler**, s. 89-90)

yaymaya çalıştığı göz önünde bulundurulduğunda¹⁸⁴ Karakaş'ın, bilerek ya da bilmeyerek amiyane tabirle kendisinin tekerine çomak sokmuş olabilir. Ancak bu ikili ilk defa karşılaşmamıştı, zira Rahip Grigor'un anlattığına göre Karakaş, Erzincan, Bayburt dolaylarını Ahmed Paşa üzerine geldiği için terk etmişti ki önceden kendisine iki defa mağlup olmuştu.¹⁸⁵

Rahip Grigor'un hakkı var, hakikaten evvelce en azından böyle bir savaşın olduğunu teyit edebiliyorum. Bu mağlubiyetlerden en azından birini Ahmed Paşa'nın gönderdiği arzlardan ve Antep şer'iyye sicilindeki benzer iki meseleden¹⁸⁶ öğrendiğimiz üzere ikili arasında ani gelişen çatışmadan ziyade Karakaş'a karşı bir hazırlığın neticesi olduğunu gözler önüne serer. Akdağ, hiçbir kaynak göstermeden Ahmed Paşa'nın Celâlî serdarının yanında bulunduğunu söyler ki bu serdar Nuh Paşa olsa gerektir. Lakin belli ki Nuh Paşa yaşlılığından dolayı katılamadığı¹⁸⁷ için toplanan askerler Ahmed Paşa önderliğinde Karakaş'ın üstüne yürümüştü. Kroniklerin ve arşivin fonlarının sessiz kaldığı bu muharebenin tam tarihini tespit etmek güç olduğu gibi telhisin bu

---

¹⁸⁴ Malatya'ya bağlı Arapkir kadısının yazdığı arzda Malatyalı Zeynel Bey, Arapkir sancağını Ahmed Paşa'nın kendisine verdiğini ileri sürmüştü, halk buna karşı çıkınca iki yüz kadar kişiyi öldürmüştü. Bunun üzerine Ahmed Paşa'nın görevlendirdiği Kayserili Bâli Ağa müfettiş sıfatıyla halkı vergiye bağlamış, tüccarından tımar ve zeamet erbabına kadısından reayasına değin sekbanlar işkencelerle tahakküm kurmuş. Belli ki bu duruma karşı çıkan kadı Salih Efendi'yi Kızıl Ali isimli bölükbaşı türlü işkenceler ettiği gibi kendisinin mallarını satıp bir de üzerine borçlandırmıştı. (Akdağ, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası**, s. 399, transkripsiyon için s. 487) Karakaş'ın Malatyalı olduğu düşünüldüğünde Ahmed Paşa'nın Malatya üzerindeki tasallutu ile işbu husumet arasında bir bağlantı kurulabilir.

¹⁸⁵ “Sivas vâlisi Ahmed Paşa'nın büyük bir kuvvetle üzerlerine yürüdüğünü duyunca aynı Paşa'ya iki defa yenilmiş oldukları için korkularından acele çıkıp uzaklaştılar.” (Andreasyan, **Bir Ermeni Kaynağına Göre**, s. 38)

¹⁸⁶ Kâtib Hüsâm'ın elindeki tımar “sefere gelmeyüb ve Karakaş muhârebesinde bulunmadı” gerekçesiyle alınmıştı. (Evahir-i Receb 1012 | 20-30 Aralık 1603) (Tuğba Taşdemir, **10 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (H. 1012-1014/M.1603-1605) (s.102-203)**, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2021, s. 431) Perviz'in zeameti de “Celâlî Karakaş-ı bed-ma'âş seferine me'mûr iken” gelmediği için “sene-i isnâ 'aşere ve elf Cemâziye'l evvelinin yirminci gününde Celâlî-i mezbûr seferinde” olan Süleyman'a verilmişti. (Taşdemir, **10 Numaralı**, s. 442)

¹⁸⁷ Esasında Mehmed er-Rûmî, Nuh Paşa'nın Sivas'a kadar gittiğini ancak pek bir şey yapamadığını dile getirir. “Bundan akdem zikri sebkât iden Nuh Paşa ki, yanına koşulan asâkir-i zafer-intimâ ile Konya ve Aksaray ve Sivas câniblerine varub, kendü pîr û nâ-tüvân ve hemec olduğundan keffârete yarar bir maslahat görmediğünden gayrı yanında olan askerın te'addî ve tecavüzlerinden kasabât ve kurânın harâb u yebâb olmalarına bâ'is ve bâdî olub bu esnada hengâm-ı sermâ dahi hülûl itmişidi.” (Mehmed er-Rûmî, **Nuhbetü't-Tevârih**, s. 548) Bekir Kütükoğlu da kaynak vermeden “[Şerif Paşa] (Celâlî Karakaş'ı) hezîmete uğrattıktan sonra Sivas'da kışlayan Celâlî serdârı Nuh Paşa'yı ve maiyetindeki ümerayı Revan'ın imdâdına çağırıdıysa da bir cevap alamadı.” der. (Bekir Kütükoğlu, **Osmanlı-İran Siyâsî Münâsebetleri (1578-1612)**, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 1993, s. 264)

muharebeye atıfla yazıldığı yahut üçüncü bir muharebenin gerçekleşmesi ile mi yazıldığı meçhuldür. Mustafa Paşa'nın telhiste "Karakaş'ı bozmak azîm hidmetdür" diye ifade ettiği üzere Ahmed Paşa, bu hatırı sayılır başarısının ardından tekil arzları bir yana sekbanlarını bölüklere yerleştirmek için defter gönderdi ve bunlar kabul edildi.¹⁸⁸ Erzurum beylerbeyi Köse Sefer Paşa da gönderdiği defterde on iki adamı için bölük rica etti ve bunlar kabul edildi.¹⁸⁹

Tahta çıkar çıkmaz Celâlî ahvâlini ele alan genç Sultan Ahmed'in sâbık Celâlî serdarı Nasuh Paşa'nın teşvikleriyle sefere çıkma teşebbüsü fiyasko ile sonuçlanmıştı.¹⁹⁰ Eski veziriazam ve kaptan-ı deryalıyla İstanbul'daki en tecrübeli isim olması bir yana muhtemeldir ki korsanlar gibi şiddet timsali grupların dilinden anladığı için Celâlîler ile iyi anlaşacağı düşünülen ya da Osmanlı müelliflerince yerden yere vurulan güya Celâlîlerin kalabalıklaşmasına sebebiyet veren o meşhur kararın sahibi Cigalazade Yusuf Sinan Paşa¹⁹¹ ya büyük hatasını telafi etmek için yol görmüştü.¹⁹² Cigalazade'nin şark serdarı olarak atanmasıyla görüleceği üzere kâğıt üzerinde Şah Abbas¹⁹³ ile yüzleşmek asıl amaçtı. Öte taraftan tabii ki Celâlîler görmezden gelinemezdi. Nitekim öyle de oldu, 15 Mayıs 1604 tarihinde İstanbul'dan ayrılan Cigalazade'nin bu seferi bir

¹⁸⁸ "Rûm beğlerbeğisi arzıyla sâbıkâ Pasin beyi olan Nuh Bey Karakaş muhârebesinde hidmetde bulunmağın..." (BOA, MAD.d. 18155, s. 139-140. (8 Safer 1012 | 18 Temmuz 1603) "Rum beğlerbeğisi Ahmed Paşa mühürlü defter gönderüb mezkûrdan kırk nefer için yararlar olmağın bi-'inâyetullah inhizâmı müyesser olan Karakaş bed-ma'âş muhârebesinde küllî yoldaşlıkda bulunmuşdur deyû bölüğe ilhâk olunmaları ecilden arz etmeğın..." (BOA, MAD.d. 18155, 143. sayfa, 17 Safer 1012 | 27 Temmuz 1603)

¹⁸⁹ "Erzurum muhâfazasında olan vezîr Sefer Paşa defter gönderüp zikr olunan on iki nefer için emekdârlar olup Karakaş muhârebesinde hidmetde bulunmuşdur." (BOA, KK, 256, s. 13.)

¹⁹⁰ Sultan Ahmed, bir hışım ile Bursa'ya geçmiş ancak Uludağ'ın soğuk suyunu içerek hastalanmış, geri dönmek durumunda kalmıştı. (Börekçi, **Factions and Favorites**, s. 124)

¹⁹¹ Evrim Türkçelik, **Cigalazade Yusuf Sinan Pasha Y El Mediterráneo Entre 1591-1606**, Universidad Autónoma de Madrid, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2012. Levent Kaya Ocakaçan, "Cigalazade Yusuf Sinan Pasha (1545-1606)", **Mediterranea: Ricerche Storiche**, 34. sayı, 2015, s. 325-340. Cigalazade, aynı zamanda devrin en önemli sorunlarından olan parasal meselelere kafa yoran ve yorduran bir isimdir. Cemal Kafadar, "Prelude to Ottoman Decline Consciousness: Monetary Turbulence at the end of the Sixteenth Century and the Intellectual Response", **Osmanlı Araştırmaları**, 2018, s. 281-291.

¹⁹² "İki ay hazırlık, iki ay da döküm dönemi olmak üzere toplam 4 ay kadar süre zarfında tüm hazırlıklar tamamlanmıştır." (Salim Ayduz, "Cigalazâde Yusuf Sinan Paşa'nın Şark Seferi için Tophâne-i Âmire'de Hazırlanan Toplar ve Tophâne-i Âmire'nin 1012 (1604) Yılı Gelir-Gider Muhasebesi", **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, 2. sayı, 1998, s. 145.)

¹⁹³ Sholeh Quinn, **Şah Abbas: İran'ı Yeniden Şekillendiren Hükümdar**, çev. Zeliha Yılmaz, İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2020. Roger Savory, **Safevîler Devrinde İran**, çev. Özgür Kolçak, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2021, 82-112.

bakıma ön-Kuyucu niteliğindeydi.¹⁹⁴ Öyle ki bir kar topu misali büyüyerek giden Osmanlı ordusu, haberleri alınan Celâlîleri ortadan kaldırarak ilerledi. Osmanlı ordusuna katılan beylerbeyleri ve sancakbeyleri de belli ki Cigalazade'nin gözüne girmek için uzun süredir çevrelerinde bulunan Celâlîlerin ve bilumum eşkıyanın kellelerini almak için sıraya girmişti.¹⁹⁵

Nihayetinde Cigalazade Sivas'a ulaştı. Karakaş'ı mağlup eden Ahmed Paşa, serdar Cigalazade'yi kalabalık kapu ordusuyla karşıladı ve kuvvetle muhtemel Celâlî tutumundan dolayı özürlerini diledi.¹⁹⁶ Karakaş'ı mağlup etmesinden dolayı Mustafa Paşa'nın teklifini Sultan Ahmed'in "*kılıç kaftan tedarük edesün*" diye onayladığı üzere Cigalazade, Ahmed Paşa'yı hilât ile onurlandırdı. Rahip Grigor'un aktardığına göre Cigalazade Sivas'a geldiğinde Celâlî reislerine haber göndererek af çıkardığını ilan ederek kalibreleri gereğince temlik bahşedilerek birlikte sefere çıkmayı teklif etti. Grigor'un iddia ettiğine göre Cigalazade'nin son derece kurnaz bir amacı vardı. Öyle ki gönderdiği hilatlar, kalkanlar, silahlar ile Celâlî reislerini kandıran Cigalazade, bunları ve peşinden gidenleri seferde Safevi askerlerinin önüne atmayı planlıyordu.¹⁹⁷

Bu sıralarda mutlak belirtilmesi gereken kötü bir haber Sivas'taki ordugâha ulaştı. Gelen havadise göre Şah Abbas, kalabalık ordusuyla yedi aylık kuşatmadan sonra Revan'ı ele

¹⁹⁴ "...Esnâ-yı râhda Celâlî kısmından zafer bulduğu eşkıyânın haklarından gelerek..." (Mehmed er-Rûmî, **Nuhbetü't-Tevârih**, s. 570-71)

¹⁹⁵ "...Celâlîler her ne cânibden tuğyân ederse üzerine varup, hakkından gelinmek için Konya menâzilinden Ahmed Paşa'yı ordusu ile döndürüp... Vezîr-i a'zam-ı sâbık Sinân Paşa'nın otaklarında hâk-i pâylarına yüzlerin sürüp, hil'atlar ile her birine ri'âyetler edüp, dahi va'deler hizmetleri mukabelesinde ikrâr etdiler. Ve eşkıyâdan buldukların getirdüklerinde emân u zemân vermeyüp, katl ederlerdi." (**Topçular Kâtibi**, s. 386)

¹⁹⁶ "Dahi Sivas Beylerbeyisi olan Ahmed Paşa, yirmi bin mikdârı asker ile ve cebe vü cevşenlü her biri süvârî ve iki bin mikdârı tûfengli segbânlar ile alaylar bağlayup, selâma durdular. Sivas Beylerbeyisi olan Alaca-atlu Ahmed Paşa, otakda Vezîr Serdâr Sinân Paşa hazretlerinin hâk-i pâ-yi şeriflerine yüz sürüp ve beyleri dahi yüz sürüp, her birine hil'atlar ihsân etdiler ve iltifâtlar olunmağın." (**Topçular Kâtibi**, s. 387)

¹⁹⁷ "Paşa Sivas'a gelince, bütün Celâlî şeflerine emir göndererek onları yanına çağırdı. Paşa, Celâlîlere, kimseye bir zarar verilmeyeceğini ve ittifak içinde harbe gidip savaştıktan sonra herkese liyakatine göre, askerleriyle beraber rahatça oturacakları temlikler verileceğini vaad ediyordu. Bundan başka, bütün Celâlî şeflerine hil'at, kalkan ve silah dahi gönderdi ve böyle kurnazca usûllerle onları kandırdı. Paşa onları İranlı askerlerinin önüne atmak ve bu sûretle mahvetmek niyetinde idi ki bu plân hakikaten icra edildi. Gerçekten de bütün Celâlîlerin hepsi de Paşa'nın barış sözleri üzerine gelip itâat ettiler. Önce Karakaş, sonra da diğerleri askerleriyle beraber geldiler. Cığalıoğlu ilkbaharda gelip Erzurum ovasında karargâh kurdu. Ova, asıl ordu ile âsîler, yâni celâlî askerleriyle doldu." (Andreasyan, **Bir Ermeni Kaynağına Göre**, s. 38)

geçirmişti.¹⁹⁸ İşte tam tarihi tespit etmenin mümkün olmadığı için bu haber akla kritik bir soruyu getirir. Cigalazade'nin af çağrısı acaba bilhassa Revan'ın düşmesinden sonra asker ihtiyacına binaen mi yapıldı yoksa zaten bu önceden tasarlanan bir şey miydi? Bu bağlamda ihtimalleri bölümün sonunda mütalaa edeceğim.

Cigalazade'nin tatlı vaatleri hakikaten Grigor'un bahsettiği üzere Karakaş'ı deliğinden çıkarmıştı. Osmanlı ordusu Erzurum'da konaklarken Karakaş, bir anda ordugâha çıkageldi ve Deli Hasan gibi “*Celâlîlik san'atını*”¹⁹⁹ bırakarak tövbe ettiğini Cigalazade'ye bildirdi. I. Ahmed'in emriyle kroniğini kaleme alan Mustafa Sâfi'nin yer ayırdığı bu meselede, tabii ki Grigor'un bahsettiği gibi bir aftan söz etmesi beklenemez. Deli Hasan örneğinde olduğu gibi tövbe ile Karakaş'ın talep eden tarafta oluşu öne çıkar. Ancak tarih olmamasıyla yanlış bir dosya evrakı içerisine konulmuş, defterinden kopmuş bir ruûs varağından ortaya çıktığı şekliyle tıpkı Rüstem'de olduğu gibi Karakaş da davet üzere orduya katılmıştı. Karakaş'ı mağlup eden ekipten olan Köse Sefer Paşa'nın arzıyla bu iş için seçilen belli ki Karakaş ile irtibatı veya bir yakınlığı bulunan Ali oğlu Süleyman da Karakaş'ı getirdiği için ödüllendirilmişti.²⁰⁰

Cigalazade, Karakaş'ı affederek başta ifade ettiğim Saatçi Hasan Paşa'nın çizdiği tasarıya uygun bir biçimde (*Gürcistân serhadlerinde*) 1596 tarihli kayda göre harap olmasıyla neredeyse hiçbir kimsenin tayin olmayı istemediği ıssız Çıldır'a²⁰¹ beylerbeyi, kendisine vaktiyle sadaret mührünü kazandırdığı Haçova Meydan Muharebesindeki vazifeye yani seferde düşmanla ilk sıcak teması kuran, ölümle burun buruna kalınmasıyla askerlerin bu kuvvetlere katılmayı istemediği

¹⁹⁸ “*Vaktâ ki Sivas câniblerine vardı, şâh-ı güm-râh-ı dîn-tebâh kâmil yedi ay muhâsaradan sonra mâh-ı muharremin onuncı günü yevm-i âşurâda Revan kal'asına zafer bulub vâlisi olan salifü'z-zikr vezîr Şerif Mehmed Paşa'yı ve sâyir a'yân-ı memleketi esîr-i bend ü belâ itdüğüne haberler vârid oldı.*” (Mehmed er-Rûmî, *Nuhbetü't-Tevârih*, s. 570-71)

¹⁹⁹ Mehmed er-Rûmî, kaynağı olan Mustafa Sâfi'nin kaleme aldığı *Zübdetü't Tevârih*'i takip etse de bu ifade kendisine aittir. “*Sâbika Celâlîlik san'atından rücû' idüb istimâleten Bosna beğlerbeğiliği tevcihî ile Rumeli'ne geçirilen sâlifü'z-zikr Dîvâne Hasan ile hem-rikâb ve hem-inân olan Ahmed Karakaş...*” (Mehmed er-Rûmî, *Nuhbetü't-Tevârih*, s. 571)

²⁰⁰ “*Erzurum beğlerbeğisi Sefer Paşa mektub gönderüb Ali oğlu Süleyman için Karakaşı getürmekde hidmetde bulunmuşdur deyu bölük recasına arz etmeğin...*” (BOA. A.RSK. 4/75, 2. sayfa. 15 Cemaziyelahir, yazılmasa da sene 1013'tür. | 8 Kasım 1604)

²⁰¹ Feridun Emecen, “Çıldır Eyaleti”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XIII. Cilt, 1993, s. 300-301.

öncü kuvvetler olan çarhacı(çarkacı)²⁰²/mukaddemetü'l ceyş olarak atadı.²⁰³ İlâveten Erzurum beylerbeyi Köse Sefer Paşa da Topçular Kâtibi belirtmez ama Celâlî tarzı hareketlerinden olsa gerek Serdar'a özürlerini sundu ve diğer Celâlîler gibi hilat elde etti.²⁰⁴

Karakaş'ın Cigalazade ile arasındaki pazarlığa dair doğrudan bir bilgi olmasa da Cigalazade'nin arzlarının da bulunduğu ruûs defterinde Karakaş, adamlarını ve çevresindekileri belli ki fırsat buldukça kadrolara aldırılmayı ihmal etmedi. Hatırlanırsa ikinci bölümde başka bir belge ile bağlayabildiğim tek kişi olarak servis ettiğim “aşîret beğzâdelerinden” (Lek aşiretinden olsa gerek) Mansur, kendisinin Kafkas yahut Azerbaycan havalisinde bir yer olan “liva-yı حاجن ماولس”ı elde etmesini sağladı.²⁰⁵ Bir başka arzda ise Karakaş, eski Eleşkird sancakbeyi olan

²⁰² “...Cigalazâde hazretleri Şâm askeriyle ve gönlinde olan sipâhî yiğitleriyle çarhacı ta'yîn olup ve taraf taraf nidâ olup, Sipâh ve silahdâr ne kim var ise ber-vech-i isti'câl hemân çıkup Cigalazâde ve Hasan Paşa ile düşmen taburı üzerine varılmak buyurulmuşdur diyü tenbîh olup ve asker içinde azîm hengâme olup, bir ferd pâdişâhdan ilerü gitmeğe mümkün olmayup...” (Macaristan'da Bir Osmanlı Padişahı. Sultan III. Mehmed'in Eğri Seferi Ruznamesi (1596), haz. Günhan Börekçi, İstanbul: Okur Kitaplığı, 2016, s. 109-110.)

²⁰³ “...Cigâle-zâde Vezîr Sinân Pâşâ ... cânib-i şarğa tevcih itmiş idi. Pes müşârun ileyh Ali Pâşâ ol cânibe ve mûmâ ileyh Sinân Pâşâ dahî bu cânibe menzil be-menzil gidüb ve Celâlî kısmından zafer bulduğu eşkiyânın hakkından gelüb, Arz-ı Rûm serhaddine karîb oldukda, sabıkan Celâlîlik şu'mundan rucû' ve âsitâne- i se'âdet cânibine izhar-ı tevbe vü hûşû' itmegile istimâleten Bosna beglerbegliği ile Rûmîlî cânibine geçirilen Dîvâne Hasan ile hem-rikâb ve mukaddemâ şerr ü fesâda anun ile şerîk-i bi'se'l-meâb olan Ahmed Karakaş tevâbi'i olan tâife-i evbâş ile tevbe-künân ve özr-hâhân-ı kefen-berdûş ve halka be-gûş serdar müşârun ileyhin bâr-gâhına düşüb, eyledüğü hatâyâdan inâbet ve ol dâhî tevbesini kabûl ve recâsına icâbet eyledüğünden mâadâ Çıldır beglerbegliğinin tevcih ve nush u pend-i sûdmend ile ana tenbîh idüb, taht-i livâsında olan levend ile Anı muqaddimetü'l-ceyş ve kebş-i ketîbe-i azîmü'l-bevş idüb, mezbûr mazhar-ı iltifât ve mevkii afv-i zellât olmagile...” (Mustafa Sâfi, Zübdetü't-Tevârih, II. Cilt, haz. İbrahim Hakkı Çuhadar, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003, s. 30-31) “Karakaş, sonra da diğerleri askerleriyle beraber geldiler. Cıgaloğlu ilkbaharda gelip Erzurum ovasında karargâh kurdu. Ova, asıl ordu ile âsîler, yâni Celâlî askerleriyle doldu.” (Andreasyan, Bir Ermeni Kaynağına Göre, s. 38) Sınırın öte tarafında, Safevi tarihçisi İskender Beğ de Karakaş'tan haberdardır. “Cağaloğlu diye meşhur Sinan Paşa'yı Vezir-i azam ve serdar yaptı. Kızılbaş hududuna gönderdi. Cağaloğlu da Karakaş'ı söz ve nasihatlarla bu yoldan alakoyup, padişahın itaatına ve ona karşı isyan etmemeğe davet etti. O da Erzurum'da serdarı görerek, bu fesatçı işlerinden vazgeçti. O seferde de az bir miktar adamı ile Cağaloğlu'nun maiyetine girdi” (İskender Bey Münşî-yi Türkmen, Târih-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî, II. Cilt – 2. Kitap 4-5-6. Kısımlar, çev. Ali Genceli, haz. İsmail Aka, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019, s. 515)

²⁰⁴ “Sefer Paşa âdâb ile Vezîr-i a'zam-ı sabık Cigal-zâde'nin hâk-i pâ-yi şerîflerine yüz sürüp ve beyler de ikrâm birle hizmet şartın yerine getirüp, özrlerin ve taksîrâtların ['afvını] recâ etdiler. Ve kızılbaşlardan diller getirüp, Şâh 'Abbas'ın ahvâllerin söyledüp, harca sürdüler. Ve Sefer Paşa'ya ve beylere ri'âyetler edüp, fâhir hil'atler ihsân etdiler.” (Topçular Kâtibi, s. 388)

²⁰⁵ BOA. A.RSK.d. 1478, s. 37. (3 Safer 1015 | 10 Haziran 1606)

Mahmud için Bayezid kalesinin idaresini deruhte ettirdi.²⁰⁶ 17. yüzyılda Kars beylerbeyliğine bağlı Şuregel livası ise Karakaş'ın arzıyla isminden anlaşıldığı üzere kendi bölükbaşlarından biri olma ihtimali yüksek olan Kel Ahmed'e verilmiştir.²⁰⁷ İdari-askeri yöneticilik arzları bunlardan müteşekkil iken şüphesiz arzların içerisindeki en ilginç olan ise Karakaş'ın eski Van defterdarı Mehmed'i Gence defterdarlığına yerleştirmesidir.²⁰⁸ Farklı konuyu ihtiva eden iki arz daha vardır ki bunlardaki mesele, biri defterle diğeri doğrudan ismi verilen on dört şahsın ruûs hükümlerini kaybettikleri için tekrar ruûs kaydı ricasını içerir.²⁰⁹ Karakaş aynı zamanda kendi "*emekdâr ademlerinden*" olan yirmi üç kişi için altı bölük halkına katılmaları için bölük ister ki üç sene serhadde beğlik yapmak şartıyla bu istekleri onaylanır.²¹⁰ Karakaş'ın bölük istedikleri arasında detay vermesiyle en kayda değeri Sefer b. Abdullah için istediğidir. Zira Karakaş'ın ifade ettiğine göre bu şahıs "*Celâli Sivas kal'asında muhasara etdikde mezbûr baş kesüb hizmetde*" bulunarak kendini kanıtlamıştı.²¹¹ Bu muhasara Karayazıcı liderliğinde icra edilen muhasara olsa gerek ki Karakaş'ın da Celâlîlerin komuta kademesinde bulunduğu bir vakte tekabül eder. Karakaş, ya hakikaten işlerini zorlaştırdığı için Sefer'e saygı duyarak böyle bir istek bulunuyordu ya da nedendir bilinmez yalan söyleme ihtiyacı duymuştu.

Son olarak Saatçi Hasan Paşa'nın çizdiği güvenlik doktrinin "iç ilde olmamak üzere" şartının dışına çıkan Karakaş, Malatya sancağını arpalık²¹² olarak kendisine almayı başarmıştı.²¹³ İlaveten bahsetmeye değer bir husus da Karakaş bu arzlarda, yalnızca iki kez Çıldır beylerbeyi ve bir kez "sâbık" Çıldır beylerbeyi olarak takdim edilir. İki kez titri olmadan kendisinden bahsedilen

²⁰⁶ BOA. A.RSK.d. 1478, s. 52. (18 Rebiülahir 1014 | 2 Eylül 1605)

²⁰⁷ BOA. A.RSK.d. 1478, s. 62. (Cemaziyelahir 1014 | Ekim/Kasım 1605)

²⁰⁸ BOA. A.RSK.d. 1478, s. 52. (18 Rabiülahir 1014 | 2 Eylül 1605)

²⁰⁹ BOA. A.RSK.d. 1478, s. 28 (Rebiülahir 1013 | Ağustos/Eylül 1604) ve s. 61 (Gurre-i Cemaziyelevvel 1014 | 14 Eylül 1605)

²¹⁰ BOA. A.RSK.d. 1478, s. 20 (9 Şevval 1014 | 17 Şubat 1606), s. 32 (3 Safer 1014 | 20 Haziran 1604), s. 52 (18 Rebiülahir 1014 | 2 Eylül 1605), s. 56 (13 Rebiülevvel 1013 | 29 Temmuz 1605), s. 59 (13 Rebiülevvel 1013 | 29 Temmuz 1605), s. 61 (Gurre-i Cemaziyelevvel 1014 | 14 Eylül 1605),

²¹¹ BOA. A.RSK.d. 1478, s. 53 (18 Rabiülahir 1014 | 2 Eylül 1605)

²¹² Pál Fodor, **The Business of State: Ottoman Finance Administration and Ruling Elites in Transition (1580s-1615)**, Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 2018, s. 287-295.

²¹³ BOA. A.RSK.d. 1478, s. 65 (Receb | Kasım/Aralık 1605) "*Ve Vilâyet-i Anadolu'da mecmû' Celâlîlerden âşikâre bellü meşhûrlardan kimse kalmayup, Karakaş itâ'at etmeğin, Malatya Beyliği sadaka olur.*" (Topçular Kâtibi, s. 533)

Karakaş'ın diğer hükümlerde çarpıcı bir biçimde Revan beylerbeyi olarak takdim edilmesine rağmen ifade ettiğim üzere Revan, Şah Abbas tarafından ele geçirilmiş durumdadır.

3.4. “Düşman Eliyle Tutulmak İstenen Bir Yılan” mı?: Karakaş Ahmed Osmanlı Hizmetinde

Birçok kez mağlup olmasına ve önceki bölümde görüldüğü üzere belli ki bu muharebelerden sonra askerlerinden bir kısmının dağılmasına rağmen ikinci kez Ankara'ya kuşatmasıyla Karakaş sekbanlar arasında cazibesini ve gücünü koruyor olmalıdır. Nitekim bu keyfiyete rağmen Karakaş'ın orduya davet edilmesinin altındaki motivasyonu Mustafa Sâfi gayet net bir şekilde aktarır. Buna göre Karakaş, çok daha fazla Celâlî'yi Osmanlı saflarına çekebilecek bir kalibreye sahiptir.²¹⁴

İstanbul'da kalem oynatan Mustafa Sâfi'nin verdiği bilgiye göre Karakaş, Osmanlı ordusuna kabul edildikten sonra “*devân ü pûyân*” yani hızlı hareket edebilmek için gerekli kılık kıyafeti toparlamak ve “*kerr u ferr*” yani kadim vur-kaç taktiği için ilgili savaş araç gereçlerini toplamak için Cigalazade'den birkaç günlüğüne izin istedi.²¹⁵ Cigalazade Karakaş'a bu izni vermekle birlikte kendisi Osmanlı ordusuyla Kars'a doğru hareket etti ve burada beklemeye başladı. Birazdan detaylı bir rivayetini göreceğimiz üzere Köse Sefer Paşa, elde ettiği istihbarat ile Şah Abbas'ın yerini tespit ettiğini, kendi sekbanları ve kendisine verilecek seçkin bir birlikle saldırabileceğini ısrarla söylemesine rağmen Cigalazade, Karakaş gelmeden bir adım bile ilerlenmeyeceğini kesin bir şekilde ifade ederek bu teklifi reddetti.²¹⁶

²¹⁴ “...eger anun hizbinden ve ger âhar eşkıyâ kısmından çok kimse gelüb, serdar ile dest ü dâmân olmağın dâhil-i dâire-i emân ve fisk u fesâddan târik-i âşikâr u nihân olub, ugûr-i hümâyûn-ı pâdişâhîde bezl-i cân ve ifnâ-i mühce vü revân itmek ahdi ile...” (Mustafa Sâfi, **Zübdetü't-Tevârîh**, s. 31 Ayrıca şu nitelikli makale ile krş: Mahmut Halef Cevrioğlu, “Asiden Valiye: Rumeli’de Abaza Mehmed Paşa (1629-1634)”, **Osmanlı Araştırmaları**, LVIII, 2021, s. 75.)

²¹⁵ “...harb ü kutâl niyyeti ile devân ü pûyân olmak üzere tertîb-i esbâb-ı sefer ve tahsîl-i âlât-i kerr u ferr için birkaç gün teehhur ü tevekküfa recâ-i izn ve telattuf eylemegin recâsı makbûl ve der-hâsti mahsûl oldu.” (Mustafa Sâfi, **Zübdetü't-Tevârîh**, s. 31)

²¹⁶ “Havâl-i Kars'a varıldıkda Çıldır beğlerbeğisi olup çarhacı ta'yin olunan Karakaş Paşa'nın gelmesiçün on gün mikdârı ol mahalde meks ü ârâm olundu...” “...sâbıkuz-zikr Sefer Paşa serdar-ı müşârün-ileyhe gelüb, Hâlâ şâh-ı güm-râh bir cüz'î revâfız-ı bed-hâh ile mahall-i mezbûrda kemâl-ı havf ü haşyet ile dervâze üzere idüğü mukarrer imiş, siz sa'âdetle asker-i zafer-rehber ile menzil be-menzil gelün ve leşgerin yarar ve güzîdelerinden bana bir mikdar dilâverler virün, kendü âdemlerim ve anlar ile ılgar idüb varayın. İnşâ'allâhü teâlâ ümmidim budur ki, leşger-i revâfızı dağıdub şâh-ı hâl-tebâhı dest ve gerden-beste

Karakaş'ın bu sırada nereye gittiği ve ne yaptığı hakkında en ufak bir bilgi yoktur. Karakaş'ın ne işler çevirdiğini merak eden İstanbul, Anadolu'da karabatak gibi hareket eden, takip edebildiği kadıyla en son Ankara'da varlığından haberdar olduğu Karakaş "Mehmed"i²¹⁷ sorup soruşturmak üzere Ankara kadısına hüküm yolladı. Bu hükümde merak edilen hususlar yalnızca Karakaş için değil aynı zamanda Osmanlı hizmetine giren diğer Celâlîler için de hükümetin kaygılarını ve beklentilerini içermesi bakımından önemlidir. Zira hükümde paye verilen Karakaş'ın giydiği hilatın kendisini paklayıp paklamadığını yani Celâlî tarzında bir değişiklik olup olmadığını sorulmakla birlikte kendisinin ne kadar askeri olduğunu, elinden nice zulüm gördüğü belli olan reayanın Karakaş'a zahire tedarik edip etmediği sorulur.²¹⁸

Neyse ki korkulan başa gelmemişti. Karakaş, miktarını bilemediğimiz ancak görev aldığı pozisyon gereği kuvvetle muhtemel tamamının süvarilerden²¹⁹ oluşan ordusuyla sefere katıldı. Bu müthiş soruların cevabını bulmak ne yazık ki şimdilik mümkün görünmese de Rahip Grigor ilgili bir soruya cevabı verir, zira ona göre sefere katılan Celâlîlerin uslanması bir yana elde ettikleri imtiyazlar ile ahaliye daha rahat zulüm etmişlerdi.²²⁰

---

huzûruna getüreyim deyu her bâr ki ilhâh ve ibrâm itdi. Asla kârger olmayub, Karakaş Paşa gelmeyince hareket ve mezbûr gelüb orduya mülhak olmayınca bu mahalden nühzat muhâldir deyu cevap virdi." (Mehmed er-Rûmî, **Nuhbetü't-Tevârih**, s. 571-572)

²¹⁷ Bu defterde kâtibin başka isimleri de yanlış yazdığı vakidir. Mesela meşhur Haleb beylerbeyi Canpoladoğlu Hüseyin yerine Hasan yazılmıştır. BOA, **A.DVN.MHM.d.** 75, 64. sayfa, 100. Hüküm. (5 Zilhicce 1013 | 24 Nisan 1605)

²¹⁸ "*Hâlâ Çıldır beylerbeyliği azîmet olunan ümerâi'l kirâm Karakaş Mehmed dâme ikbâlehû Şark cânibine serdâr olan düstûr-ı mükerrer kapudânım Sinân Pâşâ edâmallahû te'âlâ iclâlehûdan ruhsat alıb beylerbeyliğine azîmet eyledikde Seferihisar ve Ankara üzerinden çeküb gittiği istimâ' olındı. İmdi mûma-ileyhin ol yerlere uğradığı vâki' midir ve ne zamânda geçüb gitmiştir ve kendüye ve ademlerine ve tavarlarına menâzil u merâhilde makûle zahire tedârik olınmış mıdır ve yanında ne mikdâr adem vardır ve uğradığı yerlerde re'âyâ ve fukarâ ile mu'âmesi ne olmuşdur ve bi'l-fiil ne hâldedir ve müşârunileyh serdârından kaç gün mukaddem serhadde gitmiştir, vukû' üzere asitâne-i sa'âdetime arz olunmak emr idüb buyurdum ki..."* (BOA, **A.DVN.MHM.d.** 75, 12. sayfa, 31. hüküm. 20 Zilkade 1013 | 9 Nisan 1605)

²¹⁹ Tüfekli piyade birliklerin de çarhacı görevini ifa ettikleri vakidir. "...fi'i-hâl üçbin mikdârı tüfenk-endâz çarhacı piyâdesin önüne katub ve üçbin mikdârı atlusı ittifâkla göz karardub..." (Mehmed er-Rûmî, **Nuhbetü't-Tevârih**, s. 473) ancak metinde Cigalazade örneğinden ve bir sonraki muharebeden de görüleceği üzere bunların süvari olması daha makul görünmektedir.

²²⁰ "*Fakat kötü âdetlerini terk etmeyen Celâli askerler, harbe gideceklerinden dolayı daha da azmış olduklarından isyânları zamanındaki faaliyetlerini fazla şiddetle icra ederek her şeyi yağma ediyorlar ve yiyecek bulmayınca da ellerine geçen adamları buğday ve arpayı sakladıkları kuyuları göstermeleri ve gizledikleri eşya ve parayı meydana çıkarmaları için ağır işkencelere maruz bırakıyorlardı. İşkenceye maruz bırakılan biçâreler gerek kendilerine ve gerek başkalarına aid olanları gösteriyorlar, bir şeyden*

Cigalazade, Karakaş'ın katılmasıyla Şah'a tehdit mektupları göndererek kendisini takibe başladıysa²²¹ da iki menzil öteden giden Şah'ı kovalamadan bir netice alamadı ve kışın iyiden iyiye kendini göstermeye başlamasıyla Van'a kışlağa çekildi.²²² Bu sırada Cigalazade, Karakaş'ın eski hasmı Alacaatlı Ahmed Paşa'ya Van beylerbeyliğini verdi. Ancak hemen akabinde Peçuylu'nun iddia ettiğine göre kendi hekimini hastalanan Ahmed Paşa'ya göndererek zehirletti.²²³ Böyle bir detay vermemdeki amaç, şayet Grigor'un bahsetmiş olduğu Cigalazade'nin kurnaz planını kabul edersek ilk adımını açık etmesidir.

Karakaş'ın da içerisinde olduğu Osmanlı ordusu kışlaklarında dinlenedursun. Köse Sefer Paşa'nın teklifine dönmek isterim. Çünkü Peçuylu diğer müelliflerde olmayan manidar bir diyalog sunar ki dikkate almak elzemdir. Onun anlatımında serdar Cigalazade'nin otağında yalnızca Köse Sefer Paşa değil Celâlî tarzında yirmi beş bin askeri olan daha önemlisi Karakaş'ı mağlup eden "Sivas beylerbeyi Sarı Ahmed Paşa?" ve "Alacaatlı Hasan Paşa?" vardır. Bu isim karışıklıklarından anlaşılacağı üzere Peçuylu bu seferde olmadığı için haliyle aktörlere hiç de aşına değildir. Neyse, Peçuylu'nun detaylandığı işbu görüşmede bu iki Celâlî tarzıyla meşhur Paşa ile muhtemel diğerleri gibi bir geçmişi sahip bir Paşa, Cigalazade'ye kendilerinin ordudan ayrılarak Şah Abbas'a karşı savaşmalarını istediler. Şayet kazanırlarsa ne âlâ, bu zaferden herkesin nasipleneceğini şayet kaybederlerse hayıflanacak bir durum olmayacağını zira binlerce Celâlî

---

haber dar olamayanlar ise kısmen öldürülüyor, kısmen de yarı ölü bir hale getiriliyorlardı. Bu Celâlîler ne Sadrâzam'dan korkuyor ne de müttefik oldukları için, birbirinden çekiniyorlardı. Serdar kendisi bile onlardan korkuyordu. Köylüler toplu bir hâlde, yaralı ve ölülerini kaldırıp figan âvâzeleri içinde arabalarla naklettiler." (Andreasyan, **Bir Ermeni Kaynağına Göre**, s. 38)

²²¹ "Karakaş Paşa'nın lahûkundan sonra zaman dahi teng olmuşiken, şâh-ı şeyâtîn sipâhın ardına düşüb ve mektublar gönderüb, biz bu kadar mesâfeyi kat idüb bu mahallere değin geldük. Maksûdumuz sizinle mülâkâtdur ki, mukadderât-ı İlâhiyye ne yüzden ise zuhûra gele, imdi bir iki gün bir yerde ârâm ile buluşub görüşelüm didikce, şâh-ı güm-râh ise gâyetde cebân olduğundan bir gün değil iki sâ'at bir yerde ârâm ve karâr eylemeyüb, asâkir-i İslâmın önlerince durmayub leyl ü nehâr müteveccih-i idbâr olurdu." (Mehmed er-Rûmi, **Nuhbetü't-Tevârih**, s. 572)

²²² Kâtib Çelebi farklı ve enteresan bir hikâye anlatır. Onun anlattığına göre Cigalazade kışın yaklaşmasına rağmen oğlunun beylerbeyliğini yaptığı Şirvan'a gitmek istemiş, ancak askerler "deryâya sefer itsen ananı görmeğe gidersin, karaya serdâr olsan oğluna gidersin." diyerek aile ve işini birbirinden ayırması gerektiğine dair bir uyarıyla serdarın otağını başına yıkmışlardı. (Kâtib Çelebi, **Fezleke**, s. 480-81) Hakikaten Cigalazade, kapudan-ı deryalığı sırasında annesini ve kardeşlerini görmek için Messina'ya uğramıştı: Emrah Safa Gürkan, **Sultanın Casusları: 16. Yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağları**, İstanbul: Kronik Kitap, 2017, s. 271-72.

²²³ "...Ahmed Paşa'nın mizâcî bir mikdâr nâ-hoş idi. [Cigalazade] kendünün hekimbaşısını gönderüb ve birkaç günde işin bitirdi ya'ni zehirledi..." (Târih-i Peçevî, s. 262)

öldürüleceğinden “*düşman eliyle yılan tutulmuş olur*” diyerek her halükârda devletin kazançlı çıkacağı bir teklifte bulundular.²²⁴

Seferde olmamasına rağmen Peçuylu’nun bu denli ince bir ayrıntıyı nasıl verdiğini sormak gerekir. Bunun cevabını Peçuylu’nun başka ancak çok uzak olmayan bir meselede ifade ettiklerine bakmak gerekir. Zira onun aktardığına göre sözlerine itibar edilen bazı kişilerin ve Canbolatoğlu Ali’nin üzerine giden Kuyucu Murad Paşa’nın öncülüğündeki orduda bizzat bulunan kimselerin yeminlerle ifade ettiği bir pazarlık diyalogunu baz alarak kendisi bir benzerini burada yani geçmişteki bu meselede yeniden inşa eder. Öyle ki neredeyse retorik tıpa tıp aynıdır. Peçuylu’nun bu kimselerden dinlediği kadarıyla Canboladoğlu Ali, üzerine gelen Kuyucu’ya ricanameler göndermişti. Bunlardan birinde Canboladoğlu, Kuyucu’ya eğer arzu ettiğinin kendisinin öldürülmesi ise bir adam göndererek kendisini çadırında öldürülebileceğini şayet amaç Celâlîleri tamamıyla ortadan kaldırmak ise Haleb beylerbeyliğini yine kendisine vermesini akabinde Kızılbaş/Safevilere sefere çıkılmasını ve tüm bu Celâlîler ile kendisinin çarhacı olarak ön safta savaşmasını, böylelikle Celâlîlerin burada ölmesini, ölmeyenlerin ise bazısını kalelerde alıkoymakla bazısını başka bir yol ile öldürülmesini teklif etti.²²⁵ Peçuylu’ya sorarsanız bu teklifi, bir Celâlîlinin bayrağı altında savaşanları asla affetmeyen Kuyucu Murad Paşa reddeder ki böyle bir prensibin doğru olmadığını Karakaş nezdinde birazdan göreceğiz. Öte taraftan bu planın

---

²²⁴ “*Bunlar Serdâr-ı zî-vakâra geldiler ve bi’l-ittifâk izin istediler. Varalum Şâh askerine irişelim ve her ne kadar kâdir olursak çalışalım inâyet hazret-i hakkındır. Eğer Şâha galib olur ve askerın sâlib olursak devlet ü izzet sizin, yüz aklığî pâdişâhın eğer Şâh bize galib olub kökümüz kırarsa yine devlet pâdişâhın, bu kadar Celâli kırılmış olur, düşman eliyle yılan tutulmuş olur. İki vech bile pâdişâhımıza ve devletine nâfi’dir.*” (Târih-i Peçevî, s. 262) “*Bunun sonucu ortaya çıkan tedirgin ilişki çoğu zaman eski bir asi paşanın (artık bizzat Celali olarak adlandırmaya başladığı) kendi adamlarını, diyelim doğudaki İran ordulanna karşı savaşmak üzere en tehlikeli muharebe meydanlanna sürmek yoluyla kurban etmeye hazır oluyordu.*” (“Şiddetin Egemenliği: 1550 ila 1700 Arasında Celaliler, **Osmanlı Dünyası**, çev. Gül Çağalı Güven, ed. Christine Woodhead, İstanbul: Alfa Yayınları, 2012, s. 267.)

²²⁵ “*Ba’zı sikadan nakl olunur ki ve kendüden dahî istimâ’ ile nakl idenler kendüyi yemîn ile tasdik iderler bi’defa’ât mûma-ileyh vezîr-i a’zam cihâd-mu’tâda ricânâmeler gönderdi. Eğer matlûb olan benim vücûdum izâlesi ise bir mu’teberiniz gönderüb çadırımda başım kessün ve kellemi huzûr-ı şerîfinize iletsün. Eğer hod bu vechle eşkiyâyı ma’â? nâbûd etmek ise bendenize Haleb’i ibkâ idin ve Kızılbaş’a gidelim. Çarhacınız ben olayın ya başın vireyin ya baş alayın anda kırılan kırılusun kırılmayanları kimin kal’alara alıkoymağla kimin ahar tarîk ile muhassal suhûlet ve asanlık? ile mecmû’un yok idelim. Lakin Murâd Paşa merhûm (misra’) “Düşmeni kılıçdan özge aralar gördün mi hiç?” deyüb kat’â bu makûle peygâma kulak tutmadı ve bir def’a Celâlînin alemi dibine cem’ oluna Pâdişâh alemi dibine katmadı ve tövbe ve itâ’atin kabûl itmedi.” (Târih-i Peçevî, s. 330-31)*

Canboladoğlu Ali tarafından zikredildiğini kabul edersek aşağıda göreceğimiz açısından büyük önem arz eder.

19 Mayıs 1605'te harekete geçen Celâlîlerin büyük yoğunlukla katılım sağladığı Cigalazade önderliğindeki Osmanlı ordusu, Tebriz'e doğru hareket etti ve sonunda Urmiye Gölü yakınlarında iki ordu karşılaştı. Osmanlı ordularının çarhalığına Erzurum beylerbeyi Köse Sefer Paşa, Peçuylu'nun zehirlendiğini iddia ettiğinin aksine Topçular'ın anlatısında muharebede yer aldığı görülen Sivas beylerbeyi Alacaatlı Ahmed Paşa ve tabii ki Çıldır beylerbeyi Karakaş Ahmed Paşa²²⁶ öyle görünüyor ki adını sanını bilmediğimiz birçok Celâlî reisinin emrindeki sekbanlarla icra etmek üzere atanmıştı.

Muharebenin ilk gününde iki ordunun çarhacıları Kumla isimli mevkii de "elleşme"²²⁷ dedikleri türden birbirlerini yoklayan ufak çaplı bir savaşa tutuştuysa da Safevi öncüleri bu amansız Celâlîler karşısında neye uğradığını şaşırarak geri çekilmek mecburiyetinde kaldı.²²⁸ Asıl muharebenin olduğu 25 Eylül'de ise çarhacılar bir kez daha ani bir hücumla Safevilerin öncü kuvvetlerinin lideri olan Allahverdi Han²²⁹,ın alayına saldırdılar.²³⁰ Bu Safevi birliği Celâlîlerden müteşekkil belli ki hatırı sayılır büyüklükteki kuvvete takat getiremeyerek ricat ettiyse de Mustafa Sâfi, ne hikmetse Cigalazade'nin Sefer Paşa ve Karakaş başta olmak üzere onunla gidenlerden razı olmadığını belirterek serdarın uyum içerisinde Osmanlı usulü ile savaşmaları gerektiğine dair ısrarla feryat etmesine rağmen Köse Sefer, Karakaş ve diğer beylerbeylerin kapusundaki

²²⁶ "...Çıldır beylerbeyisi çarkada ta'yîn idi." (Topçular Kâtibi, s. 394)

²²⁷ "Rûm askerinden ba'zı dilâverler, karavula binmişler idi. Kızılbaşın çarkacılarıyla elleşerek ... ve iki cânibden yarar ve dilâver çarkacılar çıkup meydân yüzünde, şîrâne ve dilîrâne bir mîkdâr aldılar verdiler." (Târîh-i Osman Paşa: Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Kafkasya Fetihleri (H. 986-988/M. 1578-1580) ve Tebriz'in Fethi (H.993/M.1585), haz. Yunus Zeyrek, Kültür Bakanlığı, Ankara 2001, s. 30) "Hattâ anların çarkacıları hû etse, ol mahalde karâr ederdi. Ve Rûm 'askerinin çarkacıları hû etse, ol mahalde karâr ederlerdi." (s. 31)

²²⁸ "...Kumla nâm mahalle nüzûl olundukda askerın çarhacıları sürhserân leşgerine rast gelüb, mâbeylerinde harb-ı azîm ve neberd-i dilîm olıcak zümre-i kızılbaşân münhezim ve perişân ve her biri bîm-i cânla râh-ı halâs hâhân ve cûyan olurlar." (Mehmed er-Rûmî, Nuhbetü't-Tevârih, s. 585)

²²⁹ "Fars Beylerbeyisi Allahverdi Han'ın kumandasında öncü tayin edildi." (İskender Bey, Âlem-Ârâ-yi Abbâsî, s. 415)

²³⁰ "...Sefer Pâşâ tehevür ve serdâr tarafından acele itmesün ve hiffet idüb çok ilerü gitmesün, diyü haber vardıkça, ser-keşi ve tekebbür idüb, bî-mehâbâ asker-i Rafazadan Allâhvirdi Hân nâmına olan Râfîzî-i mûhân alayına urub..." (Mustafa Sâfi, Zübdetü't-Tevârih, s. 36)

levend/sekbanların kaçan bu birliği takibe başladığını yazar.²³¹ Kaynakların müttefikan aktardığına göre Şah Abbas, zafer narası ile koşturan bu çarhacı Celâlîlerin arkasını ateşli silahlarla donatmış olduğu bir alay ile ustalıkla çevirterek onları iki ateş arasında kısıp aldı. Elinde hiçbir savaş aleti kalmamasına rağmen büyük cesaretle savaştan Köse Sefer Paşa esir düştü. Rivayete göre Sefer Paşa'nın cesaretini belli ki yakinen gören Şah, mezhebini ve tarafını değiştir bize katıl teklifine Sefer Paşa, hiç olmayacak bir cevap verince oracıkta öldürüldü.²³²

Naima'nın yıllar sonra kroniğinde şehit olduğunu söylediği Karakaş,²³³ belki de hem Osmanlıların hem de Safevîlerin kendisine biçtiği kefeni yırtarak iki ateş arasındaki kapandan çıkarak hayatını kurtarmayı başardı.²³⁴ Mustafa Sâfi'nin ibret verici bir hikâyeye olduğunu altını çizerek ifade ettiği üzere Karakaş'ın sekbanlarının büyük çoğunluğu diğer çarhacı beylerbeylerinin kapularındaki sekbanlar gibi öldü, şehit olanların sayısı ise çok azdı.²³⁵ Rahip Grigor'un ifade ettiği şekliyle ise Müslümanların ve Hristiyanların duaları kabul olup yaptığı zulümleri ile bilinen birçok azılı Celâlî reisi Safevî ordusu tarafından öldürüldü.²³⁶

²³¹ "Ve bu cânibde serdâr olan Cigâle-zâde evvel-i emrden her çend ki, Sefer Pâşâ'nın ve anunile bile olanların ol vechile hile hiffet üzere ceng itdiklerine râzî olmayub ve anlara haber gönderüb, sufûfî tertîb idüb ve siz ki, beglerbegisiz mâkâmınızda sâbit olub, kâ'ide-i Osmâniyye ve zâbita-i sutâniyye üzere ceng eylen diyü, feryâd eyledi. Fî nefsi'l-emr Sefer Pâşâ ve Karakaş ve sâir beglerbegilerin yanlarında olan askerî ekseri levend tâifesi olub, hâric-i zabt bir bölük bî-bâklık ve ri'âyet-i nâmûs itmez bir nev bî-idrâkler olmağın serdârî emrine kulag asmayub, ve kafaların hâlî koyub, ilerüde firâr iden evbâşları takîb sevdasında oldılar." (Mustafa Sâfi, **Zübdetü't-Tevârih**, s. 38)

²³² "Bana mutî' olub mezheb ve milletimi kabul eyle sana ri'âyet ideyin didükde, sana ve senin mezheb-i bâtulında olan melâhideye sad-bâr la'net olsun deyu şetm-i galiz eylemeğın, ol mahalde zümre-i revâfiz ve melâhide üşüb mezkûrî rütbe-i şehâdete ırgürürler." (Mehmed er-Rûmî, **Nuhbetü't-Tevârih**, s. 586)

²³³ "...zıkr olunan Sefer Paşa ve Karakaş Paşa Cigâla-zâde hezîmetinde şehid olmuşlardır." (**Târih-i Na'imâ**, I, s. 273)

²³⁴ "Tekelü Paşa ve Celâlî Karakaş Paşa ve Kaçar Mehmed Paşa Kızılbaş'ı söküp orduya toğru gelmekle halâs oldı." (**Târih-i Peçevî**, s. 264) Peçuyulu, Karakaş'ın Gelibolu'dan dönüşünü aktarıırken kaçan ilk ismin Karakaş olduğunu söyler: "Sonra Çağâlâzâde anâ(Karakaş Ahmed) dahî beylerbeylik virmiş idi ve Kızılbaş'dan münhezîm olub ibtidâ firâr iden o idi." (**Târih-i Peçevî**, s. 270)

²³⁵ "Nazar-ı itibâr ile nâzir ve dîde-i müşâhidü'l-âşâr ile mürâkib-i hâzır olanlara bir emr-i pür-ibret ve bir şân-ı bâ-hikmetdir ki, bi irâdeti'llâhi teâlâ ol vak ada maktûl ve ol ma'rekede rutbe-i himâme mevsûl olanlar âmmeten levend nâmında bir müddet küstahlık ve bir zemân bî-bâklık idüb, badehû sûret-i salâh ile Sefer Pâşâ ve Karakaş ve âhir beglerbegiler yanlarına gelenler olub, vezâif-i cihâd tasarruf iden guzâtdan şehîd olanlar nâdir olmağın âmmesi dûru'l-emne çıkmışlardır. Va'llâhü te'âlâ a'lem." (Mustafa Sâfi, **Zübdetü't-Tevârih**, s. 38)

²³⁶ "[Cigalazade] Paşa, sayısız askeri ile beraber hareket ederek İran askerlerine karşı yürüdü ve Allah'dan niyâz eylediği şey çok geçmeden oldu. Muhârebe başlayınca, Paşa önce Celâlî askerleri öne sürdü ve ilk olarak Erzurum paşası unvanını taşıyan Ahmed Paşa ile Celâlî askerleri, arkasından da kış mevsiminde

Karakaş öncülüğündeki diğer askerler Van'a çekilmek mecburiyetinde kaldı.²³⁷ Cigalazade de tabiri caizse burnu bile kanamayan merkez ordusu ile buraya döndü. Esasında gözden kaçırıldığı şekliyle Erzurum'da Osmanlı ordusuna katılan Canpoladoğlu Hüseyin²³⁸, belli ki kışı geçirmek üzere başka bir yerde kışlağa çekilmişti sonrasında ise bir şekilde sefere katılmayı tercih etmemişti. Sonradan muharebe alanına gitmeyi tevessül etse de muharebeden kaçan sekbanların söylemleriyle Osmanlıların mağlup olduğunu öğrendi ve kaçan askerlerle Van'a döndü. Cigalazade burada tantanalı bir şekilde Haleb beylerbeyliğini sefere katılması şartıyla verdiği Canboladoğlu'nu sefere katılmadığı için idam etti. Nihayetinde firârî meselesi yetmezmiş gibi Canboladoğlu Ali'nin isyan etmesine zemin hazırlamasıyla Cigalazade, Osmanlı müelliflerinin kendisinden nefretle bahsetmesine sebep oldu. Elbette Cigalazade'yi aklamak gibi bir derdim yok ancak belirtmem gerekir ki Cigalazade'nin hışmına uğrayan bir diğer isim, Karakaş gibi zar zor canını kurtaran, vaktiyle Karayazıcı'nın ekibinden olan Kaçar Paşa'ydı.²³⁹ Manidar bir şekilde Canpoladoğlu Hüseyin ile birlikte Celâlî olarak mimlenen Köse Sefer Paşa ve Alacaatlı Ahmed Paşa başta olmak üzere Urmiye Gölü havalisi binlerce Celâlîye mezar oldu.

Erzurum ve Bayburt'da Karakaş'dan sonra pek acısını çektiğimiz Bekhlu Hasan Paşa öldürüldüler. Bunlardan başka, Olasıkmaç, Şeytan-çakısı v.s. gibi rezilâne lakaplarla böhürlenen diğer birçok zorba başılar da gerek Müslüman ve gerek Hristiyan halkın duaları sayesinde telef olup ortadan kalktılar. Elebaşılardan Karakaş ile Muradhanlılara bir şey olmadı..." (Andreasyan, **Bir Ermeni Kaynağına Göre**, s. 39) Rahip Grigor'un bahsettiği Muradhanlı, Karakaş'ın Bayburt dolaylarında mağlup ettiği Muradhanlı Ali'dir, yine Grigor'un aktardığına göre Cigalazade, Karakaş'a Malatya'yı verirken Muradhanlı Ali Paşa'ya Trabzon'u vermişti. Grigor hakikaten bu hususta da doğruyu söylüyor gibidir, zira Trabzon halkının, ayağının tozuyla beylerbeyi olan Ali Paşa'nın halka zulüm ettiğini bildirmesi üzerine belli ki bu kadar çabuk faaliyete geçeceğini düşünmeyen merkez, "mûmâ-ileyhin ta'addisi vâki' midir yoksa tahrîk olmağla mı şikâyet eylemişlerdir" diye sorarak hakikati bildirmelerini istedi. Bknz: BOA, **A.DVN.MHM.d.** 75, 39. sayfa, 50. hüküm. 23 Zilkade 1013 | 12 Nisan 1605.

²³⁷ "Lâkin nısf-ı leyl olıcak Kürdistân askeri ve Karakaş ve bir niçe levend-i evbâş orduyu bıragub ve askerin bakıyyesi dahî anlara pey-revlik idüb, Van cânibine revân oldılar." (Mustafa Sâfi, **Zübdetü't-Tevârîh**, s. 38)

²³⁸ "Haleb Beylerbeyisi Canpulâdoğlu, askeri ile Erzurum'da orduya dâhil oldukda, hil'at ihsân etdiler." (**Topçular Kâtibi**, s. 389)

²³⁹ "Ve Haleb Beylerbeyisi olan Hüseyin Paşa'nın günâhı sebebinden katl olundu ve Kaçar Paşa katl olundu." (**Topçular Kâtibi**, s. 396)

3.5. “...Bir Yüz Aklığı Zuhûra Gelmiştir Ki Tahrîr Olunmaz.”: Rakka Beylerbeyi Karakaş Ahmed Paşa

“Malatya hâkimi nâm-ı Karakaş

Ki çok toprak döşenmiş yasdanup taş”²⁴⁰

Seferin nihayete ermesiyle Osmanlı askerleri yerlerine yurtlarına dönmüştü. Karakaş da önce Çıldır akabinde Revan beylerbeyliğini elde etse de²⁴¹ sekbanlarını besleyecek kazancı sağlayacağı arpalık olarak elde ettiği Malatya sancağında bulunacaktı. Lakin ne yazık ki Karakaş’ın ölüm bahsi hariç tutulduğunda kendisine dair veriler diğer bölümlere kıyasla az olmakla birlikte epigraftaki beyitten de görüleceği üzere bilhassa sefer ile iltisaklı mühimme hükümlerinin içerdiği klişe ifadelerinden dolayı kısıtlı olacaktır. Zira artık kendisi ne Celâlî olmasıyla İstanbul’un gözünün üstünde olduğu biridir ne de tantanalı bir seferin önemli bir komutanıdır. Yine de biri geri hizmette biri aktif bir şekilde iki sefere daha katılması az da olsa kendisine dair bir şeyler yakalayabilmemi sağlayacaktır. Ancak bunlardan evvel, Urmiye faciasından iki sene sonra Karakaş’ın elde ettiği bir zafer, istisnai ve son derece çarpıcı bir vakıa olarak öne çıkar.

Önceki bölümde bahsettiğim üzere Karayazıcı’nın Celâlî ordusundaki bölükbaşlarından biri olup Kütahya’yı kuşatırken Şehrizol beylerbeyliğine atanan Tavi Mehmed, sefere çağrılmadığı gibi öyle görünüyor ki bu topraklarda istediği randımanı alamamıştı. Öyle ki, kendisi tekrardan Anadolu’ya girmiş ve gözüne kestirdiği Harput kalesini kuşatmıştı. Bundan sonra olup bitenleri bu vakitlerde Malatya’da bulunan Karakaş’tan dinleyebiliriz.

İstanbul’a sunduğu 19 Mart 1607 tarihli arzda ifade ettiğine göre Karakaş, Ferhad Paşa’nın şark tarafına icra edeceği seferi²⁴² için kendisini orduya davet etmesi üzerine harekete

²⁴⁰ **Kuyucu Murâd Paşa’nın Celâlî Seferi Üzerine Bir Mesnevi: Fûrûğî’nin Siyâveş-Nâme’si (İnceleme-Metin)**, haz. Olcay Kocatürk, Uludağ Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2019, s. 839.

²⁴¹ “Onursal rütbe (daha sonraki adıyla, paye) verilen, ama o rütbenin gerektirdiği görevi gerçekte üstlenmeyen birçok önemli bürokrat vardı. Örneğin II. Selim’in ve III. Murad’ın nişancılarından Feridun Ahmed, Paşa payesiyle Semendire sancak beyi olmuş, Muhyi Celebi’ye ve Hamza Celebi’ye de Anadolu Beylerbeyliği’nin görevi değil, yalnızca payesi verilmişti.” (Cornell Fleischer, **Tarihçi Mustafa Âli: Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati**, çev. Ayla Ortaç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul: 1996, s. 204)

²⁴² Ferhad Paşa’nın komuta ettiği Osmanlı ordularının bilhassa Konya’yı kuşatan Kalenderoğlu ve Kara Said’in komuta ettiği Celâlîler ile uğraşmaktan “Acem seferi”ne çıkamamıştı. Abdülkadir Efendi’nin iddia ettiğine göre ordudaki Rumeli sipahilerinin sindirdiği Ferhad Paşa bir de hazineyi gereksiz harcamalarla tüketmişti. Veziriazam Derviş Paşa, gönderdiği emirlerle Ferhad Paşa’yı “Acem seferine teveccüh edesiz”

geçmişti. Altı konak dahi ilerlemiş iken gelen bir emir ile seferin padişahın bizzat katılacağı bir sonraki bahara ertelendiğini ve kendisinin vezir Mahmud Paşa ile sınırları korumakla görevlendirildiği öğrenmişti. Karakaş, bu görevlendirmeye “*cemi’yyet üzere*” hazırlıklarını yaparken Tavi’l’in Harput’a saldırdığı haberini kendisine ulaşan feryatçılardan almıştı. Karakaş anlattığına göre hemen harekete geçmiş ve çevredeki Ekrad beğlerine kendisine yardım etmesine dair mektuplar göndermiş, lakin yardım etmek bir yana bu beyler Tavi’e para ve mal göndermişlerdi.²⁴³ Karakaş, bu ifadeyle yaptığı işi mübalağa etmek için kullanmadığını teyit edebilmek mümkündür. Harput beyine gönderilen bir hükümde Harput sakinlerinden olduğu bildirilen sekiz şahsın ve üç bi akçe tımara sahip olan Ali’nin kendisine tâbi adamlarla yaptığı eşkıyalıklarla birlikte “*dâimâ Tavîl nâm Celâli’ye varup mu’âvenet üzere olub zahîre ve nal ve mîh ve kurşun*” tedarik ettiği zikredilir. Bu duruma rağmen Karakaş, sekbanlarıyla vakit geçirmeden Tavi’e saldırmış ve kırk gün süren muharebelerin nihayetinde Tavi’i mağlup etmeyi başarmış, Tavi’l’in bölükbaşlarından olan “*Gemici Bölükbaşı, Kulu ve Cafer*”i de öldürmüştü. Karakaş’ın sancaktaki yokluğunu fırsat bilerek Tavi’l’in yedi-sekiz yüz sekbanı derhal Malatya’ya saldırmış ancak burada müsellim ve şehir ahalisi, ilk kertede kale kapısını ele geçiren sekbanları mağlup etmeyi başarmıştı. Bu haber üzerine bir miktar askerini Harput’a koyduktan sonra dört nala Malatya’ya dönen Karakaş, Tavi’l’in Kör Mehmed, Küçük Sinan ve Sarı Mehmed isimli bölükbaşlarını öldürmüştü.²⁴⁴

---

diyerek zorlasa da kapıkulları, “*kazâlarımızda olan düşmanları bırağup eşkıyâlar cevânibimizde, vilâyetler harâb. Kayseriyye’den bir menâzil ilerü gitmek mümkün değildir*” diyerek şark seferinin beyhudeliğine işaret ederek direnmektelerdi. (**Topçular Kâtibi**, s. 470) Ayrıca bknz: Griswold, **Anadolu’da İsyân**, s. 131-36.

²⁴³ BOA, **A.DVN.MHM.ZYL.d.** 8, 202. sayfa, 999. hüküm. 30 Cemaziyelevvel 1016 | 22 Eylül 1607. Karakaş, yaptığı işi mübalağa etmek yerine doğruyu söylüyor olmalıdır. Her ne kadar yakınlık dereceleri tam anlamıyla tespit edilemese de Nasuh Paşa karşısında Tavi Ahmed oğlu Mehmed’i Ebu Rıışoğlu ve Kürt beylerinden Seyyid Han desteklemişti. Bu bahisteki Tavi, Nasuh Paşa’nın sekbanlarını parayla kendi tarafına çekerek kendisine karşı Bağdat önlerinde bir galibiyet almıştı. Bknz: Emirhan Özçelik, “Fransa Büyükelçisi Achille de Harlay de Sancy’nin Kaleminden Bir Osmanlı Sadrazamının Hayatı: Relation de a vie & de la mort de Nassouf Pasha”, **Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar**, 21. sayı, 2023, s. 40. İstanbul’un bölgedeki otonom Kürt beylerine hediyeler göndermek suretiyle istimalet politikası böylelikle daha anlaşılır hâle gelir. Van ve Diyarbakır tarafındaki Ekrad taifesine gönderilen hilat ve kılıç örneği için bknz: BOA. **A.DVN.** 12/24

²⁴⁴ “*Dergah-ı felek-medâr ve bârgâh-ı gerdûn-iktidâr tûrâbına arz-ı bende-i bî-mikdâr ve zerre-i haksâr budur ki, bu bendelerine serdâr Ferhâd Paşa cânibinden emr-i şerîf sefer-i rehberge gelesin deyû vârid olub mûcible altı konak azîmet olundukda Dergâh-ı Âli Bevvâbları yedinden mukâbele-i emr-i şerîf sa’âdet-münîf nâzil olub meşhûmunda pâdişâh-ı zillullah-ı şehişenşahi âlempenâh hazretleri ol bahar-ı hüceste-i asârda cenâb-ı celâlet-meabım bizzât Şark cânibine sefer etmek musammem olmuştur sen dahi yarar ademlerinle*

Karakaş yaptığı bu iş ile kelimelere dökülemez bir başarı elde ettiğini ifade ederken mütevazı değilse de başını Osmanlı padişahlarının yoluna sermeye hazır olduğunu beyan eder. Karakaş'ın arzını kaleme alan artık her kimse kâğıtta yer kalmadığı için derkenar ile Karakaş'ın isteklerini sıralar. Buna göre Karakaş kendisine Rakka beylerbeyliğini Bektaş isimli oğluna da hali hazırda mutasarrıf olduğu Malatya'yı "kayd-ı hayat" şartıyla ister. Karakaş'ın arzının üstüne alışageldiği şekilde yazılan özetle Karakaş ifade etmediği hâlde Tavi'l'in yaralandığını bilgisi geçer. Daha önemlisi Karakaş'ın arzında mansıbını belirtmediği oğlu Bektaş'ın evvelce Samsad sancakbeyliği yaptığı ortaya çıkar ki kuvvetle muhtemel Karakaş'ın affedilmesiyle burası oğluna verilmişti.

Arzın özetinin hemen altına yazılan telhis ise hükümetin nazarındaki Karakaş Ahmed'i göstermesi bakımından değerlidir. Tarih itibarıyla Kuyucu ve Celâlikıran lakaplarını alacak meşhur Celâli seferinin hazırlıkları için İstanbul'da bulunan veziriazam Murad Paşa kuvvetle

---

bahara deġin esbâb-ı sefer-i müheyya idüb vezirim Mahmûd Paşa ile ol hudûdun hıfz u hırâsetinde olasız deyu fermân-ı âlîşân olmaġla bu bendeleri dahi cemi'iyet üzere câ-be-câ-yı adâ-yı dîn ve düşmen hâsirine nigrân üzere iken Şehr-i Zol beġlerbeġisi olub hâlâ isyân iden Tavîl Paşa on bin mikdârı Celâlî levendâtla Harput üzerine müstevlî olub etrâf ve eknâf emvâl ve erzâkların nehb ü gâret eyledüğünden gayrı ihrâk-ı binnâr idüb zulm-ı sarîhleri bî-pâyân olmaġla bu bendenüze feryâdcılar erişüb vâkı' ademimiz ile livâ-i mezbûrun kal'asına dâhil oldukda mel'ûn-ı ebedi ve maġbûn-ı sermedîye zikr olunan rûy-ı şeytanet sipâh ile kal'a üzerine geldikte kurbiyyetinde olan Ekrâd beġlerine imdâda gelmeleri için mektûb ve adem gönderüb bir sancakbeġi gelmediğünden gayrı eşkıyâ-yı mezbûre her biri harçlık ve zahîre gönderüb külli mu'âvenet ve müzaheret etdikleri ecilden tekrâr tüvana ve üstüvar olub otuz kırk gün hisârda ol kadar cenk ü cidâl ve harb-i kütâl olub iki yüzden ziyâde adamları ve nâmdarlarından Gemici Bölükbaşı ve Kulu ve Cafer namân bölükbaşılar ta'mme-i şemşîr olub dîn-i mübîn ve uğur-ı hümayunda sa'y-ı belîğ ve cehd-i bî-diriğ ile fırka-i zâlemenin kal'a üzerinden mazarratları def' ü ref' olub kalkub nevâhi üzerine sülûk idüb firâr sadvedinde iken yedi sekiz yüz eşkıyâ sekbân a'kâb Malatya üzerine gelüb kal'a kapusun almışlar iken müsellimimiz ve vilâyet halkı mukâbil olub makdurlara? - idüb urub mezbûrı münhezim itdüklerinden bu bendenüz mektûb gönderdiklerinden bir mikdâr bir mikdâr bir mikdâr adem kal'a-i mezbûrede alıkoyub mâ-baki adamımız ile Malatya'ya ılgar ile gelüb uğur-ı şehriyârîde var kuvvet-i bâzûya getirüb mezbûrların zorba başıları olan Kôr Mehmed ve Küçük Sinan ve Sarı Mehmed ve otuz kırk neferleri topraġa düşüb mezbûrlar bir yüz aklıġı zuhûra gelmişdir ki takrîr olunmaz bir başımız vardır râh-ı hüsvânide fedâ etmek tasmîn olunmuştur. Adüvv-i mâ-kâmdan âlâ fevkü'l-merâm ahz u intikâma alınub begâyet ide evvel bahar müsellah ve müretteb yarâr adamlarımızla cümleden akdem asâkir-i nusret-me'âsir ilhâk olunmasına reyb olunmayub sebkât olunan hidmetimiz mukâbelesinde inayet atıyye-i ulya [hüsvânelerinde] mazhar düşmenin ümîdiyle hasb-i hüsn-i hâl pây-e-i serîr-i ma'delet-masire arz olundu. Bâkî fermân ve lütf-i ihsân dergâh-ı adâlet unvanındır.

Bende Ahmed Mîr-i mîrân-ı Revân” (BOA. AE.SAMD.I. 9/856 20 Zilkade 1015 | 19 Mart 1607) Belgeden ilk kez bahseden tabii ki Akdağ'dır. **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası**, s. 450-51.

muhtemel bu telhisi kaleme almıştır.²⁴⁵ Buna göre Murad Paşa, Karakaş'ın eskiden eşkıya olmakla birlikte beylerbeyliği verilmesiyle üç senedir sadık bir kul olduğunu ve reaya ile ilişkisinin iyi olduğunu Sultan'a hatırlatır. Murad Paşa ayrıca Tavl'e karşı yapılan muharebede yalnızca Karakaş'ın anlattığı kadarıyla değil, halkın gönderdiği arz ve mahzarlardan Karakaş'ın esaslı bir iş çıkarttığını bildirir. Sultan I. Ahmed de “*verdüm*” hattı ile Karakaş'ın isteklerini onaylar.²⁴⁶ Bununla birlikte Karakaş, başka bir arzında bu başarısının etkisiyle olsa gerek ki eski Arabgir sancağı beyi olan Ömer için Birecik sancağını elde etmesini sağlayarak etki alanını genişletir.²⁴⁷

Tüm bunlar olup biterken Kalenderoğlu, Karakaş'tan kalan Anadolu'daki boşluğu dolduruyor, Orta ve Batı Anadolu'da taş üstüne taş bırakmıyordu. Bunun için Sivas beylerbeyi Osman Paşa'ya hitap eden ancak bir suretinin civar sancakbeyleri ile birlikte Karakaş'a gönderilen hükümde kışı geçirmek üzere Kastamonu'ya tayin olunan Rumeli beylerbeyi “Hüseyin²⁴⁸” Paşa'nın yanına gidilmesi emredildi. Ancak kısa bir süre sonra eski Dulkadiyye beylerbeyi olup Divriği sancakbeyi olan ancak ismi yazılmayan şahsa gönderilen hükümde kendisine Karakaş ile

²⁴⁵ “Murad Paşa, burada [İstanbul] bulunduğu zamanda mutat devlet işleriyle ilgilenmekte, gönderdiği telhislerle yapılacak tayinler ve diğer hususlarda padişahın onayını almaktaydı.” (Abdülkasim Gül, **Celâlikıran Kuyucu Murad Paşa**, İstanbul: Küre Yayınları, 2019, s. 79).

²⁴⁶ “Bundan akdem eşkıyâdan olub Şehr-i Zol beğlerbeğliği virilen Tavîl nâm şakî Diyârbekir'e tâbi ' Harput kal'asın muhâsara itdikde mezbûr kulları yarâr adamlarıyla üzerine varub üç dört def'a muhârebe olundukda nice adamların helâk ve kendüsün dahî mecrûh idüb bi'inayetüllah teala Tavil'i kaldurub kal'ayı halâs itmekle vücûda gelen hidmeti mukâbelesinde oğlunun tasarruf itdüğü Samsad sancağı arpalık olmak üzere Rakka beğlerbeğliği lakın kendüye ve kendünün ber-vech-i arpalık tasarruf olduğu Malatya sancağı oğluna virilmek recâsına arz olundu.

Sa'adetlû pâdişahım mezbûr Karakaş Ahmed Paşa kulları dahî mukaddemâ eşkıyâdan olub beğlerbeğlik virilmekle üç seneden berü sa'adetlû pâdişâhıma hulûs-ı fu'âdla kul olub ve re'âya ve berâyâyâ ile hüsn-i zindegâne üzere olduğundan gayrı pâdişâhımın uğur-ı hümayunlarından can u baş nisâr idüb ve Tavîl muhârebesinde dahî külli hidmetde etdüğün ol vilâyetin a'yânı arz u mahzarlar ile i'lâm itmişlerdir bu bâbda emr ü fermân sa'adetlû pâdişâhımandır.” Vesikanın telhis kısmını Orhonlu yayımlamıştır. (Telhisler, 131-132) Ruûslardan bu atamayı tespit edebilmek mümkün: “Bâ-hatt-ı hümayûn, Mîrmîrân-ı Rakka: Samsad sancağı arpalık olmak üzere sâbıkâ Revân beğlerbeğisi olub ber-vech-i arpalık Malatya sancağıbeği olan Karakaş Ahmed Paşa'ya virilmek buyruldu.” (BOA. RSK.d. 1479.A, s. 9) “Bâ-hatt-ı hümayûn, Livâ-yı Malatya: müşârûn-ileyh Ahmed Paşa arzıyla oğlu olub sâbıkâ Samsâd sancağı beği olan Bektâş dâme izzuhûya virilmek buyruldu.” (s.9) Tarih, arza kondurulan tarihle aynıdır, yani 20 Mart 1607.

²⁴⁷ “Livâ-yı Birecik sâbıkâ Revan beğlerbeğisi Karakaş Ahmed Paşa arzıyla sâbıkâ Arabgir sancağıbeği olan Ömer Beğ'e virilmek buyruldu.” (BOA. RSK.d. 1479.A, s. 10. 21 Zilkade 1015 | 20 Mart 1607)

²⁴⁸ Karakaş'a Mehmed dendiğini az evvel görmüştük. Karakaş'taki yanlışlık bir nebze anlaşılır olsa da saçını sakalını Avusturya serhadlerinde ağartmış, Kanjic müdafaasıyla meşhur, Rumeli Beylerbeyi Tiryaki Hasan Paşa'nın adının yanlış yazıldığı da vakidir.

kırsala çıkıp çevredeki boğazları kontrol altına alarak Anadolu'daki eşkıyadan hiçbirini geçirmemek üzere emir verildi.²⁴⁹

Uzun yıllar kazancını eşkıyalık ile elde eden Karakaş, Murad Paşa'nın telhisinden anlaşılacağı üzere hayli güven kazanmış olsa da eski bir Celâli'nin eşkıyalara karşı reayayı korumak üzere görevlendirilmesi hayli çarpıcı bir durumdur. Kısa bir süre sonra çıkmasıyla pek gerçeği yansıtmadığı kuşkusuna olsa da bahsetmek gereklidir ki Karakaş, bölgeyi ve bölge halkını koruyup kolladığı için takdir edilmektedir. Mühimme hükümlerinin retorisi Sultan'ın sözleri gibi kaleme alınsa da esasında bunun böyle olmadığı bilinen bir husustur. Ancak istimâlete ilişkin, teşvik edici hükümlerdeki ifadelerde Sultan'ın varlığı daha fazla hissettirilir. Öyle ki sanki Karakaş'ın bu işinden haberdar olan Sultan Ahmed, “*berhûdâr olasin*” diyerek kendisini takdir eder gibi aksettirilir. Bununla birlikte serdar Murad Paşa'nın o taraflara yaklaştığı bilgisi Karakaş'a bildirilir.²⁵⁰

13 Eylül'de kendisine gönderilen klişe ifadelerle bezeli hükümde ordugâha katılmakta geç kaldığı için uyarılan Karakaş bir an bile beklemeden derhal sefere katılması istenir. Üç gün sonra yazılan hükümde ise ilk hükümde olduğu gibi övgüyle bahsedilen Bağdad beylerbeyi vezir Mahmud Paşa (Karakaş ile hududları korumakla görevlendirilmişti), iki hilat ile ödüllendirildiğinde Karakaş'a da bir hilat gönderilmesi kararlaştırılır.²⁵¹

²⁴⁹ “*Hâliyâ sen livâ-yı sancağının asâkiri ve yarâr ve müsellaah ademlerinle sâbıkâ Revân beğlerbeğisi olup ber-vech-i arpalık Malatya sancağına mutasarrıf olan Karakaş Ahmed dâme ikbâluhû ile çayıra çıkup ma‘ân dernek ve cem‘iyyet üzere olup ve ol etrâf u eknâfda olan boğazları gereği gibi bekleyüb berü taraflardan ve Anadolu semtlerinden eşkıyâ kısmından bir ferdi geçürdülmeyüp tamâm dernek ve cem‘iyyet üzere olman emrim olmuştur.*” (BOA, A.DVN.MHM.ZYL.d. 8, 114. sayfa, 555. hüküm. 20 Rebiülevvel 1016 | 15 Temmuz 1607)

²⁵⁰ Ahmed yerine Mehmed yazılan hükümde Karakaş, Sâbık Çıldır beylerbeyi ve Malatya sancağı mutasarrıfı titriyle takdim edilir. “*Yarar ademlerinle ol cânibleri hıfz u hırâset-i memleket hıfz u sıyânet-i ra‘iyyet üzere olduğun mesmu‘-ı hümayûnum olmuştur. İmdi senden dahi me‘mûl olan bu makûle hıdmetler idi ki yerine getirmişsün berhûdâr olasin...*” “*...vezir-i a‘zam Murad Paşa edâmallâhu te‘âlâ iclâlehû karîb olan câniblere varmak üzere, sen dâhî ol taraflarda yarâr ve müsellaah ademlerinle hâzır u âmâde olup müşârûn-ileyh serdârım varınca hıfz u hırâset-i memleket ve istirâhat-ı ra‘iyyetde mucidd ü sâ‘i üzere olman emr idüb...*” (BOA, A.DVN.MHM.ZYL.d. 8, 58. sayfa, 278. hüküm 11 Rebiülahir 1016 | 4 Ağustos 1607)

²⁵¹ Hayli küçük ve silik kalsa da okunabilir: “*Malatya beği olan Karakaş Ahmed Paşa'ya hil‘at 1*” (BOA, A.DVN.MHM.ZYL.d. 8, 152. sayfa, 892. hüküm 24 Cemaziyelevvel 1016 | 16 Eylül 1607)

Öte taraftan Tavi, yediği ağır darbenin ardından hâlâ ayakta idi ki Erzurum'a saldırmış²⁵² sonra da belli ki Sivas dolaylarına gelmişti. Bunun üzerine Sivas beylerbeyi Osman Paşa, Tavi'ın üzerine giderek mağlup etmeyi başarmıştı.²⁵³ Ardından Tavi Sivas'ta da tutunamayacağını anladığı için mi yoksa intikam için mi bilinmez tekrardan Malatya'ya hareket etti. Bu haber üzerine İstanbul, 18 Eylül'de eski Siverek sancakbeyi Mahmud'a hitaben civar sancakbeylerine gönderdiği hükümde Tavi'e karşı derhal Karakaş'a katılmalarını emretti.²⁵⁴ Karakaş, Tavi başta olmak üzere Celâliilere ve bilumum yerel eşkıyaya karşı görevlendirdiği için olsa gerek Canboladoğlu Ali'ye karşı yapılan muharebede yer almadı.

Murad Paşa'nın Zitvatorok Antlaşması sonrasında batıdaki tecrübeli askerler ile sefere çıktığı bilinen bir husustur. Acaba bu sebeple ve disiplinsizliği ile mevcut savaş sanatından bihaber oluşları kanıksanarak eski Celâli kuvvetlerine yer verilmeme kararı verilmediği düşünülebilir. Ancak örüntü devam eder; çarhacı kuvvetlere yakın bir zaman önce Celâliiliğinden vazgeçerek affedilen ve Maraş beylerbeyi tevcih edilen Zülfikar Paşa konumlandırılır.²⁵⁵ Zülfikar Paşa

²⁵² "...Celâli nâmuna [olan] Tavi yanında olan eşkıyâ ile Erzurum tarafına müstevli olmuş." (BOA, A.DVN.MHM.ZYL.d. 8 52. sayfa, 265. hüküm. 7 Rebiülahir 1016 | 6 Ağustos 1607)

²⁵³ "...Sivas Beylerbeyisi Osmân Paşa'dan mektûb ve âdem gelüp Sepetli nâm boğazı mahalde Tavi ile buluşup ceng ü cidâl ve harb ü kıtâl edüp Tavi zorbanın zor-bâzusu şikeste ve nice tagallüpleri pest olduğu haberi gelüp..." (Ahvâl-i Celâliyân ve Ekleri, haz. Yusuf Küçükdağ, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, 1976, s. 16) Yusuf Küçükdağ'ın neşrettiği Ahvâl-i Celâliyân ile Gökür Çelik'in neşrettiği Gazâvât-ı Murad Paşa aynı eserin aynı nüshasıdır. Küçükdağ'ın da transkribe ettiği üzere eserin girişinde Vâsıtî kendisini "kalem-i Vâsıtî vesâtatı ile silk-i tahrîre gelmek..." ve "...tahrîre cür'et ve vesâtat-ı kalem-i Vâsıtî ile ta'bir ve tahrîre cesâret olundu." sözleri ile açık etse de Küçükdağ bu durumu fark edememiş, eseri müellifi meçhul olarak takdim etmiştir. Çelik'in neşrinin kıymet-i harbiyesi yalnızca bu durumun tespiti -varsa bir de redaksiyon ve varsa yanlış kelimelerin düzeltilmesi- olmuş ve aynı nüshanın transkripsiyonunu yaparken Küçükdağ'a herhangi bir atıfta bulunmamıştır. (Gökür Çelik, Vâsıtî'nin Gazâvât-ı Murad Paşa Adlı Eserinin İncelenmesi, Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.)

²⁵⁴ "...hâliyâ Tavi yanında olan eşkıyâsıyla Sivas'dan kalkub Malatya câniblerine gitdiği i'lâm olunup mazarratları def' olunmak mühimmât-ı dîn ü devletden olmağın vâkı' ise sen dahî yanında olan yarâr ve müsellâh ademlerinle mu'accelen kalkub emîrî'l-ümerâi'i-kirâm ber-vech-i arpalık Malatya sancağına mutasarrıf olan Karakaş Ahmed dâme ikbâluhûya varub mülâki olub mazarratların def'inde vech ü münâsib gördüğü üzre hizmetde bulunman bâbında fermân-ı âlişânım sâdır olmuştur." Çapakçur beyi Hamza'ya, Samsad sancakbeyi Mustafa'ya, Arapgir sancakbeyi Mehmed'e ve Divrik sancakbeyine hükmün bir sureti gönderilmiştir. (BOA, A.DVN.MHM.ZYL.d. 8, 155. sayfa, 906. hüküm. 26 Cemazıyelevvel 1016 | 18 Eylül 1607)

²⁵⁵ Amasya tarihi müellifinin aktardığı şekliyle Celâli serdarı Hüseyin Paşa'nın Deli namıyla bilinen Zülfikar Ağa'yı Amasya mütesellimi tayin ettiği, hakkındaki şikâyetlerinden dolayı nedense Hüseyin Paşa'nın Deli Zülfikar ile Amasya'da hapsedilmiş daha sonrasında bunlar hapisten kaçmıştı. Deli Zülfikar

öncülüğündeki Celâlî sekbanlar da ilk muharebelerinde Canboladoğlu'nun sekbanları tarafından bozguna uğratıldılar.²⁵⁶ Ancak Karakaş'ın katıldığı muharebede olduğu gibi öncü kuvvetlerin dağılması merkez Osmanlı ordusunu hiç etkilememişti, öyle ki dağılan çarhacı birliklerin ardından Tiryaki Hasan Paşa tecrübeli ordusuyla verdiği destekle dengeyi sağladı. Sonuçta Osmanlılar Bilâd-ı Şâm'daki iktidar savaşından güçlenerek bağımsızlık gayesine bağlanan Canboladoğullarını ve ona bağlı sekban öbeklerini mağlup etti.²⁵⁷ Bilâd-ı Şâm'ın diğer iki büyük gücü ki Canboladoğlu'nun mütebasbısı konumuna düşen Ma'noğlu Fahreddin ve emirlere riayet etmeyen Seyfoğlu Yusuf yanlarında getirdikleri hazinelerle Murad Paşa'nın huzuruna çıktı. Ma'noğlu, belli ki geçmişten gelen dostluğun katkılarıyla meseleden sıyrılırken Seyfoğlu, gelecek seferde “*ziyâde tûfeng-endâz*” asker getirme sözü verince Murad Paşa bunları affetti.²⁵⁸

Geriye yalnızca Kalenderoğlu Mehmed ve çevresindeki Celâlî reisleri kalmıştı. Zira Kuyucu'nun kendisine verdiği Ankara'ya kadının öncülüğündeki ahalinin engel olmasıyla giremeyen Kalenderoğlu şiddetini arttırarak Bursa'yı dahi muhasara etmişti.²⁵⁹ Bu vakitlerde

---

ehl-i örf geçmiş olup belki de uğradığı bu haksızlık nedeniyle Celâlîliğe tevessül etmiş olmalıdır. Bknz: Abdîzâde Hüseyin Hüsâmeddin Yaşar, **Amasya Tarihi**, 9-12. Cilt, ed. Songül Keçeci Kurt, Recep Orhan Özel, Metin Hakverdioğlu, Kültür Yayınları, 2022, s. 519-20. Deli Zülfikar'ın Celâlîliklerine dair ayrıca: Akdağ, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası**, s. 442, 449. “*1012'de erbâb-ı ihtilâlin rû'esâsından Deli Hasan, Deli Zülfikâr, Kalenderoğlu Mehmed, Karakaş Ahmed gibi zî-nüfûz adamlar beylerbeyi olarak devlet ü hükûmet tarafına geçince...*” (Yaşar, **Amasya Tarihi**, 9-12. Cilt, s. 276) “*...Zü'l-fikâr Pâşâ ki, mukaddimetü'l-ceş-i celâdet-nümâ idi.*” (Mustafa Sâfi, **Zübdetü't-Tevârîh**, s. 65)

²⁵⁶ “[Canpoladoğlu Ali] ilerü giden asker-i İslâmın tâyifesini ya 'nî çarhacısını perâkende iden sekbânların içine geldi. Fi'l-hâl dizginin aldı ve bre iki yüzlü, iki dinlü kahbe ve kahbezâde[ler] didi.” (**Târih-i Peçevî**, s. 331)

²⁵⁷ “*Tiryâki Gâzî Hasan Paşa Rumili beğlerbeğisi idi ve merhûm İskender Paşa kethüdâsı idi. Rûmilinin eli kostâncalu kurd postlu kurd taçlu kara çizmelü gâzîler ile bir vechle sürdüler ki ol şîr-gîr olub ilerü gelen sekbânı terslerine döndürdiler.*” (**Târih-i Peçevî**, s. 331) Şairliği ile bilinen aynı zamanda bu seferde bulunan Mevcî Paşa, tarihi atarken merkeze Canboladoğullarını değil sekbanları koyar: “*Bin on altıda kırıldı sekbân*” (**Târih-i Peçevî**, s. 331-2.) Ahmed Alkan, “17. Yüzyıl Şairi Mevcî'nin Kasîde-i Kalemîyye ve Kasîde-i Heremîyye Adli İki Mesnevisi”, **Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, 4. sayı, 2021, s. 571-594.

²⁵⁸ **Topçular Kâtibi**, s. 512-13.

²⁵⁹ Kalenderoğlu'nun Bursa kuşatmasına karşı alınan tedbirler için BOA, **A.DVN.MHM. d. 76**'ta 16, 19, 20, 31, 35, 224, 227, ve 314 numaralı hükümlere bakılabilir. Kalenderoğlu'nun Bursa kuşatması sırasında İstanbul'da olan Rahip Grigor, bazı Celâlîlerin önce İzmit'e akabinde gizlice İstanbul'a girdiğini ve bunları şehri ateşe vereceklerinden korkulduğunu dile getirir ki Eyüb kadısına gönderilen hüküm bunu doğrular: “*Ba'zı eşkiyâ ve Celâlî tebdîl-i sûret ile makarr-ı saltanatıma gelüb fikr-i fâsidleri gice ile bazı yerlere ateş biragub mazarrat kasdında oldukları istimâ' olundu.*” (Andreasyan, **Bir Ermenî Kaynağına Göre**, s. 41. BOA, **A.DVN.MHM.d. 76**, 7. sayfa, 8. hüküm, 19 Şevval 1016 | 6 Şubat 1608.)

mağlup Canpoladoğlu Ali, Halep'ten kaçarak bir ümit, bir nevi kampanyaya dönüşen aftan nasibini almak üzere İstanbul'a yola çıkmıştı. Kalenderoğlu, yolda ele getirdiği Canpoladoğlu'na intikamını alması için kendisine katılmayı teklif ettiyse de Canpoladoğlu belli ki bunun imkansızlığını görerek teklifi reddetmişti.²⁶⁰ Kalenderoğlu'na gelirsek, kendisi ilk ve ikinci bölümde değindiğim Celâlîlerin gayeleri bahsindeki hususları daha net anlamımıza olanak sağlayacağı ve kendisinin bu raddeye gelişine bakmak icap eder.

Kalenderoğlu, Osmanlı serdarının kurnaz oyunlarına hayli öfkeliydi. Zira Murad Paşa'nın Ankara'yı kendisini oyalamak üzere verdiğini fark etmişti. Halbuki Kalenderoğlu'nun da Karakaş ve diğerleri gibi hedefi aynıydı. Peçuylu'nun aktardığına göre bir zamanlar Anadolu beylerbeyi olduğu vakitlerde Lala Mehmed Paşa'nın kapusunda çalışan Kalenderoğlu, Paşa'ya ve kethüdası Abdi'ye gönderdiği mektupta isyanlarının asla Sultan'a karşı olmadığını ikrar etmekle birlikte kendilerinin İstanbul'u zor durumda bıraktığını bildiğini ve şayet kendilerine mansıp verirse Celâlî sekbanlarını peşinden Osmanlı ordugâhına sürükleyebileceğini ifade etmişti.²⁶¹ Ancak geline son noktada Kalenderoğlu, Murad Paşa'nın türlü hilelerle Celâlîleri teker teker ortadan kaldırdığını gözlemlediğinden “af fırsatı”nı kaçırmış savaş meydanının kaçınılmaz hâle geldiği kavramış olmalıydı. Kalenderoğlu derhal şansını artırmak üzere Kastamonu'daki Tavil'e ve İçel'deki Celâlî Muslu Çavuş'a mektup göndererek kendisine katılmasını istedi.²⁶²

Hali hazırda Halep'te kışlayan Murad Paşa, Kalenderoğlu'nun hareketlerini takip ediyordu. Bir senenin ardından Murad Paşa; Mısır, Şam, Trablusşam, Halep ve Maraş'tan gelen hazır ordular ile birlikte Kalenderoğlu'na karşı harekete geçmeye karar verdi. Bunların içerisinde ise Maraş'a bağlı Malatya'nın beyi Karakaş da bulunuyordu. Uzun yıllarca tansiyonun dinmediği, Anadolu ve Bilâd-ı Şam'ın kesişim yeri olmasıyla Türkmen aşiretlerinin geçiş güzergahı ve Celâlîlerin temeli olan sekban öbeklerinin yoğun olduğu Maraş'taki Sepedlü boğazı tekrardan Celâlîler ile Osmanlı ordularının karşılaştığı mekân oldu.²⁶³ Kendisine yapılan uyarılara rağmen

---

²⁶⁰ Osmanlı padişahı ile konuşma fırsatı bulan Canpoladoğlu Ali affedilerek Tımsıvar beylerbeyliğini ve Niğbolu sancağını arpalık olarak elde etti. Bu atamadan sonra kendisine gönderilen bazı hükümler için BOA, A.DVN.MHM.d. 78'de 32, 268, 466, 544 numaralı hükümlere bakılabilir.

²⁶¹ **Târih-i Peçevî**, s. 318.

²⁶² Halil Paşa'nın gazalarını kaleme alan Ganîzâde Mehmed Nâdiri/Vasfi, ele geçirilen bu mektubu doğrudan okuyucuları ile paylaşır: **Gazânâme-i Halil Paşa 1595-1623**, haz. Meltem Aydın, Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2010, s. 161-63.

²⁶³ Sencer Divitçioğlu, enteresan yazısındaki bu sorunun cevabını bir üst paragrafta vermeye çalıştım. Ancak ipucu diye verdiği bilgiyi de kaderin cilvesi demek yerine problematize etmek gerekir ki bir sonraki cümlem

ağır topları ve gelmekte olan merkezin takviye ordularını beklemeden kronik müelliflere göre Celâlılere nazaran az sayıda askerle yola çıkan Murad Paşa, görüldüğü üzere Celâlî hikâyesinde önemli yer tutan bu vilayetlerin kapu askerlerinin yoğun olduğu bir orduyla bu işi nihayete erdirecekti.²⁶⁴

Doğrudan ifade olunmasa da Mustafa Safî'nin aktardığı şekliyle Murad Paşa'nın kethüdası ki önceki bölümde geçmişine dair önemli bilgiler zikrettiğim, eski Celâlîlerden Yularkısdı lakabıyla meşhur Ömer Kethüda ile “zümre-i sipah” olan Karakaş, çarhacı olarak görevlendirilmiş ve bu ikili çok iyi iş çıkarmıştı.²⁶⁵ Ancak Vasıtı'nın anlatımında Karakaş ve Antep Beyi Zülfikar Paşa ile birlikte sol cenahta imdat/ihtiyat kuvvetleri olarak konumlandırıldığı görülür.²⁶⁶ Savaş tertibatını klasik Osmanlı tarzında ateşli silahları etkili kullanmak üzere kurgulayan Murad Paşa, hafif topları ve tüfekli yeniçerileri bir tepenin üzerine gizlice konumlandırmıştı. Sahte ricat ile Celâlîleri kendilerine çekecek merkezdeki orduyu ise Mısır askerleri ve Seyfoğlu Yusuf'un oğlu Hüseyin Paşa'nın getirdiği sekbanlar oluşturuyordu. Murad Paşa, Kalenderoğlu öncülüğündeki Celâlîlere sayılarının az olduğunu çok iyi bir şekilde belletmiş ve bu sayede istediğini Celâlîlere yaptırtmıştı. Bir ara Osmanlı sağ cenahı düşme tehlikesi yaşasa da topçu ve tüfekli birliklerin menziline giren Celâlîler, birden ateş hattında kalıvermişti.²⁶⁷ Celâlîlere son darbeyi vurmanın zamanı geldiğinde Murad Paşa; Şam askerleri, Ekrad beyleri, kapıkulu sipahileri ile birlikte Karakaş'ı tekrar muharebeye sürdü.²⁶⁸ Osmanlı ordusunun ateş gücü ve seçkin süvari birlikleri karşısında tutunamayan Celâlîler, 7 Ağustos 1608'te kaçmaya mecbur kaldılar. Murad Paşa, kazdırdığı kuyulara yenilerini eklemek için hemen bunları takip edecek ordular oluşturdu. Bu orduda süvari yapısı gereği tabii ki Karakaş da vardı. Daha ilginç,

---

buna dairdir. “Soru: Kalenderoğlu, neden Kuyucu Murat Paşa'nın büyük başarısı ve gücüne rağmen ona meydan okumak azmiyle bunca yol tepip Elbistan, Göksun yaylasında savaşı kabul etti. İpucu: Karayazıcı da yıllar önce Elbistan, Sepetlü mevkiinde Sokolluzade Mehmet Paşa tarafından bozguna uğratılmıştı.” (Sencer Divitçioğlu, “Oyun Teorisi Bağlamında Celâlî İsyanları (1596-1611), **Kebikeç**, 7-8. sayı, 1999, s. 10.

²⁶⁴ Kolçak, **Ok, Tüfek ve At**, s. 151.

²⁶⁵ “...asker-i kûh-peykerden zümre-i sipâh ve ol fırka-i âgâhdan mâ'adâ Malâtıyye sancağı beği Karakaş Pâşâ ve serdâr-ı a'zâm kethüdâsı Ömer Kethüda umde-i asker-i zafer-rehber ile ol erbâb-ı zalâlî istikbâl idüb, ol mertebe harb ve ol tabka tacn ü zarb itdiler ki, düşmenin yüzün râh-ı firâra tahvîl ve fîkr-i ikbâllerin re'y-i idbâra tebdîl itdiler.” (Mustafa Sâfi, **Zübdetü't-Tevârih**, s. 79-80)

²⁶⁶ **Ahvâl-i Celâliyân**, s. 34.

²⁶⁷ Mehmed er-Rûmî, **Nuhbetü't-Tevârih**, s. 610-11.

²⁶⁸ “...Şam bahâdırları ve Ekrâd beyleri ve bölük halkı dilâverleri ve Malatya Beyi Karakaş Paşa yürüyüp her taraftan ceng âteşi vardıkça işti 'âl buldu.” (Kâtib Çelebi, **Fezleke**, s. 159)

muharebede olduğu gibi Karakaş bir zamanlar hizmet ettiği Seyf aşiretinin yeni lideri Hüseyin ile birlikte saf tuttu.²⁶⁹

3.6. Bir Cinayet Birçok Fail: Karakaş Ahmed Paşa'nın Öldürülmesi

3.6.1. Eski Hasımlar mı?

Karakaş'ın ölüm bahsine yer ayıran tek Osmanlı tarihçisi Topçular Kâtibi Abdülkerim Efendi'dir. Ancak ne yazık ki kendisi belki de meslekî deformasyondan dolayı her zaman yaptığı gibi imparatorluktan havadisler bülteni tarzında detay vermeden kısa cümlelerle beylerbeylerini ve sancakbeylerini aktarırken Karakaş Ahmed'in Maraş beylerbeyi Ali Paşa tarafından öldürüldüğü bildirir.²⁷⁰

Topçular Kâtibi, şimdilik önünü arkasını bilmenin mümkün olmadığı bu cinayetin failini Maraş beylerbeyi Ali Paşa olduğunu ifade etse de o vakitlerde Ali Paşa isimli Maraş beylerbeyi olmadığı gibi 17. yüzyılda Maraş'da beylerbeyi olan Ali Paşa'ya ilk kez 1634-5 tarihinde denk gelmek şaşırtıcıdır.²⁷¹ Ne var ki ortada bir cinayetin olduğu kesindir ve müellifimiz bir başka şüpheliyi kroniğinde gösterir. Yine aynı tarzda verdiği bir bilgide Recep 1014/Kasım-Aralık 1605 tarihinde Karakaş'ın Harput beyi Küçük İbrahim Bey ile arasının bozuk olduğunu ikilinin mütemadiyen kavga halinde olduklarını ifade eder.²⁷² Bu hayli erken bir tarihtir ki Karakaş ile İbrahim Bey'in eskiden gelen bir husumetlerinin var olduğunu düşündürür. İbrahim Bey'in evveliyatına erişmek güç olmakla birlikte Topçular Kâtibi, kendisinin Karayazıcı öncülüğündeki Celâfilerin Anadolu'da olduğu sırada nerenin mirlivası olduğunu belirtmeden (kuvvetle muhtemel

²⁶⁹ “Tarablus-ı Şâm beglerbegisi müşârun ileyh Emîr Hüseyin ve ve Malâtıyye begi Karakaş Pâşâ ve Sivas beglerbegisi Oşmân Pâşâ ve Bosna beglerbegiliginden ma‘zûl olan Kefelü Muhammed Pâşâ ve bir nice ma‘zûl beglerbegiler âmmeten Şâm askeri ve Türkmân kavmi ve sâir asâkirden on bin mikdârı âdem ile ol mahallden seçilüb, ol bed-bahtları ta‘kîb içün irsâl olundılar.” (Mustafa Sâfi, **Zübdetü't-Tevârih**, s. 81)

²⁷⁰ “Karakaş'a Malatya Sancağı'nı tekrâr mukarrer edüp, ba'dehû Mar'aş Beylerbeyisi olan Ali Paşa Karakaş'ı katl edüp ve Malatya Sancağı Rıdvân Bey'e ihsân olunmağın.” (Topçular Kâtibi, s. 602.)

²⁷¹ Mustafa Keskin, Hasan Arslan, “17. Yüzyılda Maraş Vali/Beylerbeyleri”, Prof. Dr. Mustafa Keskin **Armağanı: Türk Tarih ve Kültürü Araştırmaları**, ed. Remzi Kılıç, İdeal Kültür Yayıncılık, 2014, s. 701.

²⁷² “...Karakaş nâmında Bey Malatya'da ve Küçük İbrâhîm Bey Harput Beyi olup lâkin rûz [u] şeb Karakaş ile nizâ'da idiler.” (Topçular Kâtibi, s. 427.)

Harput mirlivası) İbrahim'in Celâlî tavrıyla devre çıkan Hüseyin Paşa'yı Sivas beylerbeyi ile yakalayıp İstanbul'a gönderdiklerini ifade eder.²⁷³

Önceki bölümde aktardığım üzere Karakaş'ın Harput'u basan Taval'e karşı civar sancakbeylerini yardıma çağırdığında yardım etmek şöyle dursun bunların Taval ile iş birliği içerisinde olduğunu ifade ettiği hatırlanırsa İbrahim Bey'in de bunlardan biri olduğu ilk akla gelen husustur. Lakin aynı zamanda Harput mukataasını işleten İbrahim Bey'in, toplayamadığı vergilerden dolayı zor durumda kalacağı için Celâlîlerin varlığından rahatsız olanların arasında yer alsa gerektir.²⁷⁴

Karakaş'ın Osmanlıların hizmetine girdikten sonra eski davranışlarını sürdürmediği, bilakis reayayı koruyup kolladığı, Harput'u kuşatan Celâlî Taval'i mağlup etmesiyle Kuyucu Murad Paşa'nın dahi gözüne girdiğini görmüştük. Ancak Topçular Kâtibi, yine bir cümle ile verdiği bilgide, aslında Karakaş'ın Celâlî tarzını bırakmadığı, yalnızca Küçük İbrahim'in değil, etraftaki diğer yöneticilerin de Karakaş'ın varlığından rahatsız olduğunu dahası bu durumu İstanbul'un bildiğini ortaya koyar.²⁷⁵

Tam sebebini tespit etmek güç olsa da nihayetinde Karakaş ile Küçük İbrahim'in arasında bir husumet olduğu kesindir. Hâli hazırda başkalarının da göz diktiği Malatya'ya²⁷⁶ Karakaş'ın öldürüldükten hemen sonra merkezin başka bir İbrahim'i tayin ederken Diyarbekir beylerbeyi Nasuh Paşa'nın Küçük İbrahim Bey'i Malatya'ya ataması, Karakaş'ın cinayetinde Küçük İbrahim'in dahlini artırır.²⁷⁷ Ancak aşağıda görüleceği üzere Nasuh Paşa'nın bir başka ismi Malatya'ya atamasının bu meselede daha çok kendi kesesini doldurmaya çaba sarf ettiği anlaşılır.

²⁷³ **Topçular Kâtibi**, s. 322.

²⁷⁴ "...re'âyâ ve berâyâ Celâlî ve eşkiyânın te'addîlerine tahammül idemeyüb perâkende ve perişân olmaları ile tahsîl olunamayub..." (Mehmet Ünal, "XVII. Yüzyılın Başlarında Harput Mukataatına Ait Bir İcmal Muhasebe Defteri", **On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 1988, s. 106) Küçük İbrahim'e hilat gönderilmesi hakkında: BOA, **A.DVN.MHM.d.** 78, 776. hüküm. (23 Safer 1018 | 28 Mayıs 1609.)

²⁷⁵ "*Ve Mar'aş Beylerbeyisi olan Ömer Paşa ve Malatya Beyi Karakaş ve Harput Beyi Küçük İbrâhîm Bey'e tekrâr mukarrer olur. Civârında Karakaş'dan şikâyet mukarrer, sabr fermân ederler.*" (**Topçular Kâtibi**, s. 599.)

²⁷⁶ Halep beylerbeyi Hacı Ali, Samsad sancakbeyi Derviş için Malatya'yı istemişti. İstanbul'dan kendisine gönderilen beratta ise Karakaş'ın hali hazırda oraya arpalık olarak sahip olduğu bu yüzden kendisine Suruç sancağı verildiği bildirilmişti: BOA. **AE.SAMD.I.** 5/456.

²⁷⁷ BOA, **A.DVN.MHM.d.** 78, 338-339. hükümler. (14 Şevval 1018 | 10 Ocak 1610)

Nitekim cinayetden aşağı yukarı bir sene sonra yani Eylül 1610'da "zimmetinde mâl-ı mîrî vardır" diyerek Nasuh Paşa'nın Küçük İbrahim'i suçlaması bu minvalde bahse değerdir.²⁷⁸

3.6.2. Su Testisi Su Yolunda: Karakaş Cinayetinin Sır Perdesini Aralamak

Önceki bölümde görüldüğü üzere Karakaş'ın mağdur ettiği insanlar arasında olan Ermeniler, Henry Shapiro'nun işlediği üzere başta rahipler olmak üzere eli kalem tutanlar imdat çığlıklarını kâğıda dökmüştü. Karakaş'ın Kemah tarafına gelmesiyle dağlık bölgelere kaçan mağdur öznelerden biri olan Rahip Grigor, Karakaş'ın öldürülme hikâyesini Malatya'daymış gibi detaylıca anlatır:

"Karakaş, Cıgâlı-oğlu tarafından Malatya paşalığına tâyin edildikten ve oraya gittikten sonra, uslanmak şöyle dursun, bilakis eskisinden daha çok zulüm yapmağa başladı. Fenâlıklarını o kadar ileri götürdü ki şehrin ileri gelenlerinden bozuştugu adamların karılarını getirterek askerlerine alenen kirlettiriyordu. Sonra da daha büyük bir fenâlık olarak halkın çok itibar ettiği ve yakın bir zamanda ölmüş bulunan bir beyin genç yaşındaki oğlunu yanında alıkoyarak onu nefsânî arzularına âlet etti. Çocuk şehrin ileri gelenlerine haber göndererek, keyfiyeti onlara anlatıp, yüksek bir zatın oğlu olan kendisini bu Celâli'nin elinden kurtarmalarını rica ve kendi nâmuslarını da böylelikle temizlemelerini söyledi. Onlar da gerek kendisini ve gerek memleketi kurtarmak için onu geceleyin öldürmesini tenbih ettiler. Çocuk da yapılan tenbihe uyarak Karakaş'ı yatağının içinde öldürdü. Vak'adan haberdar olan zalim askerler derhâl dağılarak ortadan kayboldular. Böylelikle fenâlık yok oldu ve memleket halkı kurtuldu."

Emred yani sakalı ve bıyığı çıkmamış erkek çocuklarının, yetişkin erkeklerin "cinsel arzu nesnesi" olması erken modern zamanlarda bilinen bir olgudur.²⁷⁹ Ekseriyetle Osmanlı

---

²⁷⁸ Ünal, **Harput Mukataatına Ait Bir İcmal Muhasebe Defteri**, s. 100. Emirhan Özçelik, "Fransa Büyükelçisi Achille de Harlay de Sancy'nin Kaleminden Bir Osmanlı Sadrazamının Hayatı: Relation de a vie & de la mort de Nassouf Pasha", **Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar**, 21. sayı, 2023, s. 40-1. Öyle görülüyor ki Osmanlı siyasasının dinamiklerine hâkim Nasuh Paşa, idamdan kurtulduğu ve veziriazamlığa erişmesini sağlayan servetini bu tarz işlerden iyi anlıyordu. Günhan Börekçi, "The Rise of Grand Vizier Nasuh Pasha (d. 1614): A Study on Premodern Ottoman Elite Formation and Intra-Elite Relations", **yayımlanmamış makale**, s. 15-17.

²⁷⁹ Walter G. Andrews, Mehmet Kalpaklı, **Sevgililer Çağı: Erken Modern Osmanlı-Avrupa Kültürü ve Toplumunda Aşk ve Sevgili**, çev. N. Zeynep Yelçe, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018, 75-92.

edebiyatında²⁸⁰ birçok örneği görülen bu “flörtöz” sosyalleşme normal karşılanırken livata eylemi kabul edilmemesi gereken ancak 16. yüzyılın ikinci yarısında mühtedi bir tercüman olan Murad’ın risalesinde uzun uzadıya eleştirdiği üzere övgüyle bahsedilen bir eylem hâline gelmişti.²⁸¹ Her ne kadar merkez ve çevresinde üretilen eserlerde karşılıklı rızaya dayandığını ifade edilse de bu ilişki biçimine dair taciz ve tecavüz vakıaların çok olduğunu kestirmek zor değil.²⁸² Bilhassa ikinci bölümde aktardığım üzere 1603’ten sonra fiziksel ve cinsel şiddetin tahakkümünde olan Osmanlı Anadolu’sunda durum çok daha kötüydü. Çok sayıda vakıada Celâlîlerin emred oğlanlarını²⁸³ ve ekseriyetle “ehl ü iyal”i kaçırdığı üzere amaçları sadece fidye almak değildi.

Amasya’da enteresan bir şekilde Karakaş lakabıyla bilinen Muhyiddin isimli bir “sa’id”in eşkıya taifesinin yanına gidip emred oğlanlarına tecavüz etmenin ve şarap içmenin haram olmadığını, ancak hurma şarabının haram olduğunu iddia etmekteydi. Burada eşkıya tabiri ile yerel eşkıyayı yahut halktan bir kimseleri kastedilmediği, ulemadan olduğu bariz olan Karakaş

²⁸⁰ Ali Emre Özyıldırım, **Mâşî-zâde Fikrî Çelebi ve Ebkâr-ı Efkâr’ı: On Altıncı Yüzyılda Sıradışı Bir Aşk Hikayesi**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.

²⁸¹ İsmail Emre Pamuk, **Bir 16. Yüzyıl Okuyazarının Zihin Dünyası: Tercüman Murad ve Tesviyetü’t-Tevceccüh İle’l-Hak Adlı Eseri**, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2021, s. 141-147.

²⁸² Beyazıt Meydanında emred oğlanına tecavüz girişiminin linçle sonuçlanmasına dair minyatürlü bir hikâye için bkz: Hamse Tunca Kortantamer, **Nev’î-zâde Atayî ve Hamse’si**, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1997, s. 194. Anadolu’da, Bolvadin sakinlerinden Hatiboğlu Abdurrahim’i katleden Dede isimli emred, mahkemede kendisini tecavüz etmeye çalıştığından dolayı nefs-i müdafaa üzere öldürdüğünü ifade etse de kısas olmaktan kurtulamamıştı. “...*Hatiboğlu Abdurrahim nâm kimesnenin katli Dede nam emred ahz olunub meclis-i şer’de su’al olundukda maktûl-ı mezbûr beni bağına alub gidub fi’l-i şenî’ kasdın eyledikde elinden halâs mecâl olmamağla bi’z-zarûre katl eyledim bu husûsda benim mu’ayyen ve muharrikim yokdur deyû ikrâr eylemekle mezbûr emred kısâs olunduktan sonra...*” (BOA, **A.DVN.MHM.d.** 73, 229. sayfa, 535. hüküm. 23 Ramazan 1003 | 1 Haziran 1596) Şarap meclisinde büyük ihtimalle cinsel istismara uğradığı için emred oğlanı Yusuf, eşkıyadan Mustafa’yı ve Yeniçeri namında olan Ali’yi öldürmüştü. (BOA, **A.DVN.MHM.ZYL.d.** 18, 223. vr. birinci hüküm, 27 Rebiülevvel 1015 | 2 Ağustos 1606)

²⁸³ Bir Celâlî olan Köroğlu’nun sabıkasında emred oğlanı kaçırmak vardır: “...Köroğlu demekle ma’rûf kimesne dâima evler basub iki nefer kimesneyi mecrûh idüb ve bir emred oğlan çeküb...” (Faruk Sümer, “Köroğlu, Kiziroğlu Mustafa ve Demircioğlu ile İlgili Vesikalar”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, 46. Cilt, 1987, s. 24.) Ayrıca hatırlanırsa ikinci bölümde esir düşen Karakaş’ın bölükbaşısı Kadioğlu’nun yanında bir de emred oğlanı vardı. Bu minvalde Gelibolulu’nun emred oğlanlarına olan ilginin kadınların sosyal hayattan uzak oluşlarıyla ve bunlara seferde dahi erişimin kolaylığına işaret eder: “*Fî zemâninâ emredâ ve sâde-rû ve mellâhatı zâhir nîk-hû gilmânun ragbeti husn ü cemâl sâhibesi zenân zümresinden nâ-merdler yanında ziyâdedür. Zîrâ ki nigâr kısmının nâ-mahremleri ‘avân korkusundan ihfâ ile âmâde hâlâ ki cüvânlar musâhabeti ülfet bâbına müte’allık bir kapudur ki gizlû ve âşikâre meftûh ve küşâdedür. Bundan mâ’adâ sâde-rûlar seferde ve hizada sâhibine yâr u karîndür.*” (Gelibolulu, **Mevâ’id**, s. 283.)

Muhyiddin'in “*hoca bölüğü nâm kimesne*” ile hareket ederek hanelere saldırdıkları ifade edilmesinden bunların Celâlî olduğu açıktır.²⁸⁴

Meselemize geri dönersek sorulacak soru şudur: Rahip Grigor'ın anlattığı bu hikâyenin sahilliğine güvenilebilir miyiz? Şimdiye kadar verdiği olay merkezli detayları neredeyse tamamını arşiv vesikalarıyla doğrulayabildiğim Grigor, farklı varyasyonlar içerse de bir kez daha güvenilir bir kaynak olduğunu gösteriyor. Zira Osmanlı merkezinin Karakaş'ın cinayetine dair Malatya beyine ve kadısına gönderdiği üç hükümde de aktarıldığı üzere Karakaş Ahmed'in evinde/sarayında öldürüldüğü tespit edilmiştir.²⁸⁵

3 Haziran 1609 tarihli ilk hükümde²⁸⁶ aktarıldığına göre Mahmud Çavuş ile Burhan ve Mustafa isimli iki kardeş, Kuloğlu Hasan, Molla Hasan, Sultan Beğ, Kürd Ali, Kethüdayeri Mustafa ve Keşişzâde Yusuf'un “alet-i harb” ile Karakaş'ın sarayını bastığı ve kendisini katlettiği ve eşyalarını yağmaladıkları bildirilmişti. İki kardeşiyle birlikte Malatya'nın yerlisi, merkezin gözü kulağı olan bir çavuş²⁸⁷, bir kuloğlu, bir molla, bir bey, bir üst düzey yeniçeri subayı ve bir keşiş çocuğu; Osmanlı belgelerinde “a'yan u eşrâf” olarak isimlendirilen Malatya'nın ileri gelenlerinin oluşturduğu bu çeşitlilik, Grigor'un aktardığı hikâyenin içini pekâlâ rahatlıkla doldurabilir. Öyle ki Keşişzâde Yusuf'un tüm bu olup bitenleri kendisini ve diğerlerini cinayetin

²⁸⁴ BOA, **A.DVN.MHM.d.** 75, 215. sayfa, 443. hüküm. (3 Zilhicce 1013 | 22 Nisan 1605)

²⁸⁵ İhtiyar ve emektar olduğu bildirilen, Malatya'ya komşu Arabgir'in sancakbeyi Mehmed'in eşkıyaların evini basmasıyla öldürüldüğü ve kulaklarının kesildiğine dair 1604 tarihli iki hüküm mevcuttur. BOA, **A.DVN.MHM.d.** 75, 395. ve 403. hükümler.

²⁸⁶ “*Malatya beğine ve kâdısına hüküm ki bundan akdem Revan beylerbeyi olub ber vech-i arpalık Malatya sancağına mutasarrıf olan Karakaş Ahmed beğin kendünün evinde yaturken kazâ-i mezbûreden Mahmud Çavuş ve biraderleri Burhân ve Mustafa ve Kuloğlu Hasan ve Molla Hasan ve Sultan Beğ ve Kürd Ali ve Keşişzâde Yusuf ve Kethüdayeri Mustafa nâm kimesneler alet-i harb ile mîr-i mûmâ-ileyhin evini basub kendüsün katl ve emvâl-ı erzâkı gâret ve hasâret eyledikleri i'lâm olunmağın buyurdum ki vusûl buldukda mezbûrları hüsn-i tedbîr ü tedârikle ele getürüb gaybet iderler ise şer'le buldurması lâzım olan kefilleri buldurub getürtüb onât vechile hak üzere teftiş idüb mezbûrların vech-i meşrûh üzere fesâd u şenâ'atleri vâki' ise ba'de's-sübût muhtâç-ı arz olanları muhkem habs ü arz eylesin değiller ise bir vechle şer'le haklarından gelesin ki sâyir eşkıyâ ve ehl-i fesâda mûcib-i ibret vâki' ola ve mezbûrların emvâl ve erzâkı mâliye tarafından virilen emr-i şerîf mûcibince mîriye zabt ü kabz etdiresin ama bu bâbda tamâm-ı hakk üzere olub bu bahâne ile kendü hallerinde olanlara dahl ü tecâvüz ve ahz u celbi ile ehl-i fesâda himâyet eylemekten ziyâde hazer eylesin.*” (BOA, **A.DVN.MHM.d.** 78, 547. sayfa, 1404 numaralı hüküm. 29 Safer 1018 | 3 Haziran 1609)

²⁸⁷ Dergâh-ı Muallam Çavuşları olarak isimlendirilen bu görevliler birçok görevleri arasında asayiş sağlama ile beraber teftiş için de görevlendirilebiliyordu. Murat Uluskan, **Divân-ı Hümayun Çavuşları**, Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2004.

faili olarak göstermeden Grigor'a doğrudan anlatan kişi olabileceği gibi birbirleriyle sıkı ilişkileri olan bir Ermeni ağına iletmiş olması pekâlâ mümkündür. Gönderilen emirde şayet denildiği gibi bu ismi geçen kişiler Karakaş'ı öldürdüyse merkez, diğerlerine ibret olması için bunların idam edilmelerini istedi.

19 Temmuz tarihli ikinci hükümde²⁸⁸ Karakaş'ın öldürülmesine dair daha fazla detaya sahip oluruz. Buna göre şehrin ileri gelenlerinin yaptığı inceleme sonucunda Karakaş, kendi odasında yatarken sarayının bir duvarının arkası delinmiş ve isimlerine cisimlerine dair bir bilgi verilmeden bu kez Karakaş'ı kendi bölükbaşılarının öldürdüğü ve bunların haklarından gelindiği bildirilmişti. Öte taraftan ilk hükümde adı geçen Mahmud Çavuş ve kardeşi Burhan'ın eşkıyalıklarına devam ettiği hükümde geçen bir diğer bilgidir. Cinayet hususunu soruşturmakla beraber esasında İstanbul'un asıl derdi Karakaş'ın mallarını ele geçirmektir. Aktarıldığına göre başta at, katır ve deve olmak üzere Karakaş'ın malları defter olunup atanan Mehmed Çavuş'ın sorumluluğuna verilmişti. Ancak Nasuh Paşa, Diyarbakır'dan meseleye karışarak isminden anlaşıldığı üzere Malatya'nın bilinir aşiretlerinden bir ailenin mensubu olan Rişvan Mustafa'yı²⁸⁹

²⁸⁸ “Malatya sancağı beğine ve kâdisına hüküm ki sen ki mîrlivâsın Dergâh-ı Mu‘allâma mektûb gönderüb bundan akdem ber vech-i arpalık Malatya sancağına mutasarrıf olub kendü yatağında maktûl bulunan Karakaş Ahmed Paşa'nın kâtili ve emvâl ve erzâkı hususu için ahâli-i Malatya'nın a'yân u eşrâfı ve ulemâ ve sulehâsı ihzâr olunub şer'le teftiş u tefahhus olundukda mezbûr Ahmed Paşa kendü odasında yaturken sarayın divarı ardından delinüb ale's-sabâh meyyiti maktûl bulunmağla ma'rîfet-i şer'-i şerîfle keşf olunub gâret olunandan mâ'adâ mâl-ı mevcûdî ve at ve katır ve deve ve bilcümle raht u esbâbı defter olunub Malatya'da sakın Dergâh-ı mu'allâm çâvuşlarından Mehmed Çâvuş'a emânet vaz' olunmuşken livâ-ı Malatya Diyarbekir muhâfazasında olan düstûr-ı mükerrem vezîrim Nasûh Paşa edâmallahü te'ala iclalehû tarafından Mehmed Beğ'e tevcih olunub emr-i şerîfimle gelüb emvâl-ı mezbûrî mîrî için kabz idüb ba'dehû livâ-yı mezbûr yine müşârûn-ileyh tarafından Rişvân Mustafa Beğ'e virilmeğle ol dâhî emr-i şerîfimle gelüb bazı levendât ellerinde bulunan bakiyye-i emvâli mîrî için kabz idüb mezbûr Mahmud Çavuş'un ve karındaşı Burhan'ın ellerinde emvâl-i mezbûreden nesne kalmayub ve ahâli-i vilâyet dahî mahalli bi'l-cümle teftiş olunub mâl-ı mezbûrdan nesne zuhûr etmemiş iken dâima gelenlere maktûlun sizde mâlî kalmışdur deyû ta'addî ve tecâvüz itmekle ekseri perâkende oldukların ve mezbûrî katl iden girü kendünün bölükbaşları olmağla ele götürülüb haklarından gelinmekle min-ba'ad mezbûr Mahmud Çavuş ve karındaşı Burhân vesâyir ahâli-i vilâyetde vech-i meşrûh olub rencîde u remide ve ta'addî ve tecâvüz olmağın bâbında emr-i şerîfim virilmek ricâsına arz etdiğün ecilden buyurdum ki vusûl buldukda mezbûrları hilâf-ı şer'-i şerîf ol-vechle kimesneye rencîde ü remide etdirmeyüb men' ü def eyleyesin eyyâm-ı adâlet encâmında hilâf-ı şer'-i şerîf bir ferde zulüm ü ta'addî olduğuna rızâ-yı şerîfim yokdur ana göre mukayyed olub kimesneye zulm etmeyesin.” (BOA, A.DVN.MHM.d. 78, 486. sayfa 1244. hüküm. (16 Rebiülahir 1018 | 19 Temmuz 1609)

²⁸⁹ Nasuh Paşa'nın Küçük İbrahim'in ardından Rişvan Mustafa'yı Malatya sancakbeyi tayin etmesinin geçersiz olduğuna dair: (BOA, A.DVN.MHM.d. 78, 1245. 1836. ve 1837. hükümler. (18 Cemaziyelevvel 1018 | 19 Ağustos 1609)

Karakaş'ın mallarını toplamakla görevlendirdi. Rişvân Mustafa, Karakaş'ın kalan tüm mallarının toplanmış olmasına rağmen ahaliden bazı kimselere “*maktûlun sizde mâlî kalmışdır*” diyerek zorluk çıkardığı bildirildi. Bu söylem ehl-i örfün sıklıkla yapmış olduğu bir suistimale²⁹⁰ karşılık gelebileceği düşünülebilir lakin Karakaş'ın malını yağmalayanların ve haliyle cinayette parmağı olanların ortaya çıkartılmadığına işaret eder. Öyle ki yaklaşık iki yıl sonra ahkâm defterinde zikredildiğinden anlaşıldığı üzere Karakaş'ın malları hâlâ hakkıyla müsadere edilememiştir.²⁹¹

24 Kasım tarihli üçüncü hükümde²⁹², Malatya'nın yine ileri gelenlerinin katılımıyla inceleme yapıldığı bildirilerek cinayete bir ayrıntı daha eklenmişti. Bu ayrıntı, Karakaş'ın

²⁹⁰ İnalıcık'ın bahsettiği ve kanunla sabit olduğu üzere gammazlıkta olduğu gibi cerime akçesi, failin ortaya çıkmadığı durumda meselenin faturası reayaya kesilebilirdi. Halil İnalıcık, “Adaletnâmeler”, **Belgeler**, II. Cilt, 3-4. sayı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1993, s. 80. Mesela Kırşehir sancağına mutasarrıf olan Mehmed Bey katledilmiş ve malları yağmalanmıştı. Bunun üzerine bazı beylerbeyleri ve bilumum ehl-i örf, mütevaıffayı siz katlediniz diyerek acısını halktan çıkarmak istiyorlardı. BOA, **A.DVN.MHM.ZYL.d.** 8, 161. sayfa, 936. hüküm. (6 Cemâziyelâhir 1016 | 28 Eylül 1607.)

²⁹¹ “*Malatya kadısına hitâben hükm-i şerîf yazıla ki, müteveıffa Karakaş Beğ fevt oldukdan sonra muhallefâtından nice emvâl ve erzâkı kabz etmişler. El-ân zimmetlerinde kalmışdır tahsîl olunub dâhil-i hazîne olmak için Hızır Ağa kulları ta'yîn buyurulursa inşâallahû te'âlâ küllî hidmetde me'muldur deyû arz olundukda vech-i meşrûh üzere emr-i şerîfe yazılmak fermân buyurulmağın mâliye cânibinden emr-i şerîfe yazılmak için tezkire virildi.*” (BOA, **MAD.d.** 3260, 51. sayfa, 15 Zilkade 1019 | 29 Ocak 1611.)

²⁹² “*Malatya beyine ve kâdisına hüküm ki sen ki mîrlivâsın Dergâh-ı Mu'allâma mektûb gönderüb bundan akdem Malatya sancağına mutasarrıf olan Karakaş Ahmed Beğ sâkin olduğu evde maktûl bulunub mûmâ-ileyhin katl olunması ve emvâl u erzâkı hususu vilâyet-i mezbûrenin ulemâ ve sülehâ ve sâyir ahâlisinin ihzâr olunub tefîiş ve tefahhus olundukda mûmâ[ileyh] Karakaş Ahmed'in sâkin olduğu sarayın bir gece divarın ardı delinüb kendüsi maktûl bulundukda şer'-i şerîfe tarafından a'yân-ı vilâyet ma'arifeti ile keşf olundukda mezkûrun gâret olanı emvâl ve erzâkında bâkî kalan at ve katır ve deve ve bi'l-cümle raht u esbâb mevcûd ne var ise defter olunub Malatya sâkinlerinden olub Dergâh-ı mu'allâm çâvuşlarından Mahmud Çâvuş zîde kadruhûya emânet vaz' olunduktan sonra ol mezbûr Diyarbekir muhafazasında olan düstur-ı mükerrerem müşîr-i müfehhem vezîrim Nasûh Paşa edâmallahû te'ala iclalehû tarafından Mehmed dâme izzehû tevcih olmağın müşârün-ileyh emr-i şerîfim ile gelüb emânet vaz' olunub emvâl ve erzâk ve gayrı her ne ise kabz idüb mezbûr Mahmud Çavuş ve karındaşı Burhân'da bir habbe kalmayub ve müşârün-ileyhin katl hususunda dahî mezbûrların bir vechle alâkası olmayub mûmâ-ileyhin sekbân eşkiyâsından İsmail Bölükbaşı ve Kürd Ali ve Çolak Hamza nâm şakîler katl etdüğü sâbit sicill olunub haklarından gelünüb mezbûr esbâb-ı erzâkı ve katl husûsunda mezbûr Mahmud Çavuşun ve karındaşı ve sâyir ahâli-i vilâyetin bir vechle alâkaları olduğun ulemâ ve sulehâdan cemm-i gafîr Müslümanlar be-tariki'l-inha haber verdiklerin bildirüb husûs-ı mezbûr için mezbûrlar rencide ü remide etdirilmemek bâbında emr-i şerîfim ricâsına arz eyledükleri ecilden hilâf-ı şer'-i şerîf rencide etdirilmemek emrim olmuştur. Buyurdum ki vusûl buldukda bu bâbda mukayyed olub anın gibi husus-ı mezbûr için hilâfî şer'-i şerîf mezbûr Mahmud Çavuş ve karındaşı ve ahâli-i vilâyetden kendü halinde olanları rencide ü remide edenleri men' ü def şer'-i şerîf ve emr-i hü mâ[nyu]numa muhâlif kimesneye iş itdirmeyesin men' ile memnû' olmayanları ism ü resmleri ile yazub bildiresin.*” (BOA, **A.DVN.MHM.d.** 78, 66. sayfa, 177. hüküm. 26 Şaban 1018 | 24 Kasım 1609)

oturduğu sarayın duvarını delme işleminin bir gece vakti yapıldığıdır. Karakaş, hakikaten gece vakti yatağında öldürülmüş ancak sabah olunca vaziyet anlaşılmıştı. Bununla beraber bir kez daha cinayetin failleri değişmişti. Bu sefer *sekbân eşkıyâsından* olduğu belirtilen İsmail Bölükbaşı, Kürd Ali ve Çolak Hamza'nın Karakaş'ı katleden isimler olarak mahkemece tespit edildiği ve bunların idam edildiği ifade edildi. Lakin hemen ardından verilen bir bilgi, cinayete dair birçok kafadan ses çıktığını ve birilerinin suyu bulandırdığını gözler önüne serer. Öyle ki Karakaş'ın katlinde ve mallarının yağmalanmasında Mahmud Çavuş'un kardeşi ile birlikte şehir halkının doğrudan alakası olduğuna dair bir haberi hatırı sayılır kimseler İstanbul'a uçurmuştu.

Mahmud Çavuş ve biraderine dair başka bir bilgi bulmak güç olsa da iki hükümde de adı geçen Kürd Ali²⁹³'nin Musul sancakbeyliği geçmişi olması meseleyi daha ilginç hale getirir. Öyle ki kabaca üç buçuk yıl önce üç adamı içini istediği bölük, Sultan Ahmed tarafından “*olmaz*” denilerek reddedildiğinden anlaşıldığı kadarıyla kendisi makbul biri değildi.²⁹⁴ Haliyle kendisinin başta Deli Hasan ve Karakaş olmak üzere birçok örnekte görünen örüntüye dayanarak Şehrizol beylerbeyliğini alan Taval Mehmed'e bağlı bir bölükbaşı olmasıyla bu sancakbeyliği deruhte etmiş olması mümkündür.

Rahip Grigor'un aktardığı hikâyeyi birinci hükümle birleştirmek mümkünse de diğer hükümlerdeki cinayetin faillerini nereye koyabiliriz? İkinci hükümde isim verilmeden Karakaş'ın bölükbaşıları cinayetin failleri iken üçüncü hükümde Karakaş'ın askerlerinden veya bölükbaşıları olduğu belirtilmeden üç isimden bahsedilir. Bu minvalde saraya ve sarayın güvenliğine dair hiçbir bilginiz olmasa da sarayın duvarını delerek Karakaş'ı öldürmek pek kolay olmasa gerekir. Bu sebeple şayet Karakaş'ın sekbanlarının kendisine bir ihaneti söz konusu değil -ki olabilir- ise, Karakaş'ı öldürmek için muhafızların alt edilmesi gerekiyordu ki burada Karakaş'ın canını yaktığı Taval ve Taval'e bağlı bölükbaşılarının dahli mümkün olabilir.

Tüm verilerin ışığında Karakaş'ın öldürülmesi, Karakaş'ın Malatya halkına topyekûn ve Topçular Kâtibi'ne dayanarak sistematik diyebileceğimiz fiziksel ve cinsel şiddetin, Taval Mehmed'i ve peşindeki sekbanları bir daha toparlanamayacağı şekilde yenmesinin de

---

²⁹³ Kalenderoğlu başta olmak üzere Safevilere kaçan Celâli reisleri arasında Kürd Ali isimli bir Celâli de vardır. Kendisi üç yüz adamı ile birlikte Tebriz'deki ziyafete katılır. İskender Bey, *Âlem-Ârâ-yi Abbâsî* s. 523.

²⁹⁴ BOA. AE.SAMD.I, 9/883 5 Şaban 1014 | 16 Aralık 1605.

eklenmesiyle bir dizi intikam hikâyesi olarak görünür. Bu haliyle Deli Hasan'ın öldürülmesine²⁹⁵ benzemekle beraber Karakaş cinayeti; devletin reayayı kendisini korumasında aktif kılmaya çalışması hatta yeri geldiğinde ehl-i örfe karşı zor kullanmalarını onaylaması ve hâli hazırda içi boşaltılan taşra idaresinin ardından ayanlarının yükselişinin arefesinde ufak ancak verimli bir örnektir.

---

²⁹⁵ Deli Hasan'ın ölümü de kendisinin haberi olup olmadığı meçhul ancak bir nevi kanlısı olan serdar Lala Mehmed Paşa'nın, Bosna'nın ve akabinde Tımsıvar halkının intikamı olarak görünür. Bosna'da Sefer Bey, Deli Hasan'dan bıkan "serhad fukarası" ile birlikte ahaliyi toplayarak Deli Hasan'ın üzerine yürümüş, ilkinde mağlup olsa da Osmanlı kuvvetlerinin destek olmasıyla ya da hali hazırda repertuvarlarında olan *wagenburg* formasyonu ile Deli Hasan'ı mağlup ederek Bosna'dan kovmuşlardı. Akabinde serdar Lala Mehmed Paşa, kendisine Tımsıvar beylerbeyliği verse de ahaliye Deli Hasan'ı öldürmelerini salık vermişti. Uygun bir vakti kollayan ahali Deli Hasan'ın av için vilayetten ayrıldığı sırada harekete geçerek Celâlî sekbanlarını öldürdüğü gibi Deli Hasan'ın mallarını yağmalamış ve kendisinin peşine düşmüştü. Ahalinin peşine taktığı bir birliği Deli Hasan atlatıp Belgrat'a kaçsa da burada kendisini Tiryaki Hasan Paşa yakalamıştı. Bu sırada çiçeği burnunda veziriazam olan Lala Mehmed Paşa, haberi alır almaz Sultan'dan ve Şeyhülislam'dan aldığı onayla Deli Hasan'ı ve Karayazıcı'nın oğlu Küçük Bey'in öldürülmesini emretti. (**Târih-i Peçevî**, s. 277-80)

SONUÇ

Şüphe bulutlarını üzerinde bulunduran Celâlî fenomeninin bir öznesi olan Karakaş Ahmed'in peşine düşerken değişim ve dönüşümünden artık şüphe duyulmayan Osmanlı merkez siyasetinin, maliyesinin, askeriyesinin izdüşümünü oluşturan hâlâ birçok soruyu ve problemi içinde barındıran bazı tarihsel süreçler ve olgular (önem sırası olmaksızın; devletin/hiziplerin doğası, tımar sisteminin dönüşümü, nakit ekonomisine geçiş, sekbanların daha genelde orduların kalabalıklaşması, taşra idaresi vb.) ile yüzleşmek kaçınılmaz oldu. Hâliyle bu meselelere temas edildiğinde mikro örnekler ile detaylandırmak elzem oldu.

Bir sekban bölüğünün reisi olarak Karakaş'ın, serpildiği mekân olan Bilad-ı Şam ve 16. yy. sonlarındaki gelişmeler hayatında belirleyici olmuştur. Buna göre hacim bakımından Osmanlıların Batı'daki veya Doğu'daki rakipleri ile olan savaşlarından geride kalsa da çeşitli sebeplerin dizayn ettiği taşranın yapısı ve nakit ekonomisine geçen Bilad-ı Şam'daki iktidar savaşının yoğunluğu Karakaş'ın hayatının temelindeki şiddet ve kanundışı eylemleri

Karakaş'ın sekbanlar üzerinde etkisi olduğu ve asker toplamakta mahir olduğu açıktır. Kendisine bağlı bazı bölükbaşılarını tespit etmekle beraber Lek aşiretini sevk ve idare ettiği tespit edilmiştir. Karakaş, bu becerisi sayesinde kendisine geniş yelpazade bir çevre oluşturmuş ve bu sayede Osmanlı saflarına katılmıştır. Bu minvalde sekbanların artması hikayesinde Osmanlı sarayının geçirdiği dönüşümle beraber gücün dağıtımı, son derece vahşi bir rekabete neden olmasına bağlandı. Zira hem bu siyasi saik hem de askeri personele duyulan müthiş ihtiyaç, beylerbeyi ve sancakbeylerini kapusunda kalabalık sekban barındırmayı cazip hale getirmişti. Bu sebeple birer yatırım sahasına dönüşen coğrafyaların biriktirdiği sekbanların, Karayazıcı örneğinde olduğu gibi Osmanlı siyasasının göstergelerinden olan rotasyon işlediğinde öfkeli kitlelere dönüştüğü görülmüştür.

Karakaş'ın ve diğer önde gelen Celâlîler de gözlemlenen, daha büyük teorilerin ve kapsamlı çalışmaların nesnesini oluşturacak şekilde Osmanlı taşrasında görülen sahte yenicilerlik, gammazlık ve evrakta sahtecilik (*telbîs ü tevzîr*) trendlerinin tarihlendirmesini geri çekerek isyan, eşkıyalık, muhalefet tartışmalarına dahil etmesi bu tezin önemli bir hususiyetidir. Bu bağlamda Osmanlı taşrasında öne çıkan bireylerin ve grupların Osmanlı nizamına teşne oldukları ve daha önemlisi bu düzeni kanıksamış oldukları, haliyle bu eğilimleri Celâlî fenomeninden ayrı okunmaması gerektiği belirtilmiştir. Karayazıcı gibi Karakaş'ın da bu tarz suistimallere

başvurması, kendisinin Orta Anadolu’da kurduğu tahakkümünde Osmanlı güvenlik parametrelerini (ehl-i örf, kadı, il erleri, halk) yalnızca şiddet ile aşmadığını da gösterir niteliktedir.

Karakaş’ın ağzında gümüş kaşıkla doğmadığı açıktır, bu sebeple ölümüne değin zamanın kargaşasında kanundışı ve kurnaz yolları başarılı kullanmakla birlikte asıl ününü Karakaş lakabıyla imlediği üzere gaddarlığı ile ölüm ve Grigor’un Karakaş’ın geleceği duyulduğundaki tasviri hatırlanırsa korku saçarak istediğini almıştır. Bu minvalde Karakaş’ın Anadolu’daki tahakkümü ile beraber yarattığı tahribatın boyutları ortaya konmuştur.

Karakaş’ın birçok kez mağlup olmasına ve bazı birliklerinin dağılmasına rağmen hatırı sayılır sekbani çekecek güce ve şöhrete sahip olduğu pratikte ve retorikte tespit edilmiştir. Öyle ki bu kabiliyeti kendisinin Osmanlı ordusuna davet edilmesini sağlamıştır. Bundan sonra detaylarına vakıf olduğumuz kadarıyla Karakaş’ın Osmanlı hizmetine girişi, seferdeki süreç ve muharebe anlatısını hakkıyla analiz etmek için önce devletin Celâli siyaseti ortaya çıkış şartları ve akabinde Deli Hasan’ın katıldığı seferin anlatısı mümkün mertebe yapısöküme uğratarak incelendi.

Tezin temel meselelerinden biri olan Karakaş’ın Osmanlı ordusundaki kompozisyona eklemlenmesi ve seferdeki ahvâli incelenmiştir. Buradan çıkan sonuç içerdiği tezatlıklarla ile tartışmaya açıktır. Evvela mukayese etmek için tetkik edilen Deli Hasan’a bağlı Celâlîler, Lala Mehmed Paşa’nın başında bulunduğu Osmanlı komuta kademesince Avusturya Habsburglarının “topçularına yem” yapıldığı açıktır. Öte taraftan açıkgözlü oluşları ortaya konulan bu Celâlî öznelerinin böyle bir planın nasıl parçası olabildiği düşündürücüdür.

Karakaş başta olmak üzere kalabalık Celâlî kitlelerinin katıldığı Safevi seferi için her ne kadar çağdaş kaynaklar bu kez “yem edilmeye” doğrudan işaret eden ifadelerde bulunsalar da aynı kararlı ifadeyi kullanmak güçtür. Çünkü Deli Hasan’ın katıldığı muharebenin başarısızlığı, Osmanlıların konumuna bir hanel getirmeyeceği gibi savaşın seyrini değıştirmeyecekti. Dahası serdar Lala Mehmed Paşa’nın veya diğerlerinin kariyerine bir eksi yazılmayacaktı. Ne var ki, Safevi seferindeki şartlar için böyle bir keyfiyet yoktur. Bir kere söz konusu ordu hâli hazırda kışlaklarda bulunan bir ordu olmamasıyla ciddi bir hazırlık söz konusudur. Cigalazade’nin birlikte sefere gitmek koşuluyla Celâlîleri affetmesinin Revan kalesinin düşmesinin aynı zamana tekabül etmesi, böyle bir kurnaz planın varlığına gölge düşürür. Zira asker ihtiyacı bilhassa öncü kuvvetler için açık olduğu tespit edilmiştir. Öte taraftan muharebenin seyrine bakıldığında başına buyruk hareket eden Celâlîlerin dağılarak mağlubiyete yol açması öne çıkar ki devrin muharebelerin seyri

bir yana Cigalazade'ye ikbalın kapısını açan Haçova Meydan Muharebesi'nde ilk kertede kendisinin ordusu dağılmış ancak klasik merkez ordusu bir kale misali yerini korumuş bu vesileyle kendisi ordusunu toparlayabilmişti. Ancak gariptir ki Celâlîlerden müteşekkil öncü kuvvetlerin bozulmasının ardından Cigalazade merkez ordusuyla ricat etmişti. Burada kroniklerde dikkat çekilen temel husus, Celâlîlerin Osmanlı harp usulünce savaşmayı bilmemeleri ve koordinasyondan bîhaber oluşlarıdır. Öte taraftan Kuyucu Murad Paşa tarafından da Celâlî Zülfikar, öncü kuvvetlerine atanmış ve bunlar da katıldıkları ilk muharebede bozguna uğramıştı. Lakin muharebe mağlubiyet ile sonuçlanmamıştı.

Batıda, doğuda ve güneydeki üç seferde de Celâlîlerin öncü kuvvetlere atanması ve bunların katıldığı ilk muharebede ağır kayıplara uğramasını Osmanlılara has “devlet aklı” olmasa da Akdeniz havzasındaki eşkıyalardan yer yer örnekler verildiği ve Safevîlerin de kendilerine sığınan Celâlîleri de benzer şekilde kullandığı²⁹⁶ üzere Avrasya'daki devletlerin ihtiyaç ve şartlar göz önünde bulundurulduğunda bunların “ortak aklı” sergilediği söylenebilir.

Karakaş'ın hayatının geri kalanını Osmanlı evrakında takip edildiğinde kendisi İstanbul'un karar ve isteklerini yerine getiren bir idareci olarak görünür. Her ne kadar kendisinin içerisinde olduğu olumsuz bir vakıa geçmese de Mustafa Akdağ'ın da ifade ettiği üzere Karakaş ve onun gibiler “*fesadın lezzedi*”ni almakla eski tutum ve davranışlarından yüz çevirmiş değillerdi. Topçular Kâtibi'nin naklettiği satır arasında Karakaş'dan şikayetçi olanların olduğu bildirilmekle beraber kendisinin öldürülme hikayesi bu hususta Akdağ'ı haklı çıkarır.

---

²⁹⁶ İskender Bey, “*bilgi ve uyanıklığın kaynağı*” Şah Abbas'ın Osmanlı topraklarından kaçan “*fitne ve fesad*” Celâlîleri Kalenderoğlu Mehmed Paşa'nın liderliğinde bir araya getirerek birkaç Kızılbaş emirleri ile birlikte kabul edilemez davranışlarından dolayı “*çoğu fesad sever ve ortalığı karıştıran*” Kürt aşiretlerine karşı yolladığını aktarır. (Târih-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî, II. Cilt – 2. Kitap 4-5-6. Kısımlar, çev. Ali Genceli, haz. İsmail Aka, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019, 532-533.)

KAYNAKÇA

BOA [Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi]

D.MKF. [Bab-ı Defteri Mevkufat Kalemî]: 3/27.

A.DVN. [Bab-ı Asafî, Divan-ı Hümayun Kalemî]: 1/7, 5/29, 6/45, 6/100, 7/70, 8/29, 8/85, 9/48, 10/13, 10/18, 10/33, 10/39, 11/26, 11/94, 12/21, 12/24, 12/38, 13/26, 13/49, 13/50, 13/51, 13/55, 13/69, 15/6, 15/13, 15/59, 16/7, 16/56, 16/61, 17/71.

A.DVN.SMHM.d. [Mühimme Defterleri]: 2, 26, 46, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 74/1, 75, 76, 77, 78.

A.DVN.MHM.ZYL. d. [Mühimme Zeyli Defterleri]: 8, 18.

AE.SAMD.I. [Ali Emiri, Ahmed I]: 5/456, 9/856, 9/883.

A.RSK. [Ruûs Kalemî]: 4/34, 4/75, 5/55, 5/63, 5/74, 6/118.

A.RSK. d. [Ruûs Kalemî Defterleri]: 1478, 1479.A.

İE.DH. [İbnülemin, Dahiliye Tasnifi]: 5/427, 5/427/4, 5/427/7, 5/474, 6/608, 7/686.

KK. [Kamil Kepeci Tasnifi]: 70, 242.

MAD.d [Maliyeden Müdevver Defterleri]: 3260, 15615, 18155.

TS.MA [Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi]: e. 754/12, e. 777/45.

Tuğba Taşdemir, **10 Numaralı Gaziantep Şer'îyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (H. 1012-1014/M.1603-1605) (s.102-203)**, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Kaynak Eserler

Ahvâl-i Celâliyân ve Ekleri, haz. Yusuf Küçükdağ, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, 1976. [Gökür Çelik, **Vâsıtî'nin Gazâvât-ı Murad**

Paşa Adlı Eserinin İncelenmesi, Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.]

Arakel‘el of Tabriz, **Book of History (Arak‘el Dawrizhets‘i, Girk‘ patmut‘eants‘)**, haz. George A. Bournoutian, California: Mazda Publishers, 2010.

Ayn Ali Efendi, **Osmanlı Kanunları ve Devlet Teşkilatı**, haz. Seyit Ali Kahraman, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2021.

Celâl-zâde Mustafa, **Selim-nâme**, haz. Ahmet Uğur ve Mustafa Çuhadar, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul: 1990.

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zıllî, **Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi**, III. Kitap, haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zıllî, **Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi**, IX. Kitap, haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.

Gazânâme-i Halîl Paşa 1595-1623, haz. Meltem Aydın, Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2010.

Gelibolulu Mustafa Âli, **Mevâ‘idün-Nefâis Fi-Kavâ‘idi‘l-Mecâlis**, haz. Mehmet Şeker, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 1997.

Gelibolulu Mustafa Âlî, **Menşeu‘l-İnşâ**, haz. İ. Hakkı Aksoyak, Ankara: Bizim Büro Basım Yayın Dağıtım, 2007.

Hasan Bey-zâde Târîhi, III: Metin ve İndeks (1003-1045/1595-1635), haz. Şevket Nezihi Aykut, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 2004.

Hayeren Dzeragreri ZhĒ Dari Hishatakaranner (1601-1620 t‘t‘.) I, ed. Vazgen Hakobyan, Erivan: Haykakan SSH Gitut‘yunneri Akademiayi Hratarakch‘ut‘yun, 1974.

İskender Bey Münşî-yi Türkmen, **Târîh-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî**, II. Cilt – 2. Kitap 4-5-6. Kısımlar, çev. Ali Genceli, haz. İsmail Aka, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019.

Kâtib Çelebi, **Fezleke**, İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2017.

Keşfi Mehmed Çelebi, **Selim-nâme**, haz. Abdurrahman Sağırılı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1993.

Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri, haz. Halil Sahillioğlu, İstanbul: IRCICA, 2004.

Kuyucu Murâd Paşa'nın Celâfî Seferi Üzerine Bir Mesnevi: Fûrûğî'nin Siyâveş-Nâme'si (İnceleme-Metin), haz. Olcay Kocatürk, Bursa Uludağ Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2019.

Lütfî Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman, haz. Kayhan Atik, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 2001.

Naîmâ Mustafa Efendi, **Târih-i Na'îmâ (Ravzatü'l-Hüseyn Fî Hulâsati Ahbârî'l-Hâfikayn)**, I. Cilt, haz. Mehmet İpşirli, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007.

Naîmâ Mustafa Efendi, **Târih-i Na'îmâ (Ravzatü'l-Hüseyn Fî Hulâsati Ahbârî'l-Hâfikayn)**, II. Cilt, haz. Mehmet İpşirli, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007.

Macaristan'da Bir Osmanlı Padişahı. Sultan III Mehmed'in Eğri Seferi Ruznamesi (1596), haz. Günhan Börekçi, Okur Kitaplığı, İstanbul: 2016.

Mehmed b. Mehmed er-Rûmî, **Nuhbetü't-Tevârih Ve'l-Ahbâr'ı ve Târih-i Âl-i Osman'ı (Metinleri, Tahlilleri)**, haz. Abdurrahman Sağırılı, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: 2000.

Mustafa Sâfi, **Zübdetü't-Tevârih**, II. Cilt, haz. İbrahim Hakkı Çuhadar, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003.

Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler: Kitâb-ı Müstetâb, ed. Yaşar Yücel, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.

Osmanlı Tarihine Âid Belgeler Telhîsler, haz. Cengiz Orhonlu, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul: 1970.

Peçuylu İbrahim, **Târih-i Peçevî**, II, Matbaa-yı Âmire, İstanbul 1283/1866-1867.

Polanyalı Simeon'un Seyahatnâmesi (1608-1619), haz. Hrand Der Andreasyan, İstanbul: Everest Yayınları, 2013.

Relazioni Dei Consoli Veneti Nella Siria, haz. G. Berchet, Paravia, Torino, 1886.

Selânikî Mustafa Efendi, **Tarih-i Selânikî (1003-1008/1595-1600) II**, haz. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999.

Şeyh Receb-üs Sivâsî, **Necm-ül Hüdâ Fî Menâkıb-ış-şeyh Şems-id-dîn Eb-is-senâ**, çev. Hüseyin Şemsi Güneren, haz. Fatih Güneren, Seçil Ofset Baskı, 2000.

Târîh-i Osman Paşa: Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Kafkasya Fetihleri (H. 986-988/M. 1578-1580) ve Tebriz'in Fethi (H.993/M.1585), haz. Yunus Zeyrek, Kültür Bakanlığı, Ankara 2001

Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadrî) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil), haz. Ziya Yılmaz, I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 2003.

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan, 1943.

Literatür

Ágoston, Gábor:

“Firearms and Military Adaptation: The Ottomans and the European Military Revolution, 1450-1800”, **Journal of World History**, 25. sayı, 2014.

Abacı, Zeynep Dörtok:

“Yaramaz, Haramzâde ve Gammâz Huzursuz Bir Ruh: Dokuz Canlı Deli Şaban'ın İntihar Teşebbüsleri ve Düşündürdükleri”, **İmparatorluğun Öteki Yüzleri: Toplumsal Hiyerarşi ve Düzen Karşısında Sıradan Hayatlar**, ed. Fırat Yaşa, Koç Üniversitesi, İstanbul 2020.

- Abou-El-Haj, Rifaat Ali: “The Ottoman Vezir and Paşa Households 1683-1703: A Preliminary Report”, **Journal of the American Oriental Society**, 1974.
- Abou-El-Haj, Rifaat Ali: **Formation of the Modern State: The Ottoman Empire, Sixteenth to Eighteenth Centuries**, New York: Syracuse University Press, 2005.
- Abu-Husayn, Abdul-Rahim: **Provincial Leaderships In Syria: 1575-1650**, American University of Beirut, 1985.
- Abu-Husayn, Abdul-Rahim: **The View From Istanbul: Ottoman Lebanon and The Druze Emirate**, London: I.B. Tauris, 2004.
- Acıpinar, Mikail: “İskenderun İskeleyi: Doğu Akdeniz’de Uluslararası Ticaret Limanının İnkişafı (1589-1612)”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, 44. sayı, İstanbul: 2020.
- Ak, Mahmut: “Celâli İsyanlarında Tokat Kalesi ve Sokulluzâde Hasan Paşa’nın Şehadeti”, 5. **Tokat Sempozyumu Bildiriler**, I. Cilt, 2022.
- Akbayır, Şeyma: **16. Yüzyılda Osmanlı’da Paranın Değer Kaybı ve Timurtâşî’nin Nükûd Risalesi**, İstanbul: Albaraka Yayınları, 2020.
- Akdağ, Mustafa: “Celâli İsyanlarının Başlaması”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 4. Cilt, 1. sayı, 1945.

- Akdağ, Mustafa. “Timar Rejiminin Bozuluşu”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 4. sayı, 1945.
- Akdağ, Mustafa: “Yeniçeri Ocak Nizamının Bozuluşu”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 5. Cilt, 3. Sayı, 1947.
- Akdağ, Mustafa: **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: “Celali İsyanları”**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2009.
- Akdağ, Mustafa: **Türkiye’nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.
- Aksoy, Hasan: “Şemseddin Sivâsi”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, 38. cilt, İstanbul: 2009.
- Alkan, Ahmed: “17. Yüzyıl Şairi Mevcî’nin Kasîde-i Kalemîyye ve Kasîde-i Heremîyye Adlı İki Mesnevisi”, **Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, 4. sayı, 2021.
- Alkan, Mustafa: “The End of Akıncı Corps in the Ottoman Empire, **International Balkan Annual Conference**, 2. sayı, 2012.
- Anetshofer, Helga: “Meşâ’irü’ş-Şu’arâ’da Toplum-Tanıma Sapkın Dervişler”, **Âşık Çelebi ve Şairler Tezkiresi Üzerine Yazılar**, der. Hatice Aynur ve Aslı Niyazioğlu, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları 2011.
- Andreasyan, Hrand D.: “Bir Ermeni Kaynağına Göre Celâli İsyanları”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat**

Fakültesi Tarih Dergisi, XIII. Cilt, XVII-XVIII. Sayı, 1963.

Andrews, Walter G. ve Kalpaklı, Mehmet: **Sevgililer Çağı: Erken Modern Osmanlı-Avrupa Kültürü ve Toplumunda Aşk ve Sevgili**, çev. N. Zeynep Yelçe, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018.

Aydüz, Salim: “Cigalazâde Yusuf Sinan Paşa’nın Şark Seferi için Tophâne-i Âmire’de Hazırlanan Toplar ve Tophâne-i Âmire’nin 1012 (1604) Yılı Gelir-Gider Muhasebesi”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, 2. sayı, 1998.

Bacqué-Grammont, Jean-Louis: “Etudes Turco-Safavides, III. Notes et Documents Sur la Revolte de Şah Veli b. Celal”, **Archivum Ottomanicum**, 1982.

Balivet, Michel: “Flou confessionnel et conversion formelle de l'Asie mineure médiévale à l'Empire ottoman”, **Byzantins et Ottomans: Relations, Interaction, Succession**, İstanbul: The Isis Press, 2011.

Barkan, Ömer Lütfi: “Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”, **Türkiyat Mecmuası**, 10. cilt, 1953.

Barkan, Ömer Lütfi: “16. Asrın İkinci Yarısında Türkiye’de Fiyat Hareketleri”, **Belleten**, XXXIV/136, Ankara, 1970.

Barkan, Ömer Lütfi: “The Price Revolution of the Sixteenth Century: A Turning Point in the Economic History of the Near East”, **International Journal of Middle East Studies**, 1975.

Barkey, Karen:

Eşkıyalar ve Devlet: Osmanlı Tarzı Devlet

Merkezileşmesi, çev. Zeynep Altınok,

İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011.

Bekar, Cumhur:

“The Rise of the Köprülü Household: The Transformation of Patronage in the Ottoman Empire in the Seventeenth Century”,

Turkish Historical Review, 11. sayı, 2020.

Böke Gümüş, Emine:

“Tövbe”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, 41. cilt, İstanbul, 2012.

Börekçi, Günhan:

“A Contribution to the Military Revolution Debate the Janissaries Use of Volley Fire During the Long Ottoman Habsburg War of 1593-1606 and the Problem of Origins”,

Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae, 59. sayı, 2006.

Börekçi, Günhan:

Factions And Favorites at the Courts of Sultan Ahmed I (r. 1603-17) and his Immediate Predecessors, The Ohio State University, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2010.

Börekçi, Günhan:

“The Rise of Grand Vizier Nasuh Pasha (d.1614): A Study on Premodern Ottoman Elite Formation and Intra-Elite Relations”, **yayımlanmamış makale**.

Baltacıoğlu-Brammer, Ayşe:

“The Formation of Kızılbaş Communities in Anatolia and Ottoman Responses, 1450s-1630s”, **International Journal Turkish Studies**, 20. Sayı, 2014.

- Black, Jeremy:
A Military Revolution? Military Change and European Society 1550-1800, Hong Kong: Macmillian Education Ltd., 1991.
- Braudel, Fernand:
II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası, I, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2017.
- Braudel, Fernand:
II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası, II, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Doğu Batı Yayınları, İstanbul: 2017.
- Brummett, Palmira:
“Classifying Ottoman Mutiny: The Act and Vision of Rebellion”, **Turkish Studies Association Bulletin**, 22. Sayı, 1998.
- Brummett, Palmira:
Osmanlı Denizgücü: Keşifler Çağında Osmanlı Denizgücü ve Doku Akdeniz’de Diplomasi, çev. H. Nazlı Pişkin, İstanbul: Timaş Yayınları, 2009.
- Cabar, Oğuz:
The Celâlî Effect in 17th Century-Ottoman Transformation, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Cook, M.A.:
Population Pressure in Rural Anatolia 1450-1600, New York & Toronto: University Press, 1972.
- Cezar, Mustafa:
Osmanlı Tarihinde Levendler, İstanbul: Çelikkilt Matbaası, 1965.
- Chambers, D. S.:
“A Condottieri and His Books: Gianfrancesco Gonzago (1446-96)”, **Journal of the Warburg and Courtauld Institutes**, 70. sayı, 2007.

Çakar, Enver:

“XVI. Yüzyılda Şam Beylerbeyliğinin Taksimatı”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 13. sayı, 2003.

Çakar, Enver:

“17. Yüzyılın İlk Yarısında Trablusşam Eyaleti: İdarî Taksimat, Eyalet ve Sancak Yönetimi”, **Prof. Dr. Mustafa Öztürk Onuruna: Tarih Yazıları I**, ed. Işıl Işık Bostancı, Ayşe Gül Hüseyinliklioğlu, Ayşe Değerli, Orhan Kılıç, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2021.

Canbakal, Hülya:

Society and Politics in an Ottoman Town: Ayntab in the 17th Century, Brill, Leiden: 2006.

Çelik Şenol:

“XVI. Yüzyılda Hanedan Kurucu Bir Osmanlı Sancakbeyi: Canbulad Bey”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi** 7, İstanbul 2002.

Daher, Massoud:

“The Lebanese Leadership at the Beginning of the Ottoman Period: A Case Study of the Ma‘n Family”, **Syria and Bilad al-Sham under Ottoman Rule Essays in Honour of Abdul-Karim Rafeq**, çev. W. Matt Malczycki, ed. Peter Sluglett, Stefan Weber, Brill, Leiden 2010.

Dakić, Uroš:

The Sokollu Family Clan and the Politics of Vizierial Households in the Second Half of the Sixteenth Century, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Central European University, 2012.

Darling, Linda T.:

“The Janissaries of Damascus in the Sixteenth Century, or, How Conquering a Province Changed the Ottoman Empire”, **Otto Spies Memorial Lecture**, 6. sayı, Berlin: Verlag, 2019.

Darling, Linda T.:

“Crime among the Janissaries in the Ottoman Golden Age”, **Ottoman War and Peace: Studies in Honor of Virginia H. Aksan**, ed. Frank Castiglione, Ethan L. Menchinger, Veysel Şimşek, Brill, Leiden: 2020.

Demir, Tanju ve Çelik, Bülent:

XVII ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti’nde Muhassılık Uygulaması”, **Klasikten Moderne Osmanlı Ekonomisi**, ed. Arif Bilgin ve Burhan Çağlar, İstanbul: Kronik Yayınları, 2019.

Develi, Hayati:

“Lütfi Paşa ve Tevârîh-i Âl-i Osman Üzerine”, **İlmî Araştırmalar**, 14. sayı, 2002, s. 249.

Divitçioğlu, Sencer:

“Oyun Teorisi Bağlamında Celâli İsyanları (1596-1611)”, **Kebikeç**, 7-8. sayı, 1999.

Dökmeci, Volkan:

Akdeniz’de Devletler ve Korsanlar: Venedik Kaynaklarına Göre II. Bayezid ve I. Selim Dönemlerinde Osmanlı Denizciliği ve Korsanlık, İstanbul: Babil Kitap, 2020.

Eco, Umberto:

Düşmanı Yaratmak ve Rastgele Yazılar, Çev. Leyla Tonguç Basmacı, Doğan Kitap, Eylül 2014.

- Erdoğan, Meryem Kaçan: “Karayazıcı İsyanı”, **Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2. sayı, 2003.
- Khaled Abou El Fadl: **Rebellion and Violence in Islamic Law**, Cambridge & New York: Cambridge University Press, 2001.
- Emecen, M. Feridun: **XVI. Asırda Manisa Kazası**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 1989.
- Emecen, Feridun: “Çıldır Eyaleti”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, XIII. Cilt, 1993.
- Emecen, Feridun: “Devre Çıkma”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, 9. Cilt, 1994, s. 250-51.
- Emecen, Feridun: Fahreddin, Ma‘noğlu, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, 12. cilt, İstanbul, 1995.
- Emecen, M. Feridun: “Büyük Türk’e Pannonia Düzlüklerini Açan Savaş: Mohaç, 1526”, **Muhteşem Süleyman**, ed. Özlem Kumrular, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007.
- Emecen, Feridun: **Yavuz Sultan Selim**, İstanbul: Kapı Yayınları, 2010.
- Emecen, M. Feridun: “İhtilalci Bir Mehdilik Hareketi mi? Şahkulu Baba Tekeli İsyanı Üzerine Yeni Yaklaşımlar”, **Ötekilerin Peşinde Ahmet Yaşar Ocak’a Armağan**, haz. Mehmet Öz ve Fatih Yeşil, İstanbul: Timaş Yayınları, 2015.
- Emecen, M. Feridun: **Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.

Ergenç, Özer:

Şehir, Toplum, Devlet: Osmanlı Tarihi

Yazıları, Ankara: Tarih Vakfı Yurt

Yayınları, 2013.

Ergenç, Özer:

“XVII. Yüzyılın Başlarında Ankara’nın Yerleşim Durumu Üzerine Bazı Bilgiler”,

Osmanlı Araştırmaları I, İstanbul, 1980

Faroqhi, Suraiya:

“Anadolu İskanı ve Terk Edilmiş Köyler Sorunu”, **Türkiye’de Toplumbilim**

Araştırmalarında Yaklaşımlar ve

Yöntemler, Ankara: ODTÜ Türk Halk Bilimi Yayınları, 1976.

Faroqhi, Suraiya:

“Das telhis, eine aktenkundliche Studie”, **Der Islam**, 45. sayı, 1969.

Faroqhi, Suraiya:

“Mohair Manufacture and Mohair Workshop in Seventeenth Century Ankara”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, 41. sayı, 1982-83.

Faroqhi, Suraiya:

Towns and Townsmen of Ottoman

Anatolia, Cambridge, Cambridge University Press, 1984.

Faroqhi, Suraiya:

“Political Activity among Ottoman Taxpayers and the Problem of Sultanlic Legitimation (1570-1650)” **Journal of the Economic and Social History of the Orient**, XXXIV. Cilt, 1992.

Faroqhi, Suraiya:

“The Life and Death of Outlaws in Çorum”, **Armağan: Festschrift für Andreas Tietze**, ed. Ingeborg Baldauf & Suraiya Faroqhi &

- Rudolf Vesely Prague: Enigma Corporation, 1994.
- Faroqhi, Suraiya: “Seeking Wisdom in China: An Attempt to Make Sense of the Celali Rebellions,” **Zafar-Nama: Memorial Volume to Felix Tauer**, 1995.
- Faroqhi, Suraiya: **Coping with the State: Political Conflict and Crime in the Ottoman Empire, 1550-1720**, İstanbul: The Isis Press, 2010.
- Faroqhi, Suraiya: **Devletle Başa Çıkmak: Osmanlı İmparatorluğu’nda Siyasal Çatışmalar ve Suç 1550-1720**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2016.
- Ferguson, Heather: **The Proper Order of Things: Language, Power, and Law in Ottoman Administrative Discourses**, California: Stanford University Press, 2018.
- Finkel, Caroline: **The Administration of Warfare: the Ottoman Military Campaigns in Hungary, 1593-1606**, Verband der wissenschaftlichen Gesellschaften in Österreich, Wien 1988.
- Finkel, Caroline: “French Mercenaries in the Habsburg-Ottoman War of 1593–1606: The Desertion of the Papa Garrison to the Ottomans in 1600”, **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, 55. sayı, 1992.
- Fleischer, Cornell: **Tarihçi Mustafa Âli: Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati**, çev. Ayla Ortaç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul: 1996.

- Fodor, Pál: “Telhis”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, 40. cilt, 2011.
- Fodor, Pál: “Who Should Obtain the Castle of Pankota (1565)? Interest Groups and Self-Promotion in the Mid-Sixteenth-Century Ottoman Political Establishment”, **Turcica**, 31. sayı, 1999.
- Fodor, Pál: **The Business of State: Ottoman Finance Administration and Ruling Elites in Transition (1580s-1615)**, Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 2018.
- Fodor, Pál: “Sultan, Imperial Council, Grand Vizier: Changes in the Ottoman Ruling Elite and the Formation of the Grand Vizieral Telhis”, **Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae**, XLVIII, 1994.
- Fodor, Pál: “Sultan, Divân-ı Hümâyûn, Veziriazam: Osmanlı İdaresinde Değişim ve Veziriazam Telhislerinin Doğuşu”, Kızıl **Elma**, çev. Özgür Kolçak, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2020.
- Gaupp, Fritz: “The Condottiere John Hawkwood”, **New Series**, 23. sayı, 1939.
- Göyünç, Nejat: **XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul: 1969.
- Greene, Molly: **Katolik Korsanlar ve Rum Tüccarlar: Bir Akdeniz Tarihi**, çev. Ayşe Betül Sayın, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019.

- Griswold, William J.: “Djalali”, **The Encyclopedia of Islam**, Leiden, 1981.
- Griswold, William J.: **Anadolu’da Büyük İsyân 1591-1611**, çev. Ülkün Tansel, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.
- Gül, Abdülkasim: **Celâlikıran Kuyucu Murad Paşa**, İstanbul: Küre Yayınları, 2019.
- Gül, Abdülkasim: **Yeniçeriliğin Tarihi: Yeniçeri Ocağı’nın Teşkilat Yapısı ve Nefer Kaynağı**, I. Cilt, İstanbul: Küre Yayınları, 2022.
- Gündoğdu, Birol: **Erken Modern Dönemde Osmanlı’da İsyân Algısı**, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2023.
- Gürkan, Emrah Safa: “Batı Akdeniz’de Osmanlı Korsanlığı ve Gaza Meselesi”, **Kebikeç**, 33. sayı, 2012.
- Gürkan, Emrah Safa: **Sultanın Casusları: 16. Yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağları**, İstanbul: Kronik Kitap, 2017.
- Gürkan, Emrah Safa: **Sultanın Korsanları: Osmanlı Akdenizi’nde Gazâ, Yağma ve Esaret 1500-1700**, İstanbul: Kronik Kitap, 2018.
- Halaçoğlu, Yusuf: “Osmanlı Belgelerine Göre Türk-Etrâk, Kürd-Ekrâd Kelimeleri Üzerine Bir Değerlendirme”, 60. Cilt, **Belleten**, 1996.
- Hamzeh’ee, Mohammad Reza: “Lak Tribe”, **Encyclopædia Iranica**, online edition, 2015.
- Hoblos, Farouk: “Public Services and Tax Revenues in Ottoman Tripoli (1516-1918)”, **Syria and Bilad al-Sham under Ottoman Rule**

Essays in Honour of Abdul-Karim Rafeq,
ed. Peter Sluglett, Stefan Weber, Leiden:
Brill, 2010.

Hutteroth, Wolf Dieter ve Abdulfattah, K: **Historical Geography of Palestine, Transjordan and Southern Syria in the Late 16th Century**, Erlanger Geographische Arbeiten, 1977.

Gümüşcü, Osman; Emine Erdoğan
Özönlü; Alpaslan Demir:

Türkiye'nin Kayıp Köyleri, İstanbul:
Yeditepe Yayınları, 2020.

Isom-Verhaaren, Christine:

“Royal French Women in the Ottoman
Sultans' Harem: The Political Uses of
Fabricated Accounts from the Sixteenth to
Twenty-first Century”, **Journal of World
History**, 17. sayı, 2006.

Işıksel, Güneş:

“16. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı-
Safevi Sınırında Eşkıyalar: Bir Çözömleme
Denemesi”, **Kebikeç**, 33. sayı, 2012.

Ivanics-Ress, Maria:

“Osmanlı-Habsburg Savaşlarında Kırım
Tatarlarının Rolü (1593-1606)”, Ankara:
Osmanlı, I. Cilt, 1999.

İlgürel Mücteba:

Celâli İsyancıları, **TDV İslâm Ansiklopedisi**,
7. Cilt, İstanbul, 1993

İnalcık, Halil:

“Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve
İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadî
Vaziyeti Üzerinde Bir Tetkik
Münasebetiyle”, **Belleten**, XV/60, 1951.

İnalcık, Halil:

“Ottoman Methods of Conquest”, **Studia
Islamica**, 2. sayı, 1954.

- İnalcık, Halil: “Adaletnâmeler”, **Belgeler**, II. Cilt, 3-4. sayı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1993.
- İnalcık, Halil: “Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700”, **Archivum Ottomanicum**, C. VI, 1980.
- İslamoğlu, Huricihan: **Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Köylü**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Jennings, C. Ronald: “Urban Population in Anadolia in the Sixteenth Century: A Study of Kayseri, Karaman, Amasya, Trabzon and Erzurum”, **International Journal of Middle East Studies**, 7. sayı, 1976.
- Jurasinski, Stefan: **The Laws of Alfred: The Domboc and the Making of Anglo-Saxon Law (Studies in Legal History)**, Cambridge University Press, 2021.
- İpşirli, Mehmet: “Şeyhülislâm Sun‘ullah Efendi”, **İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu Hatıra Sayısı**, 13. sayı, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1987.
- Kafadar, Cemal: **When Coins Turned into Drops of Dew and Bankers Became Robbers of Shadows: The Boundaries of Ottoman Economic Imagination at the End of the Sixteenth Century**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, McGill University, 1986.
- Kafadar, Cemal: “Prelude to Ottoman Decline Consciousness: Monetary Turbulence at the end of the

- Kafadar, Cemal: Sixteenth Century and the Intellectual Response”, **Osmanlı Araştırmaları**, 2018.
- Karakoç, Karden: **İki Cihan Âresinde**, çev. Ahmet Tunç Şen, İstanbul: Metis Yayınları, 2019.
- Karamustafa, Ali Aydın: “Tarîhî Bir Olayın Divan Şiirine Yansıması: Fedâyî’nin Eğri Seferi’ndeki Firârî Askerlerine Dair Şiiri”, **Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi**, Yûnus Emre’den Mehmed Âkif’e Şiir Özel Sayısı, 2021.
- Karamustafa, Ali Aydın: **The Koroghlu Epic in Trans-Imperial Perspective: The Story of the Ottoman and Safavid Expansion and Crises**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Stanford University, 2019.
- Karamustafa, Ali Aydın: “Köroğlu Destanına Tarihsel Bir Bakış: İran ile Anadolu Arasında Eşkıyalık ve Nostalji”, **Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar**, 22. Sayı, 2023.
- Karedemir, Zafer: **İmparatorluğun Açlıkla İmtihanı: Osmanlı Toplumunda Kıtlıklar (1560-1660)**, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014.
- Katırcı, Ümit: “15. ve 16. Yüzyıllarda Bolu Sancakbeyleri”, **Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 55. sayı, 2022.
- Keskin, Mustafa ve Arslan, Hasan: “17. Yüzyılda Maraş Vali/Beylerbeyleri”, **Prof. Dr. Mustafa Keskin Armağanı: Türk Tarih ve Kültürü Araştırmaları**, ed. Remzi Kılıç, İdeal Kültür Yayıncılık, 2014.

Koç, Yahya:

Bilâd-ı Şam'da Osmanlı İktidarı ve Yerel Güçler 1700-1775, Küre Yayınları, İstanbul: 2021.

Koç, Yunus:

“Osmanlı'da Toplumsal Dinamizmden Celali İsyanlarına Giden Yol ya da İki Belgeye Tek Yorum”, **Bilig**, 35. Sayı, 2005.

Koç, Yunus:

“XVI. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı İmparatorluğu'nda Suhte Olayları”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 18. sayı, 2013.

Kolçak, Özgür:

XVII. Yüzyıl Askerî Gelişimi ve Osmanlılar: 1660-64 Osmanlı-Avusturya Savaşları, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2012.

Kolçak, Özgür:

“... Cümle Palankaları Küffâr Aldı ...”: 1663-64 Osmanlı-Habsburg Savaşında Dezenformasyon, Propaganda ve Siyasî İktidar”, **Osmanlı Araştırmaları**, XLIII, 2014.

Kolçak, Özgür:

“The Composition, Tactics and Strategy of the Ottoman Field Army at Zrínyi-Újvár and St. Gotthard (1663–1664)”, **A szentgotthárdi csata és a vasvári béke: Oszmán Terjeszkedés-Európai Összefogás – La bataille de Saint-Gotthard et la paix de Vasvár: Expansion Ottomane-Coopération Européenne**, ed. Tóth

- Ferenc vd. Budapest: MTA
Történettudományi Intézet, 2017.
- Kolçak, Özgür:
Ok, Tüfek ve At: 16. Yüzyıl Osmanlı Askerî Devrimi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2023.
- Kolçak, Özgür:
“Sâhib-i Devlet Âdemleri: 1663-1664 Osmanlı-Habsburg Savaşında Fazıl Ahmed Paşa’nın Askerî Kıtaları”, **Osmanlı Tarihinde Köprülüler Dönemi (1656-1701) Yeni Kaynaklar, Yeni Yaklaşımlar**, ed. M. Fatih Çalışır, İstanbul: İbn Haldun Yayınları, 2024.
- Korić Elma:
Životni Put Prvog Beglerbega Bosne: Ferhad-paša Sokolović (1530.-1590), Orijentalni Institut U Sarajevu Posebna Izdanja XLIV, Sarajevo 2015.
- Kortantamer, Hamse Tunca:
Nev’î-zâde Atayî ve Hamse'si, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1997.
- Köç, Ahmet:
“Ankara Celalî İsyanları”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 19. sayı, Ankara: 2013.
- Kökel, Coşkun:
Der “Güvenç Abdal”-Orden (Gemeinde) Die Aleviten Der Schwarzmeerregion Als Organisationsmodell Am Beispiel Der Ortschaft Sakarlı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Universität Konstanz, 2014.

- Köse, Ensar: “İçel’de Bir Celâli: Muslu Çavuş İsyanı (1606-1610), **Tarih Dergisi**, 67. sayı, 2018.
- Kundakçı, Deniz: “Atina Demokrasisi’nin Zayıf Karnı: Leitourgia, Sykophantes ve Ostrakismos Uygulamaları”, **Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, 26. sayı, 2018.
- Kunt, Metin: “Royal and Other Households”, **The Ottoman World**, ed. Christine Woodhead, New York: Routledge, 2012.
- Kunt, Metin: “An Ottoman Imperial Campaign: Suppressing the Marsh Arabs, Central Power and Peripheral Rebellion in the 1560s,” **Osmanlı Arastırmaları** 43, 2014.
- Kunt, Metin İ.: “Ethnic-Regional (Cins) Solidarity in the Seventeenth-Century Ottoman Establishment”, **International Journal of Middle East Studies** 5, 1974.
- Kunt, Metin İ.: **The Sultans Servants: The Transformation of Ottoman Provincial Government, 1550-1650**, Columbia University Press, New York, 1983.
- Kuru, Mehmet: “A ‘Magnificent’ Climate: Demography, Land and Labour in Sixteenth-Century Anatolia”, **Seeds of Power: Explorations in Ottoman Enviromental History**, ed. Onur İnal ve Yavuz Köse, The White Horse Press, 2019.

Kuru, Mehmet:

Relations Between Ottoman Corsairs and The Imperial Navy In the 16th Century, Sabancı Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Kuru, Mehmet:

Osmanlı'nın Para ile İmtihani: XVI. – XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nun Para Krizi, Ankara: Fol Kitap, 2022.

Kütükoğlu, Bekir:

Osmanlı-İran Siyâsî Münâsebetleri (1578-1612), İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 1993.

Kütükoğlu, Mübahat:

“1009 (1600) tarihli Narf Defterine göre İstanbul'da Çeşitli Eşya ve Hizmet Fiyatları”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, 1978.

Laven, Peter:

“Banditry, Lawlessness on the Venetian Terraferma in the later Cinquecento”, **Crime, Society and the Law in Renaissance Italy**, Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

Lofberg, John Oscar:

Sycophancy in Athens, The University of Chicago Libraries, 1917.

Malett, Michael:

“Condottieri and Captains in Renaissance Italy”, **The Chivalric Ethos and the Development of Military Professionalism**, ed. D.J.B Trim, Brill, Leiden, 2003.

Murphey, Rhoads:

Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700, çev. M. Tanju Akad, İstanbul: Homer Kitabevi, 2007.

Nizri, Michael:

“The Importance of the Kapı Kethüdası as a Communication Channel between the Center and the Provinces in the Ottoman Empire.”

Journal of the Social and Economic History of the Orient, 59. sayı, 2016.

Ocak, Ahmet Yaşar:

“XVI. Yüzyılda Osmanlı Anadolu'su'nda Mesyanik Hareketlerinin Bir Tahlil Denemesi”, **V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi (Tebliğler)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990.

Ocak, Ahmet Yaşar:

Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sûfilik: Kalenderîler (XIV-XVII. Yüzyıllar), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992.

Ocakaçan, Levent Kaya:

“Cigalazade Yusuf Sinan Pasha (1545-1606)”, *Mediterranea: Ricerche Storiche*, 34. sayı, 2015.

Ocakaçan, Levent Kaya:

Geç 16. ve Erken 17. Yy'da Osmanlı Devleti'ndeki Patronaj İlişkilerinin Gazanfer Örneği Üzerinden Venedik Belgelerine Göre İncelenmesi, Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2016.

Ocakaçan, Levent Kaya:

“The Reconquest of Ottoman Fiefs: The Karayazıcı Rebellion in Venetian Documents (1598-1602)” **Journal of Turkish Studies** 53: Festschrift in Honor of Maria Pia Pedani, 2020.

Ok, Mihriban Artan:

Mehdilik ve Şahkulu Ayaklanması, İstanbul: Alfa Yayınları, 2024.

Orbay, Kayhan:

“Osmanlı Topraklarında ‘Küçük Buzul Çağı’nın Etkileri Hakkında Bazı Notlar, **Kebikeç**, 23. sayı, 2007.

Orbay, Kayhan:

“The 'Celâli Effect' on Rural Production and Demography in Central Anatolia: The Waqf of Hatuniyye (1590s to 1638)”, **Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae**, 71. Sayı, 2018.

Öz, Mehmet:

Mehmet Öz, **XV-XVI. Yüzyıllarda Canık Sancağı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 1999.

Özcan, Abülkadir:

“Sekban”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, 36. cilt, 2009.

Özçelik, Emirhan:

“Fransa Büyükelçisi Achille de Harlay de Sancy’nin Kaleminden Bir Osmanlı Sadrazamının Hayatı: Relation de a vie & de la mort de Nassouf Pasha”, **Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar**, 21. sayı, 2023.

Özçelik, Emirhan:

“Hamdım, Piştim, Yandım: Kaza Kadılığından Anadolu Serdarlığına

- Karamânî Nuh Paşa'nın Serencâmı (1576-1606)", **FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, 22. sayı, 2023.
- Özel, Oktay: Osmanlı Anadolu'sunda Terkedilmiş/Kayıp Köyler Sorunu (17-19. Yüzyıllar), **Ötekilerin Peşinde Ahmet Yaşar Ocak'a Armağan**, haz. Mehmet Öz, Fatih Yeşil, Ankara: Timaş Yayınları, 2015.
- Özel, Oktay: "The Reign of Violence: The Celalis c. 1550-1700", **The Ottoman World**, Ed. Christine Woodhead, New York: Routledge, 2012.
- Özel, Oktay: "Şiddetin Egemenliği: 1550 ila 1700 Arasında Celaliler, **Osmanlı Dünyası**, çev. Gül Çağalı Güven, ed. Christine Woodhead, İstanbul: Alfa Yayınları, 2012.
- Özel, Oktay: **Türkiye 1643: Goşa'nın Gözleri**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Özel, Oktay: Osmanlı Anadolu'sunda Terkedilmiş/Kayıp Köyler Sorunu (17-19. Yüzyıllar)", **Ötekilerin Peşinde Ahmet Yaşar Ocak'a Armağan**, haz. Mehmet Öz, Fatih Yeşil, Ankara: Timaş Yayınları, 2015.
- Özel, Oktay: **The Collapse of Rural Order in Ottoman Anatolia: Amasya 1576-1643**, Leiden: Brill, 2016.

Öztürk, Saffet:

The Center-Periphery Struggles: The

Case of the House of Ma'n,

Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,

Sabancı Üniversitesi, 2021.

Öztürk, Uğur:

“On Altıncı Yüzyıl Asker Şairlerinden Sipâhî

Bey’in Koca Sinanpaşazâde Mehmed Paşa

Hicviyesi”, **Divan Edebiyatı**

Araştırmaları Dergisi, 32. sayı, 2024.

Özyıldırım, Ali Emre:

Mâşî-zâde Fikrî Çelebi ve Ebkâr-ı Efkâr'ı:

On Altıncı Yüzyılda Sıradışı Bir Aşk

Hikayesi, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.

Pamuk, İsmail Emre:

Bir 16. Yüzyıl Okuryazarının Zihin

Dünyası: Tercüman Murad ve

Tesviyetü't-Teveccüh İle'l-Hak Adlı Eseri,

İstanbul Üniversitesi, Yayımlanmamış

Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Pamuk, İsmail Emre:

“Vüzerâ Kapuları ve Tımar Sistemi (1532-

1611)”, **yayımlanmamış makale.**

Pamuk, Şevket:

İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık

Fiyatlar ve Ücretler (1469-1998), Ankara:

Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 2000.

Pamuk, Şevket:

“The Price Revolution in the Ottoman

Empire Reconsidered”, **International**

Journal of Middle East Studies, 33. Sayı,

2001.

Parker, Geoffrey:

The Military Revolution: Military Innovation and the Rise of the West 1500-1800, Cambridge: Cambridge University Press, 1998.

Parker, Geoffrey:

“The Limits to Revolutions in Military Affairs Maurice of Nassau, the Battle of Nieuwpoort (1600), and the Legacy, **The Journal of Military History**, 71. sayı, 2007.

Pekşen, Süreyya:

“Şairin Kadrajından Zant: Yitik Bir Kelimenin Peşinde”, **TUDED**, 62. sayı, 2022.

Piterberg, Gabriel:

An Ottoman Tragedy: History and Historiography at Play, Berkeley & Los Angeles & London: University of California Press, 2003.

Piterberg, Gabriel:

Bir Osmanlı Trajedisi: Tarihyazımının Tarihle Oyunu, çev. Uygur Abacı, Koç Üniversitesi Yayınları, 2017.

Polat, Süleyman:

“Osmanlı Taşrasında Bir Celali Yıkımının İzleri: Tavi Halil’in Kütahya (Kazaları) Baskını ve Sosyo-Ekonomik Yansımaları”, **Akademik Bakış**, 6/12, 2013.

Prochazka-Eisl, Gisela:

“Şiirle Tarih Yazmak XVI. Yüzyılın Sonlarında Derlenen Bir Mecmua Örneğinde”, **Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, 1. Cilt, 1. Sayı, Ağustos 2018.

Quinn, Sholeh:

Şah Abbas: İran'ı Yeniden Şekillendiren Hükümdar, çev. Zeliha Yılmaz, İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2020.

Refik, Abülkerim:

“The Revolt of 'Ali Pasha Janbulad (1605-1607) in the Contemporary Arabic Sources and its Significance”, **VIII Türk Tarih Kongresi**, Türk Tarihi Kurumu Yayınları, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983.

Roberts, Michael:

The Military Revolution, 1560-1660: An Inaugural Lecture Delivered Before the Queen's University of Belfast, Boyd, Belfast 1956.

Rogers, J. Clifford (ed.):

The Military Revolution Debate: Readings on the Military Transformation of Early Modern Europe, Boulder: Westview Press, 1995.

Sağırılı, Abdurrahman:

“Cezâyir-i Irâk-ı Arab veya Şattü'l-Arab'ın Fethi – Ulyanoğlu Seferi 1565-1571”, **Tarih Dergisi**, 41. sayı, 2012.

Sahillioğlu, Halil:

Kuruluştan XVII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerinde Bir Deneme, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1958.

Salibi, Kamal S.:

“The Secret of the House of Ma'n”, **International Journal of Middle East Studies**, 4. Cilt, 1973.

- Salibi, Kamal S.: “The Sayfās and the Eyalet of Tripoli 1579-1640”, **Arabica**, 1973, s. 25-52.
- Savaş, Saim: **XVI. Asırda Anadolu’da Alevilik**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018.
- Savory, Roger: **Safevîler Devrinde İran**, çev. Özgür Kolçak, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2021.
- Shapiro, Henry: **The Great Armenian Flight: The Celali Revolts and the Rise of Western Armenian Society**, Princeton Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2018.
- Soysal, Umut: “Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivin’de Tasnifi Tamamlanan Yeni Defterler Üzerine Bir Değerlendirme “Yeni Defterler / Yeni Ufuklar”, **Hazine-i Evrak Arşiv ve Tarih Araştırmaları Dergisi**, 2. Sayı, 2020.
- Soyudoğan, Muhsin: **Tribal, Banditry in Ottoman Ayntab (1690-1730)**, Bilkent Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005.
- Soyudoğan, Muhsin: “Aşiretlerin Ekonomi Politikası ya da Olağan Şiddet: Osmanlı Ayıntab’ında Aşiret Eşkışyalığı Üzerine”, **“Ta Ezelden Taşkındır...” Antep**, der. Mehmet Nuri Gültekin, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.

- Sönmez, Erdem: “Celâlîler ve Üç Evliya Çelebi”, **Kebikeç**, 33. sayı, 2012.
- Spyropoulos, Yannis ve Yıldız, Aysel: “Pseudo-Janissarism (Yeniçerilik İddiası) in the Ottoman Provinces (with Special Reference to Adana): its Emergence and its Geographic and Socio-Economic Aspects”, **Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi**, 8. sayı, 2022.
- Sümer, Faruk: “Koroğlu, Kızıroğlu Mustafa ve Demircioğlu ile İlgili Vesikalar”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, 46. Cilt, 1987.
- Şahin, Kaya: **Empire and Power In the Reign of Süleyman: Narrating the Sixteenth-Century Ottoman World**, Cambridge University Press, 2013.
- Şirin, İbrahim: “Evliya Çelebi'nin Günümüz İzmir İl Sınırları İçinde Kullandığı Güzergâh ve Seyahatnâme'de Buna Dair Sorunlar”, **Kent ve Seyyah: Evliya Çelebi'nin Gözüyle İzmir ve Çevresi**, III, ed. Metin Ekici, Turan Gökçe, Ege Üniversitesi, İzmir 2013.
- Tabak, Faruk: **The Waning of the Mediterranean, 1550-1870: A Geohistorical Approach**, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2007.
- Taeschner, Franz: **Osmanlı Kaynaklarına Göre Anadolu Yolu Ağı**, çev. Nilüfer Epçeli, ed. Yücel Öztürk, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2010.

- Tezcan, Baki: **Searching for Osman: A Reassessment of the Deposition of The Ottoman Sultan Osman II (1618-1622)**, Princeton Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2001.
- Tezcan, Baki: “The Question of Regency in Ottoman Dynasty: The Case of the Early Reign of Ahmed I.” **Archivum Ottomanicum** 25, 2008.
- Tezcan, Baki: “The Ottoman Monetary Crisis of 1585 Revisited”, **of the Economic and Social History of the Orient**, 52. sayı (3), 2009.
- Tezcan, Baki: **The Second Ottoman Empire: Political and Social Transformation in the Early Modern World**, Cambridge: Cambridge University Press, New York 2010.
- Trentacoste, Davide: “Recognition and Evaluation in the Field for the Grand Duke. The ‘Syrian Trip’ of Giovanni Altoni”, **Rivista dell’Istituto di Storia dell’Europa Mediterranea**, 10/III, 2022.
- Turan, Ahmet Nezihi: **XVI. Yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı**, Şanlıurfa: Şurkav Yayınları, 2005.
- Turan, Osman: “Selçuklular Hakkında Yeni Bir Neşir”, **Belleten**, XXIX/116, 1965

Türkçelik, Evrim:

Cigalazade Yusuf Sinan Pasha Y El

Mediterráneo Entre 1591-1606,

Universidad Autónoma de Madrid,

Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2012.

Tveritinova, Anna S.:

Türkiye’de Karayazıcı Deli Hasan İsyanı,

çev. A. İnan, İstanbul: Aya Kitap, 2006.

Uluçay, M. Çağatay:

XVII. Asırda Saruhan’da Eşkıyalık ve

Halk Hareketleri, Manisa Halkevi

Yayınları, Resimli Ay Matbaası, 1944.

Uluçay, M. Çağatay:

“Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?”,

Sancaktan Saraya: Seçme Yazılar, haz. M.

Sabri Koz & Haşim Şahin, İstanbul: Yapı

Kredi Yayınları, 2012.

Uluskan, Murat:

Divân-ı Hümâyûn Çavuşları, Marmara

Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi,

2004.

Usta, Onur:

“Celâlîliğin Türkmen Cephesi: 17. Yüzyıl

Anadolu Kırsalında Türkmen Voyvodası ve

Türkmenler”, **Kebikeç**, 33. sayı, 2012.

Usta, Onur:

In Pursuit of Herds or Land? Nomads,

Peasants and Pastoral Economies in

Anatolia from a Regional Perspective

1600-1645, University of Birmingham,

Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2016.

Ünal, Mehmed:

“XVII. Yüzyılın Başlarında Harput

Mukataatına Ait Bir İcmal Muhasebe

- Defteri”, **On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 1988.
- Vatin, Nicolas: **Rodos Şövalyeleri ve Osmanlılar: Doğu Akdeniz’de Savaş, Diplomasi ve Korsanlık 1480-1522**, çev. Tülin Altınova, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2004.
- Webb Yıldırım, Gülay: **XVIII. Yüzyılda Osmanlı-İngiliz Tiftik Ticareti**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011.
- White, Sam: **Osmanlı’da İsyan İklimi: Erken Modern Dönemde Celâli İsyanları**, çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul: Alfa Yayınları, 2020.
- Whitehead, Christopher: “The Early Career of Köprülü Mehmed Pasha: An Archival Reconstruction”, **Review of Middle East Studies**, 2024.
- Winter, Stefan: **The Shiites of Lebanon under Ottoman Rule 1516-1788**, Cambridge University Press, Cambridge: 2010.
- Yaşar, Abdîzâde Hüseyin Hüsâmeddin: **Amasya Tarihi**, 1-4. Cilt, ed. Songül Keçeci Kurt, Recep Orhan Özel, Metin Hakverdioğlu, Kültür Yayınları, 2022.
- Yaşar, Abdîzâde Hüseyin Hüsâmeddin: **Amasya Tarihi**, 9-12. Cilt, ed. Songül Keçeci Kurt, Recep Orhan Özel, Metin Hakverdioğlu, Kültür Yayınları, 2022.
- Yazıcı, Muhammed: **Osmanlı Klasik Dönem Hukukunda Suç ve Ceza: Anadolu’da Kamu Düzeni**, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2019.

Yıldırım, Rıza:

Aleviliğin Doğuşu: Kızılbaş Sufiliğinin Toplumsal ve Siyasal Temelleri 1300-1501, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.

Yılmaz, Fikret:

XVI. Yüzyılda Edremit Kazası, Ege Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1995.

Yılmaz, Fikret:

“Zina ve Fuhuş Arasında Kalanlar: Fahişe, Subaşıya Karşı”, **Toplumsal Tarih**, 220. sayı, 2012.

Yılmaz, Fikret:

“Osmanlı Hanedanı, Kullar ve Korsanlar: Beşiktaş’ın Doğuşu ve İktidar Rekabeti (1534-1557), haz. Nil Tekgül, **Journal of Turkish Studies: Özer Ergenç Armağanı Cilt II**, 52. Sayı, Harvard University, 2019.